

EURÓPSKA PORADNÁ KOMISIA
A DIPLOMACIA USA
V ROKOCH 1943 - 1945

Európska
poradná komisia
a diplomacia USA
v rokoch
1943 - 1945

Marián Manák

R E C E N Z E N T I

PhDr. Dagmar Čierna-Lantayová, DrSc.

Prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.

F O T O G R A F I A N A O B Á L K E

Velvyslanec USA vo Veľkej Británii

a zástupca v Európskej poradnej komisii John G. Winant

1. január 1941

© Marián Manák, 2011

© Towarzystwo Słowaków w Polsce, Kraków, 2011

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2011

ISBN 978-83-7490-436-0

Obsah

Úvod	7
1. Od izolacionizmu k angažovanosti a spolupráci	16
1.1 Svetový konflikt a neutralita USA	16
1.2 Veľká trojka – snaha o spoločné projekty	26
2. Americké plány s povojnovým Nemeckom	36
3. Zriadenie Európskej poradnej komisie	46
3.1 Genéza, personálne a procedurálne zabezpečenie	46
3.2 Snaha Washingtonu o zúženie kompetencií EPK	55
4. Formovanie okupačných pásiem v Nemecku	67
5. Kontrolný systém v okupovanom Nemecku	90
6. Okupačné pásma a kontrolný mechanizmus v Rakúsku	103
7. Kapitulácia Nemecka	119
7.1 Prímerie, či kapitulácia bez podmienok?	119
7.2 Konzultácie s ostatnými exilovými spojeneckými vládami ...	138
8. Morgenthauov plán	143
9. Dohody prijaté v roku 1945	166
9.1 Dokumenty upravujúce stav po kapitulácii	166
9.2 Rozpustenie EPK	181
10. Výsledky práce EPK a následný vývoj v Nemecku	184
Záver	195
Resumé	202
Zoznam prameňov a použitej literatúry	207
Menný register	217

Úvod

Japonský útok na americkú námornú základňu v prístave Pearl Harbor ukončil napäté obdobie krehkej neutrality USA i siahodlhé vnútropolitické diskusie medzi zástancami izolacionizmu a stúpencami intervencionizmu. Vyhlásenie vojny štátmi Osi vytvorilo zo Spojených štátov amerických, Veľkej Británie a Sovietskeho zväzu formálnych Spojencov so spoločným nepriateľom, avšak nie s rovnakými záujmami. Kým americký prezident Franklin D. Roosevelt sa zasadzoval o celosvetové sebaurčovací právo národov a odmietal diskutovať o podrobnejších vojnových cieľoch, britský premiér Winston Churchill presadzoval skôr národné a imperiálne záujmy, s charakteristickou britskou snahou o dodržiavanie mocenskej rovnováhy. Vojnovým cieľom sovietskeho vodcu Josifa V. Stalina bolo oficiálne uznanie novej západnej sovietskej hranice z konca roku 1940 a vybudovanie kordónu satelitných „priateľských“ štátov po jej vonkajšom obvode. Z toho dôvodu spojenecké mocnosti počas druhej svetovej vojny – podobne ako v minulosti iné koalície – spájali najmä odpor voči spoločnému nepriateľovi, nacistickému Nemecku.

Novokonštituovaná koalícia nevznikla ako spoločenstvo troch rovnocenných partnerov. Sovietsi v čase jej vzniku viedli na svojom území obrannú vojnu a prioritne stáli o to, aby ich západné veľmoci odbremenili otvorením druhého frontu v západnej Európe, ktorý by rozdelil nemecké vojenské sily. V ťažkých bojoch sa ocitali aj Briti, ktorí boli vo vojnovom stave (de facto ako Sovietsi) už od roku 1939, kým Spojené štáty vstúpili do vojny až v samom závere roku 1941, keď sa konflikt „globalizoval“.

Na druhej strane väčšia skúsenosť s vojenskými operáciami sa odrazila v tom, že Británia mala oveľa lepšie a detailnejšie prepracované plány na povojnové usporiadanie Európy než mali Američania. Roosevelt síce dlhodobo pripravoval americkú verejnosť na možnosť konfliktu, ale napriek tomu bola jeho administratíva takmer bezradná a pri úvodných

spojeneckých rokovaníach s britskou stranou to boli práve Briti, ktorí navrhovali väčšinu dokumentov, kým Američania ich len s drobnými úpravami schvaľovali.

Túto situáciu do istej miery spôsobil práve Roosevelt, ktorý sa cítil byť v záležitostiach povojnového usporiadania Nemecka mužom na pravom mieste, a vo sfére zahraničnej politiky často rozhodoval sám na úkor ministerstva zahraničných vecí. Krátko po vzniku koalície presadil, že spolupráca s hlavnými predstaviteľmi spojeneckých mocností bude patriť výlučne do jeho kompetencie, zatiaľ čo Štátny department sa mal starať o vybavovanie bežnej diplomatickej agendy. Ministerstvu síce formálne ponechal možnosť zostavovať plány povojnového usporiadania, ale v skutočnosti si konečné rozhodnutie vyhradil pre seba, čím vnášal do americkej – a tým aj do spojeneckej diplomacie – občasné nedorozumenia a zmätky.

Aj napriek tomu, že rokovania o budúcom osude povojnového Nemecka začali už krátko po vzniku koalície, rozhodujúca otázka – ako víťazné mocnosti naložia s porazeným Nemeckom, nebola vyriešená ani v polovici roka 1943. Medzi Spojencami síce existovala predbežná zhoda v niektorých dôležitých aspektoch, ale akékoľvek dohody boli len úvodnou fázou študovania dejinného problému.

Očakávaná Hitlerova porážka však postupne odstraňovala hlavný dôvod existencie Veľkej trojky a pred Spojencami tak čoraz nástojčivejšie vyvstávala otázka, či Američania, Sovieti a Briti budú naďalej schopní pokračovať v spolupráci aj v povojnovom období. V priebehu spojeneckých rokovaní sa ukázalo, že v otázke spoločného prístupu k Nemecku a jeho satelitom v Európe bude nevyhnutné dosiahnuť dohodu ešte skôr, ako sa ukončia bojové operácie.

Avšak najvyšší predstavitelia spojeneckých mocností, ani ich ministri zahraničných vecí nemali dostatočný časový priestor na podrobný rozbor takého komplexného problému, akým bolo povojnové usporiadanie Európy. Túto úlohu sa v koncentrovanejšej podobe podujala vyriešiť konferencia ministrov zahraničných vecí Veľkej trojky v Moskve v októbri 1943. Šéfovia diplomacie troch veľmocí tu hľadali určitý mechanizmus, ktorý by bol schopný zabezpečiť tesnejšiu spoluprácu medzi USA, ZSSR a Veľkou Britániou v oblasti riešenia akútnych európskych politických, hospodárskych, územných i iných otázok. Výsledkom ich hľadania bolo zriadenie Európskej poradnej komisie so sídlom v Londýne (ďalej aj „EPK“), ktorá mala študovať európske problémy spojené s ukončením vojnových akcií a vypracúvať spoločné odporúčania trom spojeneckým vládam.

Novozriadený spojenecký orgán sa mal zaoberať celým radom otázok týkajúcich sa povojnového usporiadania Európy, ale najväčšiu pozornosť mal sústrediť na nemeckú problematiku. Prioritnou úlohou komisie bolo vypracovať kapituláčne podmienky, ktoré mali Spojenci predložiť Nemecku, zostaviť štruktúru dodatočného kontrolného mechanizmu, umožňujúceho sledovať, či Nemecko tieto podmienky dodržiava a stanoviť okupačné pásma pre jednotlivé spojenecké mocnosti.

Vychádzajúc z týchto úloh, cieľom predloženej práce je rekonštruovať aktivity Európskej poradnej komisie v korelácii s činnosťou americkej zahraničnej politiky v rokoch 1943 – 1945, s dôrazom na zachytenie častokrát diametrálne odlišných predstáv jednotlivých činiteľov americkej administratívy o riešení novovznikajúcich problémov povojnového usporiadania Európy, s ktorými sa počas svojho pôsobenia komisia potýkala.

V záujme prehľadnosti a nadväznosti vo výklade udalostí práca úvodom popisuje charakteristické črty zahraničnej politiky Spojených štátov na prelome tridsiatych a štyridsiatych rokov 20. storočia až po vstup krajiny do druhej svetovej vojny a mapuje prvé kroky spojeneckej koalície v boji proti spoločnému nepriateľovi – hitlerovskému Nemecku. Načrtáva tiež situáciu v americkej zahraničnej politike ešte pred vznikom EPK a predstavuje plány Washingtonu na povojnové usporiadanie Nemecka. Podrobnejšiu pozornosť venuje procesu konštituovania EPK a následnej snahe amerických vládnych kruhov o zúženie rozsahu jej pôvodných kompetencií.

Práca kladie osobitný dôraz na tri nosné témy riešené na pôde EPK: na sfomovanie okupačných pásiem v Nemecku, vypracovanie kapituláčného dokumentu a zostavenie mechanizmu spojeneckej kontroly v povojnovom Nemecku. Výsledky rokovaní o tejto problematike boli dopracované už v priebehu roka 1944, avšak v nasledujúcom roku boli čiastočne modifikované v súvislosti s prijatím Francúzska za plnoprávneho člena komisie. Práca sa zmieňuje aj o spore ohľadom prijatia Morgenthauovho plánu, ktorý bol odrazom iracionálnych vojnových nálad voči Nemecku, vládnucich v prostredí niektorých najvyšších predstaviteľov amerických politických kruhov. Otázka povojnového osudu Rakúska bola tematicky podobná nemeckej problematike, avšak vzhľadom na osobitné špecifiká je spracovaná v samostatnej časti. Ďalšie dve state sa venujú dohodám prijatým v roku 1945 v súvislosti s kapituláciou Nemecka, a tiež vývoju situácie v okupovanej krajine po rozpustení EPK až do vzniku dvoch samostatných štátov v roku 1949, ktoré na dlhé desaťročia poznamenali osud Nemecka. V závere práca sumarizuje výsledky aktivít komisie a charakterizuje

hlavné názorové línie prevládajúce v americkej diplomacii, ktoré mali výrazný vplyv na činnosť americkej delegácie v EPK.

Hlavným motívom spracovania predmetnej témy je špecifickosť a osobitný význam skúmanej problematiky: podklady vypracované na pôde komisie boli v konečnom dôsledku predkladané a schvaľované na dvoch veľkých spojeneckých konferenciách, uskutočnených v roku 1945, pričom výsledky týchto konferencií – Jaltskej i Postupimskej, výrazne ovplyvnili ďalší vývoj celej Európy na niekoľko desaťročí. Druhým dôvodom výberu témy bol fakt, že v našej historiografii nebola doteraz táto otázka podrobnejšie a v ucelenejšej forme spracovaná. O otázkach riešených v rámci EPK síce existuje dostatok literatúry, táto sa však skúmanou problematikou nezaobera z komplexného hľadiska, ale zameriava sa najmä na finálne výstupy rokovaní londýnskej komisie.

Základným pramenným východiskom predloženej práce sú publikované dokumenty americkej zahraničnej politiky – *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers* (ďalej „FRUS“). Ide o súbor vybraných historických písomností zachytávajúcích dôležité zahraničnopolitické akty americkej diplomacie. FRUSy obsahujú materiály rôznej proveniencie: okrem dokumentov amerického ministerstva zahraničných vecí (*State Department*) ide aj o dokumenty ministerstva obrany (*Department of Defense*), prezidentskej kancelárie (*Presidential Libraries*), Rady národnej bezpečnosti (*National Security Council*), Ústrednej spravodajskej služby (*Central Intelligence Agency*), Agentúry pre medzinárodný rozvoj (*Agency for International Development*) a ďalších významných inštitúcií, ako aj o spisy súkromných osôb, ktoré nejakým spôsobom súviseli so zahraničnopolitickou činnosťou Spojených štátov.

Zbierky dokumentov sú usporiadané chronologicky: v rámci každého roka sú jednotlivé zväzky rozdelené do užších tematických celkov – zvyčajne s ohľadom na geografické zretele (napr. Európska poradná komisia, Commonwealth, atď.), prípadne podľa dôležitých udalostí z pohľadu americkej diplomacie (napr. Postupimská konferencia, OSN, a pod.). Jeden kalendárny rok tak obsahuje niekoľko zväzkov, pričom každý zväzok má niekoľko stoviek strán (zvyčajne viac ako tisíc). Zodpovednosť za výber príslušného materiálu a jeho zatriedenie do zväzkov má na starosti skupina asi tridsiatich historikov a redaktorov z Historického odboru ministerstva zahraničných vecí USA. Túto inštitúciu odborne riadi a kontroluje mimovládny Poradný výbor pre historickú diplomatickú dokumentáciu (*Advisory Committee on Historical Diplomatic Documentation*), ktorý tvoria uznávaní

historici, politológovia, archivári a ďalší odborníci, úzko spätí s problematikou zahraničných vzťahov. Jednotlivé zväzky FRUSov sú z dôvodov nevyhnutného utajenia zverejňované až s odstupom niekoľkých rokov.

FRUSy týkajúce sa pôsobenia zástupcov Spojených štátov v EPK počas jej existencie v rokoch 1943, 1944 a 1945 pozostávajú z viac ako 1000 strán a obsahujú materiály rôzneho charakteru: memorandá jednotlivých delegácií, sumáre z rokovaní komisie, hlásenia amerického delegáta a jeho spolupracovníkov do Washingtonu, spätné inštrukcie z ministerstiev a pod. Istým nedostatkom FRUSov je, že niektoré dôležité dokumenty, ktoré by bližšie priblížili predstavy a názory jednotlivých strán, sa v nich nenachádzajú (zostavovatelia ich do zväzkov jednoducho nezaradili), čo do istej miery sťažovalo rekonštrukciu aktivít EPK. Na druhej strane neoceniteľnou prednosťou tohto pramenného materiálu je jeho ľahká dostupnosť (dokumenty FRUS týkajúce sa rokov 1861 až 1976 sú voľne prístupné na internete).¹

Z literatúry západnej proveniencie, zaoberajúcej sa prácou EPK i americkou zahraničnou politikou, je potrebné spomenúť stále prínosnú publikáciu od profesora histórie Johna L. Gaddisa (*The United States and the Origins of the Cold War 1941 – 1947*, New York 1972). Autor v nej analyzuje vývoj americkej politiky voči Sovietskemu zväzu od sformovania Veľkej trojky v roku 1941 až do vyhlásenia Trumanovej doktríny v roku 1947. Vychádza z predpokladu, že zahraničná politika je produktom nielen vonkajších, ale i vnútorných vplyvov. Snaží sa vidieť názory a postoje jednotlivých strán v ich reálnom svete, nie výhradne iba v retrospektíve. To mu však nebráni kriticky nazerať na tvorcov americkej zahraničnej politiky, majúť stále na zreteli oba determinanty – externý aj interný. Gaddis považoval za veľkú chybu Spojených štátov, z ktorej ťažili Sovietsi, nejednoznačnosť a nekompetentnosť postojov vrcholných amerických predstaviteľov vo sfére zahraničnej politiky USA.

Zaujímavý pohľad na americkú politiku prináša i kniha amerického diplomata a politológa Henryho Kissingera (*Umění diplomacie*, Praha 1999). Podstata amerického prístupu k zahraničnej politike spočívala podľa Kissingera na presvedčení o americkej výnimočnosti – viere, že americká demokracia, jej hodnoty a prax sú niečím neporovnateľne lepším než systémy, ktoré existujú na Starom kontinente. Z tohto vedomia americkej nadradenosti sa vyvinuli dve protikladné tendencie: na jednej strane často naivný idealizmus, usilujúci sa o nápravu sveta v mene morálky, na strane

¹ <http://digioll.library.wisc.edu/FRUS/>, resp. <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/c1716.ht>

druhej snaha separovať sa od okolitého sveta – t. j. izolacionizmus. Rooseveltov prístup k zahraničnej politike i práci EPK zapadal do prvej kategórie, pretože jeho iluzórna predstava spoločne zdieľaných hodnôt so Sovietskym zväzom a povojnovej veľmocenskej zhody museli zákonite stroskotať na Stalinových konkrétnych mocenských ambíciách. Roosevelt si do istej miery uvedomoval možnosť a pravdepodobnosť povojnového sovietskeho expanzionizmu, pričom občas mohol mať pocit, že sa dostal pod dvojaký tlak: presvedčenia Američanov a hroziaceho strategického nebezpečia. Aby mohol pokračovať vo vojne, musel apelovať predovšetkým na americké ideály, ktoré odsudzovali politiku sfér vplyvu a mocenskej rovnováhy. Koniec–koncov, len pár rokov pred vznikom EPK prijal Kongres zákony o neutralite a myšlienky, na ktorých boli založené, nezmizli zo dňa na deň.

Medzi nemenej dôležité pramene patrí kniha spomienok významného amerického diplomata Georga F. Kennana (*Memoirs 1925 – 1950*, Boston 1967), ktorý pôsobil niekoľko mesiacov vo funkcii politického poradcu amerického zástupcu v EPK. Kennan v prípade londýnskych rokovaní komisie odsudzoval najmä postup Oddelenia civilných vzťahov na ministerstve vojny, ktoré nieslo výrazný podiel zodpovednosti za nedostatočný prísun informácií pre americkú delegáciu v EPK. Pôsobenie tohto orgánu dokonca – minimálne podľa Kennanových predstáv – vyvolávalo priam dojem sabotáže práce EPK.

K ďalšej významnej memoárovej literatúre, týkajúcej sa témy diplomacie počas 2. svetovej vojny, patrí práca ministra zahraničných vecí USA Cordella Hulla, pôsobiaceho na tomto poste v rokoch 1933 až 1944 (*Memoirs of Cordell Hull*, New York 1948). Autor sa v diele venuje nielen viac či menej známym historickým udalostiam z tohto obdobia, ale otvorene opisuje aj svoje – treba povedať zložité – vzťahy s prezidentom Rooseveltom. Vrcholom kariéry C. Hulla bola práve účasť na konferencii ministrov zahraničných vecí v Moskve na jeseň 1943, na ktorej boli položené základy EPK.

Ďalšou prácou obdobného charakteru sú pamäti britského premiéra Winstona S. Churchilla. Toto monumentálne šesťväzkové dielo (*Druhá svetová válka*), v českom preklade vydané v deväťdesiatych rokoch 20. storočia, poskytuje podrobný prehľad o spojeneckej taktike počas celej druhej svetovej vojny, pričom autor v diele bohato cituje z osobnej korešpondencie s ďalšími dvoma členmi Veľkej trojky – Josifom V. Stalinom a Franklinom D. Rooseveltom.

Americkou zahraničnou politikou počas druhej svetovej vojny sa zaoberá i známa práca Denny Fleming (*The cold war and its origins 1917 – 1950. Volume I*, New York 1961). Dielo je mimoriadne cenné tým, že autorka bohato cituje rôzne dobové americké periodiká, ktoré sa venovali analýzám zahraničnej politiky USA bez časového odstuhu.

Okrem toho je potrebné spomenúť prácu syna amerického prezidenta F. D. Roosevelta (Elliott Roosevelt: *Jak on to viděl*. Praha 1996) a dielo sovietskeho diplomata Valentina Berežkova (*Teherán 1943. Na konferencii Velkej trojky a v kuloároch*. Bratislava 1973). Obe knihy nielenže sprostredkovávajú atmosféru dôležitých rokovaní predstaviteľov Veľkej trojky počas druhej svetovej vojny, ale navyše prinášajú aj zaujímavé momenty zo zákulisia týchto podujatí.

K cenným dielam zachytávajúcimi dielčie aktivity EPK patria štúdie – najmä tie, ktoré pochádzajú od priamych aktérov londýnskych rokovaní tejto inštalácie. Sem možno zaradiť práce britského zástupcu v komisii Williama Stranga *Germany between East and West*, uverejnenú v časopise *Foreign Affairs* (1955) a *Prelude to Potsdam: Reflections on War and Foreign Policy*, publikovanú v periodiku *International Affairs* (1970). Situáciu pri plánovaní povojnového osudu Nemecka vykreslil člen americkej delegácie v komisii Philip E. Mosely v dvoch článkoch, ktoré boli v roku 1950 zverejnené v prestížnom odbornom časopise *Foreign Affairs* (*Dismemberment of Germany*, resp. *The Occupation of Germany*). Z ďalších prác sú zaujímavé štúdie publikované v periodiku *Journal of Contemporary History*: Bruce Kuklick v príspevku *The Genesis of the European Advisory Commission* (1969) popisuje okolnosti vzniku EPK; Frank King v článku *Allied Negotiations and the Dismemberment of Germany* (1981) a Lothar Kettenacker v štúdiu *The Anglo-Soviet Alliance and the Problem of Germany, 1941–1945* (1982) sa podrobnejšie venujú rokovaniam Spojencov o nemeckej otázke počas druhej svetovej vojny.

Medzi novšie a i u nás prístupné publikácie, ktoré sa zaoberajú vývojom diplomatických vzťahov počas druhej svetovej vojny, patrí práca Michaela Beschlosa (*Dobyvatelé. Roosevelt, Truman a zničení Hitlerova Nemecka 1941 – 1945, Praha – Plzeň, 2005*). Autor na základe odtajnených amerických, britských i sovietskych dokumentov poukazuje na Rooseveltovu snahu pretvoriť povojnové Nemecko do takej podoby, aby nemohlo opätovne rozpútať nový svetový konflikt. Prezidentova miestami azda až prílišná aktivita sa však neobišla bez rôznych zahraničnopolitických omylov a diplomatických nedorozumení.

Z ďalších diel treba spomenúť napr. práce Robina Edmonda (*The Big Three: Churchill, Roosevelt, Stalin in peace and war. American diplomacy during second world war 1941 – 1945*, London 1991), Gaddisa Smitha (*American Diplomacy during the Second World War 1941 – 1945*, New York 1965), Franka Ninkoviča (*The Wilsonian Century. U. S. Foreign Policy since 1900*, Chicago 1999) a nemožno obísť ani dôležitú publikáciu od Earla F. Ziemkeho (*The U. S. Army in The Occupation of Germany 1944 – 1946*, Washington D. C. 1975), či analýzu Anne Armstrong o spojeneckom rozhodnutí akceptovať iba bezpodmienečnú kapituláciu Nemecka (*Unconditional Surrender. The Impact of the Casablanca Policy upon World War II*, New Brunswick 1961).

Z domácich autorov sa rôznymi otázkami diplomacie počas druhej svetovej vojny zaoberali najmä Edita Ivaničková, Dagmar Čierna-Lantayová či Slavomír Michálek, problematike zahraničnej politiky USA a politickým vzťahom medzi veľmocami sa bližšie venoval Pavol Petruf (*USA a studená vojna*, Bratislava 1985). Publikácia rozoberá americkú koncepciu povojnového sveta v historických podmienkach utvárania politických a hospodárskych štruktúr novej Európy. Dielo je analýzou amerických záujmov v Európe v období medzi poslednými rokmi druhej svetovej vojny a vznikom Severoatlantického paktu roku 1949. Podrobne si všíma obrat v politike USA voči Sovietskemu zväzu, ktorý urobila americká vláda v polovici štyridsiatych rokov. V tejto súvislosti práca poskytuje obraz zahraničnopolitickej stratégie USA v Európe, jej hlavných politických, hospodárskych a vojenských koncepcií. Na základe faktografického materiálu, dokumentov a memoárov autorov tak sovietskych ako i západných, je publikácia prínosom k bližšiemu poznaniu zákulisia americkej diplomacie.

Z českých autorov nemožno opomenúť významného historika Jana Wannera, ktorý sa americkým zahranično-politickým aktivitám počas druhej svetovej vojny podrobne venoval v trojdielnej syntéze (*Spojené státy a evropská válka 1939 – 1945. Díl I – III.*, Praha 2001 a 2002). Okrem popisu vojnových operácií sa autor sústredil na zahraničnú politiku USA na prelome tridsiatych a štyridsiatych rokov 20. storočia nielen z európskeho vnímania reality, ale najmä zo zorného uhľa vlastných amerických záujmov.

Z faktografického hľadiska sú stále užitočné a použiteľné práce sovietskej proveniencie (*Dějiny diplomacie 1939 – 1945*, Praha 1979; *Dějiny druhé světové války 1939 – 1945, VIII. – X. díl*, Praha 1980, či *Medzinárodné vzťahy po druhej svetovej vojne, I. zväzok, (1945 – 1949)*, Bratislava 1963). Všetky spomenuté diela pochádzajúce od kolektívu autorov z Akadémie

vied ZSSR. Hoci je táto literatúra z ideologického aspektu už prekonaná, je nesporne zaujímavá minimálne tým, že je koncipovaná v duchu sovietskej historiografie.

Záverom by som chcel vyjadriť hlboké poďakovanie tým, ktorí svojimi odbornými radami a pripomienkami významne prispeli k definitívnej podobe tejto práce. Predovšetkým sa to týka môjho učiteľa prof. PhDr. Pavla Petrufa, DrSc., ako aj oboch recenzentov knihy – PhDr. Dagmar Čiernej-Lantayovej, DrSc. a prof. PhDr. Milana Katuninca, PhD., ktorých láskavé rady pomohli skvalitniť text publikácie.

1. Od izolacionizmu k angažovanosti a spolupráci

1.1 Svetový konflikt a neutralita USA

Jednou z charakteristických črt zahraničnej politiky Spojených štátov amerických v tridsiatych rokoch 20. storočia bola snaha izolovať sa od vojnových konfliktov, ktorých pôvodcami boli fašistické štáty. Americký prezident Franklin D. Roosevelt i Kongres venovali pozornosť predovšetkým domácim politickým a hospodárskym problémom a v určitom rozsahu i otázkam geograficky vymedzeným priestorom západnej pologule. Ich postoj umocňovala dovtedajšia pozitívna skúsenosť, že z jednej strany Atlantický a z druhej strany Tichý oceán sú účinnou ochranou USA pred zahraničnými vojnami, ktoré dovtedy vždy prebiehali ďaleko od americkej pevniny.²

Keď v roku 1931 Japonsko podniklo kroky smerujúce k okupácii Mandžuska, Spojené štáty ako nečlen Spoločnosti národov sa odmietli angažovať v kolektívnom presadzovaní nápravy. USA uvalili na Japonsko svoje vlastné sankcie, ktoré spočívali v politike neuznávania územných zmien dosiahnutých použitím sily. Takýto postoj presadzoval Henry Stimson, jeden z najvýraznejších amerických politikov medzivojnového obdobia. Medzinárodno-politická situácia sa ďalej skomplikovala po nástupe Adolfa Hitlera k moci v januári 1933 a následne po napadnutí Etiópie Mussoliniho Talianskom v októbri 1935. Prezident Roosevelt vo svojich prejavoch síce odsúdil agresívny postup fašistických štátov, ale reálnym odrazom amerického postoja k situácii bola Kongresom schválená séria zákonov o neutralite. Prvý zákon o neutralite, parafovaný prezidentom 31. augusta 1935, zakazoval americkým občanom cestovať na lodiach bojujúcich

² MICHÁLEK, Slavomír: Americká politika voči strednej a juhovýchodnej Európe v rokoch 1941 – 1945. In: PETRUF, Pavol (ed.): *Stredná a juhovýchodná Európa v politike veľmoci. (Sondy do vývoja II.)*. Bratislava : Historický ústav SAV, 1994, s. 100.

štátov. Zároveň uvalil embargo na vývoz zbraní do bojujúcich krajín. Spojené štáty sa v tomto období natoľko snažili neangažovať sa v medzinárodných ozbrojených sporoch, že v rámci embarga zákon ani nerozlišoval, či išlo o predaj zbraní a vojenských komponentov agresorovi alebo jeho obeť. Druhý zákon o neutralite, prijatý 29. februára 1936, predlžoval platnosť prvého o ďalšie dva mesiace, pričom zároveň bol rozšírený o zákaz poskytovať bojujúcim stranám pôžičky. Tretí zákon o neutralite, ktorý Roosevelt podpísal 1. mája 1937, predĺžil platnosť dvoch predchádzajúcich zákonov a súčasne do nich vniesol isté zmeny. Hlavnou z nich bolo ustanovenie, umožňujúce za určitých špecifikovaných podmienok za hotovosť odpredať iným štátom obchodné komodity nevojenského charakteru. Tieto tovary však nesmeli byť prepravované na amerických lodiach.³

Realizácia zákonov o neutralite jasne ukázala, aké dvojznačné výsledky môžu v praxi prinášať. Po začatí vojenskej agresie proti Etiópii Spoločnosť národov síce navonok voči Taliansku vyhlásila ekonomické sankcie (ktoré po kapitulácii Etiópie odvolala), napriek tomu Spojené štáty neprerušili dodávky vojenského materiálu do krízovej oblasti. Obdobný negatívny efekt sa dostavil aj počas španielskej občianskej vojny. Zatiaľ čo Taliansko a Nemecko priamo vojensky podporovali diktátora Francisca Franca, USA aplikovali zbraňové embargo na republikánsku vládu v Madride, z čoho nepriamo profitovali fašistické sily.⁴

Prezident Roosevelt i americká administratíva si postupne začali uvedomovať neúnosnosť situácie. Prezident sa netajil politickými sympatiami k západoeurópskym demokraciám, i keď v oficiálnych prejavoch – vzhľadom k náladám na domácej politickej scéne – svoju náklonnosť príliš nedával najavo. Snažil sa byť natoľko „málo neutrálny“, aby to malo zastrašujúci efekt na fašistické štáty, ale neželal si dostať sa s nimi do otvoreného sporu. Svoju úlohu hrala v tejto súvislosti i ekonomická stránka veci. Veľkí americkí exportéri si uvedomovali, že Nemecko a Japonsko kontrolujú značnú časť svetového obchodu. Obávali sa priveľkých obmedzení, ktoré by v konečnom dôsledku mohli viesť k strate rozsiahlych obchodných trhov. Na druhej strane, tretí zákon o neutralite de facto vychádzal v ústrety Veľkej Británii, pretože len ona disponovala dostatočnou lodnou kapacitou a – aspoň dočasne – i finančným kapitálom potrebným

³ KISSINGER, Henry: *Umění diplomacie*. Praha : Prostor, 1999, s. 384–385.

⁴ NINKOVICH, Frank: *The Wilsonian Century. U. S. Foreign Policy since 1900*. Chicago : University of Chicago Press, 1999, s. 116.

na to, aby si za hotovosť zakúpený americký tovar mohla odviezť na vlastných plavidlách.⁵

Z vnútropolitického hľadiska musel Roosevelt voľiť veľmi obozretný postoj, pretože verejná mienka amerického obyvateľstva podporovala politiku v zmysle zákonov o neutralite. Jej menšia časť pritom presadzovala, aby USA podporovali európske demokracie za predpokladu, že sa tým nezapletú do vojnového konfliktu. Len malý podiel Američanov bol jednoznačne presvedčený o tom, že podporu je nevyhnutné poskytnúť všetkým mierumilovným štátom.⁶ Roosevelt preto musel postupovať v oblasti zahraničnej politiky tak, aby čo najviac posilnil postavenie krajiny navonok, ale pritom zároveň maximálne zohľadňoval domáce reálie. V jednom zo svojich najznámejších prejavov, prednesenom 5. októbra 1937 v Chicagu, po prvýkrát oficiálne varoval pred narastajúcim nebezpečím zo strany fašistických štátov. Nevylučoval, že konflikty, aké môžu vidieť jeho spoluobčania v iných častiach sveta (Mandžusko, Etiópia), by mohli mať skôr či neskôr vplyv aj na americký kontinent. Vyzval všetky „mierumilovné národy, aby vyvinuli sústredené úsilie proti štátom, ktoré vytvárajú stav medzinárodnej anarchie a nestability, proti ktorému nie je obyčajná izolácia a neutralita východiskom.“ Riešenie videl vo forme „karantény“.⁷ Konkrétnejšiemu vysvetleniu tohto nediplomatického pojmu sa prezident spôsobom sebe vlastným vyhýbal. Len okruhu svojich najbližších spolupracovníkov ozrejmil, čo mal pod týmto termínom v skutočnosti na mysli – karanténa mala spočívať v prerušení politických a hospodárskych stykov s agresorskou krajinou.⁸ Napriek týmto rétorickým príslubom krátko nato, v marci 1938, Spojené štáty na anšlus Rakúska hitlerovským Nemeckom nereagovali.

Zlom nastal až po podpísaní Mníchovskej dohody. Roosevelt sa po tomto kroku rozhodol zanechať nejasné, všeobecne formulované vetné konštrukcie, ktoré v tom čase používal vo svojich prejavoch. Rozhodol sa urobiť pre politika nepopulárny a v určitom zmysle riskantný krok – prestal brať prílišný ohľad na domácu, izolacionisticky naladenú verejnú mienku a postupne začal národ pripravovať na to, že Spojené štáty budú

⁵ WANNER, Jan: *Spojené štáty a evropská válka 1939 – 1945. Díl I. Pevnost Amerika*. Praha : Dokořán, 2001, s. 78–79.

⁶ CASEY, Steven: *Cautious Crusade: Franklin D. Roosevelt, American Public Opinion, and the War Against Nazi Germany*. New York : Oxford University Press, 2001, s. 23.

⁷ DALLEK, Robert: *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932 – 1945. With a New Afterword*. New York : Oxford University Press, 1995, s. 148.

⁸ WANNER, J.: *Spojené štáty, I.*, s. 80.

musieť v blízkom čase prevziať istý podiel zodpovednosti za vývoj vo svete.⁹ Čoraz naliehavejšou sa stávala otázka, čo sa stane, ak fašistické štáty získajú dominanciu v Európe či Ázii? Ako zareagujú USA, keď existencia západných demokracií bude ohrozená?

Roosevelt však zašiel ešte ďalej. Len pár týždňov po podpísaní Mníchovskej dohody sa tajne stretol s britským ministrom letectva ohľadom možnej vojenskej pomoci pre Britániu. Roosevelt si bol pochopiteľne vedomý len nedávno prijatých zákonov o neutralite, napriek tomu v rozhovoroch naznačoval pripravenosť obísť ich tak, že by sa na území Kanady (teda mimo USA) vybudoval závod na výrobu lietadiel, pričom všetky potrebné komponenty by sa deklarovali ako tovary určené na civilnú spotrebu a dodávali by ich Spojené štáty. Británia spolu s Francúzskom by tak v prípade vojny mohli počítať s americkou priemyselnou podporou.¹⁰ Tento projekt sa síce napokon nerealizoval, ale poodhaľuje, že Roosevelt si jasne uvedomoval potrebu urobiť určité kroky zoči-voči hrozbe blížiacej sa vojny.

Ďalším dôkazom potencionalnej spolupráce USA a Veľkej Británie vo vojenskej oblasti bola dohoda z apríla 1939, v rámci ktorej Spojené štáty presunuli hlavnú časť svojho námorníctva do oblasti Pacifiku, čo umožnilo stiahnuť všetky britské sily bližšie k domácim prístavam a koncentrovať sa na kontrolu nad Atlantikom. Zároveň sa tým Spojené štáty zaviazali prevziať zodpovednosť za ochranu britských území v Ázii. K dohode prispela i skutočnosť, že americké vládne kruhy s nevôľou hľadeli na nedávnu likvidáciu Česko-Slovenska a vznik protektorátu Čechy a Morava. Roosevelt sa snažil zájsť ešte ďalej a požadoval, aby Kongres revidoval zákony o neutralite z dôvodu „*nevyváženosti*“ a „*nespravodlivosti*“. Izolacionistické nálady boli však ešte natoľko silné, že Kongres jeho žiadosti v priebehu necelého roka odmietol hneď trikrát.¹¹

Po vypuknutí druhej svetovej vojny 1. septembra 1939 zaujali Spojené štáty v súlade s dovtedy prijatými zákonmi neutralitu. Na mimoriadnom zasadnutí Kongresu Roosevelt opätovne predložil svoju víziu, tentoraz úspešne. S účinnosťou od 4. novembra 1939 boli zákony o neutralite modifikované do podoby zákona známeho pod názvom „*Cash and Carry*“.

⁹ HEALE, Michael, J.: *Franklin D. Roosevelt: The New Deal and War*. London and New York : Routledge, 1999, s. 46.

¹⁰ WATT, Donald, C.: *How War Come: The Immediate Origins of the Second World War, 1938–1939*. New York : Pantheon 1989, s. 130.

¹¹ KISSINGER, H.: *Umění diplomacie*, s. 392–393.

Tento zákon odstraňoval pôvodné zbraňové embargo a umožňoval bojujúcim štátom nakúpiť v USA zbrane a vojenský materiál za hotovosť a za podmienky, že si ho odvezú na vlastných lodiach.¹² Nové zákonné opatrenie bolo výhodnejšie pre britské loďstvo kvôli jeho schopnosti kontrolovať Atlantik; menej prospešnejší sa ukázal byť v Pacifiku, kde japonské loďstvo dokázalo blokovat' čínske prístavy.

Zákon *Cash and Carry* bol prijatý s vedomím, že Francúzsko je za výdatnej vojenskej pomoci Veľkej Británie schopné ubrániť svoju nezávislosť pred fašistickou agresiou. Pritom sa všeobecne nepočítalo s eventualitou priamej vojenskej angažovanosti. Predstavitelia najznámejšej izolacionistickej organizácie Amerika predovšetkým (*America first committee*), ktorej členmi boli okrem iných bývalý prezident Herbert Hoover či letecký hrdina Charles Lindberg ostro vystupovali proti tomu, aby Spojené štáty materiálne podporovali bojujúce štáty. Dokonca vstup USA do vojny považovali za väčšie zlo ako víťazstvo nacizmu.¹³ Podobné boli aj nálady obyvateľstva, ktoré síce Veľkú Britániu formálne podporovalo, avšak táto podpora bola založená čisto na pragmatickom základe: pre USA bolo rozhodne výhodnejšie, ak nákladný boj s Nemeckom znášala iba Veľká Británia.¹⁴ Európa v tom čase ešte nepredstavovala pre americkú zahraničnú politiku dlhodobější problém – tým sa javil skôr expanzionizmus Japonska v Pacifiku.¹⁵ Roosevelt tieto faktory vnímal a v rámci predvolebného boja, v ktorom sa po tretíkrát uchádzal o prezidentský post, sa nevyhýbal ani populistickým vyhláseniam. Ešte v októbri 1940 na výčitky svojho republikánskeho rivala Wendella L. Willkieho, že Ameriku zaťahuje do vojny, Roosevelt odpovedal, že americkí „*chlapci nebudú vyslaní do žiadnej zahraničnej vojny*“, a o tri dni nato opätovne vyhlásil, že „*táto krajina [USA] nevstúpi do vojny*“.¹⁶

Roosevelt to tvrdil napriek tomu, že v lete 1940 obsadili nemecké jednotky Paríž, a že si uvedomoval bezprostredné nebezpečie, ktoré USA

¹² DALLEK, R.: *Franklin D. Roosevelt*, s. 200–205.

¹³ PETRUF, Pavol: *USA a studená vojna. (Politika amerického imperializmu v Európe 1945–1949)*. Bratislava : Pravda, 1985, s. 12. Poznámka: Po porážke Francúzska vplyv organizácie zoslabol, po útoku na Pearl Harbor úplne zanikol.

¹⁴ McKERCHER, Brian, J.: *Transition of Power: Britain's Loss of Global Preeminence to the United States, 1930–1945*. New York : Cambridge University Press, 1999, s. 285–286.

¹⁵ ALLDRITT, Keith: *Přátelství mocných. Franklin D. Roosevelt a Winston Churchill 1941 – 1945*. Praha : Naše vojsko, 1997. s. 36.

¹⁶ TINDALL, George, B. – SHI, David, E.: *Dějiny států. USA*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1994, s. 597.

hrozilo. Začal preto otvorenejšie poukazovať na potrebu bližších vzťahov s Veľkou Britániou, na nevyhnutnosť poskytnúť jej určitú materiálnu pomoc, ale aj na potrebu Spojených štátov zlepšiť svoju vojenskú pripravenosť. Napriek svojim predvolebným vyhláseniam sa pod tlakom situácie odhodlal na „rozhodne nie neutrálny akt“, ako W. Churchill nazval výmenu päťdesiatich údajne zastaraných amerických torpédoborcov za právo zriadiť americké základne v niektorých britských dŕžavách. Z transakcie mali väčší bezprostredný prospech Briti, ktorí lode nevyhnutne potrebovali, kým americké základne mali vzniknúť na miestach mimo očakávaných bojísk (Newfoundland, Bermudy, ostrovy v Karibskom mori), resp. zdvojovali už existujúce základne.¹⁷

Rooseveltovou reakciou na uzavretie trojstranného paktu Berlín – Rím – Tokio bol prejav z 29. decembra 1940, v ktorom vyzval Američanov, aby sa stali „arzenálom demokracie“. Ako znovuzvolený prezident spochybnil dovtedy propagovaný názor, že oba oceány sú účinnou bariérou chrániacou americkú pevninu pred útokom zvonku. Začal viac zdôrazňovať spojitosť talianskej a nemeckej agresie na európskom kontinente s japonskou agresiou v Ázii a upozornil, že je životným záujmom Spojených štátov, aby mocnosti Osi nezískali kontrolu nad oceánmi. USA ešte vo vojne neboli, ale podľa prezidenta nebolo pochyb, na čej strane stoja.¹⁸ Vo výročnom posolstve Kongresu 6. januára 1941 varoval, že medzi Amerikou a nebezpečím útoku stojí len jeden obranný štít – britské námorníctvo. Tým priamo spojil pocit bezpečia USA s prežitím britského námorníctva, pričom zároveň vyzval na zvýšenie obranyschopnosti Spojených štátov. Na záver prejavu Roosevelt vo wilsonovskom duchu a s cieľom získať americkú verejnosť pre myšlienku väčšej medzinárodnej angažovanosti USA definoval štyri druhy slobody demokracie, za ktoré je potrebné bojovať: slobodu slova, slobodu vyznania, oslobodenie od núdze a oslobodenie od strachu.¹⁹

V duchu tohto angažovaného postoja na strane demokracií, reagujúceho i na narastanie britských požiadaviek na dodávky vojenského materiálu z USA, schválil Kongres 11. marca 1941 Zákon o pôžičke a prenájme (*Lend-Lease Act*), ktorý nahrádzal zákony o neutralite a ktorým sa Spojené štáty ďalej posunuli na stranu štátov bojujúcich proti mocnostiam

¹⁷ KENNEDY, David, M.: *Freedom from Fear. The American People in Depression and War, 1929 – 1945*. New York : Oxford University Press, 1999, s. 460–462.

¹⁸ DALLEK, R.: *Franklin D. Roosevelt*, s. 256–257.

¹⁹ TINDALL, G. B. – SHI, D. E: *Dějiny států. USA*, s. 598.

Osi. V duchu nového zákona prezident dostával možnosť zapožičať alebo prenajať zbrane či prostriedky na ich výrobu, potraviny a iné komodity každej krajine, ktorej obranu pokladal prezident za životne dôležitú pre obranu Spojených štátov amerických.²⁰ Finančné vysporiadanie za poskytnuté dodávky sa odkladalo na obdobie po skončení vojny. Zákon teoreticky umožňoval posieľať do Veľkej Británie i iných štátov neobmedzené množstvo tovaru, reálne však naďalej platila za väčšinu zbraní. Na oplátku sa britská strana zaviazala zrušiť imperiálne colné preferencie po skončení vojny. Na druhej strane na dodávky zbraní pre Sovietsky zväz Roosevelt podmienky nekládol.²¹ Osobne bol rád, že Sovietsky zväz sa ešte v roku 1934 vrátil na medzinárodnú politickú scénu, z ktorej sa vytratil po prvej svetovej vojne. Jedným z dôvodov bol fakt, že prezident predpokladal narastanie významu Sovietskeho zväzu ako perspektívneho a rozsiahleho obchodného trhu. Rovnako sa vo svojich úvahách pohrával s myšlienkou americko-sovietskeho strategického partnerstva.²² Novoprijatý zákon o pôžičke a prenájme, podľa Churchilla najušľachtilejší akt v dejinách, fungoval až do augusta 1945, pričom USA poskytli v jeho rámci tovar v objeme približne 48 miliárd dolárov. Z toho asi 60 percent smerovalo Británii a 20 percent Sovietom. Spojenci splatili za dodané komodity takmer 8 miliárd dolárov, okrem Sovietskeho zväzu bol zvyšok dlhu ostatným krajinám po skončení vojny odpustený.²³

Ďalší krok v podpore demokratických veľmocí a smerom k vojne urobil Roosevelt v apríli 1941, keď schválil dohodu uzavretú s predstaviteľom dánskej exilovej vlády vo Washingtone, umožňujúcu obsadenie Grónska americkými vojenskými jednotkami. Krátko nato prezident informoval britského ministerského predsedu Churchilla, že námorníctvo Spojených štátov preberá na seba úlohu hliadkovať v severnom Atlantiku v oblasti od amerického pobrežia po Island. Zároveň Churchilla ubezpečil, že americké sily budú britskú stranu operatívne informovať o pohybe a počte nepriateľských lietadiel a lodí, zistených v tomto priestore.²⁴ O tri mesiace neskôr obsadili americké jednotky aj samotný Island. I napriek

²⁰ MICHÁLEK, S.: Americká politika, s. 100.

²¹ JOHNSON, Paul: *Dějiny dvacátého století*. Praha : Rozmluvy, 1991, s. 363.

²² NINKOVICH, F.: *The Wilsonian Century*, s. 131.

²³ PEČENKA, Marek – LUŇÁK, Petr: *Encyklopedie moderní historie*. Praha : Libri, 1999, s. 272.

²⁴ CHURCHILL, Winston, S.: *Druhá světová válka, 3. díl: Velká aliance*. Praha : Lidové noviny, 1993, s. 149.

tomu, že Spojené štáty sa stále nedokázali jednoznačne postaviť voči fašistickým agresorom, nezodpovedanou otázkou nezostávalo či, ale kedy USA oficiálne vstúpia do vojny.

Dôležitým prelomom v druhej svetovej vojne nielen z vojenského, ale najmä diplomatického hľadiska sa stalo aktivovanie plánu Barbarosa – napadnutie Sovietskeho zväzu hitlerovským Nemeckom 22. júna 1941. Churchillovi odľahlo, že Hitler nesústredil všetku silu Wehrmachtu na obsadenie britských ostrovov a zaplietol sa do vojny s gigantickým protivníkom. Vstup ZSSR do vojny bol jedným z hlavných bodov schôdzy vrcholných predstaviteľov USA a Veľkej Británie, ktoré sa uskutočnilo v dňoch 9. – 12. augusta 1941 v zálive neďaleko mestečka Argentia pri pobreží New Foundlandu. Roosevelt s Churchillom tu formovali zásady, ktorými sa mali ich štáty riadiť v súvislosti s rozširujúcim sa svetovým konfliktom. Výsledkom stretnutia bol osembodový dokument nazvaný Atlantická charta.²⁵ Bola to zmes dobových idealistických cieľov a Wilsonových štrnástich bodov z čias prvej svetovej vojny. Na rozdiel od tradičných vyhlásení iných vodcov počas vojen v minulosti, obaja štátnici neformulovali klasické vojenské ciele. Neusilovali o územné zisky a nechceli pripustiť ani zmeny hraníc, ktoré by sa priečili vôli obyvateľstva dotknutého územia (body 1 a 2). Zdôrazňovali právo všetkých národov zvoliť si formu vlády podľa vlastnej vôle a obaja štátnici vyhlasovali, že západné mocnosti budú po vojne usilovať o obnovu suverénnych práv a samostatnosti tých národov, ktoré boli týchto hodnôt násilím zbavené (bod 3). V hospodárskej oblasti sa mal po skončení vojny klásť dôraz na medzinárodnú spoluprácu založenú na zásadách rovnoprávnosti – všetkým štátom mala byť garantovaná možnosť slobodného obchodu, slobodnej plavby po moriach a oceánoch a zabezpečený prístup k surovinovým zdrojom a nerastnému bohatstvu (body 4, 5 a 7).²⁶ Z politického hľadiska bol však mimoriadne dôležitý najmä bod číslo 6. Obaja štátnici sa v ňom zaviazali nastoliť mier „*po konečnom zničení nacistickej tyranie*“. Z Rooseveltovho pohľadu išlo o zvlášť odvážne gesto ak si uvedomíme, že Spojené štáty – v tom čase z právneho hľadiska považované ešte za neutrálne,

²⁵ *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva a politiky, díl I.* Praha : Nakladatelství politické literatury, 1963, s. 68–69; VESELÝ, Zdeněk: *Světová politika 20. století v dokumentech (1900 – 1945)*. Praha : Vysoká škola ekonomická, 2000, s. 259–260.

²⁶ Roosevelt sa týmto krokom okrem iného snažil dostať Spojené štáty na obchodné trhy britských kolónií, ktoré boli od začiatku 30.–tych rokov chránené preferenčným colným systémom.

vydali takéto oficiálne vyhlásenie spolu s bojujúcou stranou. Posledný, ôsmy bod Atlantickkej charty, túto spojeneckú previazanosť ešte zvýrazňoval záväzkom, že Spojené štáty sa budú zasadzovať o odzbrojenie agresívnych militaristických štátov, pokiaľ nebude nastolený „širší a trvalejší systém všeobecnej bezpečnosti“.²⁷ V konečnom dôsledku sa Atlantická charta stala oficiálnym pilierom politiky Spojencov počas vojny, i keď Roosevelt jej odmietol priznať formu jednoznačnej medzištátnej zmluvy – pretože tú by musel predložiť na schválenie senátu, ktorý by ju nemusel odsúhlasiť – ale sám sa cítil byť ňou vnútorne viazaný. Roosevelt svojim súhlasom so znením Atlantickkej charty sledoval dva úplne odlišné ciele: v prvom rade v zahraničnopolitickej oblasti chcel navonok ukázať súdržnosť s Churchillom a ťažko skúšanou Britániou, a zároveň naopak – smerom k domácej politike – sa snažil upokojiť zástupcov izolacionizmu, že aj on sám má výhrady voči Británii ako triedne rozdelenej spoločnosti s dlhodobým imperialistickým programom.²⁸ Napriek tomu sa v septembri 1941 k Atlantickkej charte pripojil Sovietsky zväz a o niekoľko mesiacov neskôr, 1. januára 1942, podpísalo 26 krajín Deklaráciu spojených národov, obsahujúcu záväzok rešpektovať princípy vyjadrené v charte. V konečnom dôsledku sa k charte do apríla 1945 pripojili všetky štáty bojujúce s Nemeckom a Japonskom. Príliš všeobecné formulácie charty však umožnili niektorým signatárom vysvetľovať si ju po svojom. Konkrétne Sovieti k svojmu podpisu doplnili vyhlásenie, že „praktickú aplikáciu týchto zásad bude potrebné prispôbiť okolnostiam, potrebám a historickým skúsenostiam jednotlivých krajín“.²⁹ Tým si Stalin dláždil cestu k uznaniu sovietskych nárokov na pobaltské štáty, vytváral si podmienky na posun poľských hraníc na západ a na preniknutie do oblasti strednej a juhovýchodnej Európy, odporujúc tak zásadám charty. Churchill zasa sledujúc svoj cieľ – zabezpečiť si pomoc USA vo vojne proti mocnostiam Osi – súhlasil s právom všetkých národov na slobodnú voľbu vládnej formy, pod ktorou chcú žiť. Táto úprava totiž z globálneho hľadiska bola namierená nielen voči agresorom, ale z užšieho pohľadu i proti samotnej Británii ako svetovej koloniálnej mocnosti. Po celý zvyšok vojny sa Roosevelt neúspešne snažil prinútiť Britov ku konkrétnejšiemu vyhláseniu, v ktorom by sa obe krajiny zaväzovali presadzovať budúcu nezávislosť kolónií.

²⁷ CHURCHILL, W.: *Druhá svetová válka*, 3., s. 437–438.

²⁸ ALLDRITT, K.: *Přátelství mocných*, s. 50.

²⁹ GADDIS, John, L.: *The United States and the Origins of the Cold War 1941 – 1947*. New York : Columbia University Press, 1972, s. 2–3.

V americkej administratíve však existovali aj iné názory a ciele než deklarovala Atlantická charta. V septembri 1941, mesiac po jej prijatí, vrcholní vojenský predstavitelia generál George C. Marshall a admirál Harold Stark predstavili dokument, ktorý približoval vojnové ciele oveľa konkrétnejšie. Za dôležitý aspekt bezpečnostnej stratégie okrem samotnej obrany Spojených štátov považovali zachovanie britskej koloniálnej ríše, čo bolo v príkrom rozpore s Rooseveltovou koncepciou povojnového sveta. Iný názor mali najvyššie vojenské kruhy aj na mocenskú štruktúru. Kým Atlantická charta sa pojmu „mocenská rovnováha“ vyhýbala, predložený dokument počítal s vybudovaním mocenskej rovnováhy síl v Európe a Ázii, ktorá by garantovala politickú stabilitu uvedenej oblasti i bezpečnosť USA. Takýto stav mal vzniknúť sformovaním režimov, ktoré mali „kladný vzťah k hospodárskej a občianskej slobode“.³⁰

V rovnakom období sa zvýšilo napätie medzi USA a štátmi Osi. V Atlantiku, oblasti kontrolovanej americkým námorníctvom, došlo k otvorenému konfliktu, keď nemecká ponorka torpédovala americký torpédoborec *Greer* práve vo chvíli, keď udával jej presnú polohu britským lietadlám. Roosevelt reagoval nariadením, aby americké námorníctvo potopilo každú nemeckú ponorku, na ktorú v kontrolovanej oblasti narazí.³¹ V prípade Japonska, ktoré v júli 1941 napadlo Indočínu, postupovala americká vláda opatrnejšie. Pretože Roosevelt ani jeho minister zahraničných vecí Cordell Hull si otvorený stret s Japonskom v tom čase nepriali, USA priebežne uvalili na Japonsko obchodné embargo v podobe zákazu vývozu železného šrotu a ropných produktov. Hull pri osobných rokovaníach s japonskými vyjednávačmi zdôrazňoval, že pre Spojené štáty je problematické akokoľvek spolupracovať s krajinou, ktorá je spojencom Nemecka. V duchu rooseveltovskej rétoriky dodával, že USA si želajú redukciu britských imperiálnych záväzkov, a preto nemôžu tolerovať narastanie japonskej hegemonie v Ázii. Japonci však hrali len na čas, pretože v tom období už vedeli, že japonský útok na USA sa neodvratne blíži.³²

Dňa 7. decembra 1941 japonské lietadlá zaútočili na americkú flotilu kotviacu v prístave Pearl Harbor na Havajských ostrovoch a Japonsko začalo vojnu proti Spojeným štátom. Bolo len odrazom hlboko zakoreneného

³⁰ PETRUF, P.: *USA a studená vojna*, s. 31.

³¹ DIVINE, Robert, A.: *Roosevelt and World War II*. Baltimore : Johns Hopkins Press, 1969, s. 44.

³² WANNER, J.: *Spojené štáty, I.*, s. 163–164.

amerického izolacionizmu, že Spojené štáty vstúpili do vojny až po bombardovaní svojho loďstva a v Európe nakoniec vyhlásil USA vojnu Hitler, a nie Spojené štáty Nemecku. Rooseveltovi sa tak rozviazali ruky, pretože bez vonkajšieho ozbrojeného podnetu by preňho bolo neľahkou úlohou získať si súhlas národa so vstupom do vojny. Pre americkú verejnosť bol vstup do vojny precedensom, pretože dovtedy nikdy Spojené štáty nevstupovali do vojny (snáď okrem 1. svetovej vojny), pokiaľ sa to bezprostredne netýkalo bezpečnosti západnej pologule.³³ Vyše storočný odkaz Monroeovej doktríny tak stratil na význame.

1.2 *Velká trojka – snaha o spoločné projekty*

Japonský útok na americkú námornú základňu v prístave Pearl Harbor ukončil napäté obdobie krehkej neutrality Spojených štátov i siahodlhé diskusie medzi zástancami izolacionizmu a stúpenkami intervencionizmu. Vyhlásenie vojny štátmi Osi vytvorilo z USA, Veľkej Británie a ZSSR formálnych Spojencov so spoločným nepriateľom, avšak nie s rovnakými záujmami. Prezident Roosevelt sa zasadzoval o celosvetové sebaurčovací právo národov a odmietal diskutovať o podrobnejších vojnových cieľoch. Churchill zas presadzoval skôr národné a imperiálne záujmy, s charakteristickou britskou snahou o dodržiavanie mocenskej rovnováhy. Stalinovým vojnovým cieľom bolo oficiálne uznanie novej západnej sovietskej hranice z roku 1941, s kordónom satelitných „priateľských“ štátov po jej vonkajšom obvode. V tomto prípade boli Sovietsi precízni a disponovali vlastným plánom na ďalšie povojnové zmeny európskych hraníc. Stalin o ňom informoval britského ministra zahraničných vecí Anthonyho Edena 16. decembra 1941 počas jeho pobytu v Moskve. Československé hranice mali mať podľa tejto informácie predvojnovú podobu, poľské hranice sa mali posunúť smerom na západ, Nemecko sa malo rozčleniť na niekoľko samostatných štátov, minimálne na Bavorsko, Porýnie a Prusko, ktoré malo v prospech Sovietskeho zväzu stratiť na 20 rokov aj časť Východného Pruska, a to ako záruku splácania budúcich nemeckých reparácií. Rakúsko sa malo po vojne opätovne stať nezávislým štátom.³⁴ Išlo o prvý konkrétny plán, resp. náčrt rozdelenia Nemecka po druhej svetovej vojne.

³³ KISSINGER, H.: *Umění diplomacie*, s. 400–401.

³⁴ WANNER, J.: *Spojené štáty, I.*, s. 166.

Skutočnosť, že na rozdiel od Američanov boli Briti (a aj Sovietsi) vo vojnovom stave už od roku 1939, sa okrem vojenskej sféry naplno prejavila najmä v nedostatočnej pripravenosti USA v oblasti strategického plánovania. Roosevelt dlhodobo pripravoval americkú verejnosť na možnosť konfliktu, napriek tomu bola však administratíva dlho celkom bezradná. Britský maršal John Dill vtedajšiu situáciu v americkom establišmente charakterizoval nasledovne: „*Nemajú žiadnych spoločných plánovačov, ani realizačný štáb. Prezidentovi len s veľkými problémami predkladajú surový materiál; pravidelné schôdzky Zboru náčelníkov štábov [Joint Chiefs of Staff] sa nekonajú, a nie je ani sekretariát, ktorý by to zaznamenával. So zasadnutiami vlády je to rovnaké, a pritom sa očakáva, že ministri budú fungovať.*“³⁵ Treba však podotknúť, že z veľkej časti bol za daný stav zodpovedný samotný prezident Roosevelt.

Práve z dôvodu koordinácie spoločného postupu voči nepriateľským štátom sa vo Washingtone uskutočnilo stretnutie Roosevelta s Churchillom a ich vojenskými štábmi. Konferencia s krycím názvom Arcadia trvala od 22. decembra 1941 do 14. januára 1942. Obe krajiny na nej deklarovali za svoj prvoradý cieľ porážku Nemecka. Zároveň sa dohodli na uskutočnení operácie Gymnast, ktorej cieľom malo byť vylodenie americko-britských síl v severnej Afrike za účelom obsadenia francúzskych severoafrických dŕžav a dosiahnutia väčšej bezpečnosti pre transatlantické spojenecké konvoje.³⁶ Vo vojenskej oblasti presadil americký generál G. Marshall (napriek Churchillovej váhavosti) vytvorenie jednotného velenia v podobe britsko-amerického Kombinovaného zboru náčelníkov štábov (*Combined Chiefs of Staff*), fungujúceho od 1. januára 1942 so sídlom vo Washingtone. Členmi tohto orgánu sa stali predstavitelia ozbrojených síl USA a Veľkej Británie na základe parity. Jeho úlohou bolo vypracovávať a uskutočňovať pod vedením šéfov vlád oboch mocností spoločnú stratégiu pre vedenie vojny, či posudzovať otázky súčinnosti amerických a britských ozbrojených síl. Kombinovaný zbor náčelníkov štábov však nemal výkonnú právomoc, pretože konečné rozhodovanie si ponechali obaja vedúci štátnici pre seba.³⁷

³⁵ BRYANT, Arthur: *Turn of the tide 1939 – 1943*. London 1958, s. 234.

³⁶ *Mezinárodní konference 1943 – 1945, Dokumenty*. Praha : Svoboda, 1985, s. 614.

³⁷ STOLER, Mark: *Allies and Adversaries : The Joint Chiefs of Staff, the Grand Alliance and U. S. Strategy in World War II*. Chapel Hill, NC : University of North Carolina Press, 2000, s. 64–65.

Na konferencii sa prejavila diplomatická prevaha Británie, keď väčšiu dokumentov navrhovali Briti a Američania ich len s drobnými úpravami schvaľovali. Ukázalo sa, že Spojené štáty nie sú pripravené na globálny vojenský konflikt, a preto sa Roosevelt snažil presadzovať americkú vojnovú aktivitu aspoň politicky. Jej výsledkom bolo vyhlásenie Deklarácie Spojených národov, ktorou sa signatárske štáty zaviazali rešpektovať princípy vyjadrené v Atlantickej charte. Zaujímavé bolo, že na Rooseveltovo i Churchillovo prekvapenie Sovietsi v Deklarácii súhlasili s formuláciou, že úplné víťazstvo nad spoločným nepriateľom je okrem iného nevyhnutné aj k obrane „náboženskej slobody“. Mimoriadne dôležitým bodom tohto vyhlásenia bol však spoločný záväzok, že žiadna spojenecká krajina nezavrie separátne prímerie alebo mier s mocnosťami Osi a jej satelitmi. Deklarácia Spojených národov okrem toho, že symbolizovala spojeneckú vojnovú politiku, sa neskôr stala aj nosným pilierom pri zakladaní OSN.³⁸

Na jar 1942 nadobúdala v spojeneckej korešpondencii čoraz väčšiu váhu otázka otvorenia druhého frontu. Na tejto požiadavke nástojil Stalin hneď po napadnutí Sovietskeho zväzu, ale reálnejšou sa stávala až po vstupe Spojených štátov do vojny. Roosevelt v tomto smere apeloval na Churchilla, aby Veľká Británia a USA vzali na seba spoločnú zodpovednosť za „definitívne určenie plánov ohľadne otvorenia nového frontu na európskom kontinente“.³⁹ Z toho dôvodu odleteli v apríli toho istého roku Marshall a Rooseveltov blízky spolupracovník Harry Hopkins do Londýna, kde mali s britským premiérom prerokovať strategický plán s krycím názvom Sledgehammer. Išlo o plán invázie do severozápadného Francúzska na jar 1943, vypracovaný americkým generálom Dwightom D. Eisenhowerom. Briti považovali plán za unáhľený, ba až naivný. Situácia v Atlantiku totiž v tom čase nebola pod kontrolou Spojencov (v ich prospech sa začala výraznejšie obracať až v priebehu nasledujúceho roka). Britská strana však disponovala informáciami, že v prípade jeho zamietnutia by Američania prešli z dovtedajšej globálnej vojnovy stratégie „Európa predovšetkým“ (britským velením preferovanej), na tichomorský strategický variant. Z čisto pragmatického dôvodu preto britská vláda formálne súhlasila s plánom na skoré vylodenie

³⁸ WANNER, Jan: *George C. Marshall – tvůrce armád a aliancí*. Praha : Paseka, 1998, s. 113–119.

³⁹ EDMONDS, Robin: *The Big Three: Churchill, Roosevelt and Stalin in peace and war*. London : Penguin Books Ltd., 1991, s. 283.

na francúzskom pobreží. Marshall s Hopkinsom preto odchádzali z Londýna s uspokojením.⁴⁰

Postupom času však začalo byť evidentné, že vylodenie spojeneckých jednotiek v Normandii v nasledujúcom roku je nereálne, preto Churchill odcestoval v júni 1942 do Washingtonu na osobné rokovanie s Rooseveltom. Okrem nich sa rokovani zúčastnili predstavitelia Kombinovaného zboru náčelníkov štábov. Britská delegácia neskrývane nástojila na odložení realizácie plánu Sledgehammer a trvala na vylodení v severnej Afrike (operácia Torch). Napriek enormnej snahe G. Marshalla či ministra vojny H. Stimsona, odvolávajúcich sa na nedávny britský prísľub z Londýna, nemali americké vojenské kruhy s presadením skorého spojeneckého vylodenia vo Francúzsku úspech. Netušili, že Roosevelt sa medzitým vo svojich úvahách, ktoré nechcel verejne prezentovať, sám od plánu Sledgehammer odklonil a dal za pravdu britskej strane.⁴¹ Neskôr argumentoval tým, že v Stredomorí sa americkí vojaci stretnú s menším odporom nepriateľa a ľahšie tak získajú potrebné bojové skúsenosti. Churchill osobne o Rooseveltovom rozhodnutí informoval v Moskve Stalina. Ten bol pochopiteľne rozhorčený, pretože v sovietskom záujme bolo otvoriť druhý front čo najskôr. Rovnako nepríjemnou správou pre sovietsku stranu bolo, že Briti museli pozastaviť konvoje s materiálnou pomocou vzhľadom na veľké škody, ktoré lodiam spôsobovali nemecké ponorky. Podstatný však bol fakt, že obaja štátnici mali možnosť prvýkrát sa osobne stretnúť.⁴²

Operácia Torch začala 8. novembra 1942 vylodením britsko-amerických jednotiek na troch miestach – v Casablanke, v Orane a v Alžíri. Odpor vichystických jednotiek bol pomerne slabý, preto už po pár dňoch získali spojenecké vojská potrebnú strategickú prevahu. Obsadenie dôležitej oblasti otvorilo pre Spojencov nové globálne otázky, ktoré bolo potrebné podrobnejšie prediskutovať. Ďalšia konferencia čelných predstaviteľov dvoch západných mocností sa uskutočnila práve v marockej Casablanke 12. – 23. januára 1943. Napriek Rooseveltovej a Churchillovej snahe sa na konferenciu nedostavil najvyšší sovietsky predstaviteľ Josif V. Stalin s odôvodnením, že nemôže opustiť Moskvu vzhľadom

⁴⁰ WANNER, Jan: *Spojené štáty a evropská válka 1939 – 1945. Díl II. Amerika v boji*. Praha : Dokořán, 2002, s. 13–14.

⁴¹ SHERWOOD, Robert, E.: *Roosevelt and Hopkins. An Intimate history*. New York : Harper & Brothers, 1948, s. 580–581.

⁴² KIMBALL, Warren, F.: *Forged in war. Roosevelt, Churchill, and the Second World War*. New York : W. Morrow, 1997, s. 155–156.

na kritickú situáciu na východnom fronte. Na stretnutí Briti i Američania potvrdili, že za prioritné bojisko považujú Európu a rozhodli o vylodení na Sicílii (operácia Husky). Aj americká generalita pochopila, že nebude v ich silách uskutočniť inváziu do Francúzska ešte v priebehu roka 1943, ako pôvodne predpokladali. Naďalej sa však mali na území Veľkej Británie koncentrovať americké jednotky ako základňa pre druhý front. Taktiež sa dohodli na zintenzívnení leteckej ofenzívy v Nemecku a pokiaľ možno na neutíchajúcom zásobovaní sovietskych jednotiek.⁴³

Na druhý deň po skončení rozhovorov – 24. januára, sa uskutočnila tlačová konferencia za účasti Roosevelta a Churchilla, ktorá bola v istom ohľade dôležitejšia ako samotné rokovania. Po sumarizácii výsledkov stretnutia americký prezident dodal, že on a britský premiér sa rozhodli „*neakceptovať nič iné ako bezpodmienečnú kapituláciu Nemecka, Japonska a Talianska*“. Nemalo ísť „*o zničenie nemeckej populácie, ale o deštrukciu filozofie v Nemecku, ktorá je založená na dobýjaní a zotročovaní ostatných národov*“.⁴⁴

Celkový dojem americkej vojenskej špičky z Casablanky bol ale rozpačitý. Marshall považoval stredomorskú stratégiu za mrhanie materiálom a časom. Niekoľko mesiacov naliehal na prezidenta, že pri stálom odkladaní invázie cez La Manche môže nastať „*najnešťastnejšia diplomatická situácia*“. Obával sa, že kým anglo–americké armády budú vyčkávať na francúzskom území, budú Sovietsi dávno na hraniciach Nemecka. Marshall neskrývane poukazoval aj na celkom odlišné americké a britské vojnové ciele. Zdôrazňoval, že Američania majú záujem na čo možno najskoršom ukončení bojov v Európe, aby sa mohli sústrediť na vojnu s Japonskom. Briti tento pocit nemali, pretože boli prioritne zainteresovaní na európskom konflikte, so snahou o obnovenie svojich predvojnových mocenských pozícií, najmä v oblasti Stredomoria.⁴⁵

V snahe ujednotiť svoje ciele sa Roosevelt s Churchillom znova stretli v máji 1943 vo Washingtone, len päť mesiacov od posledného stretnutia v Maroku. Na konferencii s krycím názvom Trident spoločne hľadali riešenie, ktorým by eliminovali taliansku účasť vo vojne a zamestnali maximálny počet nemeckých vojsk. Briti horovali za stredomorskú stratégiu,

⁴³ WANNER, J.: *Spojené štáty, II.*, s. 84.

⁴⁴ ARMSTRONG, Anne: *Unconditional Surrender. The Impact of the Casablanca Policy upon World War II.* New Brunswick : Rutgers Univ. Press, 1961, s. 12; SHERWOOD, R. E.: *Roosevelt and Hopkins*, s. 696–697.

⁴⁵ WANNER, J.: *George C. Marshall*, s. 166–167.

Roosevelt sa zasa vyjadril za urýchlenie invázie do Francúzska. Termín vylodenia Spojencov v Normandii (operácia Overlord) sa opäť posunul, tentoraz na 1. mája 1944.⁴⁶

Absencia druhého frontu spôsobila, že spojenecké vzťahy troch veľmocí sa dostali na najnižšiu úroveň, čo oživilo obavy z možného uzavretia separátneho sovietsko – nemeckého mieru. Stalin odmietol akceptovať výsledky konferencie a dokonca stiahol svojich veľvyslancov z Londýna a Washingtonu. Na zmiernenie diplomatického napätia navrhol Churchill pozvať Stalina na stretnutie do Škótska. Podobne uvažoval aj Roosevelt – ten ale navrhol sovietskemu vodcovi len bilaterálne stretnutie, teda bez britskej účasti. Obe ponuky však Stalin ignoroval. Krátko nato sa o Rooseveltovej zvláštnej ponuke dozvedel aj Churchill, čo prispelo k narušeniu už aj tak krehkých americko–britských vzťahov.⁴⁷

Tieto trenice viedli k tomu, že Churchill dal prednosť pred uvažovanou konferenciou Veľkej trojky stretnutiu len s americkým prezidentom. Schôdzka s názvom Quadrant sa uskutočnila v kanadskom Quebecu v dňoch 19. – 24. augusta 1943. Navzdory Churchillovej snahe, aby všetko úsilie bolo venované talianskemu bojisku, Roosevelt v spolupráci s Marshallom na stretnutí presadil prípravy na vylodenie v západnej Európe. Hoci dosiahnutý výsledok nezodpovedal celkom jeho pôvodným predstavám, znamenal začiatok realizácie generálnej ofenzívy proti Nemecku.⁴⁸

Už dlhodobejšie sa ako nevyhnutná ukazovala potreba konferencie najvyšších predstaviteľov protifašistickej koalície. Stalin viaceré ponuky západných vodcov zamietol s odôvodnením, že povinnosti hlavného veliteľa mu nedovoľujú opustiť krajinu. Keďže ani po quebeckej konferencii nebolo jasné, kedy najvyšší predstavitelia Spojencov zasadnú za spoločný rokovací stôl, Stalin ako náhradu navrhol zorganizovanie trojstrannej schôdze na úrovni ministrov, s vopred dohodnutým okruhom problémov a návrhov, ktoré by mohli byť na porade schválené. Churchill pokladal za najvhodnejšie miesto na zorganizovanie konferencie na úrovni ministrov zahraničných vecí Anglicko argumentujúc tým, že je približne rovnako vzdialené od Washingtonu aj od Moskvy. Roosevelt súhlasil s návrhom britského premiéra, odvolávajúc sa na horší zdravotný stav amerického

⁴⁶ SMITH, Gaddis: *American Diplomacy during the Second World War 1941 – 1945*. New York : J. Wiley, 1965, s. 60–61.

⁴⁷ EDMONDS, R.: *The Big Three*, s. 329.

⁴⁸ WANNER, J.: *Spojené štáty, I.*, s. 176–179.

ministra zahraničných vecí C. Hulla. Avšak Stalin aj napriek týmto argumentom nekompromisne trval na Moskve – dokonca pohrozil neúčastou sovietskeho zástupcu, ak nebude akceptovaná jeho požiadavka.⁴⁹ Pokiaľ išlo o rozhodovacie kompetencie, Roosevelt nepredpokladal, že by ministri mali mať na konferencii neobmedzenú plnú moc. Nechcel, aby sa schôdzka v tomto štádiu stala rozsiahlejšou konferenciou i s prípadnými vojenskými dohodami.⁵⁰

Ďalšou požiadavkou sovietskej strany bolo prijatie spoločnej agendy ešte pred zahájením konferencie. Ako prví predložili svoju predstavu prerokovaných bodov Američania. Bolo evidentné, že ich prioritou je diskusia o deklarácii o všeobecnej bezpečnosti, pričom zvyšné predložené témy neboli detailne skoncipované. Hull sa netajil tým, že na konferencii sa bude snažiť udržať vzájomnú výmenu názorov iba „na širokej báze.“⁵¹ Podobne ako americká strana, i Sovietsi mali jednu prioritnú tému – otvorenie druhého frontu v Európe. Inak pôsobil rozsiahly britský návrh agendy konferencie, ktorý detailne rozoberal nielen aktuálne diplomatické i vojenské otázky, ale svojím rozsahom zachádzal aj do sféry povojnového usporiadania.⁵² Na základe predložených návrhov bol vypracovaný spoločný program pripravovanej konferencie, z ktorého možno vypozerovať pripravenosť a snahu tej či onej krajiny riešiť problémy vznikajúce z medzinárodno-politickej situácie. Prvým, a zároveň aj jediným bodom, ktorý do programu presadila sovietska strana, bola otázka prerokovania krokov, vedúcich k skráteniu vojny proti Nemecku a jeho spojencom. Snaha diplomacie USA vyústila do presadenia troch tém do programu konferencie. Boli to Deklarácia štyroch mocností o všeobecnej bezpečnosti (bod číslo 2), metódy riešenia aktuálnych politických a ekonomických otázok vrátane tých, ktoré môžu vyvstať z ďalšieho vývoja vojny (č.5) a riešenie záležitostí, týkajúcich sa hospodárskej obnovy povojnového sveta (č.15). Jedna téma bola predložená spoločne s britskou stranou, a to otázka usporiadania Nemecka a iných nepriateľských krajín v Európe (č.7). Na druhej strane

⁴⁹ *Foreign relations of the United States. Diplomatic Papers, 1943. General Volume I.* Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1963, s. 530 – 531, (ďalej len *FRUS 1943*). Dostupné na internete: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1943v01>

⁵⁰ *Korešpondencia predsedu Rady ministrov ZSSR s prezidentmi USA a ministerskými predsedami V. Británie za Veľkej vlasteneckej vojny 1941 – 1945.* Bratislava : Pravda, 1983, s. 518–519 a 520–521.

⁵¹ *FRUS 1943*, s. 521.

⁵² *FRUS 1943*, s. 525–526 a 537.

program moskovskej konferencie obsahoval až dvanásť bodov, ktoré predkladali Briti samostatne. Medzi iným požadovali prerokovať otázku vytvorenia mechanizmu pre riešenie otázok, ktoré vyžadovali úzku koordináciu, s osobitným zameraním na činnosť a rozsah Politicko-vojenskej komisie v Alžírsku (č.3), postoj k Francúzskemu výboru národného oslobodenia so zameraním na jeho pozíciu vo Francúzsku a vytvorenie eventuálnej dočasnej francúzskej vlády (č.6), otázku uzatvárania dohôd medzi Spojencami a menšími spojeneckými krajinami ohľadne povojnového vývoja (č.8), politiku na územiach oslobodených spojeneckými vojskami (č.14) a ako posledný bod číslo 17 navrhli otvoriť diskusiu o spoločnej zodpovednosti za Európu (ako protikladu vytvárania separátnych pásiem zodpovednosti).⁵³ Po odsúhlasení programu nastávajúcej konferencie chýbal už iba posledný krok – vytýčiť konkrétny termín a miesto stretnutia. V priebehu septembra sa napokon traja najvyšší spojeneckí predstavitelia dohodli, že konferencia ministrov zahraničných vecí sa začne 18. októbra v Moskve⁵⁴, pričom jednotlivé delegácie budú viesť šéfovia diplomacie Veľkej trojky Vjačeslav M. Molotov, Anthony Eden a Cordell Hull.⁵⁵

Úlohou moskovskej konferencie bola skôr príprava otázok a zhromažďovanie informácií o hlavných problémoch, ktoré mali byť v zosumarizovanej podobe predložené najvyšším predstaviteľom troch vlád, aby o nich mohli rozhodnúť s konečnou platnosťou. Ministri mali predovšetkým zistiť, v ktorej oblasti spoločného záujmu existujú diametrálne odlišné názory, a či je možné ich odstrániť. Podľa očakávania sa počas rokovaní vynoril celý rad problémov, pričom každý z účastníkov konferencie kládol dôraz na inú tému. Molotov tvrdo nástojil na čo možno najskoršom otvorení druhého frontu a žiadal, aby táto otázka bola prioritnou. Ostentatívne dával najavo, že pokiaľ nedôjde k dohode v tomto bode, ďalšia diskusia je vylúčena. Preto bol hneď na úvod Molotov uspokojený Hullovým i Edenovým

⁵³ *FRUS 1943*, s. 703–704.

⁵⁴ Moskovská konferencia trvala skoro dva týždne – od 18. do 30. októbra 1943.

⁵⁵ Hull pôvodne na misiu určený nebol. Roosevelt spočiatku uvažoval nad tým, že na rokovania vyšle Hullovho zástupcu, námestníka na ministerstve zahraničia Sumnera Wellesa (rodinného priateľa a svojho poradcu, s ktorým aj tak vybavoval väčšinu pracovných záležitostí týkajúcich sa zahraničia). Hulla toto obchádzanie veľmi roztrpčovalo, čo viedlo k tomu, že si s vlastným námestníkom nerozumel. Keď sa však na jeseň 1943 začali prevažovať citlivé informácie o Wellesovom súkromnom živote, minister využil príležitosť a ihneď požadoval jeho demisiu. Roosevelt pod tlakom týchto faktov usúdil, že je predsa len vhodnejšie poslať na moskovské rokovania Hulla. Aj napriek tomu, že trpel cukrovkou, klaustrofóbiou, tuberkulózou a nikdy predtým v lietadle nesedel. KIMBALL, W. F.: *Forged in war*, s. 227–228.

ubezpečením, že dohoda o vylodení v Normandii je definitívna. Kým Eden presadzoval vytvorenie určitého mechanizmu zabezpečujúceho stále porady veľmocí, ktoré by sa venovali európskym problémom, Hullovou témou bolo najmä prijatie deklarácie štyroch veľmocí o cieľoch vojny a o medzinárodnej organizácii na zabezpečenie mieru po jej skončení.⁵⁶

Problému s nedostatočnou koordinovanosťou spoločných záujmov sa dalo do istej miery vyhnúť, najmä pokiaľ išlo o americkú a britskú stranu. Eden s Hullom prileteli do Moskvy 18. októbra, ale ešte krátko predtým sa obaja ministri stretli v Káhire, ktorá bola spoločnou zastávkou oboch západných delegácií. Eden považoval za vhodné využiť voľný čas a prebrať so svojim americkým kolegom agendu nastávajúcej schôdzky a stanoviť si eventuálne prioritné ciele. Avšak Hull to odmietol, lebo sa obával, že sovietska strana by na to hľadela s nevoľou a nedôverou.⁵⁷

Jedným z najdôležitejších bodov rokovania konferencie bol postoj spojeneckých veľmocí k budúcemu usporiadaniu v Nemecku. V rámci odsúhlaseného programu schôdzky mal tento bod síce až poradové číslo sedem, ale to sotva vystihovalo objektívny význam nemeckej problematiky. Bod sa týkal viacerých aspektov uskutočňovania budúcej spoločnej politiky voči Nemecku. Bolo potrebné vypracovať a dohodnúť predovšetkým spôsob medzinárodnej, vojenskej, politickej a ekonomickej kontroly Nemecka v čase prírmeria i dobu jeho trvania, ďalej budúci status nemeckej vlády po nastolení mieru – otázky hraníc, vojenskej okupácie krajiny, jej odzbrojenie či decentralizáciu. Citlivou témou sa logicky mala stať otázka reparácií. Konferencia však v otázkach súvisiacich s Nemeckom – vzhľadom na ich komplexnosť – neprijala žiadne definitívne riešenie. Ako naznačil americký minister C. Hull, aj koncept, ktorý on sám predložil na rokovanie, bol len akýmsi hrubým náčrtom slúžiacim pre ďalšie štúdium, a nie samotným definitívnym riešením.⁵⁸

Iným dokumentom, ktorý predložila americká delegácia a ktorý ministri schválili, bolo prijatie Deklarácie štyroch mocností o všeobecnej bezpečnosti. Podstatné bolo, že v tomto texte sa prvýkrát na trojstrannej úrovni objavila formulácia o bezpodmienečnej kapitulácii fašistických štátov ako nevyhnutnej podmienke pre zastavenie vojny. Vlády spojeneckých štátov sa v nej zaväzovali, že sú odhodlané „pokračovať v nepriateľstve

⁵⁶ SMITH, G.: *American Diplomacy*, s. 72–73.

⁵⁷ *FRUS 1943*, s. 703–704.

⁵⁸ *FRUS 1943*, s. 629.

voči tým mocnostiam Osi, s ktorými je každá z nich vo vojne, pokým tieto mocnosti nezložia zbrane na základe bezpodmienečnej kapitulácie.“⁵⁹

Z celkového pohľadu bola konferencia úspešná, lebo každá strana si v podstate vybojovala to, čo sama najviac presadzovala. Bola podpísaná Deklarácia o zodpovednosti Hitlerovcov za spáchané ukrutnosti, Deklarácia o Taliansku a Rakúsku a Sovietsi dosiahli vznik Konzultatívnej rady pre Taliansko. Churchill kladne zhodnotil výsledky konferencie, keďže sa „*aspoň čiastočne podarilo prekonať mŕtvu bod súčinnosti so Sovietskym zväzom.*“⁶⁰

Samotný Hull, pre ktorého bola moskovská konferencia do istej miery vrcholom kariéry, bol s rokovaniami výslovne spokojný. Jeho cieľom bolo presadzovať zaručenie medzinárodnej bezpečnosti v rámci medzinárodnej svetovej organizácie, a nie prostredníctvom ad hoc spojeníctiev a bilaterálnych zmlúv. To však viedlo k tomu, že americká strana nebola dostatočne razantná pri presadzovaní svojich záujmov a kvôli regiónu strednej a juhovýchodnej Európy nebola ochotná riskovať rozpory vo vnútri aliancie, čo Sovietskemu zväzu nepriamo uľahčilo mocenské preniknutie do tejto oblasti.⁶¹

Hull dokonca nie bez určitej dávky naivity považoval za isté, že po vojne už nebudú potrebné žiadne sféry vplyvu, aliancie, rovnováha síl či iné podobné úpravy, ktorými sa „*národy v neblahej minulosti pokúšali zaistiť svoju bezpečnosť alebo presadiť svoje záujmy*“. Povojnové problémy tak považoval za vyriešené.⁶² Na otázku, ako hľadá na výsledky konferencie ako politik, Hull s neskrývanou hrdosťou odpovedal: „*Zvykol som byť považovaný za politika. Ale od svojho návratu z Moskvy som už štátnikom.*“⁶³ Spočiatku svoju spokojnosť neskrýval ani Roosevelt. Ale neskôr, keď si vypočul menej osobný a objektívnejší názor Williama A. Harrimana, amerického veľvyslanca v Moskve, svoj optimizmus schladil. Dňa 8. novembra 1943 prezident už vyslovil len nádej, že „*bol by šťastný, ak by sa uskutočnila čo i len polovica z toho, čo bolo [v Moskve] dohodnuté.*“⁶⁴

⁵⁹ *Dokumenty ke štúdiu*, s. 77.

⁶⁰ CHURCHILL, Winston, S.: *Druhá svetová válka, 5. díl: Kruh se uzavírá*. Praha : Lidové noviny, 1995, s. 300.

⁶¹ LUNDESTAD, Geir: *East, West, North, South: Major Developments in International Politics 1945 – 1986*. New York : Oxford University Press, 1999, s. 150–151.

⁶² FEIS, Herbert: *Churchill, Roosevelt, Stalin: the war they waged and the peace they sought*. Princeton, NJ : Princeton Univ. Press, 1957, s. 239.

⁶³ STETTINIUS, Edward, R.: *Roosevelt and the Russians: The Yalta Conference*. Garden City, N.Y. : Doubleday, 1949, s. 15.

⁶⁴ WANNER, J: *Spojené státy, II.*, s. 120.

2. Americké plány s povojnovým Nemeckom

Bezpochyby najdôležitejšie a najobširnejšie úlohy, ktoré Európska poradná komisia musela riešiť, sa týkali Nemecka; koniec – koncov hlavným podnetom pre jej vytvorenie boli aktivity Tretej ríše. Ministri zahraničných vecí počas moskovskej konferencie určili EPK v súvislosti s Nemeckom niekoľko základných úloh: vypracovať kapituláčne podmienky, navrhnúť a rozdeliť okupačné pásma a zostaviť mechanizmus, ktorý by vytvorený systém povojnového usporiadania v Nemecku urobil funkčným. Vzhľadom na to je nevyhnutné oboznámiť sa najprv s vývojom názorov a postojov najdôležitejších washingtonských vládnych autorít k Nemecku v širšom kontexte americkej diplomacie v čase druhej svetovej vojny.

Najdôležitejšou postavou, ktorá dávala konečnú podobu zahraničnej politiky Spojených štátov počas druhej svetovej vojny, bol F. D. Roosevelt. Žiadny iný prezident USA v histórii nemal toľko dôvodov zaoberať sa Nemeckom ako on. Podstatnú časť svojich mladíckych rokov strávil práve v tejto krajine, a tak sa časom utvrdil v presvedčení, že vďaka získaným skúsenostiam mal mimoriadnu schopnosť preniknúť do podstaty nemeckej politiky a psychológie. Častokrát spomínal, ako jeho rovesníci už v škole rozprávali o nevyhnutnosti vojny s Francúzskom a vybudovaní nemeckej ríše ako svetovej veľmoci. Ďalšie poznatky nadobudol počas prvej svetovej vojny, keď zastával post námestníka ministra námorníctva. Vychádzajúc zo svojich osobných skúseností, začal po vstupe USA do vojny v apríli 1917 vo svojich prejavoch zdôrazňovať „*prušíactvo*“ a „*kaiserizmus*“ ako typické znaky nemeckých politických elít. Vyjadroval v nich presvedčenie, že militaristická kasta zviedla Nemcov na cestu, ktorá sa vďaka faktorom symbolizovaným týmito dvoma pojmami, musela stať osudnou nielen pre Nemecko, ale i pre jeho bližších či vzdialenejších susedov. Pokiaľ išlo o mierové podmienky s Nemeckom, Roosevelt sa preto už od konca prvej svetovej vojny prikláňal vo vzťahu k Nemecku k myšlienke

bezpodmienečnej kapitulácie, lebo Nemci mohli byť podľa neho „zrazení a očistení“ iba nekompromisným postojom. Toto presvedčenie získané v mladosti v ňom žilo nielen po celé medzivojnové obdobie. V decembri 1941 v rozhlasovom prejave k národu žiadal, aby Spojené štáty dosiahli jednoznačné víťazstvo, a to konečné a úplné. Neskôr tvrdil, že Spojenci sa musia poučiť z roku 1918 a nesmú dopustiť, aby v Nemecku nimi „rozdrvené semeno zla opätovne vzkĺčilo a plodilo“.⁶⁵

Aj preto sa Roosevelt cítil byť v záležitostiach povojnového usporiadania Nemecka mužom na pravom mieste a vo sfére zahraničnej politiky rád rozhodoval sám na úkor ministerstva zahraničných vecí. V súlade s tým roku 1942 presadil, že spolupráca s hlavnými predstaviteľmi spojeneckých mocností bude patriť do jeho kompetencie, zatiaľ čo Štátny department sa bude starať o vybavovanie bežnej diplomatickej agendy. Ministerstvu síce formálne ponechal možnosť zostavovať plány na povojnové usporiadanie, ale v skutočnosti bol presvedčený, že priebežne vypracované plány sa do konca vojny „ešte stokrát“ zmenia a že ako obvykle si konečné rozhodnutie vyhradí pre seba.⁶⁶

Rooseveltov postup vo sfére zahraničnej politiky a konkrétne voči Nemecku vnášal do spojeneckej diplomacie viaceré nedorozumenia a zmätky. Začiatkom roku 1943 na konferencii v Casablance vydali Roosevelt s Churchillom verejné vyhlásenie o odhodlaní Spojencov pokračovať vo vojne so štátmi Osi až do úplného konca. Na tlačovej besede Roosevelt pred reportérmi tento pojem spresnil do podoby „bezpodmienečná kapitulácia“. Následne na to obaja štátnici toto vyhlásenie korigovali tvrdením, že išlo len o Rooseveltov spontánny akt. Prezident uisťoval, že s britským premiérom nemal v tomto smere nič pripravené a prejav bol odrazom myšlienky, ktorá mu práve napadla.⁶⁷ Churchill kontroval, že načúval prezidentovým slovám „s istým pocitom prekvapenia“.⁶⁸ Rooseveltovu spontánnosť a Churchillovo prekvapenie však rozhodne nemožno brať celkom vážne, lebo obaja aktéri krátko pred tlačovou besedou viedli debatu o tom, čo povedia reportérom. Ťažko uveriť, že záverečné komuniké, ktoré obaja štátnici pripravili, a ktoré Churchill neskôr nazval „starostlivo

⁶⁵ BESCHLOSS, Michael: *Dobyvatelé. Roosevelt, Truman a zničení Hitlerova Nemecka 1941 – 1945*. Praha – Plzeň : Beta – Dobrovský, 2005, s. 20–23.

⁶⁶ KENNAN, George, F.: *Memoirs 1925 – 1950*. Boston : Little, Brown and Co., 1967, s. 173.

⁶⁷ ALLDRITT, K.: *Přátelství mocných*, s. 86–87.

⁶⁸ DALLEK, R.: *Franklin D. Roosevelt*, s. 375.

a oficiálne štylizovaný dokument, ktorý sme si ja i prezident najskôr zväžili a potom schválili“, by mohol obsahovať natolko závažnú vec bez predchádzajúcej diskusie.⁶⁹ Je nesporné, že Roosevelt viedol vo Washingtone diskusiu o bezpodmienečnej kapitulácii so Zborom náčelníkov štábov ešte pred svojím odchodom do Casablanky. Na konferencii sa potom touto témou zaoberal od 19. do 21. januára, pričom debata s ňou súvisiaca sa točila skôr okolo britských námietok proti tomu, aby sa klauzula o bezpodmienečnej kapitulácii vzťahovala aj na Taliansko. Churchill sa snažil získať pre Rím výnimku, ale Roosevelt usúdil, že Stalinovi treba jasne odkázať, že na západnom fronte k žiadnemu separátnemu mieru nedôjde.⁷⁰

Veřejné vyhlásenie požiadavky bezpodmienečnej kapitulácie ostro kritizovali mnohí odborníci a považovali ju za jeden z najväčších omylov druhej svetovej vojny. Napomáhala tomu skutočnosť, že tento termín nebol bližšie špecifikovaný, a ani nebolo celkom zrejmé, čo sa stane s krajinou v prípade jej porážky. V tomto smere zohrala dôležitú rolu nacistická propaganda, ktorá poukazovala na to, že Spojenci chcú požiadavkou bezpodmienečnej kapitulácie nemecký národ úplne zlikvidovať, a preto Nemcom nič iné ako bojovať až do úplného konca nezostáva.⁷¹ Faktom je, že Nemecko by sa prijatím bezpodmienečnej kapitulácie bezvýhradne odovzdalo do rúk Spojencov, čo by v konečnom dôsledku mohlo znamenať aj to, že z vôle víťazov by Nemecko ako jednotný štát prestal existovať.⁷²

Svoju rolu v Rooseveltovom rozhodnutí presadiť zásadu bezpodmienečnej kapitulácie zohrali reminiscencie na prvú svetovú vojnu, keď absencia podobnej požiadavky umožnila veľkej časti nemeckej politickej scény živiť mýtus, že nemecká armáda nebola porazená na bojisku, ale civilistami v Berlíne. Roosevelt chcel zamedziť rovnakému scenáru a vyhnúť sa z jeho pohľadu Wilsonovým chybám z minulosti. Bezpodmienečnou kapituláciou sledoval totálnu porážku Nemecka na bojisku, spojenú s preniknutím spojeneckých vojsk priamo na nemecké územie a obsadením Berlína.⁷³ Určitú úlohu však v súvislosti s požiadavkou bezpodmienečnej kapitulácie zohrával i fakt, že dátum otvorenia druhého frontu v Európe

⁶⁹ CHURCHILL, Winston, S.: *Druhá svetová válka. 4. díl. Karta se obrací*. Praha : Lidové noviny, 1994, s. 681.

⁷⁰ GADDIS, J. L.: *The United*, s. 8.

⁷¹ SMITH, G.: *American Diplomacy*. s. 55–57.

⁷² BEDÜRFTIG, Friedmann: *Třetí říše a druhá světová válka. Lexikon německého nacionálního socialismu 1933 – 1945*. Praha : Prostor 2004, s. 43.

⁷³ ARMSTRONG, A.: *Unconditional*, s. 40.

sa v rozpore s očakávaním Moskvy posunul na neskorší termín, čo Sovietov nutne zvädzalo k úvahám o nespoľahlivosti Západu.⁷⁴ Tieto podozrenia a nedôvera vo vzájomných vzťahoch existovali už pred Casablankou a časom sa skôr prehlbovali než zmenšovali. Roosevelt sa preto i takouto cestou snažil ubezpečiť Stalina, že pre Spojené štáty a Britániu je uzavretie separátneho mieru s Nemeckom neprijateľné. K ďalším možným vysvetleniam prezidentovho dôrazu na požiadavku bezpodmienečnej kapitulácie patrí aj to, že v americkej verejnosti sa objavili i negatívne ohlasy na spoluprácu anglo-amerických spojencov s vichystickým admirálom Françoisom J. Darlanom pri ich vyľodení v severnej Afrike v jeseni 1942. Roosevelt sa v dôsledku toho dôrazom na bezpodmienečnú kapituláciu snažil do budúcnosti zamedziť neželaným úvahám o kolaborácii so spojencom Nemecka (Vichy) bez toho, aby bol musel revidovať svoju politiku. Na druhej strane z pohľadu načasovania bola celá záležitosť absolútne nevhodná, nakoľko oddialila rokovania o možnom prímerí s Talianskom.⁷⁵

O dva mesiace po konferencii v Casablance navštívil britský minister zahraničných vecí A. Eden Roosevelta v Bielom dome, kde okrem iného rozoberali možný povojnový vývoj. Eden prezidenta varoval, že Stalin bude zrejme nástojit' na rozčlenení Nemecka. Existovali vážne obavy, že ak sa západné mocnosti s Moskvou nedohodnú, Nemecko sa stane buď komunistické, alebo v ňom zavládne anarchia. Roosevelt na Edenove úvahy zareagoval svojím typickým spôsobom, keď britskému ministrovi pripomenul, že pred Bismarckom existovalo mnoho nemeckých štátov a národov, tak prečo sa k nim eventuálne nevrátiť i po porážke Nemecka. Z toho vidieť, že v tom čase nemal ujasnené, akým spôsobom by takéto separátne útvary mali vzniknúť, ani koľko by ich malo byť, ale celkom určite predpokladal oddeliť Prusko s jeho militaristickými tradíciami od zvyšku krajiny, čím by sa minimalizoval jeho vplyv na celé Nemecko. Prezident bol stále presvedčený o tom, že primárnym zdrojom militarizmu a nacistického zla je Prusko a že jeho oddelením od zvyšku krajiny sa situácia v Nemecku výrazne zlepší. V skutočnosti nešlo o nič prekvapivé, Roosevelt len siahol do svojich starších spomienok a vykladal si realitu bez toho, aby si naštudoval niečo novšie. Eden takéto zjednodušujúce konštrukcie považoval za prezidentovu „veselú neschopnosť“ a po stretnutí s ním nadobudol

⁷⁴ Stalinove listy Rooseveltovi z 16. 2. a 16. 3. 1943. *Korešpondencia*, s. 483–484 a 486–487.

⁷⁵ WANNER, J.: *Spojené štáty, II.*, s. 21–22.

dojem, že Roosevelt vystupuje ako „kúzelník, obratne žonglujúci s dynamitovými guľami bez toho, aby chápal ich vlastnosti.“⁷⁶

V krátkom čase však došlo v otázke budúceho postupu voči Nemecku k prvým výsledkom. Najmä zásluhou britských odborníkov pôsobiacich pri Štábe hlavného veliteľa spojeneckých vojsk (*Chief of Staff to Supreme Allied Commander*, v skratke COSSAC) bol vypracovaný plán obsadenia Nemecka. Podľa tohto projektu mala severozápadná časť Nemecka s Porúriím pripadnúť britskej správe a pre Američanov sa počítalo s južnou oblasťou údolia Rýna od švajčiarskych hraníc až k Düsseldorfu. Umiestnenie britského pásma na sever a amerického na juh nebolo náhodné – plán vychádzal z predpokladaného smeru postupu spojeneckých vojsk po ich vylodení v Normandii. Čo je však podstatné, projekt nevytyčoval východné hranice britského ani amerického pásma, pretože v tom čase nebolo vojenským plánovačom jasné, či Sovietsky zväz bude mať dostatok vojenských kapacít na hlbšie preniknutie do vnútra nemeckého územia, resp. či bude schopný obsadené územie aj spravovať.⁷⁷ V tom čase totiž panovalo medzi západnými Spojencami všeobecné presvedčenie, že akonáhle dosiahnu Sovietsi znovu svoje hranice z 22. júna 1941, nemali by vo vojenských operáciách ďalej pokračovať. Otázka sovietskeho okupačného pásma v Nemecku v britských, ale ani v amerických úvahách nehrala takmer žiadnu väčšiu rolu. Podľa britského premiéra W. Churchilla zostávalo sovietske pásmo „iba teoretickou predstavou, ktorá bola príliš krásna na to, aby mohla byť pravdivá.“⁷⁸

Vo Washingtone sa otázkou postupu voči Nemecku zaoberal pod Hulloým vedením Poradný výbor pre štúdium povojnovej zahraničnej politiky (*Advisory Committee on Postwar Foreign Policy*). Tento orgán zriadil Roosevelt ešte vo februári 1942 a tvorili ho zamestnanci Štátneho departmentu, odborníci z hospodárskej a bankovej sféry ako i nominanti z radov republikánov. V priebehu roka 1943 výbor dospel k záveru, že najlepšou cestou ako zabrániť budúcej agresii Nemecka je vytvoriť v tejto krajine demokratické inštitúcie. Pokiaľ išlo o hospodárstvo, členovia výboru počítali s oživením nemeckej povojnovej ekonomiky na úroveň

⁷⁶ BESCHLOSS, M.: *Dobyvatelé*, s. 26 a 28–29.

⁷⁷ ZIEMKE, Earl, F.: *The U. S. Army in The Occupation of Germany 1944–1946*. Washington D. C. : Center of Military History U.S. Army, 1975, s. 114–115.

⁷⁸ CHURCHILL, Winston, S.: *Druhá svetová válka. 6. díl: Triumf a tragédie*. Praha : Lidové noviny, 1995, s. 490–491.

„znesiteľného životného štandardu“. Na rozdiel od Roosevelta však nepredpokladali, že by malo dôjsť k rozdeleniu Nemecka na menšie celky. Dokument uzatváralo konštatovanie, že z dlhodobého hľadiska je v záujme Spojených štátov udržiavať Nemecko prosperujúce, ale bez toho, aby jeho ekonomika bola zameraná na vojnové ciele.⁷⁹

Hull napriek určitým výhradám voči personálnemu zloženiu výboru s jeho závermi súhlasil a o tejto téme rokoval s Edenom v auguste 1943 na konferencii v Quebecu. Eden podľa vlastných slov nebol celkom presvedčený o potrebe dlhodobého rozdelenia a spravovania Nemecka predstaviteľmi víťazných veľmocí. Takéto riešenie pokladal za technicky ťažko zvládnuteľné a osobne preferoval skôr vytvorenie menších separátnych štátnych celkov, aj to na báze dobrovoľnosti. Hull súhlasil s určitou formou nemeckej decentralizácie, ale neželal si, aby bola krajina územne príliš roztrieštená. Argumentoval tým, že vynútená atomizácia povedie k nárastu nacionalizmu a podporí ducha revanšizmu. Z ekonomického hľadiska považoval za nevyhnutné, aby oporné piliere hospodárstva ako železnice či pošta fungovali ako unifikovaný systém.⁸⁰

O dva mesiace na to Hull v rozhovore s prezidentom Rooseveltom potvrdil svoje dovtedajšie stanovisko, že povojnové Nemecko by malo zostať jednotným štátom. Vynútené rozdelenie považoval za katastrofu nielen pre Nemecko, ale i pre samotné Spojené štáty. Avšak Roosevelt mal o veci inú mienku. Ministrovi pripomenul, že Nemecko viackrát navštívil a rozumie nemeckej mentalite; minimálne preto, že vie po nemecky. Podľa jeho názoru bolo rozdelenie Nemecka jediným reálnym spôsobom, ako zabrániť ďalšej vojne. Vychádzal z toho, že bude potrebné odtrhnúť Východné Prusko od zvyšku Nemecka a krajinu rozdeliť na niekoľko častí. Navyše považoval za nevyhnutné znemožniť, aby sa v týchto separátnych častiach obnovili vojenské aktivity a rozvinul zbrojný priemysel. Pokiaľ išlo o reparácie, podľa Roosevelta nemali byť splácané v peňažnej podobe, ale vo forme odsunu výrobných zariadení a ľudskej pracovnej sily.⁸¹ Hoci Hull v zásade pripúšťal oddelenie Východného Pruska od zvyšku Nemecka, Rooseveltova predstava ho desila a bol ňou zaskočený. Keďže zásadné zahraničnopolitické dokumenty prezident Hullovi nikdy neukazoval, šéf

⁷⁹ FRUS 1943, s. 740–741.

⁸⁰ HULL, Cordell: *Memoirs of Cordell Hull. Volume 2.* New York : Macmillan, 1948, s. 1233.

⁸¹ BESCHLOSS, M.: *Dobyvatelé*, s. 28.

americkej diplomacie nevedel, že rovnaké úvahy predostrel prezident už pred pár mesiacmi aj britskému ministrovi zahraničných vecí Edenovi.

Hull sa však podriadil a o pár dní na to na moskovskej konferencii ministrov zahraničných vecí predložil koncept riešenia nemeckej otázky. Tento dokument nazvaný Základné princípy týkajúce sa kapitulácie Nemecka (*Fundamental Principles Related to the Surrender of Germany*) už reflektoval Rooseveltove názory napriek tomu, že Hull sa s nimi stále nedokázal stotožniť. Preto otvorene hovoril, že ide len o predbežný dokument, ktorý je ešte potrebné podrobnejšie dopracovať. Diskusia o tomto koncepte prebiehala počas siedmej schôdze ministrov zahraničných vecí.

V úvodnej časti projektu americká strana špecifikovala podmienky, po splnení ktorých by bolo možné pristúpiť k definitívnemu ukončeniu vojny s Nemeckom. Podmienky vychádzali z dohody o proklamovanej bezpodmienečnej kapitulácii tak ako ju Roosevelt prezentoval v Casablanke. Kapitulačný akt mal v tomto poňatí nemeckú vládu zaviazat', aby bez dodržania princípu recipacity oslobodila všetkých vojnových zajatcov a iných príslušníkov spojeneckých národov, ktorí sa mohli nachádzať v nemeckej moci. Pokiaľ išlo o politických väzňov internovaných nemeckou vládou, ich prepustenie sa ešte malo podrobnejšie špecifikovať. Ďalej sa mali zrušiť koncentračné tábory a nemecká vláda mala vydať všetky osoby, ktoré Spojenci považovali za páchatel'ov vojnových zločinov. Bezpodmienečná kapitulácia by nemeckú vládu taktiež zaväzovala odovzdať všetky zbrane a loďstvo i ostatný vojenský materiál, ako aj zásoby surovín víťazným mocnostiam.⁸²

Hull ďalej navrhoval nielen celkové odzbrojenie nemeckej armády, ale i úplnú demobilizáciu s tým, že zbrane a vojenské zariadenia budú vydané Spojencom. Na Nemecko mal byť uvalený zákaz vyrábať či dovažovať vojnový materiál vrátane lietadiel okrem tých, ktoré by sa využívali na civilné účely. V čase prímeria mala Nemecko kontrolovať medzispojenecká Kontrolná komisia, zložená zo zástupcov troch víťazných veľmocí. Komisia mala pomôcť ustanoviť v krajine demokratickú vládu, ktorá by Nemcom zabezpečila základné občianske slobody – mala sa obnoviť sloboda prejavu, tlače, náboženstva, zhromažďovania, sloboda vytvárania politických strán a obyvateľom sa mal zaistiť „únosný životný štandard.“⁸³

Otázka reparácií bola v dokumente načrtnutá len vo všeobecnej rovine a bližšiemu rozboru sa venoval osobitný dokument. Reparácie mali

⁸² FRUS 1943, s. 720–723.

⁸³ HULL, C.: *The Memoirs*, s. 1285–1286; ARMSTRONG, A.: *Unconditional*, s. 64–65.

byť prioritne splácané vo forme dodávok tovaru a služieb ako odškodnenie za materiálne straty a škody, ktoré Nemecko spôsobilo Sovietskemu zväzu a iným spojeneckým krajinám. V prípade finančného odškodnenia bola odškodnená krajina viazaná povinnosťou utrátiť peňažnú hotovosť len na území Nemecka, a to za nákup presne špecifikovaných komodít. Výšku reparácií pre jednotlivé krajiny mala určiť trojstranná Komisia pre otázku nemeckých reparácií, ktorá mala posudzovať škody na civilnom majetku, spôsobené v dôsledku vojenských operácií alebo z dôvodu nemeckej okupácie. Zároveň sa však výška reparácií mala stanoviť tak, aby ich splácanie nespôsobilo Nemecku neprimerané ekonomické a politické problémy.⁸⁴

Pokiaľ išlo o medzinárodnopolitický povojnový status Nemecka, riešil sa v dvoch rovinách – ako problém územnej jednoty Nemecka a ako problém hraníc. V prvom prípade sa nastoľovala otázka, či krajinu zachovať jednotnú alebo ju rozdeliť na viacero menších celkov. Text amerického konceptu síce ponechával obe riešenia otvorené, avšak pred odletom do Moskvy Roosevelt Hulla opätovne inštruoval, aby nástojil na rozčlenení Nemecka, hlavne na oddelení Pruska ako „*hlavného koreňa zla*“ od zvyšku krajiny.⁸⁵ Hull ostával v tomto smere skeptický, a zrejme preto sa na rokovaní celkom nepridržiaval prezidentových pokynov: v diskusii k predloženému plánu sa venoval najmä nevýhodám rozdelenia. Iného názoru bola britská strana, ktorá už bola rozhodnutá „*podporovať v Nemecku tie separatistické hnutia, ktoré sa po vojne môžu rozšíriť.*“ Eden zároveň predložil konkrétny návrh na vytvorenie konfederácie podunajských štátov, ktorého súčasťou malo byť aj južné Nemecko a Rakúsko.⁸⁶ Molotov takéto úvahy rozhodne odmietal, pričom sa obrátil na Hulla s poznámkou, že podľa jeho informácií preferujú americké vládne kruhy koncept rozčlenenia Nemecka, čo ale nezodpovedalo úvodnému prejavu amerického ministra. Zaskočený Hull bol v dôsledku Molotovovho konštatovania chtiac–nechtiac nútený priznať, že vo Washingtone v tomto bode zatiaľ nedospeli k jednoznačnému postoj, i keď pripúšťal, že tendencie k rozdeleniu krajiny prevažujú. Molotov nato pripustil, že v prípade sovietskej verejnej mienky došlo k určitému posunu – a to v prospech rozdelenia Nemecka, i keď sovietska vláda je naďalej ochotná rokovať o všetkých alternatívach. Pokiaľ

⁸⁴ FRUS 1943, s. 740–741.

⁸⁵ BESCHLOSS, M.: *Dobyvatelé*, s. 28–29.

⁸⁶ *Dějiny diplomacie 1939 – 1945. Diplomacie za druhé světové války*. Praha : Svoboda 1979, s. 353.

išlo o otázku nemeckých hraníc, diskusia skončila bez jasnejších záverov, nakoľko ministri si boli vedomí, že túto tému podrobnejšie prerokujú šéfovia troch spojeneckých mocností na pripravovanej konferencii v Teheráne. K zhode však došlo v prípade Rakúska, ktoré malo opätovne nadobudnúť štátnu suverenitu a malo byť obnovené v pôvodných hraniciach, platných pred pripojením k Tretej ríši v roku 1938.⁸⁷

O pár týždňov neskôr na Teheránskej konferencii, prebiehajúcej od 28. novembra do 1. decembra 1943, sa iniciatívy rozhovorov o Nemecku chopil Stalin. Sovietsky vodca zapochyboval, či likvidácia nemeckého militarizmu a zabezpečenie spojeneckej kontroly budú postačujúce na zabránenie obnovy nemeckého militarizmu a revanšizmu. No nebol si istý, či západnými Spojencami preferovaná doktrína bezpodmienečnej kapitulácie je úplne správna, pretože podľa neho u Nemcov vyvolávala pocit neistoty a prinajmenšom potenciálne prispievala k predlžovaniu odporu.⁸⁸ Stalin sa celkovo zasadzoval o tvrdý prístup k porazenému Nemecku, inak by nebol navrhol fyzicky zlikvidovať 50 000 príslušníkov nemeckej politickej elity i vojenských zložiek.⁸⁹

Dňa 1. decembra Roosevelt vôbec po prvýkrát na oficiálnom fóre predniesol svoj nový, konkretizovaný návrh na povojnové rozdelenie Nemecka na päť samostatných štátov. Podľa jeho predstáv prvý územnoštátny celok malo tvoriť Prusko, maximálne zmenšené a oslabené. Iná územnoštátna jednotka mala pozostávať z Hannovera a zo severozápadných oblastí Nemecka. Jadrom tretej malo byť Sasko a okolie Lipska, štvrtá mala pozostávať z Hesenska, Darmstadt, Kassel, území južne od Rýna a starých vestfálskych miest. Do piateho celku zaradil Bavorsko a Bádensko-Württembersko, pričom Hamburg a Kielský kanál mali byť pod spoločnou správou Spojených národov, prípadne len víťazných veľmocí. Podobne i samostatne vyčlenené strategické oblasti Porúria a Sárska mali byť odovzdané pod správu buď Spojených národov alebo európskych štátov.⁹⁰ Na tento návrh reagoval Churchill vlastnou úvahou o usporiadaní

⁸⁷ WANNER, M.: *Spojené štáty, II.*, s. 118.

⁸⁸ *Foreign relations of the United States. Diplomatic papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943.* Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1961, s. 513 a 554, (ďalej len *FRUS 1943, Cairo and Teheran*). Dostupné na internete: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1943CairoTehran>

⁸⁹ SMITH, G.: *American diplomacy*, s. 77.

⁹⁰ *Teherán – Jalta – Postupim. Zborník dokumentov.* Bratislava : Pravda, 1972, s. 94; *Mezinárodní konference 1943 – 1945*, s. 187.

Nemecka. Prusko, ako centrum nemeckého militarizmu, navrhol oddeliť od zvyšku krajiny a udržiavať ho pod prísnu spojeneckou kontrolou. Od Nemecka mali byť oddelené aj južné časti krajiny – Bavorsko, Bádensko, Württembersko a Falcko a táto časť nemeckého územia sa mala začleniť do ním preferovanej podunajskej federácie, zloženej aj z Maďarska a Rakúska.⁹¹ Stalin v zásade nesúhlasil ani s jedným z týchto návrhov, ale konkrétnu predstavu o usporiadaní povojnového Nemecka nepredložil. Poznámeneš len, že sústreďovať pozornosť len na Prusko rozhodne nepostačí, pretože ako „divá zver“ bojovali podľa neho všetci nemeckí vojaci.⁹²

Aj napriek tomu, že rokovania o budúcnosti povojnového Nemecka začali už krátko po vzniku protihitlerovskej koalície, rozhodujúca otázka, ako víťazné mocnosti naložia s porazeným Nemeckom, nebola a ani nemohla byť na Teheránskej konferencii definitívne vyriešená už preto, že nik v tej dobe nemohol tušiť, ako sa bude vyvíjať situácia na fronte. Rokovanie v Teheráne bolo skôr len úvodnou fázou študovania dejinného problému, a ako doplnil Stalin – „všetko bolo rozhodne celkom predbežné.“⁹³ Teheránska konferencia nedospela v tomto bode k jednoznačnému výsledku a vyriešenie problému posunula na rokovanie EPK.⁹⁴

V priebehu roka 1943 sa jasne ukázalo, že americká diplomacia nemala v záležitostiach povojnového usporiadania Nemecka ujednotený postoj. Úlohou ministerstva zahraničných vecí síce bolo vypracovávať plány v strednodobom horizonte, ale štátny tajomník Hull od prezidenta márne očakával čo i len základné informácie o predmetnej problematike. O dôležitých výsledkoch trojstranných rokovaní v Teheráne sa Roosevelt neunúval Hulla informovať vôbec, a ani to nepokladal za dôležité, čo malo negatívny dopad na strategické plánovanie celkového spojeneckého postupu.⁹⁵ A ako sa neskôr v priebehu prác na pôde Európskej poradnej komisie ukázalo, nemecká otázka patrila k problematike, ktorú sa Roosevelt podujal riešiť na najvyššej úrovni osobne on sám.

⁹¹ FRUS 1943, *Cairo and Teheran*, s. 602; BEREŽKOV, Valentin: *Teherán 1943. Na konferencii Veľkej trojky a v kuloároch*. Bratislava : Pravda, 1973, s. 131.

⁹² ARMSTRONG, A.: *Unconditional*, s. 67.

⁹³ CHURCHILL, W. S.: *Druhá svetová*, 5., s. 398.

⁹⁴ *Dějiny druhé světové války 1939 – 1945, VIII*. Praha : Naše vojsko, 1980, s. 35–36.

⁹⁵ WANNER, J.: *Spojené státy a evropská válka 1939 – 1945. Díl III. Zápas o Evropu*. Praha : Dokořán, 2002, s. 218–219.

3. Zriadenie Európskej poradnej komisie

3.1 Genéza, personálne a procedurálne zabezpečenie

V skutočnosti jediným praktickým výsledkom moskovskej konferencie ministrov zahraničných vecí bolo zriadenie Európskej poradnej komisie.⁹⁶ Snaha o vytvorenie určitého spoločného konzultatívneho orgánu sa však objavila už skôr, pričom EPK sa do svojej finálnej podoby pretavila až postupne. Tento proces začal približne tri mesiace pred moskovskou konferenciou, pričom vznik komisie bol priamo spojený s vytvorením Konzultatívnej rady pre Taliansko, ktorej úlohou bolo dohliadať na vývoj v krajine po jej kapitulácii.

V priebehu leta 1943 vypracovalo britské ministerstvo zahraničných vecí dokument pod názvom „Návrh princípov umožňujúcich ukončenie nepriateľstva s európskymi členmi Osi“ (*Suggested Principles Which Would Govern the Conclusion of Hostilities With the European Members of the Axis*), ktorý 14. júla predložilo na posúdenie americkej a sovietskej vláde. Plán bol v prvom rade zameraný na vyriešenie v tom čase aktuálnej otázky – očakávanej kapitulácie Talianska. V dokumente sa prvýkrát počítalo s vytvorením určitej medzispojeneckej trojstrannej komisie, disponujúcej právomocou dohliadať na dodržiavanie podmienok prímeria po jeho uzavretí. Okrem toho však britská strana požadovala vytvorenie ďalšieho kontrolného orgánu, ktorý nazvala Komisia Spojených národov pre Európu (*The United Nations Commission for Europe*). Úloha tohto orgánu bola definovaná vo veľmi všeobecnej rovine – komisia mala riadiť a koordinovať aktivity spojeneckých kontrolných komisií, hlavných veliteľov a vôbec všetkých tých subjektov, ktoré z titulu svoje funkcie mali dosah na celoeurópske dianie. Hoci sa členmi komisie mohli stať aj iné štáty,

⁹⁶ *Mezinárodní konference 1943 – 1945*, s. 92–96.

riadenie tohto orgánu malo zostať plne v rukách zástupcov Veľkej trojky.⁹⁷ V konečnom dôsledku si Moskva vysvetlila britský dokument tak, že západné mocnosti prizývajú Sovietsky zväz k správe povojnového Talianska. Americká strana voči takejto interpretácii nenamietala, skôr naopak. Veľvyslanec USA v Moskve William Standley hlásil ministrovi zahraničných vecí C. Hullovi, že všetko, čo sa práve odohráva v súvislosti s Talianskom, má mimoriadne veľký význam pre ďalšiu spojeneckú spoluprácu. Podľa jeho názoru mali Spojené štáty konať v tejto veci tak, aby sovietska strana nemohla v žiadnom prípade nadobudnúť dojem, že Američania zaujímajú „nedostatočne kooperatívny postoj“.⁹⁸

Britského dokumentu sa chopil Stalin a 22. augusta 1943 v listoch Rooseveltovi a Churchillovi navrhol vytvorenie vojensko-politickej komisie, ktorá by „posudzovala otázky týkajúce sa rokovaní s rozličnými vládami, odpadávajúcimi od Nemecka.“⁹⁹ Hlavným motivačným faktorom bola skutočnosť, že napriek príslubom Sovietsi neboli spokojní s úrovňou informácií o anglo-amerických rokovaníach s Talianskom – detaily rozhovorov o možnosti podpísania kapitulácie im boli naďalej poskytované až dodatočne. Stalin už nechcel hrať úlohu pasívneho pozorovateľa, ktorý z jeho pohľadu navyše dostával neúplné informácie, a preto navrhol ustanoviť spoločnú trojstrannú komisiu. Roosevelt však reagoval protinávrhom – vyslať sovietskeho dôstojníka do štábu generála Eisenhowera. Americká strana, podobne ako sovietska, sa v zásade nebránila ani britskému návrhu, aby sa členom komisie prípadne stal aj francúzsky delegát, avšak prezident vyslovil presvedčenie, že podľa neho by nebolo rozumné zapájať Francúzov do bezprostredných rokovaní o Taliansku, lebo „*Taliani vcelku nemajú Francúzov radi.*“¹⁰⁰ Preto ani postavenie francúzskeho zástupcu v komisii nemalo byť rovnocenné ostatným trom členom. Roosevelt rozhodne odmietal, aby Francúzsky výbor národného oslobodenia pôsobil na tej istej úrovni ako vlády Sovietskeho zväzu, Veľkej Británie a Spojených štátov, a aby sa francúzsky delegát „*zúčastňoval na rokovaníach o všetkých otázkach.*“¹⁰¹

⁹⁷ FRUS 1943, s. 708–710.

⁹⁸ KUKLICK, Bruce: The Genesis of the European Advisory Commission. In: *Journal of Contemporary History. (The Great Depression)*. Volume 4, No. 4, (Oct., 1969), s. 191.

⁹⁹ FRUS 1943, s. 782.

¹⁰⁰ Rooseveltov list Stalinovi zo 6. septembra 1943. FRUS 1943, s. 784; *Korešpondencia*, s. 518–519.

¹⁰¹ *Korešpondencia*, s. 532.

Stalin považoval Rooseveltov návrh – vyslať sovietskeho zástupcu do štábu generála Eisenhowera – za nedostatočný a nástojil na vytvorení spomínanej osobitnej komisie so sídlom na Sicílii. Dňa 27. augusta Churchill informoval Roosevelta, že britská vláda so vznikom komisie súhlasí. Požadoval však, aby tento orgán nesídlil na talianskom území ako to navrhoval Stalin, ale v menej prístupnejšom Alžíri, kde mali sídlo spojenecké hlavné stany. Stalin britskú výhradu akceptoval, ale preferoval neskoršie premiestnenie komisie na územie Talianska.¹⁰² Keďže americká strana nevzniesla žiadne pripomienky, v zásade všetky tri strany odsúhlasili zriadenie Politicko–vojenskej komisie (*Politico–Military Commission*) so sídlom v Alžíri.¹⁰³ Sovietsky zväz navrhol za svojho člena zástupcu ľudového komisára zahraničných vecí Andreja J. Vyšinského. Išlo o vysokopostaveného funkcionára – v tom čase bol po Stalinovi a Molotovovi považovaný za tretieho muža v hierarchii riadiacich kádrov sovietskej diplomacie. Veľkú Britániu mal v komisii zastupovať ministerský rezident v stane hlavného veliteľstva spojeneckých expedičných síl (*Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force*) Harold Macmillan. Britská strana zároveň predpokladala, že Spojené štáty bude reprezentovať Rooseveltov osobitný poverenec v severnej Afrike Robert Murphy, ale 28. septembra prezident Roosevelt neočakávane vymenoval do tejto funkcie Edwina C. Wilsona, v tom čase amerického veľvyslanca v Paname.¹⁰⁴ Tento krok bol pre Sovietov jasným signálom, že západné mocnosti ani zďaleka komisii neprpisovali taký význam, ako si priala Moskva.

V priebehu októbra nastali ďalšie komplikácie. Napriek dohode predstaviteľov ZSSR, USA a Veľkej Británie, že Politicko–vojenská komisia sa bude skladať z troch členov, o účasť v nej postupne začali žiadať ďalšie štáty, a to nielen európske – ako Juhoslavia a Grécko –, ale napríklad aj Čína či Brazília. Briti i Američania striktne nevyklúčovali zastúpenie iných krajín, ale kritériom výberu účasti v komisii mala byť bezprostredná účasť krajiny na vojne s Talianskom. V tomto smere sovietska strana akceptovala postoj svojich dvoch západných partnerov.¹⁰⁵

¹⁰² FRUS 1943, s. 782–786.

¹⁰³ Spojeneckí činitelia používali na označenie uvedeného orgánu v anglickom jazyku viaceré termíny. Okrem uvedenej podoby aj pojmy *Politico Military Commission*, *Military Political Commission*, niekedy tiež *Mediterranean Commission*.

¹⁰⁴ FRUS 1943, s. 787–788 a 790.

¹⁰⁵ FRUS 1943, s. 797 a 562.

Druhý, oveľa závažnejší problém, vyvstal v súvislosti s vymedzením rozsahu aktivít a právomocí Politicko-vojenskej komisie. Podľa predstáv sovietskej vlády mal tento orgán koordinovať a riadiť činnosť všetkých spojeneckých vojenských a civilných inštitúcií konštituovaných na okupovanom území, ktoré sa zaoberali otázkami prímeria s Talianskom a kontroly nad jeho dodržiavaním. V súlade s tým by mohla Politicko-vojenská komisia z času na čas vydávať aj inštrukcie a smernice nielen talianskej vláde na čele s Pietrom Badogliom, ale za obdobných okolností aj vládam iných krajín Osi. Tým by sa výrazne oklieštila právomoc spojeneckého hlavného veliteľa D. Eisenhowera, ktorý by mal dosah len na rozhodovanie v oblasti vojenských operácií. Spojené štáty však uvažovali o komisii len v rovine poradného orgánu, ktorý by pre svoje vlády vypracovával podklady vo forme odporúčaní, pričom generál Eisenhower nemal mať pod kontrolou výhradne vojenské plánovanie, ale mal mať aj plné právo rozhodovať, či prípadne korigovať akékoľvek rozhodnutia talianskej vlády.¹⁰⁶

V podobnom duchu uvažovali aj Briti. V memorande zaslanom ostatným dvom spojeneckým vládam zdôrazňovali, že komisia bude mať prístup ku všetkým relevantným informáciám, ale nebude môcť prijímať finálne rozhodnutia, záväzné pre Badoglioovu vládu. Tým by komisia nadobudla čisto poradný status.¹⁰⁷ Medzispojenecká diskusia na túto tému pokračovala až do začatia moskovskej konferencie ministrov zahraničných vecí, ale rokovania nepriniesli žiadny výsledok. Navyše sa na svojom prvom zasadnutí nemohla zísť ani samotná Politicko-vojenská komisia, keďže sovietsky zástupca A. Vyšinský nemohol pricestovať do Alžíru kvôli pretrvávajúcim zdravotným problémom. Nakoniec sa komisia nestretla vôbec – čo vyhovovalo západným mocnostiam, ktoré sa už snažili zredukovať právomoci tohto orgánu na minimum, a preto doriešenie statusu komisie bolo jednou z dôležitých úloh moskovskej konferencie ministrov zahraničných vecí.¹⁰⁸

Ako bod tri svojho programu moskovská konferencia schválila „*vytvorenie mechanizmu na riešenie otázok, ktoré vyžadujú úzku spoluprácu, s osobitným zameraním na činnosť a rozsah Politicko-vojenskej komisie v Alžírsku.*“¹⁰⁹ Britský zástupca A. Eden ešte počas neoficiálneho stretnutia

¹⁰⁶ *Korešpondencia*, s. 532 a 755–756; *Dějiny diplomacie 1939 – 1945*, s. 326.

¹⁰⁷ *FRUS 1943*, s. 554–555.

¹⁰⁸ KUKLICK, B.: *The Genesis*, s. 195.

¹⁰⁹ *FRUS 1943*, s. 703.

s C. Hullom 19. októbra uviedol, že nemá námietky voči rozšírenému chápaniu kompetencií tejto komisie. Navrhol však, že takýto dôležitý orgán by mal sídlieť v Londýne, pričom jeho subkomisia, ktorá by sa koncentrovala na oblasť Stredomoria, by zostala v Alžíri.¹¹⁰ O tri na to, v rámci riadneho zasadnutia konferencie, Eden svoju víziu zhmotnil a predstavil nový plán, týkajúci sa riešenia postupu pri preberaní správy nad Talianskom. Podľa britského návrhu mala byť najskôr na území Talianska zriadená Kontrolná komisia, ktorá by bola priamo podriadená spojeneckému hlavnému veliteľovi. V druhej fáze malo dôjsť k vytvoreniu Konzultatívnej rady, v ktorej by už zaujal miesto aj sovietsky zástupca, pričom jej funkcia by bola iba poradná a hierarchicky by podliehala Kontrolnej komisii. To, pochopiteľne, znamenalo výrazný odklon od pôvodného uvažovaného plánu na fungovanie medzispojeneckej kontrolnej komisie. Okrem toho Eden otvoril otázku, do akej miery by sa dovedy plánovaná Politicko-vojenská komisia mala zaoberať aj záležitosťami, ktoré sa Talianska priamo netýkajú, ale bezprostredne súvisia s otázkami povojnového usporiadania. Podľa predbežnej dohody prvoradou úlohou tohto orgánu bolo posudzovať otázky týkajúce sa podmienok prímeria s Talianskom, ale komisia taktiež mala „spoločne prerokovávať ďalšie obdobné problémy na nepriateľských územiach oslobodených Spojencami“.¹¹¹ Britská strana však situáciu vníma- la tak, že ak by sa komisia koncentrovala len na taliansku problematiku, zákonite by sa nemohla plnohodnotne venovať inej agende. Tu sa Eden opätovne vrátil k dokumentu vypracovanému na britskom ministerstve zahraničných vecí ešte v júli 1943, v ktorom sa počítalo s vytvorením určitej medzispojeneckej trojstrannej komisie, pracovne pomenovanej Komisia Spojených národov pre Európu. Britský zástupca preto navrhol faktickú transformáciu Politicko-vojenskej komisie na Konzultatívnu radu pre Taliansko a zároveň vytvorenie úplne novej komisie. Táto nová inštitúcia, nazvaná Európska poradná komisia, sa mala zaoberať nepomerne širšími úlohami než dovtedajšia Politicko-vojenská komisia. Podľa formulácie lorda Stranga¹¹² mala EPK fungovať ako „poradný orgán, slúžiaci na objasňovanie spoločných európskych problémov, týkajúcich sa vojny“.¹¹³ Eden

¹¹⁰ FRUS 1943, s. 570–572.

¹¹¹ *Mezinárodní konference*, s. 607.

¹¹² Sir W. Strang, námestník ministra zahraničných vecí Veľkej Británie a člen delegácie na Moskovskej konferencii; od novembra 1943 britský zástupca v EPK.

¹¹³ KENNAN, G. F.: *Memoirs*, s. 164.

znova zopakoval, že jej sídlom by mal byť Londýn, v ktorom našli útočisko mnohé exilové vlády. V následnej diskusii navrhol, že komisia by sa mala prioritne koncentrovať na otázku ďalšieho postupu voči Nemecku.¹¹⁴

Tento britský plán, ktorý výrazne menil fungovanie pôvodnej Politicko-vojenskej komisie, vyvolával u sovietskej delegácie odôvodnené podozrenie, že ZSSR by mohol byť vylúčený z hry ohľadne Talianska. Aj napriek tomu, že Eden potvrdzoval vznik iného orgánu – samozrejme s participáciou ZSSR, ktorý by sa koncentroval výlučne na talianske záležitosti. Rovnako tak ani štátny tajomník Hull nebol nadšený britským návrhom. Obával sa, že nová európska komisia by napomáhala oživeniu predvojnovej politiky delenia sfér vplyvu, voči ktorej mal veľké výhrady. Hull sa prikláňal skôr k možnosti využitia iných metód trojstranných spojeneckých konzultácií v prípade, že by si určitý problém vyžadoval špeciálne posúdenie. V takomto prípade mala podľa Hullových predstáv rokovať tripartitná komisia v niektorom z hlavných miest (Washington, Londýn, Moskva – vybrané by boli podľa aktuálnej potreby), za účasti ministra zahraničných vecí hostiteľského štátu a stálych diplomatických predstaviteľov ostatných dvoch štátov v príslušnej metropole.¹¹⁵

Pri nasledujúcej diskusii počas piatej schôdze ministrov zahraničných vecí Molotov požadoval, aby sa základom pre rokovanie stal prvotný britský dokument z júla 1943, ktorý predpokladal existenciu oboch inštitúcií – tak tripartitnej komisie pre Taliansko, ako aj určitej komisie s celoeurópskym záberom tém. Sovietsky zástupca sa upokojil až po tom, čo ho Eden ubezpečil, že Konzultatívna rada so sovietskou účasťou vznikne čo najskôr. Molotov sa napokon zmieril s tým, že v Londýne vznikne nová komisia, napriek tomu sa však priklonil k Hullovej predstave trojstranných rokovaní na báze existujúcich diplomatických vzťahov.¹¹⁶ Počas jedenástej schôdze, prebiehajúcej 29. októbra, došlo medzi Edenom a Molotovom k živej výmene názorov. Kým britská strana presadzovala širšie kompetencie pre londýnsku komisiu a nepomerne slabšie pre taliansku Konzultatívnu radu, sovietska delegácia sa znova odvolávala na júlové britské memorandum a trvala na pôvodne zamýšľaných širších právomociach rady v Taliansku. Eden argumentoval tým, že britská strana chápe EPK ako vhodný základ na tvorbu dlhodobej spojeneckej stratégie. V nasledujúci,

¹¹⁴ FRUS 1943, s. 606 a 629; GADDIS, J. L.: *The United*, s. 105–106.

¹¹⁵ FRUS 1943, s. 756–757.

¹¹⁶ FRUS 1943, s. 620–621.

posledný deň konferencie, bol Molotov nútený si uvedomiť skutočné manévrovacie možnosti Sovietskeho zväzu v Taliansku – Konzultatívna rada mohla byť síce sformovaná takmer okamžite, ale jej reálny dosah na vplyv v krajine by aj tak bol minimálny a zostával v rukách hlavného veliteľa D. Eisenhowera. Molotov preto zmenil taktiku a súhlasil so zriadením EPK za predpokladu, že jej aktivity nebudú smerovať k budovaniu sfér vplyvu v Európe.¹¹⁷ Takisto Hull akceptoval britský plán po Edenovom ubezpečení, že komisia nebude disponovať výkonnou právomocou a nebude ani rozhodovať o otázkach „veľkej“ politiky.

Ministri zahraničných vecí troch spojeneckých veľmocí tak odsúhlasili vznik Konzultatívnej rady pre Taliansko so sídlom v Alžíri, ktorej úlohou bolo informovať jednotlivé vlády o politických záležitostiach v krajine a vypracovávať pre spojeneckého hlavného veliteľa odporúčania politického charakteru. Roosevelt sa snažil dodať tomuto novému orgánu dôležitosť, na znak čoho vymenoval R. Murphyho za amerického zástupcu v komisii.¹¹⁸ Jedna otázka však zostávala otvorená: kým v Konzultatívnej rade, ktorá sa mala zaoberať otázkami postupu voči Taliansku, sa s členstvom Francúzskeho výboru národného oslobodenia počítalo, v Európskej poradnej komisii, ktorá sa mala venovať otázkam všeobecnejšej povahy a osobitne postupu voči Nemecku, Francúzi svojho zástupcu mať nemali. Napriek tomu, že Francúzsky výbor národného oslobodenia vedený Charlesom de Gaulleom to považoval za veľmi poľutovaniahodnú skutočnosť, postoj Spojených štátov i Veľkej Británie bol v tomto smere jednoznačný a vylučoval inú, než trojstrannú podobu komisie.¹¹⁹

Vo finálnej fáze – v záverečnom protokole moskovskej konferencie z 1. novembra 1943 – sa ministri zahraničných vecí dohodli na kompromisnom stanovisku zohľadňujúcom predstavy všetkých troch veľmocí. Úlohu novozriadenej Európskej poradnej komisie videli predovšetkým v tom, že bude študovať európske problémy vyplývajúce z postupného ukončovania vojnových akcií, ktoré vlády Veľkej trojky uznajú za účelné komisii odovzdať na posúdenie. Po bližšom preskúmaní a vyhodnotení zverenej problematiky mala komisia vládam poskytovať svoje spoločné stanovisko. V súlade s tým sa všetky tri spojenecké vlády zaviazali plne podporovať členov

¹¹⁷ KUKLICK, B.: *The Genesis*, s. 198.

¹¹⁸ MILLER, James, E.: *United States and Italy, 1940–1950: The Politics and Diplomacy of Stabilization*. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1986, s. 75.

¹¹⁹ FRUS 1943, s. 798–799.

EPK pri poskytovaní nevyhnutných informácií o dôležitých aspektoch politického a vojenského vývoja, ktorý sa bude týkať ich práce. Jedným z prvých cieľov komisie bolo vypracovať detailné plány podmienok kapitulácie, ktoré budú uložené všetkým tým európskym štátom, s ktorými bola ktorákoľvek z troch vlád vo vojnovom stave, a tiež mechanizmus, ktorý zabezpečí ich plnenie. Vzorom pre prácu mali byť v tomto smere skúsenosti získané pri uzatváraní bezpodmienečnej kapitulácie s Talianskom. V prípade, že by komisia prerokovávala záležitosti bezprostredne sa týkajúce vlád iných krajín bojujúcich po boku Spojencov, mohli byť tieto prizvané na jej rokovania. Na druhej strane si spojenecké vlády podržali zvrchovanosť nad prácou komisie v tom, že si ponechali právomoc obmedziť kompetencie komisie v prípade, že by vznikli okolnosti, ktoré by si vyžadovali potrebu zasiahnuť do jej zloženia či činnosti. Okrem toho americká strana presadila klauzulu, ktorá nevyučovala ani eventualitu, že v priebehu nasledujúcich mesiacov vyvstanú také otázky, ktoré si budú vyžadovať zvolanie osobitných medzinárodných alebo špeciálnych trojstranných konferencií.¹²⁰

Po ukončení moskovskej konferencie ministrov zahraničných vecí prišiel rad na reálne sfunkčnenie a zabezpečenie chodu EPK. Najväčšiu aktivitu v tomto smere vyvíjali Briti, keďže EPK mala sídliť v ich metropole. Prvým, základným krokom bolo vymenovanie zástupcov jednotlivých krajín. Už tento akt príznačne poukázal na to, akú skutočnú dôležitosť prisudzovali komisii jednotlivé zúčastnené vlády. USA namiesto toho, aby za svojho predstaviteľa v komisii vymenovali osobitného splnomocnenca, ktorý by sa koncentroval výlučne na prácu v tomto orgáne, poverili zastupovaním v ňom svojho veľvyslanca v Londýne Johna Winanta. Ten mohol v rámci povinností, ktoré pre neho vyplývali z funkcie šéfa americkej diplomatickej misie vo Veľkej Británii, v komisii pôsobiť skôr okrajovo. Podobne postupovali Sovieti, ktorí za svojho predstaviteľa v EPK vymenovali svojho veľvyslanca v Británii Fiodora T. Guseva. Na druhej strane Briti ustanovili na túto pozíciu jedného zo svojich najschopnejších úradníkov Foreign Office, sira W. Stranga¹²¹, pričom mu poskytli dostatok priestoru a personálu na náležitý výkon funkcie (v priebehu novembra 1944 sa štvrtým, plnoprávnym členom EPK, stalo v tom čase už oslobodené

¹²⁰ Konzultatívna rada pre Taliansko zahájila svoju činnosť v Alžíri, kde sa koncom novembra 1943 konala jej prvá schôdza. Tento orgán fungoval až do marca 1946 a celkovo sa uskutočnilo 52 zasadnutí. *Mezinárodní konference 1943 – 1945*, s. 98–99 a 615–616.

¹²¹ *FRUS 1943*, s. 806–807.

Francúzsko, ktoré do nej delegovalo veľmi schopného diplomata, svojho vtedajšieho veľvyslanca v Londýne Reného Massigliho).

V rámci prípravného konania bolo dohodnuté (a neskôr aj v praxi realizované), že každý člen komisie môže mať podľa potreby politických, vojenských, prípadne iných poradcov, ktorých by jednotlivé vlády vysielali podľa povahy preberanej témy. Komisia mala k dispozícii sekretariát na čele s vymenovaným tajomníkom. Sekretariát pozostával z tímu odborných pracovníkov, ktorý tvorili najmä tlmočníci a hovorcovia, ale aj úradníci, zaoberajúci sa bežnou agendou komisie. Sekretariát mal svoje sídlo v Lancaster House, kde prebiehali aj všetky rokovania komisie. Náklady na chod sekretariátu hradili všetky strany spoločne, pričom každá z vlád si platila svojich ľudí samostatne. Medzi povinnosti sekretariátu patrilo najmä tlmočenie počas zasadaní, ďalej prekladanie, reprodukcia a distribúcia dokumentov pre potreby všetkých delegácií, ako aj triedenie a archivácia záznamov z rokovaní. Nemenej dôležitou funkciou bolo vyhotovovanie protokolov aj z neoficiálnych stretnutí členov EPK.

Bol prijatý úzus, že zasadnutia komisie bude viesť predseda, pričom túto funkciu zastával vždy jeden z troch najvyšších predstaviteľov komisie. Keďže išlo o funkciu rotujúcu, po uplynutí doby jedného mesiaca predsedníctvo prevzal ďalší v poradí. Prvým predsedom na úvodnej schôdzi bol Winant, po ňom nasledoval Gusev a po sovietskom zástupcovi Strang (neskôr sa do tejto činnosti zapojil aj Massigli). Zasadania komisie zvolával predseda na žiadosť niektorej z delegácií. Všetky záznamy, dokumenty či samotný postup prác komisie boli pred verejnosťou utajované a členovia delegácií i sekretariátu sa nesmeli stýkať s novinármi a poskytovať im informácie o práci komisie. Oficiálnymi rovnocennými rokovacími jazykmi komisie boli angličtina a ruština. Francúzsky zástupca sa francúzštinu ako oficiálneho rokovacieho jazyka nedomáhal a komunikoval po anglicky. Rodnú reč používal len v prípadoch, keď sa prerokovávala úzko špecializovaná problematika. Napriek tomu sa dôležité dohody vyhotovovali v troch autentických podobách, teda aj vo francúzskom jazyku.

Čo sa týka samotného systému práce v komisii, postup pri prerokovávaní určitej témy prebiehal tým spôsobom, že jednotlivé delegácie predkladali ostatným stranám na posúdenie svoje vlastné stanoviská vo forme memoránd.¹²² Tieto dokumenty potom každá z delegácií preštudovala a vydala

¹²² Problémy však robila sovietska strana, ktorej zástupca v komisii odmietal prerokovávať viac tém súčasne. STRANG, William: *Prelude to Potsdam: Reflections on War and Foreign Policy*. In: *International Affairs* Vol. 46, No. 3 (July, 1970), s. 447.

k nim svoje stanovisko, ktoré sa následne rozoberalo v rámci diskusií na zasadaniach komisie za účasti všetkých strán. Takáto detailná výmena názorov ohľadom každej témy sa viedla dovedty, kým sa všetky reprezentácie jedno-myseľne nezhodli na finálnom texte dokumentu. Každá z delegácií odoslala dokument spolu s krátkym komentárom na definitívne schválenie materskej vláde. Tá finálny text potvrdila, čo prostredníctvom svojho delegáta dala na vedomie aj ostatným členom komisie.¹²³ Tento trochu komplikovaný systém práce skutočne viac–menej fungoval, hoci nie všetky vlády zastúpené v komisii boli pri zásobovaní informáciami svojich zástupcov v Londýne rovnako flexibilné.

3.2 *Snaha Washingtonu o zúženie kompetencií EPK*

Napriek tomu, že existoval pevný základ pre riadne procedurálne fungovanie komisie, hneď na začiatku sa vyskytli problémy. Vzhľadom k časovej tiesni ministri zahraničných vecí nedospeli počas moskovských rokovaní vo všetkých bodoch programu konferencie k jednoznačným záverom. Z tohto dôvodu časť agendy presunuli na doriešenie práve novovzniknutej Európskej poradnej komisii. Okrem hlavnej témy – vypracovania ďalšieho postupu voči Nemecku – konferencia komisii odstúpila na dopracovanie aj otázku sformovania spojeneckého postoja k Francúzskemu výboru národného oslobodenia, v súvislosti s jeho postavením v oslobodenom metropolitnom Francúzsku. Nedoriešená zostala aj otázka ujednotenia spoločnej politiky voči oslobodeným územiám spojeneckých krajín.¹²⁴ Tento fakt prispel k tomu, že dohody z Moskvy si začali všetky tri strany vykladať rôzne, čo obzvlášť platilo o vládnucich kruhoch vo Washingtone. Ale pred otvorením rokovaní EPK vyvstal vážny problém s tým, či sa komisia má zaoberať aj otázkami, ktoré sa výslovne netýkali nemeckej problematiky.

K tomu prispela snaha Spojených štátov – badateľná už od konca roka 1943 – výraznejšie meniť svoj dovtedajší postoj a oklieštiť funkciu

¹²³ *Foreign relations of the United States. Diplomatic Papers, 1945. European Advisory Commission, Austria, Germany, Volume III.* Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1968, (ďalej len *FRUS 1945*), s. 544–549. Dostupné na internete: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v03>

¹²⁴ *FRUS 1943*, s. 751–752 a 754.

EPK, pokiaľ to len bolo možné. Vymedzenie pôvodného rozsahu úloh komisie podľa dohody z Moskvy – posudzovanie celoeurópskych problémov spojených s postupom vojny a navrhovanie spoločných riešení – narážalo na odpor najmä u prezidenta F. D. Roosevelta, ktorý nechcel vopred prijímať záväzky, latentne obmedzujúce slobodu jeho konania vo veciach povojnového usporiadania v Európe.¹²⁵ V skutočnosti dával dokonca prednosť tomu, aby medzispojenecký orgán typu EPK vôbec nebol vznikol.¹²⁶ Aj minister zahraničných vecí Hull začal po návrate do Washingtonu trvať na značnom zúžení kompetencií komisie tak v porovnaní s pôvodnými predstavami Britov, ako i s verziou, schválenou moskovskou konferenciou. V korešpondencii s Winantom veľvyslanca upozornil, že Spojené štáty v skutočnosti nemôžu EPK podporovať, pretože komisia by svojou agendou mohla suplovať činnosť prislúchajúcu skôr organizácii s celosvetovou pôsobnosťou. Žiadal, aby sa Winant vyvaroval rokovaní o všeobecných politických otázkach a nabádal ho striktnie sa „*pridržovať práce na poli vypracovania podmienok kapitulácie a systému kontroly v postnepriateľských krajinách*“.¹²⁷

Winant však od počiatku pristupoval k práci EPK so všetkou vážnosťou. Proti takto zužovanej kompetencii namietal argumentom, že podľa jeho informácií Briti hodljú na pôde komisie riešiť problematiku povojnovej kontroly Európy komplexne, t.j. mienili sa zaoberať všetkými štátmi obsadenými Spojencami, to znamená tak priateľskými ako aj nepriateľskými. Hoci aj Winant chápal fungovanie EPK len na báze poradného orgánu, obával sa, že takýto postoj najvyšších predstaviteľov americkej diplomacie môže u Britov i Sovietov zapríčiniť „*hlboké a polutovaniahodné nedorozumenie*“, ktoré by vážne ohrozilo šancu na dosiahnutie efektívnej trojstrannej spolupráce.¹²⁸

V súvislosti s úsilím amerických vládnych kruhov obmedziť kompetencie EPK bol v decembri 1943 vo Washingtone zriadený Pracovný bezpečnostný výbor (*Working Security Committee*), ktorého úlohou bolo vypracovávať podklady a inštrukcie pre členov americkej delegácie v EPK. Tento výbor pozostával z pracovníkov troch rôznych ministerstiev

¹²⁵ WHITCOMB, Roger, S.: *The Cold War in Retrospect: The Formative Years*. Westport : Praeger, 1998, s. 28.

¹²⁶ MAYERS, David, A.: *George Kennan and the Dilemmas of U. S. Foreign Policy*. New York : Oxford University Press, 1988, s. 80.

¹²⁷ *FRUS 1943*, s. 812–814.

¹²⁸ KUKLICK, B.: *The Genesis*, s. 200.

– zahraničných vecí, vojny a námorníctva. V skutočnosti však boli jednotlivé oddelenia, zodpovedné za styk s EPK, úplne samostatné a len slabokoordinované. V praxi to znamenalo, že ktorékoľvek z týchto oddelení mohlo brzdiť, či dokonca vetovať odoslanie návrhov, ktoré členom americkej delegácie v Londýne prichádzali z ostatných dvoch oddelení výboru. Ako sa ukázalo v priebehu nasledujúcich mesiacov, pracovníci oddelenia z ministerstva zahraničných vecí a z ministerstva námorníctva nevytvárali Winantovi žiadne problémy, no na ministerstve vojny kládlo takmer neprekonateľné prekážky Oddelenie pre civilné záležitosti (*Civil Affairs Division*). Spočiatku odmietalo vôbec participovať v Pracovnom bezpečnostnom výbore argumentujúc, že otázka okupácie porazených krajín je čisto vojenská záležitosť. Po nátlaku z vyšších miest sa síce členovia z Oddelenia pre civilné záležitosti pripojili k práci výboru, no ich nekooperatívne správanie si často vyžadovalo takmer takú istú dávku trpezlivosti zo strany ostatných členov výboru, ako rokovania so Sovietmi.¹²⁹

To vyvolávalo rozčarovanie u Britov, ktorí mali záujem o prerokovanie problematiky spojeneckých krajín zo širšieho hľadiska, lebo už mali rozpracované viaceré dokumenty, týkajúce sa povojnového usporiadania v Európe. Medzi Britániou na jednej strane a predstaviteľmi exilových vlád Nórska, Holandska a Belgicka na strane druhej existovali predbežné bilaterálne dohody, ktoré súviseli s povojnovou situáciou v týchto troch štátoch. Plány sa týkali hlavne záležitostí vojenského charakteru, ale riešila sa v nich aj otázka verejnej správy a jurisdikcie po vstupe spojeneckých vojsk na oslobodené územie. V prvej fáze po oslobodení mal prevziať zodpovednosť za správu krajiny spojenecký hlavný veliteľ. Po určitom čase mal odovzdať výkonnú právomoc do rúk exilových vlád, pričom predstavitelia exekutívy by svoje rozhodnutia museli naďalej konzultovať so štábnom hlavného veliteľa. Okrem toho plány presne definovali koho možno pokladať za vojaka bojujúceho po boku Spojencov, čo bolo dôležité najmä v záverečnej fáze odovzdávania správy, kedy mali byť britské (prípadne americké) kontingenty nahradené domácimi jednotkami. Briti sa snažili predostrieť tieto dohody na pripravovanom prvom zasadaní EPK, voči čomu Winant nemal výhrady. James Dunn, Hullovo poradca pre európske politické záležitosti však namietal, aby britsko-nórska dohoda, ktorú im britská strana predložila na posúdenie, bola čo najskôr daná k dispozícii aj sovietskej vláde. Neodporúčal, aby sa táto problematika vôbec objavila

¹²⁹ GADDIS, J. L.: *The United*, s. 108–109.

na rokovacom stole komisie v Londýne. Dunn nepovažoval podobné dohody za politickú záležitosť viacerých strán, ale za vec, spadajúcu pod kompetenciu spojeneckých expedičných vojsk v Európe, t.j. vojenských síl západných Spojencov a nórskej vlády.¹³⁰

Komisia mala byť podľa Dunna vylúčená aj z prerokovávaného dokumentu, týkajúceho sa civilnej správy a zostavenia vlády v oslobodenom Francúzsku. Podobne sa nemala v EPK otvárať ani otázka vypracovania spoločnej politiky voči oslobodeným územiám spojeneckých krajín. Oba tieto problematické body boli EPK zverené na prerokovanie na konferencii v Moskve, pričom základná schéma dokumentu „Civilné záležitosti vo Francúzsku“ (*Civil Affairs for France*) bola už predbežne schválená britskou i americkou stranou. Sovieti k nej síce vzniesli isté námietky, tie však mali byť dopracované práve na pôde EPK. Cieľom tohto dokumentu bolo ustanoviť zásady, ktorými by sa riadila civilná správa vo Francúzsku po začatí vojenských operácií na oslobodzovanom území. Hull však Winanta inštruoval, aby spomínaný dokument komisia v Londýne neriešila vzhľadom na to, že tento bod spadá pod vojenské plánovanie, a že veliteľstvo amerického Zboru náčelníkov štábu už vypracováva príslušné smernice. Podobne Hull odmietal aj to, aby sa na pôde EPK diskutovalo o zásadách politiky na oslobodených územiách ostatných spojeneckých krajín. Úplne tak negoval závery, ktoré on sám osobne dojednal s Molotovom a Edenom v Moskve, čo značne sťažovalo normálnu prácu EPK.¹³¹

Pokiaľ išlo koordináciu politiky na územiach oslobodených spojeneckými vojskami, britská strana predložila na rokovaniach v Moskve dokument nazvaný „Deklarácia o spoločnej zodpovednosti za Európu“, v ktorom jasne formulovala postup pri obnove samosprávy na oslobodených územiach. Táto mala prejsť do rúk príslušných spojeneckých vlád, hoci v prvotnej fáze ju mali po civilnej aj po vojenskej stránke vykonávať spojeneckí hlavní veliteľia. Podľa Edena by schválenie takejto deklarácie bolo významným gestom a upevnilo by to u spriatelenejších národov odvahu a odhodlanosť v záverečnom boji proti fašistickým agresorom.

¹³⁰ *FRUS 1943*, s. 815–818.

¹³¹ O tejto problematike rokovali Roosevelt s Churchillom na schôdzke v Quebecu (17. – 24. augusta 1943), kde dospeli k vzájomnej dohode. Hoci Eden v Moskve predložil spomínaný dokument na rokovanie len s drobnými zmenami, americká vláda ho odmietla schváliť. Hull nástojil na tom, aby v EPK nemohlo nastať prípadné korigovanie záverov z quebeckej schôdzky, ktorej výsledky zostávali pre americkú vládu stále smerodajné. *FRUS 1943*, s. 812–814.

Americký prístup k tejto otázke výstižne dokresľuje situácia z rokovania, keď v diskusii o predložennom britskom návrhu Hull odmietol k téme zaujať bližšie stanovisko s vysvetlením, že si problematiku nestihol riadne nastudovať. Nahnevaný Eden mu poslal lístok s odkazom: „*Ospravedlňujem sa, že kradnem Váš čas, ale za týmto všetkým je veľká vec – či budú v Európe tábory dva, alebo len jeden.*“ Hull mu to však vrátil, keď voči dokumentu vyjadril vážne výhrady. Mal pochybnosti o tom, že by všetky menšie exilové vlády mali plnú dôveru Spojencov. Podľa jeho názoru v niektorých prípadoch by dokonca mohol po oslobodení nastať u dotknutých národov pocit, že im je exilová vláda dosadzovaná násilím. Keďže proti deklarácii ostro vystúpil aj Molotov, Edenovi viac–menej nezostávalo nič iné, ako návrh stiahnuť a súhlasiť s odovzdaním celej problematiky komisii v Londýne.¹³² Preto bolo pre britskú stranu nemalým prekvapením, keď Hull o pár týždňov na to odmietal, aby sa EPK týmto bodom zaoberala.

V telegrame zo 6. januára 1944 Winant informoval Hulla o nezrovnalostiach v tom, ako si britská a americká strana vykladali závery z nedávnej konferencie. Britský záznam z tohto stretnutia, ktorý Winantovi poskytol Strang, jasne poukazoval na fakt, že to bol práve Hull, kto navrhol obrátiť sa na EPK s vyriešením otázky spoločného postupu pri zriaďovaní civilnej správy na územiach oslobodených Spojencami. Hull to vtedy odôvodňoval tým, že konferencia nemá vytvorený dostatočný časový priestor na diskusiu o takejto širokej problematike. S jeho postojom sa stotožnil aj sovietsky ľudový komisár zahraničných vecí Molotov poznamenajúc, že pre EPK to bude jedna z prvých úloh. V tomto kontexte teda predloženie britsko–nórскеj dohody na rokovanie komisie malo svoje oprávnenie. Winant v telegrame adresovanom Hullovi zdôrazňoval, že on osobne nevidí problém v akceptácii obsahu podobných dohôd, ale v rozdielnom britskom a americkom názore na to, ktorý orgán má právomoc ich riešiť. Takisto vyjadril údiv nad tým, prečo by sa v komisii nemohlo diskutovať o tomto probléme. Totižto Winantovi, na rozdiel od jeho nadriadených vo Washingtone bolo jasné, čo týmto krokom Briti sledujú. Pochopil, že prerokovávaním dokumentu si chcú vopred zaviazvať Sovietov, aby ich oni nevynechali z podobných plánov v oblastiach, ktoré neskôr budú vo východnej Európe pod správou Červenej armády. Nechceli tiež, aby sa

¹³² BRANDES, Detlef: *Exil v Londýne 1939–1943. (Veľká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem)*. Praha : Univerzita Karlova, 2003, s. 417–420.

zopakovala situácia, ktorá nastala v prípade vypracovania kapituláčnych podmienok pre Taliansko, keď Sovietsky zväz v podstate postavili pred hotovú vec.¹³³ Tu je dôležité si uvedomiť, že Winant v tom čase nemal z Washingtonu podrobnejšie správy z moskovského zasadania ministrov zahraničných vecí. Nevedel vôbec, aké konkrétne dohody boli dosiahnuté medzi jednotlivými spojeneckými mocnosťami. Bol odkázaný výlučne na informácie, ktoré si sám obstaral z britských zdrojov, resp. sa pridržal tých postulátov, ktoré sa snažili Briti dostať na program rokovania EPK.

Hullova odpoveď na Winantov list však bola nezvyčajne rázna. Rozčúľilo ho, že veľvyslanec si neosvojil inštrukcie uvedené v liste z 23. decembra 1943, v ktorom ho oboznámil s náplňou práce a kompetenciami EPK. Nepriamo obvinil Britov, že chcú urobiť z tejto komisie nástroj, ktorý by formoval povojnové usporiadanie sveta. Jeho presvedčenie zosilnelo po vystúpení námestníka britského ministra zahraničných vecí Geoga Halla v parlamente, v ktorom naznačil ideu, že EPK by sa mohla zaoberať aj otázkou Ďalekého východu a povojnového usporiadania v Japonsku. Hull to považoval za nenáležité, lebo podobné otázky bolo nevyhnutné preskúmať najskôr v najvyšších kruhoch v Londýne, Washingtone a v Moskve, v čom mal nepochybne pravdu. Hull veľvyslancovi zopakoval Rooseveltom vyslovenú obavu z toho, že EPK by mohla nadobudnúť nežiaduci charakter orgánu, riešiaceho povojnové usporiadanie Európy. Na potvrdenie správnosti svojich názorov štátny tajomník odcitoval Winantovi časť listu, ktorého autorom bol admirál William Leahy, predsedajúci šéfom štábov vo Washingtone. Leahy v ňom vyjadril svoje obavy z úloh, ktoré boli postavené pred EPK. Komisia sa podľa neho mala „*striktne pridržať litery a ducha nariadení z Washingtonu*“ a vyvarovať sa riešenia problémov, ktoré by súviseli s riadením vojenských operácií. Takisto navrhol, aby vláda pred odoslaním inštrukcií svojmu reprezentantovi v komisii bola povinná tieto podklady predložiť na schválenie vojenským inštanciam. Rovnako tak mali podliehať schvalovaciemu procesu vojenských zložiek všetky personálne záležitosti, týkajúce sa americkej misie v EPK – najmä delegovanie expertov a poradcov, pridelených Winantovi v úlohe špecialistov na aktuálne prerokúvanú problematiku.¹³⁴

¹³³ *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, 1944. General Volume I.* Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1966, s. 8–10, (ďalej len *FRUS 1944*). Dostupné na internete: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1944v01>

¹³⁴ Hullov list Winantovi z 9. januára 1944. *FRUS 1944*, s. 11–14.

Predstavy Američanov zosumarizované v Hullovej správe sa nestotožňovali s britskými predstavami. Eden naďalej kládol veľký dôraz na to, aby sa o otázke postupu voči oslobodeným územiam spojeneckých krajín diskutovalo už na pôde komisie, lebo túto problematiku rozhodne nepovažoval za prioritne či výlučne vojenského rázu. Britská strana vychádzala z predpokladu, že ak Sovietsi budú mať v komisii vytvorený dostatočný priestor na konzultácie a informácie ohľadom anglo-amerického postupu v západnej Európe, obdobne si bude sovietska strana počínať potom, čo Červená armáda obsadí štáty východnej Európy. Londýn sa chcel vyvarovať toho, aby Stalin mohol nadobudnúť dojem, že sa obnovuje idea politiky vytvárania separátnych mocenských záujmových sfér. No keďže Eden dobre poznal námietky americkej strany, navrhol aj inú alternatívu. Jej podstatou bolo, že na rokovanie EPK Briti nepredložia finálnu britsko-nórsku dohodu v pôvodnej podobe, ale iba vo forme nóty, sumarizujúcej východiskové body, o ktorej by bolo možné viesť diskusiu s ostatnými dvoma spojeneckými delegáciami.¹³⁵

Hulla to však nepresvedčilo a ďalej hľadal dôvody, pre ktoré nórska problematika vôbec nepatrila na rokovací stôl EPK. V inštrukcii adresovanej Winantovi argumentoval tým, že vláda sa priklonila k názoru amerického Zboru náčelníkov štábov, ktorý absolútne odmietal začať rokovania na túto tému pred ukončením vojenských operácií. Podľa názoru americkej generality britsko-nórska dohoda už svojím základným zameraním odporovala predstavám vojenských autorít. Hull ďalej veľvyslancovi jasne naznačil, že Washington nemá v záujme držať Sovietov mimo tejto témy, ba práve naopak, želaním americkej vlády je predložiť britsko-nórsku dohodu na posúdenie priamo Moskve bez toho, aby do celej záležitosti akýmkoľvek spôsobom zasahovala EPK. Ako štátny tajomník dodal, v tejto súvislosti už americká vláda podnikla príslušné kroky a britské veľvyslanectvo v Spojených štátoch informovala o svojej predstave.¹³⁶

Strang svoju snahu presadiť britsko-nórsku dohodu na rokovanie EPK nevzdával. Deň pre začatím prvej schôdze komisie, ktorá sa pod vedením Winanta uskutočnila 14. januára 1944, britský zástupca doručil americkému veľvyslancovi stručné zhrnutie obsahu predmetnej dohody

¹³⁵ Telegram 1. tajomníka britskej ambasády vo Washingtone Williama G. Haytera riaditeľovi európskeho oddelenia ministerstva zahraničných vecí USA Freemanovi Matthewsovi z 10. 1. 1944. *FRUS 1944*, s. 14–16.

¹³⁶ *FRUS 1944*, s. 16–17.

s Nórskom.¹³⁷ V zmysle tohto dokumentu EPK nemala posudzovať britsko–nórsku dohodu ako celok, mala si len osvojiť a vziať na vedomie zásady, na základe ktorých bola dohoda vypracovaná. Britským cieľom bolo vytvoriť z dohody akúsi predlohu – precedens do budúcnosti, podľa ktorého by boli vyhotovované všetky ďalšie dokumenty obdobného charakteru, a to nielen pre krajiny západnej (avizované dohody s exilovými vláдами Belgicka a Holandska), ale aj východnej Európy. Avšak Winant bol vzhľadom na posledné rázne pokyny z Washingtonu nútený odmietnuť čo i len diskusiu na túto tému.¹³⁸

V tejto súvislosti bol zaujímavý názor sovietskej strany. Briti oboznámili Sovietov s textom zmluvy už 9. januára so žiadosťou, aby sa k nemu vyjadrili, a pokiaľ možno podpisom aj odsúhlasili jej znenie. Po preštudovaní dokumentu sovietska vláda na rozdiel od americkej nenašla žiaden dôvod, pre ktorý by sa uvedený materiál nemohol predložiť na rokovanie EPK. Sovieti poukazovali na príklad Talianska, kde sa jasne preukázalo, že otázka zorganizovania spojeneckej správy na oslobodených územiach je pomerne komplikovaná záležitosť, a preto vyžaduje starostlivé zváženie všetkých troch spojeneckých mocností. Navyše sovietska vláda, rovnako ako britská, zotrvala v názore, že táto otázka bola EPK zverená na posúdenie rozhodnutím moskovskej konferencie. Podľa hlásenia amerického veľvyslanca v Moskve W. A. Harrimana sovietska strana nadobudla z celkového postoja USA k britsko–nórskemu dohode dojem, že Američania sa snažia vyhýbať realizácii procedúry odsúhlasenej na konferencii v Moskve a spochybňovať jej výsledky.¹³⁹ Americká strana tak zostala vo svojom názore osamotená.

Briti túto problematiku vnímali veľmi citlivo a usúdili, že vznikla svojím spôsobom patová situácia. Na jednej strane britsko–sovietska snaha, podporovaná exilovou nórskou vládou, o prerokovanie zmluvy na pôde EPK, na strane druhej odmietavé stanovisko USA. Briti sa preto rozhodli zmeniť taktiku a obrátiť pozornosť od Nórska na podobný, ale vzhľadom na blížiacu sa vyloďenie Spojencov v Normandii v určitom zmysle aktuálnejší problém – na zriadenie civilnej správy na oslobodenom francúzskom území. Počítali s tým, že nakoľko na moskovskej konferencii tento

¹³⁷ Strangova upravená verzia sa v materiáloch ministerstva zahraničných vecí USA nezachovala.

¹³⁸ *FRUS 1944*, s. 17–19.

¹³⁹ Telegram amerického veľvyslanca v Moskve W. A. Harrimana C. Hullovovi z 14. 3. 1944. *FRUS 1944*, s. 23–24.

dokument predkladal na posúdenie práve americký štátny tajomník C. Hull, podarí sa vyhnúť negatívnej skúsenosti s prípadom Nórska a posunúť činnosť komisie k efektívnejšiemu výsledku. Do určitej miery sa im to podarilo, lebo Hull stručne Winantovi potvrdil, že táto otázka podľa moskovskej dohody môže byť predmetom rokovaní EPK. Avšak upozornil, že americká delegácia bude môcť postupovať len v zmysle ďalších inštrukcií z Washingtonu.¹⁴⁰ Tie však dlho neprichádzali. Prvé informácie v tejto záležitosti dostal Winant z ministerstva zahraničných vecí až po viac než šiestich týždňoch 15. marca 1944. Po celý ten čas sa veľvyslanec ocital v azda najneprijemnejšej situácii, do akej sa diplomat môže dostať: bol bez akýchkoľvek inštrukcií o postupe, ktorý by mal nasledovať, nemal možnosť navrhnúť vlastnú stratégiu, a ani len mandát aspoň komentovať plány predložené ostatnými členskými krajinami.¹⁴¹

Vzhľadom na stav, ktorý bol z dlhodobého hľadiska neúnosný, vo Washingtone sa rozhodli vyslať do Londýna námestníka ministra zahraničných vecí Edwarda Stettinia, aby s britskou i so sovietskou stranou podrobnejšie prekonzultoval problémy súvisiace s prácou komisie, najmä chúlостivú otázku jej skutočných kompetencií a rozsah jej aktivít. Stettinius strávil v Londýne štyri týždne – od 1. do 29. apríla 1944. Z rozhovorov, ktoré absolvoval v britskej metropole, rýchlo zistil, že Briti prisudzovali komisii nepomerne väčšiu dôležitosť než Američania. Tí sa čoraz viac obávali, že keby aj naďalej pokračoval odmietavý postoj USA k prerokovávaní otázky oslobodených území na pôde EPK, mohlo by to viesť nielen k neúspechu pri riešení tejto problematiky, ale k zmareniu celkovej spolupráce medzi západnými demokraciami a Sovietskym zväzom. Tým by sa, ako dôvodil A. Eden, iba uvoľnili ruky Moskve. Umožnilo by jej to prinajmenšom vyhnúť sa konzultáciám o postupe a zámeroch, ktoré sovietska vláda hodlala realizovať na územiach, ktoré sa samým vývinom vojnových operácií časom nevyhnutne dostanú do jej sféry vplyvu. Ako príklad uvádzala britská strana Československo, pretože práve v tom čase prebiehali rokovania s Benešovou exilovou vládou v Londýne.¹⁴² Ako Stettinius vybadal,

¹⁴⁰ *FRUS 1944*, s. 22.

¹⁴¹ GADDIS, J. L.: *The United*, s. 109.

¹⁴² Československá exilová vláda v Londýne prostredníctvom svojho štátneho tajomníka ministerstva zahraničných vecí Huberta Ripku prejavila záujem podpísať so všetkými tromi spojeneckými mocnosťami obdobnú dohodu, ako bola britsko-nórska dohoda. Jej predstavitelia v tomto smere už skôr vypracovali dokument, nazvaný „Súbor opatrení, ktoré budú uvedené do praxe po vstupe spojeneckých vojsk na územie Československa“, ktorý

Briti považovali zabezpečenie funkčnej administratívy v oslobodených krajinách východnej Európy za vec minimálne rovnako dôležitú ako fungujúcu správu v už spomínaných západných krajinách (Nórsku, Belgicku, Holandsku, atď.).¹⁴³ Tejto záležitosti, na rozdiel od americkej vlády, ktorá mala tendenciu ju podceňovať, prisudzovali veľký strategický význam.

Po preskúmaní celej situácie sa americká strana na popud prezidenta Roosevelta i vojenských autorít rozhodla ukončiť spory o tom, či problematika verejnej správy patrí na rokovací stôl v Londýne alebo nie a pristúpila k ráznemu jednostrannému kroku. Obišla EPK a začala rokovať priamo s predstaviteľmi exilových vlád Nórska, Belgicka a Holandska. Keďže americká strana navrhla za základ dohody identický text ako znela britsko-nórska dohoda, nič nebránilo tomu, aby zainteresované strany dospeli k finálnej verzii dohody. Jej kópia bola ihneď poskytnutá na posúdenie sovietskej strane s poznámkou, že už nie je naďalej možné odkladať ratifikáciu týchto dohôd. Na zdôraznenie faktu, že celá záležitosť podlieha vojenskému plánovaniu, za americkú stranu mal dohodu podpísať hlavný veliteľ spojeneckých expedičných vojsk v Európe D. Eisenhower, a to až potom, čo sa sám rozhodne takýto krok uskutočniť. Hull si v liste adresovanom Winantovi 14. apríla 1944 neodpustil poznámku, že návrh dohôd nebol sovietskej strane odovzdaný prostredníctvom EPK, ale oficiálnou diplomatickou cestou prostredníctvom amerického veľvyslanectva v Moskve.¹⁴⁴

K predloženému obsahu dohody s Nórskom, resp. Belgickom a Holandskom nemali predstavitelia Sovietskeho zväzu žiadne výhrady. Najmä preto, že v priebehu apríla a mája 1944 viedli vlastné rokovania s nórskou exilovou vládou o podpísaní rovnakého typu dohody. Ako informoval Molotov americkú ambasádu v Moskve, výsledná podoba sovietsko-nórskej

mal tvoriť základ týchto dohôd. Dohody mali upravovať spojeneckú jurisdikciu na oslobodenom československom území a jej postupný prechod do rúk exilovej vlády. V memorande z 3. mája 1944 sa však americká vláda odmietla predloženým návrhom dohody podrobnejšie zaoberať s odôvodnením, že nepovažuje za potrebné podpisovať akúkoľvek dohodu o verejnej správe v oslobodenom Československu. *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, 1944. General Volume III. The British Commonwealth and Europe*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1965, s. 515–523, (ďalej len *FRUS 1944, The British Commonwealth and Europe*). Dostupné na internete: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1944v03>

¹⁴³ Telegramy zástupcu štátneho tajomníka zahraničných vecí USA E. Stettinia štátnemu tajomníkovi C. Hulloví z 14. a 25. apríla 1944. *FRUS 1944*, s. 28–31 a 33–34.

¹⁴⁴ *FRUS 1944*, s. 26–27.

dohody bola v zásade rovnaká ako obdobný americký návrh dohody o zaistení civilnej správy na oslobodenom území Nórska.¹⁴⁵

Vzhľadom na to, že sa ďalšie trecie plochy nevyskytli, dňa 16. mája 1944 podpísali zástupcovia vlád USA a Veľkej Británie zmluvy s predstaviteľmi exilových vlád Holandska a Belgicka, a rovnako bola uzavretá aj zmluva medzi USA, Veľkou Britániou, ZSSR a zástupcami nórskej exilovej vlády.¹⁴⁶ V tomto prípade americká vláda teda dokázala presadiť, aby sa bod 14 protokolu moskovskej konferencie ministrov zahraničných vecí – otázka politiky voči územiám spojeneckých krajín oslobodených vďaka postupu ozbrojených síl Spojencov – vôbec nedostal na rokovanie EPK. Bolo zásluhou Britov, že v konečnom dôsledku sa táto problematika časom pohla dopredu a začala sa riešiť na najvyššej úrovni.

Hneď na začiatku činnosti EPK sa ukázalo, že postoj americkej vlády voči tomuto orgánu bol príliš úzkostlivý a zdržanlivý napriek tomu, že zástupcovia USA na moskovských rokovaníach súhlasili s jej vytvorením, a že komisia – ako to vyplývalo už z jej názvu – mala len poradnú funkciu. Neexistoval teda dôvod, ktorý by Washington bol nútil stotožniť sa s jej prípadnými neakceptovateľnými závermi. Predstavitelia komisie boli navyše v stálom kontakte s kompetentnými vojenskými činiteľmi spojeneckých mocností, s ktorými boli povinní konzultovať všetky dôležité otázky. Okrem toho výsledky rokovaní komisie boli pred verejnosťou utajované.¹⁴⁷ Ako si však povšimol George F. Kennan, Winantov politický poradca v EPK, postoj jeho nadriadených na ministerstve zahraničných vecí voči komisii bol nanajvýš rezervovaný.¹⁴⁸ Ovládalo ich živé znepokojenie, aby tento nový orgán nejakou nešťastnou náhodou nebudaj nezapríčinil niečo problematické, no najmä aby americká delegácia „*prílišnou horlivosťou či z nepozornosti neprispela k vzniku takejto nepríjemnej udalosti*“. Do tohto rámca zapadalo počinanie Hullovhovho námestníka J. Dunna, ktorý si dal Kennana pred jeho nástupom do funkcie Winantovho poradcu predvolať a počas stretnutia ho dôrazne upozornil, aby mal neustále na pamäti fakt,

¹⁴⁵ FRUS 1944, s. 36.

¹⁴⁶ FRUS 1944, s. 38.

¹⁴⁷ Winantov telegram Hullovi z 4. 1. 1944. FRUS 1944, s. 1–3.

¹⁴⁸ Winant mal počas svojho pôsobenia v EPK dvoch politických poradcov, ktorých mu dosadil Štátny department: od januára do apríla 1944 G. Kennana a od júna 1944 do augusta 1945 Ph. Moselyho. Okrem toho v jeho tíme pôsobili aj poradcovia z ministerstiev vojny a námorníctva, a neskôr aj expert z ministerstva letectva.

že v čase vojny má ministerstvo zahraničných vecí v politických záležitostiach iba poradnú úlohu.¹⁴⁹

Ako ukázal priebeh rokovaní na pôde EPK, podobne ako americká, aj sovietska vláda sa snažila úzkostlivo dohliadať na činnosť svojho predstaviteľa v komisii. Obe vlády rovnako naliehali, aby komisia nepredkladala žiadne odporúčanie skôr, než ho schvália vládne orgány jednotlivých veľmocí. To od počiatku výrazne obmedzovalo operatívnosť komisie a potrebnú dávku flexibility, ktorá je pri činnosti takéhoto multilaterálneho poradného orgánu nevyhnutná.¹⁵⁰ Kým sovietska strana svoj rezervovaný postoj k EPK začiatkom roka 1944 pozmenila a do určitej miery si osvojila britský pohľad na komisiu ako na spojenecký orgán, zaoberajúci sa európskymi záležitosťami, americká vláda, najmä pod vplyvom vojenských kruhov, svoj skeptický názor na činnosť EPK počas celého jej pôsobenia nezmenila. Z pôvodnej britskej predstavy, že komisia bude fungovať ako v podstate nezávislá skupina poradcov, zaoberajúcich sa konkrétnymi európskymi problémami a prijímajúcich spoločné odporúčania príslušným vládam, preto v skutočnosti veľa nezostalo.¹⁵¹

¹⁴⁹ KENNAN, G. F.: *Memoirs*, s. 165–166.

¹⁵⁰ LOTH, Wilfried: *The Division of the World, 1941–1955*. London : Routledge, 1988, s. 67.

¹⁵¹ STRANG, W.: *Prelude to Potsdam*, s. 446.

4. Formovanie okupačných pásiem v Nemecku

Myšlienka rozdelenia Nemecka na niekoľko menších nezávislých štátov mala svoju vlastnú históriu živenú najmä francúzskou politikou počnúc kardinálom Richelieuom cez Napoleona III. až po Clemenceaua. Inak tomu nebolo ani počas druhej svetovej vojny, rozdiel bol v podstate len v tom, že hlas Francúzska v rámci spojeneckých úvah nemal ani zďaleka takú váhu ako v minulosti predstavovanej uvedenými politikmi. Plány na rozdelenie Nemecka však neboli jednotné ani jednoznačné; zástancovia rozkúskovania nemeckého územia totiž nemali celkom jasno v tom, ako by jeho rozčlenenie malo v skutočnosti vyzeráť. Predovšetkým nebolo zrejmé, či sa mali vytvoriť naozaj plne zvrchované samostatné štáty alebo či by bol účelnejší určitý typ federácie, resp. konfederácie. Tieto úvahy komplikovala otázka, či by sa nemecké obyvateľstvo s takýmito novými útvarmi stotožnilo. Časť politikov z tábora Spojencov sa preto prikláňala k myšlienke oddeliť od zvyšku ríše iba Prusko, čo ale na druhej strane z celkového hľadiska nemecký problém neriešilo.¹⁵² Preto návrhy na rozdelenie okupačných pásiem na pôde EPK ani nemali ambíciu túto otázku definitívne rozhodnúť – týkali sa skôr vojenskej, logistickej a technickej stránky spoločnej spojeneckej okupácie povojnového Nemecka.

Na prvej schôdzi EPK, konanej 14. januára 1944, predložil britský zástupca W. Strang podrobný plán budúcich okupačných pásiem v Nemecku.¹⁵³ Plán počítal s rozdelením krajiny na tri okupačné pásma. Sovieti mali obsadiť východnú časť porazeného Nemecka, Američania juhozápadnú a Briti jeho severozápadnú oblasť. Britská strana sa v procese príprav plánu snažila striktne pridržať geografických a ekonomických

¹⁵² MOSELY, Philip: Dismemberment of Germany. In: *Foreign Affairs*, Vol. XXVIII, No. 3 (Apríl 1950), s. 487.

¹⁵³ Tzv. Attleeho plán. STRANG, W.: Prelude to Potsdam, s. 450.

zreteľov, lebo existovala vážna obava, že v násilne popretínaných nemeckých spolkových krajinách by mohlo zo strany nových nacionalistických hnutí časom dôjsť k oživeniu snáh po ich opätovnom zlúčení.¹⁵⁴ Snahou rešpektovať v potrebnej miere geografické a hospodárske zretele chceli Briti zároveň predísť prípadným ťažkostiam s regionálnou správou na územiach, ktoré doposiaľ tvorili kompaktné celky. Výnimkou bolo len územie Pruska, ktoré úmyselne navrhovali rozdeliť medzi dve veľmoci, čím sa malo zabrániť alebo sťažiť obnovenie militaristických snáh v celom Prusku. Určité korekcie motivované otázkami komunikačného a logistického spojenia britská strana pripúšťala na južnej hranici svojho pásma; inak línie okupačných pásiem kopírovali hranice pôvodných nemeckých krajín či provincií. Hranice navrhnutých pásiem však nerešpektovali vojenské obvody, tzv. Wehrkreise. Briti aj napriek tomu považovali vytýčenie hraníc pásiem za primerané, pričom menšie nevýhody, ktoré mohli vzniknúť nerešpektovaním hraníc práve týchto vojenských obvodov, resp. rozdelením Pruska, mali mať podľa Britov len dočasný charakter.¹⁵⁵

Vzhľadom na špecifickú zemepisnú polohu Východného Pruska jeho územie nebolo možné začleniť do projektovanej sústavy okupačných pásiem. Britská strana vo svojich úvahách preto ponechávala otázku ďalšej existencie tejto oblasti otvorenú. Ak by Spojenci časom dospeli napríklad k dohode o pričlenení Východného Pruska k Poľsku, Briti preferovali jeho odovzdanie do poľských rúk hneď od počiatku, bez toho, aby ho prechodne okupovala niektorá zo spojeneckých mocností. Avšak v prípade, že by Poliaci neboli schopní prevziať na seba takúto zodpovednosť, malo byť územie Východného Pruska spravované spoločnými spojeneckými silami. Briti pritom počítali s dosiahnutím skorej dohody ohľadom vyriešenia povojnového statusu nielen Východného Pruska, ale i ďalších sporných oblastí – Horného Sliezska a mesta Gdaňsk.

Pokiaľ išlo o územný rozsah okupačných pásiem, Briti sa prikláňali k predstave, že americké pásmo malo byť menšie tak populačne – 15,7 milióna obyvateľov oproti 22,3 mil. v sovietskom a 22,5 mil. v britskom pásme, ako aj rozlohou – 75 400 km², resp. 92 000 km² pre Britov a 122 600 km² pre Sovietov. Keďže presne určiť aktuálny počet obyvateľstva sa vzhľadom na vtedajšiu situáciu nedalo, Briti vychádzali z údajov zo sčítania ľudu, uskutočneného v roku 1933. Nakoľko americké pásmo nedosahovalo

¹⁵⁴ LUNDESTAD, G.: *East*, s. 50.

¹⁵⁵ *FRUS 1944*, s. 150–153.

podľa britského návrhu rozlohu sovietskeho či britského pásma, Spojené štáty mali v prípade svojho záujmu hrať rozhodujúcu úlohu pri okupácii Rakúska. Na druhej strane sovietske okupačné pásmo bolo rozsahom najväčšie. Predpokladala sa však jeho redukcia, nakoľko sa počítalo so zmenou nových poľských hraníc, ktoré mali byť oproti predvojnovému stavu posunuté ďalej na západ, čo by fakticky znamenalo odovzdanie časti sovietskeho okupačného pásma pod správu rekonštituovaného Poľska. Berlín, ktorý ležal približne stosedemdesiat kilometrov hlboko v sovietskom pásme, mal tvoriť separátnu zónu, obsadenú spojeneckými vojskami v primerane rovnakom počte. Hlavnú úlohu pri správe Berlína mala hrať Spojenecká vojenská vláda (*Allied Military Government*), Kontrolná komisia (*Control commission*) a ďalšie spojenecké orgány, určené na zabezpečenie verejného poriadku v hlavnom meste porazenej ríše.¹⁵⁶

Možno povedať, že britský návrh bol nielen dobre premyslený a argumentačne podložený, ale s prihliadnutím na vtedajšiu vojenskú realitu bol voči západným mocnostiam aj veľmi štedrý, lebo v čase jeho vzniku sa nedal presnejšie predvídať osud operácie Overlord. O skutočnej kvalite práce britských expertov však svedčí fakt, že nimi navrhnuté hranice boli až na malé výnimky neskôr aj odsúhlasené¹⁵⁷, pričom západná hranica sovietskeho pásma sa vôbec nezmenila. Podľa sovietskych materiálov sprístupnených až v deväťdesiatych rokoch minulého storočia, sovietski experti sa veľmi vážne zaoberali myšlienkou okamžite prijať britský návrh. Podobne ako Roosevelt v Teheráne navrhovali, aby okrem Berlína bol spoločne spravovaný i Hamburg a Kielský kanál. Na druhej strane však nepredpokladali, že by sovietske pásmo mohlo západným smerom siahať až tak ďaleko. Avšak Stalin sa s takouto eventualitou nestotožnil a snažil sa získať čo najviac.¹⁵⁸

To bolo aj jedným z dôvodov, prečo sovietsky predstaviteľ v Európskej poradnej komisii F. Gusev predložil 18. februára 1944 revidovaný návrh okupačných pásiem.¹⁵⁹ Predostrel ho nie ako osobitný návrh, ale ako súčasť komplexného plánu riešenia otázky povojnového Nemecka. Hranice sovietskeho okupačného pásma podľa návrhu smerovali od Východného

¹⁵⁶ DUROSELLE, Jean, B.: *From Wilson to Roosevelt. Foreign Policy of the United States (1913 – 1945)*. Cambridge : Harvard Univ., 1963, s. 400.

¹⁵⁷ ELKINS, Thomas, H. – HOFMEISTER, Burkhard: Berlin: *The Spatial Structure of a Divided City*. London and New York : Methuen, 1988, s. 31.

¹⁵⁸ BESCHLOSS, M.: *Dobyvatelé*, s. 37.

¹⁵⁹ FRUS 1944, s. 177–178.

Pruska (vrátane) líniou k mestu Heiligenhafen (obídud ho), pozdĺž západného pobrežia Meklenburského zálivu k mestu Lübeck (taktiež ho nezhŕňajúc), odtiaľ pozdĺž západnej administratívnej hranice Meklenburska k Labe, proti prúdu rieky až k administratívnym hraniciam Altmarku; ďalej východnou hranicou Brunšviku k západnej administratívnej hranice Anhaltska, pozdĺž západnej hranice Saska a Durínska k stretu s bavorskou hranicou a ďalej východne severnou hranicou Bavorska k československej hranici až k mestu Hoff.

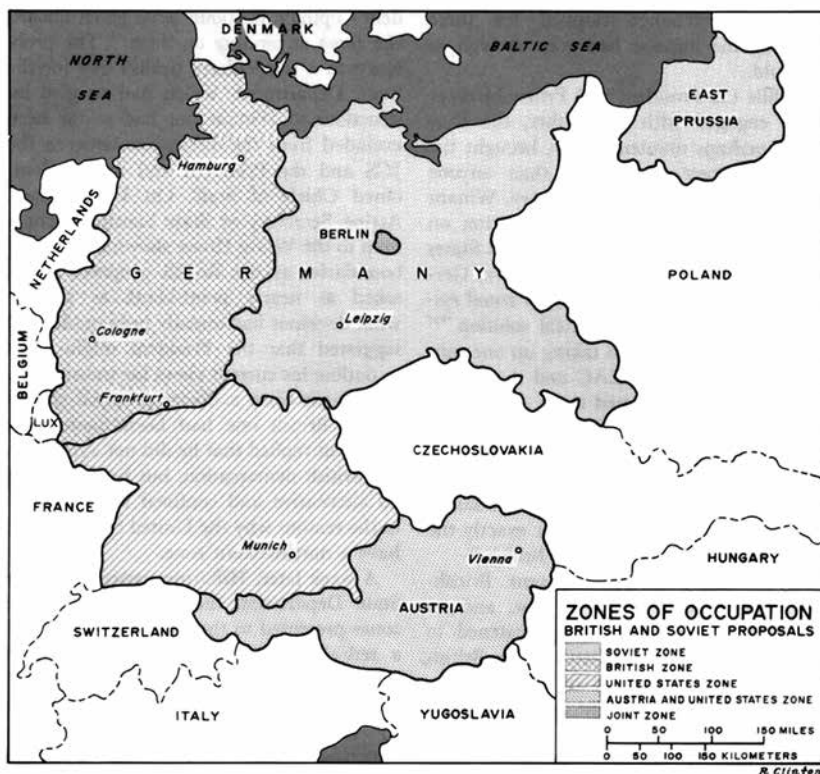
Sovietsky návrh určil britskej strane okupačné pásmo v severozápadnej časti Nemecka. Na južnej strane ho vytyčovala línia ťahajúca sa od miesta stretu západnej administratívnej hranice Durínska s Bavorskom smerom na západ po severnej hranici Bavorska k rieke Mohan. Odtiaľ sa hranica tiahla po uvedenej rieke až k ústiu do Rýna, kde sa stáčala a smerovala pozdĺž severnej hranice provincie Westmark. Americké okupačné pásmo sovietsky plán bližšie nešpecifikoval, všeobecne sa však vychádzalo z toho, že bude ležať južne od britského. Okolo Berlína navrhovali Sovieti vyčleniť 10 až 15 kilometrovú zónu, pričom mesto aj s okolím mali spravovať spoločne sovietske, britské a americké jednotky.

Sovietsky návrh bol síce stručnejší než britský, neobsahoval topografický náčrt či mapu, ale v hlavných rysoch sa s ním stotožňoval (viď. obrázok č. 1).¹⁶⁰ V niektorých ohľadoch bol precíznejší – napríklad detailnejšie popisoval zemepisné hranice jednotlivých pásiem, pričom sa takisto evidentne pridŕžal vnútorných administratívnych hraníc Nemecka. Rozdiel bol v prípade prístupu k okupácii Rakúska. Kým Briti ponúkali Američanom správu tejto krajiny ako kompenzáciu za územne menšie pásmo v Nemecku, Sovieti s takouto eventualitou nerátali a navrhovali spravovať povojnové Rakúsko spoločne.

Winant, ktorý ohľadom konštituovania okupačných pásiem nedostal z Washingtonu nijaké oficiálne stanovisko, mohol oba návrhy iba odoslať vláde a čakať na odpoveď. Táto situácia pramenila zo skutočnosti, že po konferencii v Teheráne bola opätovne prerušená komunikácia medzi Bielym domom a ministerstvom zahraničných vecí, na čom sa výrazne podieľala séria nešťastných udalostí – onemocnenie prezidentovho blízkeho spolupracovníka H. Hopkinsa, hospitalizácia ministra C. Hulla a súčasne abdikácia jeho námestníka S. Wellesa.¹⁶¹ Americká delegácia v EPK

¹⁶⁰ JÄCKEL, Eberhard: *Německé století*. Praha : Argo, 2004, s. 123–124.

¹⁶¹ WANNER, J.: *Spojené státy, III.*, s. 220.

Obr. 1 Navrhované hranice okupačných pásiem boli podľa britského i sovietskeho plánu prakticky totožné.

preto nemala k dispozícii vstupné inštrukcie, čím sa ocitla v diplomaticky nezávideniahodnej situácii, lebo napriek tomu, že sa od nej celkom prirodzene očakávalo zásadné stanovisko k návrhom oboch spojeneckých veľmocí, nemohla ho komisii poskytnúť.¹⁶² Winant navyše nepočítal s tým, že sovietska strana akceptuje britský návrh okupačných pásiem bez väčších výhrad.¹⁶³ Keď sa tak v rozpore s jeho očakávaním stalo, priklonil

¹⁶² Winantov telegram Hullovi z 16. februára 1944. *FRUS 1944*, s. 172–173.

¹⁶³ Jednoznačný súhlas Sovietskeho zväzu s navrhovaným rozdelením okupačných pásiem na rieke Labe bol prekvapujúci aj pre britskú stranu. Porovnaj: KETTENACKER, Lothar: *The Anglo-Soviet Alliance and the Problem of Germany, 1941–1945*. In: *Journal of Contemporary History*, Vol. 17, No. 3 (July, 1982), s. 451.

sa k myšlienke, že Sovieti sa s Britmi museli na rozdelení pásiem tajne dohodnúť ešte na stretnutí v Teheráne. Realita však bola iná. Uvedený britský návrh bol totiž americkým vojenským predstaviteľom predložený už v novembri 1943, v čase odchodu prezidenta Roosevelta na stretnutie s Churchillom do Káhiry. Plán bol okrem iného prerokovaný medzi prezidentom a americkým Zborom náčelníkov štábov práve počas tejto cesty a neskôr sa o ňom diskutovalo aj na pôde anglo-amerického Kombinovaného zboru náčelníkov štábov. Avšak napriek tomu, že následne sa vo všeobecnosti vôbec nepochybovalo, že tento bod sa bude musieť prerokovať na pôde EPK so sovietskou a britskou stranou, nik z Bieleho domu ani z vysokých vojenských predstaviteľov nedal nielen Winantovi, ale ani ministerstvu zahraničných vecí USA ani najmenší náznak oficiálnej informácie o výsledkoch rokovaní dosiahnutých počas cesty do Káhiry.¹⁶⁴

Čiastočne k tomu prispel fakt, že práve začiatkom roka 1944, v čase predloženia britského i sovietskeho návrhu o okupačných pásmach v EPK, prezident Roosevelt kolísal v otázke, či USA majú v Nemecku požadovať okupačné pásmo v severozápadnej alebo v juhozápadnej časti krajiny. Na stretnutí v Káhire v decembri 1943 Churchillovi navrhol revidovať pôvodný britský plán z augusta uvedeného roku tak, že by si britská a americká strana navzájom vymenili okupačné pásma, t.j. Britom by pripadlo okupačné pásmo v juhozápadnej časti Nemecka a Američanom v severozápadnej časti krajiny. Na Rooseveltov postoj mal značný vplyv bývalý americký veľvyslanec vo Vichy admirál W. Leahy, ktorý sa tešil prezidentovej dôvere a očakával, že v povojnovom Francúzsku vypukne revolúcia, ktorá by mohla byť vážnou hrozbou pre mocnosť okupujúcu susedné juhozápadné Nemecko.¹⁶⁵ Roosevelt začal preto nástožiť na dvoch podmienkach: 1. komunikačné línie amerických okupačných síl v Nemecku musia byť zabezpečené priamym prístupom k moru a 2. komunikačné línie nesmú prechádzať naprieč Francúzskom.¹⁶⁶

Churchill sa prezidenta naopak snažil presvedčiť o výhodách, ktoré by pre americkú stranu vyplývali z obsadenia juhozápadného Nemecka.¹⁶⁷ V prípade splnenia Rooseveltovej požiadavky by sa totiž celé nemecké

¹⁶⁴ KENNAN, G. F.: *Memoirs*, s. 167–168.

¹⁶⁵ JAKOVLEV, Nikolaj, N.: *Franklin D. Roosevelt. Človek a politik*. Praha : Svoboda, 1985, s. 436

¹⁶⁶ CHURCHILL, W. S.: *Druhá svetová*, 6., s. 491.

¹⁶⁷ List z 23. februára 1944. *FRUS 1944*, s. 180–182.

pobrežie pri Severnom mori a veľká časť pobrežia Baltického mora stali súčasťou amerického okupačného pásma, čím by sa záležitosť spojená s povojnovým námorným odzbrojením Nemecka automaticky ocitla v rukách Američanov. Pre Britov pritom už z geografického hľadiska išlo o otázky obzvlášť závažné a citlivé. Churchill argumentoval tým, že i po logistickej stránke sa pre ním hlásanú koncepciu hodí skôr Británia, ktorá je zeme- pisne lepšie situovaná (blízkosť anglických prístavov) i vybavená na to, aby s maximálnym úsilím zabezpečila realizáciu procesu demilitarizácie nemeckého vojenského námorníctva.¹⁶⁸ Ďalším dôvodom bol podľa neho fakt, že medzi britským kráľovským letectvom a nóorskymi i holandskými vzdušnými silami existovala úzka súčinnosť. Ak by Britom pripadlo okupačné pásmo v juhozápadnom Nemecku, ktoré priamo nesusedilo s Holandskom a z ktorého ani nebol prístup k moru, táto súčinnosť i spolupráca by sa výrazne skomplikovali. Briti sa takejto z ich hľadiska obojstranne výhodnej spolupráce nemienili vzdať už preto, že v nej hodľali pokračovať aj po porážke Nemecka a po ukončení vojenských operácií v Európe. Na druhej strane Churchill argumentoval, že Američania by okupáciou juhozápadného Nemecka získali možnosť zúčastniť sa na opätovnom vybudovaní francúzskeho letectva. Navyše výmena okupačných pásiem by znamenala i nevyhnutnosť revidovať plány operácie Overlord. Pôvodné plány vychádzali z toho, že britské jednotky sa vylodia na ľavom krídle (z pohľadu pozorovateľa na Atlantiku smerom k francúzskej pevnine), zatiaľ čo americké sily na pravom krídle. Britské vojsko malo neskôr postupovať francúzskym územím severovýchodným smerom k Belgicku a Holandsku a na sever Nemecka. Úlohou Američanov bolo obsadiť celú Normandiu a približovať sa k Nemecku z juhozápadu. Roosevelt si zrejme dostatočne neuvedomoval skutočnosť, že výmena okupačných pásiem by viedla ku križovaniu komunikačných zásobovacích trás, čo by si v konečnom dôsledku vyžadovalo opätovné prepracovanie plánu vylodenia v Normandii. Churchill veľmi vážne pochyboval, či na podobnú úlohu bol dostatok času.

Britský premiér vedel aj to, že Rooseveltov vzťah k Francúzsku, ktoré priamo susedilo s juhozápadným okupačným pásmom, nebol práve najvrúcnejší. A americký prezident sa ani veľmi netajil neochotou prevziať zodpovednosť za povojnový politický a hospodársky vývoj vo Francúzsku. V korešpondencii s Churchillom mu pripomenul, že „*predsa len,*

¹⁶⁸ MADSEN, Chris: *The Royal Navy and German Naval Disarmament, 1942–1947*. London and Portland : Frank Cass Publishers, 1998, s. 6.

*Francúzsko je vaše dieťa a bude vyžadovať veľa opatery, kým sa naučí chodiť samé.*¹⁶⁹ Podobne neochotne sa zmieroval s faktom, že americkí vojaci budú musieť s najväčšou pravdepodobnosťou zostať vo Francúzsku ešte nejaký čas po vojne: „*Nežiadajte, prosím, aby som vo Francúzsku udržoval americké jednotky. To jednoducho nemôžem. Budem ich musieť poslať všetkých naspäť domov. Ako som už predtým naznačil, úloha otca Belgicka, Francúzska a Talianska by sa mi protivila.*“¹⁷⁰

Britskému premiérovi boli tieto veci známe, ale snahy zaangažovať Američanov v juhozápadnej časti Nemecka sa nevzdal. Využil pritom fakt, že Roosevelt počítal s tým, že po víťazstve nad Nemeckom zostane v Európe asi milión amerických vojakov, ale nie dlhšie ako jeden či dva roky. Už vo februári 1945 vyhlásil, že v Kongrese síce môže pre to získať podporu, ale podotkol, že „*neverím, že by americké vojská mohli [v Európe] zostať dlhšie.*“¹⁷¹ V priebehu tohto obdobia sa Spojené štáty podľa jeho predstáv nemali zaplietať do delenia sfér vplyvu, ktoré sa v korelácii s vývojom na frontoch prirodzene formovali na základe pomeru síl medzi ZSSR a Veľkou Britániou. Rovnako odmietal, aby Američania z rýdzo politických dôvodov na seba dlhodobo prevzali povinnosti okupačnej mocnosti. Naopak zastával názor, že po skončení vojenských operácií by sa americké ozbrojené sily mali čo najrýchlejšie stiahnuť z Francúzska (i z Talianska) a nestarať sa o ďalšie zabezpečovanie britských záujmov.¹⁷² V Rooseveltovej snahe obmedziť vojenskú prítomnosť USA v Európe na relatívne krátky čas videl Churchill príležitosť na presadenie britského záujmu o severozápadnú časť Nemecka. Predložil argument, že v prípade odchodu amerických vojenských síl z Nemecka by ich mohli plne nahradiť francúzske vojenské jednotky, čo by však bolo možné iba za predpokladu, že by Američania boli v Nemecku dislokovaní v jeho juhozápadnej časti, a nie v okupačnom pásme v severozápadnom Nemecku, ktoré žiadal Roosevelt.

Po uplynutí niekoľkých týždňov od predloženia britského, resp. sovietskeho návrhu, dostal Winant dňa 8. marca zaujímavú inštrukciu od Edwarda Stettinia z ministerstva zahraničných vecí.¹⁷³ Nebola koncipovaná ako návrh, ktorý má byť predložený na rokovanie, ale ako

¹⁶⁹ FRUS 1944, s. 166.

¹⁷⁰ FRUS 1944, s. 188; KISSINGER, H.: *Umění diplomacie*, s. 404–405.

¹⁷¹ PANOCHA, Václav, G.: *Jalta 1945*. Praha : Akropolis, 2002, s. 46.

¹⁷² WANNER, J.: *George C. Marshall*, s. 181.

¹⁷³ FRUS 1944, s. 195–197.

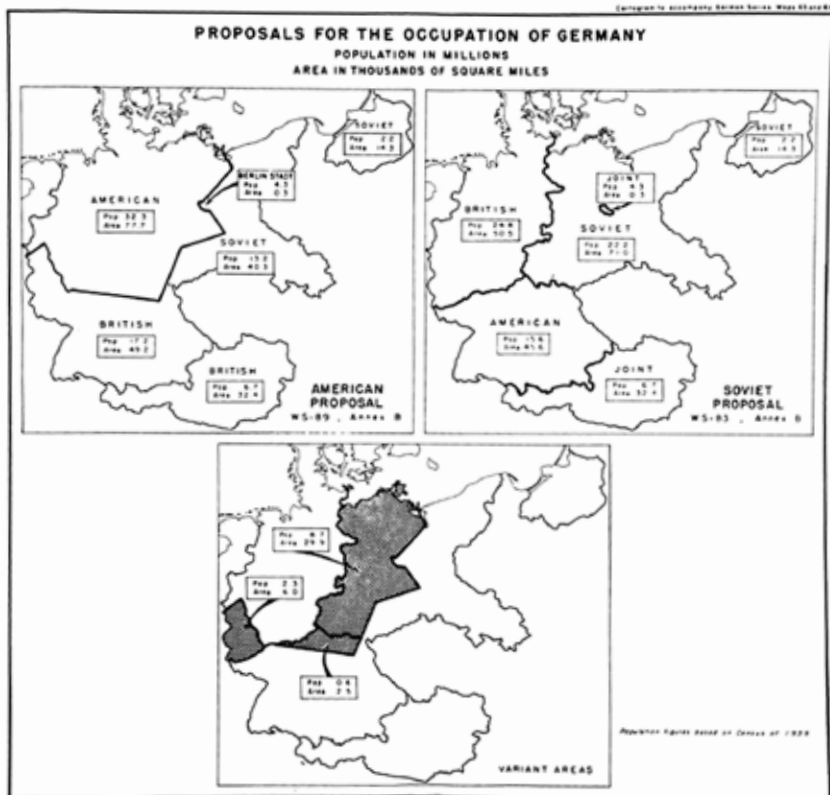
vojenská direktíva z prostredia Zboru náčelníkov štábov. Inštrukciu odovzdal Stettiniovi generál John H. Hilldring, riaditeľ Oddelenia pre civilné záležitosti na ministerstve vojny, a zároveň člen Pracovného bezpečnostného výboru.¹⁷⁴ Inštrukcia bola zjavne už tri mesiace stará – pochádzala zo 4. decembra 1943 a bola vypracovaná v Káhire. Týkala sa rozhodnutia náčelníkov štábov rozdeliť Nemecko na okupačné pásma. Tí pri ich projektovaní vychádzali z predlohy, ktorú vypracovali v priebehu roka 1943 na Štábe hlavného veliteľa spojeneckých vojsk. Tento pôvodný plán navrhoval rozdeliť okupované územia v Európe do dvoch obrovských pásiem – britského na severe a amerického na juhu. Do britského pásma mali patriť okrem severozápadného Nemecka aj Belgicko, Holandsko, Luxembursko a Dánsko. Americké pásmo zahŕňalo Francúzsko a južné Nemecko s Rakúskom. Americkí náčelníci štábov však tento prvotný návrh zmenili a pásma medzi Britmi a Američanmi jednoducho vymenili, čím sa do amerického okupačného pásma dostalo Holandsko, severozápadné Nemecko až po východnú líniu Berlín – Štetín, Dánsko, Nórsko a Švédsko. Hranica tohto pásma sa tiahla od južnej hranice Holandska k Düsselatorfu, potom východným brehom Rýna k Mohuču a priamo k Bayreuthu; odtiaľ na sever k Lipsku a severovýchodne do Cottbusu, potom opäť na sever pomimo Berlína až po Štetín (vrátane). Britské pásmo sa malo vo všeobecnosti nachádzať južne a západne od amerického; jeho hranice však inštrukcia bližšie nešpecifikovala.

S cieľom Winanta lepšie zorientovať pripojil Stettinius k svojej správe prílohu pozostávajúcu z troch máp. Na prvej mapke bola zakreslená horeuvedená americká predstava o okupačných pásmach. Druhá predstavovala oficiálny sovietsky návrh okupačných pásiem v Nemecku, predložený Gusevom na pôde EPK 18. februára 1944 a na tretej sa upozorňovalo na rozdiely medzi obidvoma návrhmi. Tieto mapy vypracovalo Oddelenie pre civilné záležitosti ministerstva vojny (viď. obrázok č. 2).

Táto zvláštna direktíva neobsahovala podrobnejšie informácie, ani komentáre, analyzujúce už predložené sovietske a britské návrhy.¹⁷⁵ Obsahovala len stručnú poznámku, že projekt je „samovysvetľujúci“. Okrem toho východná hranica pásma nedávala žiadny zmysel, nakoľko nevedla až k československej hranici. Na západ od československo–nemeckej hranice tak existovalo pomerne veľké územie, ktorého ďalší osud nebol vôbec

¹⁷⁴ STOLER, M.: *Allies and Adversaries: The Joint Chiefs of Staff*, s. 191–192.

¹⁷⁵ STRANG, W.: *Prelude to Potsdam*, s. 451.

Obr. 2 Mapová príloha k inštrukcii od Edwarda Stettinia.

jasný. Podľa toho, čo sa dalo rekonštruovať z mapy, v americkom návrhu sa ani nepočítalo s trojstrannou správou Berlína. Navyše hranice pásiem boli na mape evidentne vytýčené bez náležitého poznania vnútorného správneho členenia Nemecka. Vyplyvalo to z faktu, že vyznačené hranice absolútne nerešpektovali existujúce administratívne či geografické celky vo vnútri krajiny. Americké okupačné pásmo sa rozprestieralo na ploche viac ako 124 000 km² s 32,3 mil. obyvateľov (britské, vrátane Rakúska, zahŕňalo približne 130 000 km² s 23,9 mil. obyvateľmi a sovietske len 87 000 km² a 15,4 mil. obyvateľov). Pod americkú správu by sa podľa inštrukcie bolo dostalo 46 % územia Nemecka a 51 % jeho populácie. Schválenie projektu v takejto podobe by bolo znamenalo posunutie hraníc sovietskeho pásma,

na ktorom sa Briti a Sovieti už dohodli, o 80 až 240 kilometrov naspäť na východ, čím by Sovieti zároveň stratili kontrolu nad oblasťou s rozlohou 48 000 km², na ktorej žilo 8,7 mil. ľudí. Bolo jasné, že na presvedčenie Sovietov, aby súhlasili s takýmto pre nich nanajvyš nevýhodným riešením, by boli potrebné veľmi pádne argumenty, pravdepodobne spojené i s istými nátlakovými prostriedkami. Avšak Winant nemal nijaké podklady pre takéto pádne argumenty, o prostriedkoch nátlaku ani nehovoriac.¹⁷⁶

Zaslaná inštrukcia vyvolala v americkej delegácii zdesenie. G. Kennan, ktorý Winantovi pripravoval podklady k nemeckej problematike, vyjadril výhrady k podobnému štýlu práce. V memorande zo 4. februára 1944 zhrnul body, kvôli ktorým Winant odmietol predložiť spomínaný dokument na rokovanie EPK ako oficiálne stanovisko USA. V prvom rade nevidel dôvod na predloženie takej verzie okupačných pásiem, ktorá bola v príkrom rozpore s už odsúhlasenou podobou sovietskeho aj britského návrhu. U sovietskej delegácie, uviedol, by to iste vyvolalo podozrenie a hľadanie odpovede na otázku, aké motívy viedli Američanov k výraznej redukcii práve ich okupačného pásma. Navyše Winant by nevedel na pôde EPK relevantne vysvetliť, prečo by mala byť posunutá západná hranica sovietskeho pásma z línie Lübeck – Plavno na oveľa východnejšiu líniu Štetín – Lipsko. To by pre Sovietov bolo okrem iného znamenalo stratu dôležitého železničného uzla v Cottbuse. Winant takisto nenachádzal žiadne logické zdôvodnenie a vysvetlenie, prečo by sa mali meniť prirodzené administratívne hranice Nemecka, a s tým súvisiacu otázku, ako by si americká vláda predstavovala efektívnu správu takýchto rozkúskovaných územných častí. Americká delegácia v EPK nebola pripravená odpovedať ani na očakávanú Gusevovu otázku, kade mala viesť hranica medzi sovietskym a britským okupačným pásmom.¹⁷⁷ Z celkového hľadiska Winant dokonca ani nemal predstavu, čo vlastne línia navrhnutá americkým Zborom náčelníkov štábov vôbec znamenala a ako mal v komisii zdôvodniť, že Spojené štáty požadujú práve takéto hranice, a nie iné.¹⁷⁸

Východisko z tejto diplomaticky nepríjemnej situácie sa našlo v rozhodnutí, že Kennan sa spolu s Winantovým poradcom pre vojenské záležitosti – generálom Corneliom Wickershamom – vráti do Washingtonu

¹⁷⁶ KENNAN, G. F.: *Memoirs*, s. 168.

¹⁷⁷ *FRUS 1944*, s. 208–209; GADDIS, J. L.: *The United*, s. 110.

¹⁷⁸ ERICKSON, Edgar, L.: The Zoning of Austria. In: *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 267, Military Government (Jan., 1950), s. 107.

preskúmať, ako by sa dali veci riešiť. Pre vtedajšie pomery v departmente bolo charakteristické, že ministerstvo zahraničných vecí im nedokázalo predložiť žiaden návrh a neponúklo im ani žiadnu pomoc. Kennan sa preto rozhodol ísť priamo za prezidentom Rooseveltom. Šéf Bieleho domu bol stále zaujatý problémom, či si vybrať skôr severné alebo južné západné okupačné pásmo. Keď mu Kennan vysvetlil, že v danej súvislosti sa treba venovať i úvahám o hranici sovietskeho pásma, Roosevelt neskrýval prekvapenie. Keď mu Kennan v reakcii na to ozrejmil podstatu veci a prezidentovi ukázal inštrukciu, ktorú prijali v Londýne, Roosevelt sa len veselo zasmial. Povedal mu to, čo Kennan tušil, a síce že spomínané rozdelenie okupačných pásiem v Nemecku načmáral on sám už pred niekoľkými mesiacmi na nejakú mapku.¹⁷⁹

Po bližšom preskúmaní predmetných otázok sa Roosevelt nakoniec rozhodol vyriešiť otázku západných hraníc sovietskeho okupačného pásma. V pokynoch určených pre štátneho tajomníka C. Hulla sa definitívne priklonil k záveru, aby Winant v EPK akceptoval hraničnú líniu tak, ako ju navrhla sovietska delegácia. Hranice medzi severozápadným a juhozápadným okupačným pásmom mali byť zas schválené podľa britského návrhu, t.j. mali sa tiahnuť severnou hranicou Bavorska, pozdĺž rieky Mohan a opäť severnou hranicou Westmarku. Ale s tým rozdielom, že americká armáda obsadí pásmo na severozápade Nemecka a pásmo na juhozápade krajiny (vrátane Rakúska), prípadne pod britskú správu.¹⁸⁰ Prezident teda naďalej preferoval variant, ktorý výrazne komplikoval plánovanie celej operácie Overlord.

Rooseveltovo priznanie sa k autorstvu náčrtu okupačných pásiem bolo zaujímavé a nepochybne stojí za povšimnutie. Do značnej miery totiž ilustruje, akým spôsobom vedúci činitelia Spojených štátov pristupovali k takej závažnej otázke, akou bolo rozdelenie Nemecka.

V novembri 1943, počas plavby do Káhiry na bojovej lodi Iowa, rozoberal Roosevelt spolu s americkými vojenskými predstaviteľmi otázku okupačných pásiem v Nemecku.¹⁸¹ Vysvetľoval, že teritoriálny ráz umožňuje krajinu rozdeliť na tri, prípadne štyri separátne časti. Jednou malo byť južné, katolícke Nemecko, druhou protestantský severozápad, siahajúci až

¹⁷⁹ KENNAN, G. F.: *Memoirs*, s. 170–171.

¹⁸⁰ Telegram štátneho tajomníka C. Hulla americkému zástupcovi v EPK J. Winantovi z 1. mája 1944. *FRUS 1944*, s. 211.

¹⁸¹ JAKOVLEV, N. N.: *Franklin D. Roosevelt*, s. 435.

Obr. 3 Rooseveltov návrh okupačných pásiem z novembra 1943.

k Berlínu. Tretí celok sa mal rozprestierať na severovýchode krajiny, pričom Roosevelt ho popísal ako oblasť, kde je dominantným vierovyznaním „prušiactvo“. Pre lepšiu ilustráciu zakreslil ceruzkou svoje predstavy na mapku National Geographic Society (viď. obrázok č.3). Pri následnej prezentácii svojich úvah vojenským predstaviteľom Roosevelt odmietal predstavu obsadiť juhozápadnú časť Nemecka, a tým prevziať zodpovednosť aj za vývoj vo Francúzsku. Bol presvedčený, že Spojené štáty by mali mať priamy prístup k moru cez prístavy Brémy a Hamburg, ktoré ležali v severnej časti krajiny. Do amerického pásma mal patriť aj Berlín. Briti mali podľa Roosevelta obsadiť južnú a Sovietsi východnú časť Nemecka.¹⁸² V tejto súvislosti treba upozorniť na už spomínaný fakt, že o pár dní nato – 1. decembra 1943, predstavil Roosevelt na Teheránskej konferencii úplne

¹⁸² ZIEMKE, E. F.: *The U. S. Army*, s. 116.

iný plán rozdelenia Nemecka až na 5 častí. A to aj napriek tomu, že už poznal britský návrh troch okupačných pásiem, ktorý Strang neskôr oficiálne predložil na pôde EPK.

Určitú úlohu v Rooseveltovom rozhodnutí akceptovať západnú hranicu sovietskeho pásma zohrala skutočnosť, že Oddelenie pre civilné záležitosti sa pri prekreslovaní jeho mapky celkom nestotožnilo s prezidentovou predlohou. Berlín zaradilo do východného pásma, hoci pôvodne Rooseveltom zakreslená hranica sa tiahla naprieč hlavným mestom. Podobne to bolo aj v prípade strategicky dôležitého mesta Cottbus, ktoré malo pôvodne ležať v sovietskom pásme, a nie v západnom. Pravda, na druhej strane treba uznať, že precízne vymedziť hranicu fiktívnej oblasti, ktorú prezident vo všeobecnosti charakterizoval ako územie s „*prušíackym*“ vierovyznaním a navyše len na rukou popísanej mapke, nebolo pre expertov z Oddelenia pre civilné záležitosti práve najjednoduchšou úlohou. Ale je nespochybniteľné, že práve táto zložka ministerstva vojny veľkou mierou prispela k vzniku situácie, v ktorej sa ocitla americká delegácia v EPK. Predstavitelia Oddelenia pre civilné záležitosti, ktorých úlohou bolo predkladať Winantovi oficiálne aktuálne stanoviská USA k prerokovávanej problematike, oživil v tom čase už neaktuálny Rooseveltov náčrtok okupačných pásiem a trvali na jeho odoslaní do Londýna. Nebrali do úvahy fakt, že v skutočnosti je takýto plán absolútne nevykonateľný. Všetky výhrady voči svojej práci odmietali tvrdením, že riešenie otázky povojnového usporiadania Nemecka patrí aj tak pod kompetenciu hlavného veliteľstva, a preto vlastne ani nemá byť predmetom nejakých rokovaní. Kennan považoval takéto správanie skupiny ľudí, majúcich podiel na zodpovednosti za dobré informovanie amerického veľvyslanca v dôležitých otázkach medzinárodných rokovaní za skutočne poľutovaniahodné. Dokonca v jeho predstavách pôsobenie Oddelenia pre civilné záležitosti, ktorému absolútne chýbala otvorenosť a nadšenie, vyvolávalo dojem sabotáže.¹⁸³

Britsko–americké rozpory ohľadom pásiem nemohli mať z vojensko–taktického hľadiska dlhé trvanie, lebo narúšali plánovanie ďalších vojenských operácií po očakávanom vylodení Spojencov v Normandii. Preto sa hlavný veliteľ spojeneckých vojsk generál D. Eisenhower ako aj H. Stimson obrátili na Roosevelta s kompromisným návrhom, aby Spojené štáty

¹⁸³ KENNAN, G. F.: *Memoirs*, s. 172. Bližšie k spôsobu ultimatívneho inštruovania americkej delegácie v EPK: MOSELY, Philip: *The Occupation of Germany*. In: *Foreign Affairs*, Volume XXVIII, No. 4 (July 1950), s. 580–604.

odmietli vopred akceptovať jedno konkrétne okupačné pásmo, a namiesto toho aby súhlasili s nešpecifikovaným prijatím vojenskej zodpovednosti v Európe. Prezident však rozhodne nebol pripravený prijať okupačnú správu v čisto všeobecnej rovine a trval na obsadení práve pásma v severozápadnej časti Nemecka.¹⁸⁴ Svoje nemenné stanovisko potvrdil v korešpondencii s Churchillom ešte 27. mája a opakovane 2. júna 1944 – len pár dní pred otvorením druhého frontu v Európe.¹⁸⁵

Práca v EPK aj napriek sporom na najvyššej úrovni pokračovala ďalej. Koncom júna 1944 mala komisia vypracovaný predbežný protokol, ktorý (berúc do úvahy Rooseveltovo rozhodnutie) vychádzal z britského a sovietskeho návrhu vymedzenia hraníc okupačných pásiem. Akceptoval aj sovietsky plán rekonštituovania Veľkého Berlína, v duchu znenia zákona z 27. apríla 1920.¹⁸⁶ Určité rozpaky do radov americkej delegácie vniesli Sovieti predložením návrhu na úpravu už pripraveného protokolu. Ich dodatok obsahoval plán na rozdelenie Berlína do troch sektorov – severovýchodného sovietskeho a dvoch západných. Rozhodnutie, ktorá z veľmocí obsadí juhozápadný, resp. severozápadný sektor, malo byť podľa sovietskeho dodatku ponechané na dohodu medzi USA a Veľkou Britániou.¹⁸⁷ Návrh bol do istej miery prekvapujúci, lebo dovtedy sa vychádzalo z predpokladu, že Berlín bude spadať pod spoločnú kontrolu Spojencov, pričom sa dokonca nevyklúčovala ani prípadná účasť ďalších členských krajín OSN na kontrole mesta. Napriek tomu však EPK sovietsky návrh prijala. Winantovi tým pribudla ďalšia starosť, lebo nebolo vôbec jasné, či v budúcnosti Sovieti zaručia západným okupačným mocnostiam právo prístupu do Berlína cez sovietske pásmo. Aby sa mocnosti vyhli s tým spojeným eventúalnym problémom, Eisenhower dokonca navrhol, aby povojnová spojenecká vojenská vláda sídlila niekde na rozhraní všetkých troch okupačných pásiem. I keď Eisenhowerove obavy neboli neodôvodnené, podstatné bolo, že rovnaké znepokojenie nezavládlo vo Washingtone. Ministerstvo zahraničných vecí Winanta informovalo, že s Berlínom si nemá robiť starosti. Bolo si isté, že Sovieti budú spolupracovať, a že pokiaľ pristúpili na právo prítomnosti západných okupačných mocností v Berlíne,

¹⁸⁴ ZIEMKE, E. F.: *The U. S. Army*, s. 122.

¹⁸⁵ *FRUS 1944*, s. 223, 224 a 232; DUROSELLE, J. B.: *From Wilson to Roosevelt*, s. 400.

¹⁸⁶ V zmysle tohto zákona sa v roku 1920 zlúčilo 8 miest a 59 obcí ležiacich v bezprostrednom blízkosti hlavného mesta Nemecka do územno-správneho útvaru nazvaného Veľký Berlín.

¹⁸⁷ *FRUS 1944*, s. 237–239.

budú musieť automaticky uznať aj ich právo tam slobodne prichádzať a odchádzať. Ministerstvu sa zdalo nastolovanie takejto, podľa neho triviálnej záležitosti, príliš podozrievavé.¹⁸⁸ Je iróniou, že laxný prístup Štátneho departmentu, ktorý navyše podporili aj Briti, priviedol svet o pár rokov neskôr na pokraj novej vojny. V tejto súvislosti vyplýva z dokumentov aj iný zaujímavý fakt, a síce že otázka rozdelenia Berlína na okupačné sektory nezohrávala na rokovaníach komisie (či predstaviteľov Veľkej trojky) ani zďaleka takú závažnú rolu ako problematika vymedzenia okupačných pásiem v celom Nemecku.

Len tri dni potom, čo sa na pôde EPK 25. júla 1944 dosiahla dohoda ohľadom kapituláčnych podmienok Nemecka, Winant informoval nadriadených vo Washingtone, že Gusev počas rokovania komisie predložil ultimátum sovietskej vlády, ktorá odmietla pristúpiť na už dohodnutý kompromis, aby v protokole o okupačných pásmach zostali v bode určujúcom konkrétne okupačné pásma jednotlivých mocností iba prázdne zátvorky tak, ako to navrhovali západní Spojenci. Sovieti tak vyvíjali nepriamy nátlak na USA a Britániu, aby sa dohodli na tom, ktorá z obidvoch veľmocí bude spravovať severozápadné, resp. juhozápadné pásmo. V prípade, že sa nedosiahne pozitívny výsledok, Gusev hrozil zablokovaním akejkoľvek diskusie v komisii o iných otázkach.¹⁸⁹ Americká vláda prostredníctvom svojho veľvyslanectva v Moskve protestovala proti takémuto ultimatívne postoj sovietskej strany, ale Stalin sa o takéto protesty príliš nezaujímal. Podstatné však bolo, že 31. augusta Gusev napokon bez výhrad akceptoval protokol aj bez uvedenia konkrétnych veľmocí pri správe jednotlivých pásiem.¹⁹⁰

Po prekonaní tohto problému nestálo už nič v ceste podpísaniu „Protokolu o okupačných pásmach v Nemecku a správe Veľkého Berlína“ (*Protocol on the Zones of Occupation in Germany and the Administration of Great Berlin*). Dokument bol v EPK signovaný 12. septembra 1944. Tri víťazné spojenecké mocnosti – USA, ZSSR a Veľká Británia uzatvorili v súlade s ním dohodu, na základe ktorej bolo územie Nemecka rozdelené do troch okupačných pásiem. V texte zmluvy sa však ešte ani v tomto štádiu neuvádzalo, ktoré pásmo pripadne Britom a ktoré Američanom. Isté bolo len to, že Sovieti obsadia východné okupačné pásmo. Pri určovaní

¹⁸⁸ BESCHLOSS, M.: *Dobyvatelé*, s. 38–39.

¹⁸⁹ FRUS 1944, s. 262.

¹⁹⁰ ZIEMKE, E. F.: *The U. S. Army*, s. 123.

pásiem sa vychádzalo z nemeckých hraníc tak, ako existovali k 31. decembru 1937. Do východného sovietskeho okupačného pásma patrili Sasko, Durínsko, Anhaltsko, Meklenbursko, Brandenbursko, Pruské Sasko, časť západného Pomoranska a Berlín. Juhozápadné pásmo tvorili Bavorsko, Bádensko, Württembersko, Hesensko a Hesensko–Nassausko. Súčasťou severozápadného pásma boli Oldenburgsko, Brunšvik, Lippe, Schaumburg–Lippe, Šlezvicko–Holštajnsko, Hannoverisko, Vestfálsko, oblasť Porýnia a Hamburg.

Oblasť Berlína (pod týmto označením sa rozumelo územie Veľkého Berlína, stanoveného zákonom z 27. apríla 1920) mali okupovať spoločne všetky tri veľmoci. Každá z nich mala pre daný obvod určiť svojho príslušného hlavného veliteľa. Za týmto účelom bolo územie Veľkého Berlína rozdelené na tri časti. Severovýchodnú časť tvorilo 8 okresov – Pankow, Prenzlauer Berg, Mitte, Weissensee, Friedrichshain, Lichtenberg, Trep-tow, Köpenick, ktoré patrili pod okupačnú správu Sovietskeho zväzu. Južná časť sa skladala zo šiestich okresov – Zehlendorf, Steglitz, Schöneberg, Kreuzberg, Tempelhof, Neuköln, ktoré prináležali Spojeným štátom. Pod britské okupačné velenie spadalo šesť severozápadných okresov – Tiergarten, Charlottenburg, Spandau, Wilmersdorf, Reinickendorf a Wedding. Každé z pásiem malo podliehať hlavnému veliteľovi tej krajiny, ktorej ozbrojené sily mali okupovať príslušné pásmo. V prípade Veľkého Berlína sa zriaďovalo medzispojenecké veliteľstvo (po rusky komandatúra), zložené z troch veliteľov, ktorých mali vymenovať príslušní hlavní velitelia.¹⁹¹

Schválenie protokolu dňa 12. septembra 1944 ešte neznamenal koniec diskusií na túto tému, pretože stále nebolo jasné, ktorá zo západných mocností obsadí severozápadnú, resp. juhozápadnú časť Nemecka. V dňoch 13. až 16. septembra 1944 sa v Quebecu uskutočnilo stretnutie F. Roosevelta s W. Churchillom a okrem iných bodov obidvaja politici riešili aj túto dlhodobo spornú otázku. Roosevelt, ktorý až dovtedy presadzoval svoju víziu, aby USA obsadili severozápadnú časť Nemecka, začal na konferencii meniť postoj. Zmena však nebola celkom nečakaná, pretože už niekoľko týždňov predtým naňho americkí vojenský odborníci vyvíjali nátlak, aby Spojené štáty spravovali juhozápadné okupačné pásmo. Považovali ho totiž za jednoznačne výhodnejšie vzhľadom na to, že práve v tomto priestore bola dislokovaná veľká časť americkej armády zapojená do operácie Overlord. Na začiatku konferencie sa Roosevelt

¹⁹¹ VESELÝ, Z.: *Světová politika 20. století v dokumentech*, s. 272–273.

síce ešte staval odmietavo k výmene pásiem, avšak keď admirál W. Leahy v posledný deň konferencie navrhol kompromisné riešenie, že Spojené štáty pristúpia na obsadenie juhozápadného pásma, ak z neho budú mať priamy prístup k dôležitým prístavom, ležiacim v severozápadnom (teda britskom) okupačnom pásme, Roosevelt zmenil dovtedajší postoj. Padli aj dve konkrétne mená prístavov: Brémy a Bremerhaven.¹⁹² Po detailnejšom upresnení otázky došlo medzi Rooseveltom a Churchillom k dlhoočakávanej dohode.

V tejto záležitosti bol Winant inštrukciou C. Hulla z 20. septembra poverený úlohou predložiť na rokovací stôl EPK dokument, ktorý do písomnej podoby dopracoval anglo-americký Kombinovaný zbor náčelníkov štábov. Podľa materiálu vypracovaného týmto orgánom mali britské vojská obsadiť severozápadné okupačné pásmo na území západne od Rýna, pričom na juhu ho vytyčovala línia tiahnuca sa od mesta Koblenz smerom na sever po hranici Hesenska–Nassauska až po jej stret s hranicou Durínska, ktoré už prináležalo sovietskej okupačnej správe. Americké jednotky mali v Nemecku okupovať oblasti ležiace južne od tejto línie. Okrem toho mali Američania dostať pod kontrolu požadované prístavy Brémy a Bremerhaven spolu s nevyhnutými príslušnými základňami v blízkom okolí. Hranice tejto oblasti v okolí prístavov však neboli v inštrukcii striktne určené a mali sa bližšie špecifikovať až neskôr. Navyše britská strana mala americkým jednotkám garantovať voľný prechod medzi touto enklávou na pobreží Severného mora a materským juhozápadným okupačným pásmom, ktoré bolo pod správou USA.¹⁹³

O navrhovanom rozdelení okupačných pásiem v Nemecku sa vo Washingtone rozprúdila živá debata. Zatiaľ čo štátny tajomník C. Hull mal naďalej určité výhrady k projektu rozdelenia Berlína do troch sektorov, americké vojenské kruhy sa takémuto riešeniu vôbec nebránili a nevideli v tom nijaký problém. Spor – opäť americko–britský – však začal vznikať v súvislosti s interpretáciou slova „kontrola“ na území izolovanej enklávy v okolí spomínaných prístavov Brémy a Bremerhaven. Na problematickú nejednoznačnú formuláciu tohto pojmu upozornil Winant spolu so svojimi poradcami.¹⁹⁴ Nebolo totiž jasné, či pod americkú jurisdikciu budú v predmetnej oblasti spadať len čisto logistické záležitosti (zabezpečenie

¹⁹² DALLEK, R.: *Franklin D. Roosevelt*, s. 476.

¹⁹³ *FRUS 1944*, s. 340–341; CHURCHILL, W. S.: *Druhá svetová*, 6., s. 165–166.

¹⁹⁴ *FRUS 1944*, s. 346–348.

ubytovania, správa komunikácií, fungovanie prístavov a pod.), alebo či bude zahŕňať aj vojenské právomoci. Winantove obavy neboli neoprávnené, pretože generál J. Hilldring z Oddelenia pre civilné záležitosti ministerstva vojny si kontrolu nad prístavmi vysvetľoval z komplexného hľadiska, t.j. administratívneho i vojenského.¹⁹⁵ Hilldring bezpodmienečne požadoval, aby brémsku enklávu riadil priamo americký vojenský veliteľ. V tejto súvislosti dal americkej delegácii v EPK pokyn, aby pripravila relevantné podklady k podpísaniu príslušnej dohody, zohľadňujúcej jeho požiadavku.

Na britskej strane to však vyvolalo vlnu pobúrenia, pretože Briti si želali dohodu, ktorá by zabezpečila iba bezproblémový prístup amerických vojenských jednotiek do určených prístavov. Rozhodne nepočítali s tým, že by sa mali v prospech Američanov vzdať civilného a vojenského vplyvu na chod v strategicky takej dôležitej oblasti, akou bolo okolie prístavov. Po vzájomnej výmene stanovísk však našli obe strany kompromisné riešenie. Podľa neho americké jednotky dostali síce právo „využívať tranzitné možnosti“ a „uplatňovať kontrolu prístavov Brémy a Bremerhaven“¹⁹⁶, ale len v takom rozsahu a až po tom, keď im to vzájomne odsúhlasia britské a americké vojenské okupačné authority. V priebehu nasledujúcich mesiacov sa však ukázalo, že spravovať brémsku enklávu, odrezanú od svojich prirodzených ekonomických a administratívnych pút a vzdialenú stovky kilometrov od amerického pásma v juhozápadnom Nemecku, bolo pre Spojené štáty nepraktické a navyše zbytočné. Len o niečo viac než rok po svojom vzniku bola preto celá sporná oblasť dňa 10. decembra 1945 prevedená pod britskú okupačnú správu.¹⁹⁷

Napriek uvedeným medzispojeneckým sporom členovia EPK pokračovali vo svojej práci a pri riešení určených úloh dosiahli aj istý pokrok. Pokiaľ išlo o otázku presného určenia okupačných pásiem v Nemecku, bola pre nich naďalej platná a záväzná dohoda, ktorú ohľadom rozdelenia oboch západných pásiem dosiahli Roosevelt s Churchillom. Na jej základe bol 14. novembra 1944 schválený a podpísaný dodatok k „Protokolu o okupačných pásmach v Nemecku a správe Veľkého Berlína“. V dokumente sa už presne špecifikovalo, že pásmo vo východnej časti Nemecka pripadne Sovietskemu zväzu, pásmo na severozápade Britom a Američania obsadia okupačné pásmo v juhozápadnej časti krajiny. Pri delimitácii pásiem sa vychádzalo

¹⁹⁵ FRUS 1944, s. 354–355.

¹⁹⁶ FRUS 1944, s. 389; JÄCKEL, E.: *Německé století*, s. 124.

¹⁹⁷ ZIEMKE, E. F.: *The U. S. Army*, s. 124–126.

z vnútronemeckých hraníc krajín (Länder) a provincií v podobe, v akej existovali po tom, čo do platnosti vstúpil dekrét z 25. júna 1941, publikovaný v Reichsgesetzblatt 3. júla 1941, časť 1, č. 72. Navyše v zmysle uznesenia Quebeckej konferencie mal hlavný veliteľ amerických ozbrojených síl uplatňovať kontrolu nad prístavmi Brémy a Bremerhaven a nevyhnutnými prekladovými priestormi (ležiacimi v okresoch Wesermünde a Osterholz – provincia Hannover a Wesermarsch – provincia Oldenburg¹⁹⁸) v takom rozsahu, v „*akom ju v budúcnosti britské a americké vojenské sily môžu považovať za nevyhnutnú na zabezpečenie potrieb hlavného veliteľa*“. Za obdobnej podmienky sa povoľovala aj možnosť tranzitu amerických vojenských jednotiek cez britské severozápadné okupačné pásmo.¹⁹⁹

Na tomto mieste je však nevyhnutné uviesť, že spomínané rozdelenie okupačných pásiem v Nemecku nebolo definitívne.²⁰⁰ Na Jaltskej konferencii (4. – 11. 2. 1945) dospeli jej hlavní aktéri po určitej diskusii k dohode, že v súvislosti s prijatím de Gaulleovho Bojujúceho Francúzska za plnoprávneho člena Spojencov bude Francúzsku určené samostatné okupačné pásmo, ktoré malo vzniknúť vydelením určitej časti z amerického a britského pásma, pričom sovietske pásmo malo zostať nedotknuté. Potrebné je uviesť i to, že na konferencii sa najvyšší predstavitelia USA a Veľkej Británie vyslovovali za iné rozdelenie Nemecka, než v akej podobe ho pôvodne schválila a predložila EPK. Churchill sa zasadzoval o vytvorenie veľkého nemeckého štátu na juhu, ktorého súčasťou by bolo aj Rakúsko, s hlavným mestom Viedeň.²⁰¹ Americký prezident zasa pripúšťal eventualitu, že okupačné pásma budú možno prvým krokom k rozdeleniu Nemecka a odporúchal rozdeliť krajinu na päť až sedem celkov. V konečnom dôsledku však Spojenci na konferencii nedospeli v tejto problematike k jednoznačnému záveru, a v podstate iba akceptovali dohodu z EPK, podľa ktorej malo byť Nemecko rozčlenené na okupačné pásma.²⁰²

¹⁹⁸ *FRUS 1944*, s. 386.

¹⁹⁹ *Dokumenty ke studiu*, s. 101.

²⁰⁰ JÁCKEL, E.: *Německé století*, s. 125.

²⁰¹ *Teherán – Jalta – Postupim*, s. 116.

²⁰² Nie je bez zaujímavosti, že hlavný veliteľ spojeneckých expedičných síl v Európe generál D. Eisenhower až neskôr priznal, že on sám dlho netušil, že dohoda o okupačných pásmach v Nemecku bola prijatá už v septembri, resp. v novembri 1944. Ešte niekoľko rokov po vojne bol presvedčený o tom, že rozdelenie Nemecka do okupačných pásiem bolo odsúhlasené až na Jaltskej konferencii. EISENHOWER, Dwight: *My Views on Berlin*. In: *Saturday Evening Post*, 12/9/1961, Vol. 234, Issue 49, s. 20.

Otázky týkajúce sa celého Nemecka mali velitelia okupačných síl ZSSR, USA a Veľkej Británie prerokovať spoločne ako členovia najvyššieho kontrolného orgánu, ktorým bola Kontrolná rada pre Nemecko.²⁰³

Na Postupimskej konferencii (17. júla až 2. augusta 1945) sa spojenecké víťazne veľmoci dohodli, že k Nemecku budú naďalej pristupovať ako k jednotnému hospodárskemu celku. Zároveň sa však zmenili hranice sovietskeho okupačného pásma, keďže predstavitelia Veľkej trojky prijali stanovisko, že časť bývalého nemeckého územia bude odovzdaná pod správu poľského štátu. Nová západná hranica Poľska bola vytýčená líniou vedúcou od Baltského mora k mestu Swinemünde a odtiaľ pozdĺž riek Odra a západná Nisa až k československým hraniciam.²⁰⁴ Zároveň sa posunula aj sovietsko-poľská hranica a to smerom na západ na Curzonovu líniu. Konferencia súhlasila aj s definitívnym odovzdaním mesta Königsberg (Kaliningrad) a priľahlej oblasti Sovietskemu zväzu.²⁰⁵

V súvislosti s vytvorením štvrtého okupačného pásma dodatočne určeného pre Francúzsko, EPK vypracovala a dňa 26. júla 1945 navrhla upravenú verziu protokolu o okupačných pásmach z 12. septembra 1944.²⁰⁶ Po súhlase všetkých štyroch spojeneckých vlád a na základe rozhodnutia príslušného orgánu – Kontrolnej rady, sa zmenili okupačné pásma v Nemecku do nasledovnej podoby: americké pásmo tvorili Bavorsko (bez oblasti Lindau), severná časť Bádenska-Württemberska a väčšia časť územia Hesenska. Britské pásmo zahŕňalo Oldenburgsko, Brunšvik, Lippe, Schaumburg-Lippe, Šlezvicko-Holštajnsko, Hannoverisko, Vestfálsko, severnú časť Rýnskej provincie, Hamburg a od 10. decembra 1945 aj spomínanú enklávu tvorenú Brémami s okolím. Do francúzskeho okupačného pásma prináležala južná časť Rýnskej provincie, oblasť Sárska, západná časť Hesenska, južná časť Bádenska-Württemberska, Hohenzollernsko a Bavorské Falcko.²⁰⁷

Pokiaľ ide o stanovenie hraníc francúzskeho sektoru v oblasti Veľkého Berlína, upravený protokol ich presne nešpecifikoval – tento bod mala doriešiť až Kontrolná rada. Tá napokon nový okupačný sektor vymedzila tak, že spod dovtedajšej britskej správy vyčlenila dva okresy

²⁰³ PETRUF, P.: *USA a studená vojna*, s. 138.

²⁰⁴ *Mezinárodní konference*, s. 594–595.

²⁰⁵ *Teherán – Jalta – Postupim*, s. 383–384.

²⁰⁶ *FRUS 1945*, s. 365–367.

²⁰⁷ VYSOCKIJ, Viktor, N.: *Akce Terminal (Postupim 1945)*. Praha : Svoboda, 1977, s. 144.

– Reinickendorf a Wedding – a ich riadenie odovzdala do rúk francúzskeho hlavného veliteľa.²⁰⁸

Po doriešení otázok okupačných pásiem malo najväčšiu rozlohu americké okupačné pásmo (113 164 km²), po ňom nasledovalo sovietske okupačné pásmo (107 500 km²), britské okupačné pásmo (98 826 km²) a najmenšie bolo francúzske okupačné pásmo, ktoré malo rozlohu 39 152 km². Pokiaľ išlo o počet obyvateľov jednotlivých pásiem, podľa údajov z októbra 1945 patrilo prvenstvo britskému pásmu, v ktorom žilo 22 023 904 obyvateľov, po ňom nasledovalo sovietske (bez Berlína 18 559 000), americké (15 772 000) a nakoniec francúzske pásmo, ktoré malo 5 959 818 obyvateľov. Čo sa týka okupačných sektorov vo Veľkom Berlíne, dominancia sovietskeho pásma bola jednoznačná najmä v rozlohe – 402,81 km² (43,3 %), oproti americkému 210,83 km² (23,7 %), britskému 165,61 km² (18,6%) i francúzskemu 110,78 km² (12,4 %). V počte obyvateľstva bol tento pomer o niečo menší, ale aj tak sa podľa údajov z októbra 1946 najviac Berlínčanov hlásilo do sovietskeho sektoru – 1 milión 174 tisíc (37 %), do amerického 980 tisíc (31 %), do britského 606 tisíc (19%) a do francúzskeho 426 tisíc (13%) obyvateľov.²⁰⁹

Napriek pôvodnému úmyslu víťazov akceptovať v čo možno najväčšej miere hranice vnútorných nemeckých krajín a provincií, tieto boli vo viacerých prípadoch popretínané, čo platí najmä o Prusku či Bádensku–Württembersku. Avšak už v júli 1945 vznikli v sovietskom pásme nové správne jednotky na území historických krajín a pruských provincií: Durínsko, Meklenbursko, Sasko, Brandenbursko a Sasko–Anhaltsko. Podobný vývoj prebiehal aj v americkom okupačnom pásme, v ktorom získalo autonómne postavenie najskôr Bavorsko (v máji 1945), v septembri toho istého roku aj krajiny Hesensko a Bádensko–Württembersko; ako posledné nadobudli štatút spolkovej krajiny v januári 1947 Brémy. V priebehu rokov 1945 a 1946 boli v britskom okupačnom pásme vytvorené tri krajiny: Severné Porýnie–Vestfálsko, Dolné Sasko a Šlezvicko–Holštajnsko, pričom Hamburg získal štatút slobodného mesta. Francúzske pásmo sa skladalo z troch krajín, ktoré vznikli poodtrháním častí bývalých územných celkov nachádzajúcich sa v britskom a americkom pásme. Následne tak boli vytvorené Južné Bádensko, Württembersko–Hohenzollernsko (neskôr sa stali súčasťou iných spolkových krajín)

²⁰⁸ *Dokumenty ke studiu*, s. 101.

²⁰⁹ VYSOCKIJ, V. N.: *Akce Terminal*, s. 144 a 147.

a Porýnie–Falcko. Sársko bolo vyňaté spod pôsobnosti Kontrolnej rady a obdržalo osobitný status.²¹⁰

Návrhy EPK týkajúce sa rozčlenenia Nemecka na okupačné pásma boli vrcholnými predstaviteľmi západných mocností dlhodobo podhodnocované a zaznávané a najmä vo Washingtone ich považovali za nie dosť praktické ani na to, aby sa nimi vojnové kabinety vôbec podrobnejšie zaoberali. Ako s odstupom času priznal britský premiér Churchill, „*podobne ako celý rad ďalších chvályhodných snáh o prípravu plánov do budúcnosti zostali ležať na regáloch, zatiaľ čo vojna zúrila ďalej.*“²¹¹ Napriek tomuto nespornému faktu možno podpísanie „Protokolu o okupačných pásmach v Nemecku a správe Veľkého Berlína“ z 12. septembra a jeho dodatku zo 14. novembra 1944 považovať za najdôležitejší výsledok práce EPK. Tento orgán sa však okrem toho venoval aj ďalším dôležitým témam, súvisiacim s očakávanou porážkou Nemecka – príprave kapitulčných podmienok a vytvoreniu kontrolného systému v krajine, ktorým sa mal celý mechanizmus jej rozdelenia na okupačné pásma uviesť do praktického života.

²¹⁰ MÜLLER, Helmut – KRIEGER, Karl, F. – VOLLRATH, Hanna: *Dějiny Německa*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1995, s. 320; IVANIČKOVÁ, Edita: Volby do zastupiteľských orgánov v okupovanom Nemecku 1946 – 1947. (Porovnanie východnej so západnými zónami). In: BARNOVSKÝ, Michal – IVANIČKOVÁ, Edita (eds.): *Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe*. Bratislava : Veda 1998, s. 151–152.

²¹¹ CHURCHILL, W. S.: *Druhá svetová válka*, 6., s. 490.

5. Kontrolný systém v okupovanom Nemecku

Moskovská konferencia ministrov zahraničných vecí troch spojeneckých mocností určila Európskej poradnej komisii ako jednu z hlavných úloh vypracovať pre spojenecké vlády spôsob alebo mechanizmus kontroly, ktorý by zabezpečil plnenie kapitulčných podmienok Nemecka a každodenný chod krajiny po skončení vojny. V takomto duchu si moskovskú dohodu vykladali Briti i Winant, ale trochu inak ju ponímala sovietska vláda a vládne štruktúry USA a z nich najmä ministerstvo vojny. Briti ako zvyčajne plánovali veci v predstihu a už v priebehu roka 1943 navrhli vytvoriť komisiu zloženú z členov Spojených národov, ktorá by istým spôsobom koordinovala a riadila všetky kapitulčné akty či záležitosti súvisiace s prípravou budúceho príméria v Európe.²¹²

Britský zástupca v komisii Strang preto v januári 1944 predložil spolu s návrhom na rozdelenie okupačných pásiem plán systému kontroly v Nemecku v čase trvania spojeneckej okupácie krajiny. Briti vychádzali od začiatku z predpokladu, že Nemecko bude spravované viac ako len jednou okupačnou armádou. Preto navrhovali rozdeliť krajinu najskôr do dvoch a následne do troch okupačných pásiem, na čele ktorých mali stáť hlavní velitelia príslušných okupačných armád. Zároveň predpokladali, že bude nevyhnutné vytvoriť centrálny správny orgán, ktorý by koordinoval zavádzanie nových zákonov a nariadení súbežne vo všetkých troch obsadených pásmach. Touto výkonnou inštanciou mala byť spojenecká Vysoká komisia pre Nemecko (*High Commission for Germany*) so sídlom v Berlíne, ktorá sa mala zaoberať riešením problémov vznikajúcich v Nemecku bezprostredne po jeho porážke. Vysoká komisia mala mať troch členov – každú z veľmocí mal reprezentovať jeden zástupca, pričom pri predsedaní tomuto orgánu sa mali pravidelne striedať. Základnou úlohou

²¹² ZIEMKE, E. F.: *The U. S. Army*, s. 125.

Vysokej komisie bolo odzbrojiť všetky nemecké vojenské jednotky a nastoliť v krajine poriadok a právo. Britský návrh počítal s tým, že v čase pred nemeckou kapituláciou, t.j. počas aktívneho vojenského odporu nemeckej armády, by boli hlavní velitelia jednotlivých okupačných vojsk kompetenčne nadriadení Vysokej komisii. V prípade existencie nemeckej centrálnej vlády mali hlavní velitelia vykonávať jej kontrolu spoločne. Po kapitulácii Nemecka a po upokojení situácie v krajine mala nastať druhá fáza tzv. „*efektívnej spojeneckej kontroly*“, kedy malo dôjsť k zmene subordinácie, t.j. Vysoká komisia pre Nemecko sa mala stať nadriadenou vojenským orgánom – hlavným veliteľom okupačných pásiem – s tým, že im bude naďalej ponechané právo vyhlasovať v prípade potreby stanné právo vo svojom okupačnom pásme. Britský návrh nevyučoval, že traja hlavní velitelia by sa neskôr mohli nejakým spôsobom začleniť do Vysokej komisie pre Nemecko.²¹³

Americký návrh plánu správy porazeného Nemecka zaslal Hull Winantovi 26. februára 1944, pričom text bol finalizovaný Pracovným bezpečnostným výborom už mesiac predtým. Na zodpovedných pracovníkov v Spojených štátoch Winant už dlhšie naliehal, aby mu doručili relevantné podklady na rokovanie, pretože Briti žiadali prediskutovať tieto otázky v rámci EPK. Spolu s memorandom prijal Winant z ministerstva zahraničných vecí list, v ktorom mu námestník ministra zahraničných vecí E. Stettinius tlmočil názory prezidenta na nemeckú problematiku. Roosevelt v tom čase zastával okrem iného názor, že nebolo v záujme USA participovať na povojnovej rekonštrukcii Európy, vzdialenej od brehov Spojených štátov „3500 míľ“. Prezident chcel obnovu Európy prenechať Britom, pre ktorých to podľa neho bola oveľa zaujímavejšia téma. Roosevelt však neodmietal účasť na eliminácii Nemecka ako možného a či skôr pravdepodobného zdroja tretej svetovej vojny. Ako však niekoľkokrát zdôraznil, prvoradou podmienkou, od ktorej sa odvíjali ďalšie otázky, bolo zaujatie severozápadného okupačného pásma americkými vojskami.²¹⁴

Pokiaľ išlo o samotný americký návrh správy porazeného Nemecka, pri jeho príprave vychádzali plánovači vo Washingtone z niekoľkých základných princípov, t.j. opierali sa najmä o Rooseveltove vyjadrenia z októbra 1943, kedy sa pred moskovskou konferenciou ministrov zahraničných vecí a tiež pred stretnutím s Churchillom v Káhire jasne vyjadril

²¹³ *FRUS 1944*, s. 155–159.

²¹⁴ *FRUS 1944*, s. 183–184.

o potrebe rozdelenia Nemecka na tri a prípadne i na viac častí. Z toho dôvodu bolo pre zodpovedných vojenských činiteľov USA prvoradá uskutočniť decentralizáciu porazenej krajiny. Druhý východiskový aspekt zohľadňoval názor ministerstva vojny, ktoré predpokladalo, že v ďalšej fáze bude pravdepodobne nevyhnutné ustanoviť určitú formu vojenskej vlády (*Military Government*), zloženú zo zástupcov okupačných síl troch veľmocí. Presná podoba vojenskej vlády s celonemeckou pôsobnosťou však nebola v dokumente podrobnejšie vysvetlená, ale mala byť predmetom ďalšej diskusie a dohody všetkých troch veľmocí. Členovia Pracovného bezpečnostného výboru z ministerstva vojny mali trvalú snahu obmedzovať kompetencie EPK a preto podľa ich názoru – zohľadnenom v spomínanom memorande – londýnska komisia sa nemala v tomto smere angažovať. Prinajmenšom preto, lebo mandát a rozsah úloh zadaných EPK bol limitovaný len na krátke obdobie po kapitulácii Nemecka.²¹⁵ Washingtonskí plánovači na ministerstve vojny boli pevne presvedčení o tom, že ich povinnosťou je chrániť kompetencie vojenských autorít pred ich okliešťovaním zo strany civilistov. Navyše minister vojny Stimson bol odpočiatku proti vzniku EPK a prácu tohto orgánu dlhodobo ignoroval.²¹⁶

Uvedený americký návrh bol založený v prvom rade na jednoznačnej potrebe dosiahnutia trojstranného konsenzu o podobe rozsahu a formy spravovania Nemecka vojenskými autoritami ešte pred jeho kapituláciou. Plán považoval za optimálne riešenie rozdelenie krajiny do okupačných pásiem spravovaných separátne; výnimkou bol Berlín, ktorý mal byť spravovaný spoločným spojeneckým orgánom nazvaným Kontrolná rada (*Control Council*). Kontrolná rada sa mala skladať z najvyšších vojenských predstaviteľov troch okupačných mocností a nimi menovaných zástupcov v rovnakom počte z každej strany. Avšak Kontrolná rada nemala niesť priamu zodpovednosť za oblasť mimo hlavného mesta, ale všetky dôležité nariadenia s dosahom na civilnú sféru v porazenom Nemecku mali byť obsiahnuté v inštrukciách jednotlivých veliteľov okupačných pásiem.²¹⁷

Pri porovnaní amerického a britského návrhu bolo evidentné, že britský plán do určitej miery kládol väčší dôraz na civilnú zložku pri

²¹⁵ ZIEMKE, E. F.: *The U. S. Army*, s. 126.

²¹⁶ KEYSERLINGK, Robert, H.: *Austria in World War II: An Anglo-American Dilemma*. Kingston : McGill-Queen's Univ. Press, 1988, s. 153.

²¹⁷ *FRUS 1944*, s. 185–188.

správe krajiny (členovia Vysokej komisie pre Nemecko nemuseli nevyhnutne pochádzať z vojenských kruhov), zatiaľ čo americká strana dávala pri správe krajiny prednosť vojenským štruktúram. Winant spolu s členmi britskej delegácie pokračovali v hľadaní kompromisného riešenia, nakoľko oba návrhy čo do spôsobu riadenia krajiny tak odlišné neboli. Oba plány totiž predpokladali vytvorenie okupačných pásiem na čele s hlavnými veliteľmi okupačných vojsk a vytvorenie určitého centrálného orgánu s celonemeckou pôsobnosťou. Iný postoj k predmetnej téme zaujala sovietska strana. Jej zástupca Gusev počas jari 1944 nedisponoval v tejto záležitosti relevantnými podkladmi z Moskvy, a preto odmietal rokovať o predložených návrhoch. Tým komisia v otázke hľadania spôsobu systému kontroly v Nemecku uviazla na dlhší čas na mŕtvom bode.

Začiatkom mája britská strana rozšírila svoj pôvodný návrh z 15. januára ako aj doplnený plán z 22. marca, v ktorom bližšie popisala fungovanie Vysokej komisie pre Nemecko. V podrobnejšej diskusii sa však ukázalo, že oba návrhy nedostatočne upravovali kompetenčný pomer medzi Vysokou komisiou pre Nemecko a hlavnými veliteľmi jednotlivých okupačných vojsk v čase medzi kapituláciou Nemecka a obdobím prevzatia právomoci v krajine Vysokou komisiou. Tým reálne hrozilo, že na území Nemecka mohol nastať chaos v tom, že by nebolo jasné, ktorý z týchto spojeneckých orgánov disponuje v danom čase najvyššou právomocou v krajine. Briti vyšli v ústrety americkému dokumentu a v doplnenom návrhu ponechávali výkonné kompetencie trom najvyšším vojenským veliteľom aj v čase bezprostredne po nemeckej kapitulácii, pričom títo mali vytvoriť spoločný orgán nazvaný Vojenská komisia (*Military Commission*). Vojenská komisia mala fungovať obdobne ako americkou stranou preferovaná dočasná vojenská vláda a jej prvoradou úlohou bolo stabilizovať situáciu v krajine po skončení vojny, kým zodpovednosť za chod štátu neprejde do rúk Vysokej komisie pre Nemecko. V podstate mal v Nemecku existovať trojfázový systém preberania moci v krajine. V prvej fáze – v období pred kapituláciou – mali mať rozhodujúce slovo jednotliví hlavní velitelia okupačných vojsk. V druhej fáze – po kapitulácii Nemecka – mali spomínaní hlavní velitelia vytvoriť Vojenskú komisiu a až v tretej fáze britská strana počítala s prechodom moci do rúk Vysokej komisie pre Nemecko. Avšak ani tento posledný britský návrh, podobne ako oba predchádzajúce, nestanovil presnú lehotu ako dlho má Vojenská komisia Nemecko spravovať. Proces prechodu prevzatia zodpovednosti za správu v krajine z Vojenskej komisie na Vysokú komisiu pre Nemecko sa podľa britských predstáv

nemal zbytočne oddaľovať, ale mal sa uskutočniť v čo možno najkratšom čase po nemeckej kapitulácii.²¹⁸

Podobný recipročný krok sa vynasnažili urobiť Winantovi poradcovia, ktorí v júli 1944 zrevidovali vlastný pôvodný návrh a nazvali ho „Zásady spojeneckej vojenskej vlády v Nemecku“ (*Principles of Allied Military Government in Germany*). Skombinovali v ňom dovtedajšie dokumenty, ktoré sa v danej súvislosti ocitli na rokovacom stole, pričom nemohli zohľadniť sovietske predstavy, keďže Gusev v tomto smere nič nové nepredložil. Z toho dôvodu nebol predložený elaborát pokladaný za definitívny. Jeho tvorcovia počítali s tým, že keby ho aj odsúhlasili všetky tri delegácie, detailnejšie plány spojeneckej kontroly v Nemecku by bolo ešte i tak potrebné doriešiť.

Predložený dokument v úvodnej časti sumarizoval princípy, ktorými sa spojenecké mocnosti mali riadiť pri správe Nemecka. Podľa názoru predstaviteľov americkej delegácie v EPK bolo úlohou systému spojeneckej kontroly v povojnovom Nemecku vykonávať dozor pri uplatňovaní podmienok kapitulácie, odzbrojiť a demilitarizovať krajinu a zničiť všetok jej vojnový potenciál, zatknúť a následne potrestať vojnových zločincov a zakázať NSDAP. Okrem toho mali Spojenci zabezpečiť chod Nemecka po správnej stránke a riadiť jeho politickú a hospodársku rekonštrukciu, aby bol z dlhodobého hľadiska zabezpečený maximálny prínos krajiny pre medzinárodnú bezpečnosť. V ďalšej časti dokument predpokladal, že hlavní spojeneckí velitelia ako predstavitelia svojich vlád v Nemecku vytvoria spoločný orgán nazvaný Vrchné velenie (*Supreme Authority*), ktorý by zabezpečoval správny systém v Nemecku. V tomto prípade išlo o progres, pretože v pôvodnom návrhu z 26. februára 1944 americká strana počítala s ustanovením iba nešpecifikovanej formy vojenskej vlády, avšak na druhej strane Američania nezohľadnili posledný britský návrh, nakoľko predložili iba tzv. dvojfázový plán – nepočítali teda s dlhodobejšou spoločnou správou Nemecka. Druhou spojeneckou inšinciou v krajine mala byť, rovnako ako v prvom americkom návrhu, Kontrolná rada, ktorá by prioritne dozerala na správu Veľkého Berlína. Okrem toho Kontrolná rada mala Vrchnému veleniu predkladať návrhy ohľadom tvorby novej politickej koncepcie v krajine. V Nemecku mala byť na rozdiel od dovtedajšej politickej štruktúry zachovaná len správna sústava, pričom do funkcií v administratívnom aparáte nemali byť prijímaní žiadni bývalí

²¹⁸ FRUS 1944, s. 211–216.

vysokopostavení členovia NSDAP. Rozpaky vyvolávala veta z dokumentu, že z kontinuálneho hľadiska sa pripúšťala možnosť ponechať na svojich miestach dovtedajších zamestnancov, ktorí síce členmi nacistickej strany boli, ale v minulosti sa aktívne do jej činnosti nezapájali. Ako mali príslušné spojenecké orgány zisťovať „mieru angažovanosti“ v NSDAP a čo sa vôbec za „aktívnu činnosť“ malo považovať, návrh neuvádzal.²¹⁹

Práca komisie v otázke doriešenia systému kontroly v Nemecku viazla aj preto, lebo Gusev až do konca augusta 1944 neprejavoval ochotu diskutovať na túto tému. Avšak postup spojeneckých vojsk vo Francúzsku a pád Paríža prinútili sovietsku delegáciu k väčšej iniciatíve, ktorá vyústila do predloženia vlastného plánu. Obsahoval súhrn opatrení na obdobie nasledujúce ihneď po ukončení nepriateľstva, t.j. v prvej fáze, v rámci ktorej sa mali bezprostredne realizovať základné požiadavky bezpodmienečnej kapitulácie. Podobne ako Američania, ani Sovieti neuvažovali v dlhodobějších časových rámcoch (na rozdiel od Britov, ktorí vo svojich plánoch počítali v záverečnej fáze okupácie s pôsobením trojstranného celonemeckého orgánu – Vysokej komisie pre Nemecko). Podľa predstáv sovietskej strany mali najvyššou právomocou v krajine disponovať hlavní velitelia americkej, sovietskej a britskej okupačnej armády, každý osobitne vo svojom okupačnom pásme. Z dôvodu lepšej koordinácie mal pri každom spojeneckom štábe pôsobiť vojenský pridelenec z ostatných dvoch okupačných veľmocí. Traja hlavní velitelia okupačných pásiem mali spolu vytvárať Kontrolnú radu (*Control Council*)²²⁰, ktorá mala spoločne riešiť celonemecké problémy, napríklad otázky týkajúce sa obchodu, priemyslu, logistiky, ale aj vojenských záležitostí. Okrem toho mala Kontrolná rada priamo riadiť nemeckú vládu a centrálné orgány v krajine, nakoľko sovietska strana predpokladala, že v čase kapitulácie bude v Nemecku stále existovať funkčná vláda. Bežné každodenné záležitosti spadali do kompetencie stáleho Koordináčného výboru (*Co-ordinating Committee*), pozostávajúceho z troch vysokých predstaviteľov spojeneckých mocností,

²¹⁹ *FRUS 1944*, s. 246–248.

²²⁰ V uvedenom sovietskom návrhu mali Kontrolnú radu (*Control Council*) tvoriť jednotliví vrchní velitelia spojeneckých okupačných vojsk, avšak v už skôr predložených amerických plánoch mala mať Kontrolná rada úplne iné personálne zloženie a funkčné zaradenie – podľa Američanov Kontrolná rada mala byť podriadená vrchným veliteľom okupačných vojsk a jej úlohou malo byť spravovanie oblasti Veľkého Berlína. V zmysle sovietskeho návrhu mal tieto úlohy v hlavnom meste Nemecka vykonávať osobitný obdobný spojenecký orgán nazvaný Komandatúra.

ktorých vojenská hodnosť nesmela byť nižšia ako hodnosť generála. Medzi povinnosti Koordinačného výboru mala patriť implementácia rozhodnutí Kontrolnej rady, pravidelný dozor nad aktivitami a korešpondenciou nemeckej vlády a centrálnych inštitúcií, ďalej koordinácia záležitostí, ktoré si vyžadovali rovnaké opatrenia vo všetkých troch okupačných pásmach a v konečnom dôsledku aj vypracovávanie podkladov pre spoločné rozhodnutia Kontrolnej rady. Pokiaľ išlo o správu hlavného mesta Berlín, sovietsky návrh počítal so zriadením osobitného medzispojeneckého orgánu nazvaného Komandatúra. Podobne ako Kontrolnú radu aj Komandatúru mali tvoriť traja velitelia okupačných sektorov. Kompetenčne mala spadať pod Kontrolnú radu.²²¹

Sovietsky návrh aktuálne zapadal do americkej vnútropolitckej debaty o charaktere povojnovej nemeckej vlády. Vplyvný minister obchodu Henry Morgenthau sa dlho snažil presadiť, aby sa veliteľom amerického okupačného pásma stal civilista. Predstavitelia ministerstva vojny Henry Stimson a John McCloy však na Roosevelta naliehali, aby správa okupačného pásma bola zverená niekomu z ministerstva vojny, najlepšie vojakovi vybavenému širokými právomocami. Úplne inak však zmýšľalo ministerstvo zahraničných vecí, ktoré preferovalo nastolenie ústrednej spojeneckej vlády v Berlíne.²²² Roosevelt sa prikláňal k Morgenthauovej predstave a presadzoval vymenovanie civilného správcu, pričom mal už vybratého aj svojho nominanta – Roberta Murphyho, ktorého vyslal do Európy k Eisenhowerovmu štábu, aby sa bližšie oboznámil s nemeckou problematikou. Pred odchodom mu povedal, že Spojené štáty nebudú od Nemecka vyžadovať vojnové reparácie, ale nevylúčil, že „*Briti, Sovietsi a iné spojenecké štáty by mali dostať nemecké pracovné sily a zariadenia.*“ Spojenci mali podľa jeho názoru v Nemecku rokovať s „*veliteľmi a úradmi na miestnej úrovni*“, z čoho vyplývalo, že ústredné nemecké orgány či nemecké hlavné velenie nemali disponovať výraznejšími právomocami. Takýto postup mal Spojené štáty uchrániť pred možným obvinením, že uzavreli dohodu s nejakou skupinou ľudí, ktorá by „*predstierala, že je protinacistická, a pritom by mohla byť len zásterkou nežiaducich živlov.*“ Pokiaľ išlo o vojnových zločincov, Roosevelt presadzoval názor, že by sa s nimi malo nakladať „*sumárne*“, bez „*dlhých prieťahov a právnických procedúr.*“ To znamenalo, že po náležitej identifikácii mali byť jednoducho

²²¹ FRUS 1944, s. 299–301.

²²² ZIEMKE, E. F.: *The U. S. Army*, s. 127.

popravení. V konečnom dôsledku sa však snažil zorganizovať okupáciu Nemecka takým spôsobom, že by sa na nej dala zakladať ďalšia spolupráca so Stalinovým Sovietskym zväzom.²²³

V tejto súvislosti je vhodné priblížiť si názory Winantovho poradcu G. F. Kennana na spôsob zmyšľania zodpovedných amerických činiteľov o problematike povojnového usporiadania Nemecka. Kennan si nespomínal, že by ho počas jeho pôsobenia na poste poradcu v EPK alebo pri nejakej inej príležitosti boli z Washingtonu požiadali o konzultáciu ohľadom Nemecka, alebo že by bol niekedy dostal možnosť predložiť vláde vlastný pohľad na túto záležitosť. Kennanov priateľ Henry P. Leverich, s ktorým pred vojnou slúžil na veľvyslanectve v Berlíne, ho pri jednej príležitosti bližšie uviedol do nemeckej problematiky.²²⁴ Ukázal mu dokument týkajúci sa využitia nemeckého personálu budúcou vojenskou vládou, o ktorom sa vtedy vo washingtonských kuloároch rokovalo a ktorý bol neskôr Winantovi odoslaný do EPK ako oficiálny americký návrh. Vládny dokument konštatoval, že je nevyhnutné zabrániť, aby „*Nemci zamestnaní v administratívnom aparáte boli nepriateľmi demokratickej rekonštrukcie.*“ Z administratívnej mašinérie nemeckého štátu mali byť vylúčené „*všetky osoby patriace do určitých vymedzených skupín, zahrňujúcich prinajmenšom 3 milióny osôb.*“ Po jeho zhliadnutí sa Kennan rozhodol napísať memorandum, v ktorom sa bližšie venoval otázke takéhoto plánovania.²²⁵

Memorandum rozdelil do troch hlavných bodov. V prvom rade vyslovil presvedčenie, že úmysel americkej vlády v otázke kategorizácie obyvateľstva do určitých skupín je neuskutočniteľný, pretože takéto lustrovanie by si zo strany Spojencov vyžadovalo vysoký stupeň profesionality v oblasti personálnej politiky. A keďže bol brilantným znalcom európskych medzinárodných vzťahov, pochyboval, že by sa v takejto chúlostivej veci dala dosiahnuť súhra na tripartitnej úrovni. Existovala len malá pravdepodobnosť, že by sa Spojenci dokázali zhodnúť na vymedzení skupín, ktoré mali byť eliminované, pretože Sovietsi, ale aj Briti mali sklon viac sa zaujímať o okamžitú využiteľnosť jednotlivcov pre svoje vlastné účely a záujmy ako o ich predchádzajúce názory, ktoré kedysi (možno) hlásali. Na takéto

²²³ BESCHLOSS, M.: *Dobyvatelé*, s. 109 a 154.

²²⁴ Neznamenalo to, že by bol Kennan v tomto smere nováčikom alebo že by nebol veci dostatočne poznal. V Nemecku prežil časť detstva a študentských čias. Neskôr v tejto krajine pôsobil v úradnej funkcii viac ako päť rokov, z toho skoro tri roky počas druhej svetovej vojny.

²²⁵ KENNAN, G. F.: *Memoirs*, s. 175.

lustrovanie by zároveň bolo potrebné zriadiť obrovský a nevyhnutne nepopulárny vyšetrovací aparát. Kennanovi sa videlo nemožné podrobne preskúmať a prešetriť politické aktivity obrovského množstva ľudí v cudzej krajine, v každom prípade by sa to nezaobišlo bez chýb a omylov. Existovalo totiž viacero spôsobov, ako sa Nemci mohli vyhnúť takémuto vyšetrovaniu (zničenie záznamov, korupcia vyšetrovateľov, apod.), ktoré by tak v konečnom dôsledku viedlo len k rozporom medzi Spojencami.²²⁶

Po druhé, keby sa projekt aj bol dal úspešne realizovať, neposlúžil by cieľu, pre ktorý bol určený, lebo vo vojnu zničenej krajine sa jednoducho nedala nájsť iná skupina ľudí, schopných prevziať zodpovednosť za tých, ktorí by od moci boli odstavení. Podľa Kennanovej mienky až deväťdesiat percent z tých, ktorí boli v Nemecku schopní a rešpektovaní, spadalo presne do tých kategórií, ktoré mali byť vylúčené z verejného života. Z toho logicky vyplývalo, že správu štátu by museli prevziať okupačné sily v spolupráci s nejakou skupinou demokraticky zmýšľajúcich Nemcov. Pritom bolo nanajvýš otázne, v akom stave sa liberálne sily v krajine nachádzali; on sám ako znalec nemeckých pomerov ich považoval za žalostne malé a slabé. Ak by takáto vláda nejakým spôsobom aj vznikla, musela by si byť vedomá toho, že za chrbtom má ohromne silnú, ale nepriateľsky naladenú opozíciu. Výsledkom by bola konečná diskreditácia všetkého, za čím by západné sily v Nemecku stáli. Odtiaľ bol podľa Kennana už len krok k triumfálnemu návratu bývalých nacistov ako „osloboditeľov“ Nemecka.²²⁷

V súvislosti s rooseveltovským presvedčením o „*prušiackom nacionalizme*“ Kennan zastával názor, že odstránenie nacionalistických elementov z verejného života by bola úloha nielen neuskutočniteľná a neefektívna, ale aj zbytočná. Ťažisko americkej povojnovej prítomnosti v Nemecku videl v aktivitách smerujúcich k tomu, aby sa krajina opäť nestala zdrojom vojenskej agresie, pretože Kennan, podobne ako Roosevelt, otvorene pripúšťal, že Nemecko ako také je svojim založením nacionalistické. Z tohto dôvodu pokladal za účelné Nemecku ukázať, že agresia sa nevypláca – čo ale nechcel demonštrovať násilným odstránením ťažko vymedziteľnej skupiny ľudí z verejného života. Podľa neho úlohou Spojencov voči vtedajšej vládnucej triede v Nemecku nebolo prinútiť ju stiahnuť sa z pozícií v momente, keď sa to pre ňu stane nepríjemným bremenom, ale nekompromisne jej ukázať, že Nemecko nie je dostatočne silné na to, aby mohlo ohrozovať

²²⁶ KENNAN, G. F.: *Memoirs*, s. 175–176.

²²⁷ KENNAN, G. F.: *Memoirs*, s. 176–177.

záujmy ostatných, a že akýkoľvek pokus v tomto smere by nevyhnutne viedol ku katastrofe. Podľa Kennanových úvah by takto zvolený prístup viedol v konečnom dôsledku k postupnému oslabovaniu fašizoidných elementov. Ale ak by predsa len tieto antidemokratické zložky v spoločnosti pretrvali, bolo by to odrazom vývoja domácej nemeckej politiky, a nie nevhodných vonkajších vplyvov cudzích síl. Ako Kennan dodal, „*politický vývoj veľkých národov je podmienený a určovaný ich národnými skúsenosťami, nikdy nie zasahovaním zahraničných síl do ich vnútorných vzťahov.*“²²⁸

V inom memorande, adresovanom priamo Winantovi a týkajúcom sa možného potrestania vojnových zločinov, Kennan vyjadril svoj nesúhlas s Rooseveltovým optimizmom pokiaľ išlo o povojnovú spoluprácu so Stalinom. Nebolo to len v tom, že každý pokus o vzájomnú spoluprácu považoval za odsúdený na neúspech. Kennan nemal žiadne ilúzie o skutočných sovietskych plánoch s povojnovým Nemeckom. V tomto kontexte si neodpustil poznámku, že údajná vojenská mentalita nemeckého národa, ako to s obľubou pripomínal Roosevelt, je v skutočnosti všeobecne rozšíreným javom a rozhodne nie je charakteristickou črtou výlučne Nemcov. Z podobných príčin sa staval proti akémukoľvek programu denacifikácie. Nesympatizoval s nacistickými ideami, ale ako znalec sovietskych pomerov a diplomat nemal ani najmenšiu chuť prizerať sa tomu, ako Spojené štáty práve spoločne so Stalinom posudzujú a trestajú iných.²²⁹

Kennanove „kacírské“ úvahy však v tom čase nielenže neboli pre Washington vôbec vítané, ale ľudia sediaci na zodpovedných miestach ich v tom čase pravdepodobne ani nečítali. Americký veľvyslanec v Moskve W. A. Harriman si dokonca vyslovene neprial, aby Kennan počas svojej služby na veľvyslanectve predkladal vlastné úvahy o politickej situácii.²³⁰ Jeho názory a skúsenosti (aj z misie u Winanta) boli natoľko odlišné od oficiálnych názorov americkej zahraničnej politiky, že Kennan sám uvažoval o odchode zo služieb ministerstva zahraničných vecí a ukončení svojej diplomatickej dráhy.²³¹ O Kennanove závery a postrehy sa Washington začal serióznejšie zaujímať až po nástupe Harryho S. Trumana na prezidentský post v apríli 1945, keď sa do popredia dostávala jemu názorovo blízka skupina

²²⁸ KENNAN, G. F.: *Memoirs*, s. 177–178.

²²⁹ KENNAN, G. F.: *Memoirs*, s. 179–180.

²³⁰ KENNAN, George, F. – LUKACS, John: *George F. Kennan and the Origins of Containment 1944 – 1946: the Kennan–Lukacs Correspondence*. University of Missouri Press, 1997, s. 27.

²³¹ WANNER, J.: *Spojené štáty, III.*, s. 238.

politikov ako G. Marshall, vojak telom i dušou, či Dean Acheson.²³² Krátko na to v roku 1947 dostal Kennan možnosť naplniť svoje predstavy a získané skúsenosti pri projektovaní Marshallovho plánu.

Winant, ako oficiálny zástupca Spojených štátov amerických v EPK, sa v roku 1944 samozrejme nemohol riadiť Kennanovými úvahami, ale musel čakať na pripomienky k predloženému plánu z Washingtonu, a to takmer štyri mesiace. Až začiatkom novembra dostal inštrukciu nazvanú „Spojenecký kontrolný systém v Nemecku“ (*Allied Control Machinery in Germany*), vyhotovenú Pracovným bezpečnostným výborom (*Working Security Committee*) a schválenú ministerstvom zahraničných vecí i Zborom náčelníkov štábov. Nebrala do úvahy posledný Sovietsmi predložený dokument v danej veci, ale jej washingtonskí autori sa v inštrukcii snažili bližšie špecifikovať a osvetliť určité nejasnosti z predchádzajúceho amerického plánu. V podstate sa však jediná výraznejšia úprava týkala len otázky možného zamestnávania domácich nemeckých kádrov v administratívnej sfére, keď revidovaný dokument upresňoval, že do správnych orgánov sa mali títo prijímať len na také miesta, kde sa zvyčajne vykonávajú čisto „rutinné úkony.“ V konečnom dôsledku sa ale ponechávalo na zváženie okupačným veliteľom, či vojenská okupačná moc splní stanovené ciele skôr za pomoci vlastných dôstojníckych kádrov, alebo či bude vhodnejšie ustanoviť na niektoré pozície preverených domácich nemeckých činiteľov. Vychádzalo sa tak v ústrety Rooseveltovej predstave, aby sa problémy riešili až priamo na mieste, bez predchádzajúcich konkrétnych záväzných rozhodnutí prijatých vo Washingtone. Z toho dôvodu sa nemenil pôvodný americký plán, že v každom pásme bude najvyšším predstaviteľom moci hlavný veliteľ okupačných síl, pod ktorého právomoc mali spadať všetky ozbrojené sily aj civilné obyvateľstvo. Rovnako tak traja hlavní velitelia mali vytvoriť spoločný orgán nazvaný Vrchné spojenecké velenie (*Supreme Allied Authority*) a taktiež sa počítalo so zriadením ďalšieho výkonného orgánu – Kontrolnej rady.²³³

Z uvedeného je zjavné, že predložený upravený dokument bol zameraný výlučne na systém kontroly v povojnovom Nemecku, avšak to neznamenalo, že by sa menila dovtedajšia filozofia plánu spojeneckej kontroly v okupovanej krajine – Spojenci mali naďalej dohliadať na uplatňovanie podmienok kapitulácie, zabezpečiť postupnú demilitarizáciu, demokratizáciu

²³² MAUROIS, André: *Súbežné dejiny USA. Dejiny USA v rokoch 1917 – 1961*. Bratislava : Smena 1966, s. 311.

²³³ FRUS 1944, s. 374–378.

a denacifikáciu krajiny a riadiť povojnovú politicko–hospodársku rekonštrukciu Nemecka. Inštrukcia v zásade nijako neprecizovala predošlé elaboráty o kontrolnom mechanizme v Nemecku – ba možno povedať, že v podstatných bodoch boli všetky návrhy takmer totožné, a preto americká a britská delegácia z taktických dôvodov akceptovali sovietsky návrh ako východisko pre finálnu podobu textu. Po štylistických úpravách bola konečná verzia dokumentu nazvaná „Dohoda o kontrolnom mechanizme v Nemecku“ (*Agreement on Control Machinery in Germany*) podpísaná 14. novembra 1944 zástupcami troch veľmocí. Podľa dokumentu mali zvrchovanú moc v krajine po dobu okupácie vykonávať velitelia ozbrojených síl ZSSR, USA a Veľkej Británie, a to v súlade so smernicami svojich vlád. V celonemeckých záležitostiach mali postupovať spoločne ako členovia najvyššieho spojeneckého orgánu – Kontrolnej rady. Tá mala zabezpečiť, aby velitelia v jednotlivých pásmach postupovali vo vzájomnej zhode. Okrem toho jej úlohou bolo vypracovávať smernice vo vojenských, politických a hospodárskych otázkach týkajúcich sa celého Nemecka; v prípade zriadenia ústrednej nemeckej správy mala Kontrolná rada dozerieť na jej činnosť. Kontrolná rada sa mala schádzať minimálne raz za desať dní, na požiadanie niektorej zo strán prípadne aj častejšie. Veľmi dôležité bolo ustanovenie, že rozhodnutia Kontrolnej rady musia byť prijaté jednohlasne. Z dôvodu lepšej koordinácie mal pri každom spojeneckom štábe pôsobiť vojenský, námorný a letecký pridelenec ostatných dvoch okupačných veľmocí. Popri Kontrolnej rade mala byť zriadená aj nižšia inštitúcia – Koordinačný výbor, ktorého hlavnou úlohou bolo vypracovávať podklady pre rozhodnutia Kontrolnej rady. Ďalší medzispojenecký vládny orgán nazvaný Komandatúra (*Komendatura*) mal zodpovedať za chod a riadenie oblasti Veľkého Berlína a mali ho tvoriť traja velitelia okupačných sektorov, pričom kompetenčne mala Komandatúra spadať priamo pod Kontrolnú radu. Pokiaľ išlo o časové obmedzenia, Kontrolná rada a ostatné spojenecké kontrolné orgány mali pôsobiť iba krátkodobo – určitý, bližšie neohraničený čas po kapitulácii Nemecka, keď sa mali v krajine uplatňovať základné požiadavky bezpodmienečnej kapitulácie. V zmysle záverečného článku „Dohody o kontrolnom mechanizme v Nemecku“ mal byť následný systém kontroly v krajine, aplikovaný v neskoršom období, predmetom ďalšej trojstrannej dohody všetkých okupačných veľmocí.²³⁴

²³⁴ FRUS 1944, s. 404–406; *Dějiny diplomacie 1939 – 1945*, s. 478–479. Celý text zmluvy: *Foreign relations of the United States. Conferences at Malta and Yalta, 1945*. Washington,

Spokojní mohli byť všetci. Sovieti tým, že hoci predkladali plán ako posledný, bol prijatý za finálny. Američania zasa presadili decentralizáciu krajiny a silnú pozíciu pre vojenského veliteľa s širokými právomocami v príslušnom okupačnom pásme. A britská strana bola uspokojená príslu-
bom, že obdobie vojenskej vlády bude krátke a že neskôr bude podpísaný nový dokument upravujúci dlhodobú správu Nemecka. Existovali aj výhrady, tie sa však koncentrovali skôr na štylistickú a formálnu stránku dokumentu ako na obsahovú. Ministerstvu vojny sa napríklad názov Kontrolná rada nepozdával a presadzovalo názov z predchádzajúcich amerických návrhov a to pojem Vrchné velenie. Určitý rozruch medzi Britmi a Američanmi neskôr spôsobil boj o to, ako celý tento kontrolný mechanizmus výstižne pomenovať. Briti odmietali termín „*Vojenská vláda v Nemecku*“ (*Military Government for Germany*), ktorý americká strana vo svojej korešpondencii bežne používala a Američania zasa nechceli pristúpiť na použitie slovíčka „*komisia*“ (*Commission*). Po vzájomnej dohode prijali kompromisné riešenie a obaja nakoniec akceptovali názov Spojenecký kontrolný úrad pre Nemecko (*Allied Control Authority for Germany*).²³⁵

Na Jaltskej konferencii predstavitelia Veľkej trojky na základe tejto dohody, vypracovanej na pôde Európskej poradnej komisie, odsúhlasili hlavné zásady spoločnej politiky voči Nemecku. Potvrdili, že Kontrolná rada bude sídliť v Berlíne a jej úlohou bude dbať o koordinovanú správu a kontrolu krajiny. V súvislosti s tým, že Francúzsku bolo dodatočne pridelené jedno okupačné pásmo, jeho hlavný veliteľ sa neskôr stal štvrtým členom Kontrolnej rady.²³⁶ Systém okupačnej správy v Nemecku bol tak zásluhou EPK jasne vymedzený, ale nedostatok jednoty a postupne sa prehlbujúce názorové rozpory medzi Spojencami signalizovali možnosť, že v jednotlivých okupačných pásmach sa bude realizovať rozličná okupačná politika.

D.C.: U.S. Government Printing Office, 1955, (ďalej len *FRUS 1945, Malta and Yalta*), s. 124–127. Dostupné na internete: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945>

²³⁵ ZIEMKE, E. F.: *The U. S. Army*, s. 128.

²³⁶ BROGI, Alessandro: *A Question of Self-Esteem: The United States and the Cold War Choices in France and Italy, 1944–1958*. Westport : Praeger Publishers, 2001, s. 37; *Mezinárodní konference*, s. 318.

6. Okupačné pásma a kontrolný mechanizmus v Rakúsku

Počas druhej svetovej vojny neexistovala medzi spojeneckými mocnosťami názorová jednota ohľadom osudu povojnového Rakúska, ktoré v tom čase bolo integrálnou súčasťou Veľkonemeckej ríše. Britská strana prichádzala s návrhmi požadujúcimi, aby štátne hranice Rakúska neboli obnovené v predvojnovnej podobe, ale aby sa územie Rakúska stalo súčasťou nejakého väčšieho územno-politického celku. V októbri 1943 v Moskve minister zahraničných vecí A. Eden prezentoval návrh na začlenenie Rakúska do konfederácie podunajských štátov, ktorého súčasťou malo byť aj južné Nemecko. O mesiac neskôr v Teheráne Churchill presviedčal Stalina a Roosevelta, že Rakúsko by malo vytvoriť podunajskú federáciu spojením s Maďarskom. Podobné úvahy existovali aj v USA. Minister financií Henry Morgenthau vo svojom pláne vypracovanom v priebehu leta 1944 počítal so zriadením samostatného juhonemeckého štátu, s ktorým by bolo Rakúsko spojené prostredníctvom colnej únie. V októbri toho istého roku britský premiér Churchill počas návštevy Moskvy opätovne oživil myšlienku vytvorenia juhonemecko-rakúskej federácie; svoj návrh zopakoval na konferencii v Jalte, kde Viedeň dokonca navrhol za hlavné mesto nového štátu.

Nejasná situácia o budúcom osude Rakúska bola dôsledkom toho, že neexistovala rakúska exilová vláda, ktorá by bola dokázala sformovať relevantnú predstavu o politickej budúcnosti krajiny a ktorá by sa ju bola usilovala presadiť jednotným postupom. Rakúska emigrácia vo Francúzsku napríklad stále počítala s projektom spoločnej Veľkonemeckej socialistickej republiky, ktorý odmietal samostatnú existenciu Rakúska. Na druhej strane exiloví predstavitelia vo Švédsku na čele s Brunom Kreiskym sa jednoznačne zasadzovali o obnovenie rakúskej štátnosti. Prechodné štádium medzi uvedenými koncepciami tvorila rakúska emigrácia v Británii. Jej

predstavy spočívali v myšlienke koexistencie nezávislého autonómneho Rakúska v rámci celého Nemecka.²³⁷

Dôležitým medzníkom bola moskovská konferencia ministrov zahraničných vecí v októbri 1943, ktorej aktéri odsúhlasili, že problematika povojnového osudu Rakúska bude predmetom rokovaní EPK. Z tohto pohľadu bolo dôležitým východiskovým bodom prijatie deklarácie, na ktorej sa zhodli všetky tri zainteresované strany. Dospeli k zhode, že Rakúsko ako „*prvá slobodná krajina, ktorá padla za obeť nacistickej agresii, bude oslobodená spod nemeckej nadvlády.*“ Anexiu Rakúska hitlerovským Nemeckom 13. marca 1938 tak považovali spojenecké mocnosti za „*neplatnú*“ a necítili sa byť viazaní akýmikoľvek zmenami, uskutočnenými v Rakúsku po tomto dátume.²³⁸ Ministri však vo vyhlásení Rakúsku pripomenuli, že za spoluúčasť vo vojne po boku Nemecka bude musieť niesť zodpovednosť a že pri konečnom účtovaní budú Spojenci prihliadať na podiel, ktorým krajina prispeje k svojmu oslobodeniu.²³⁹

Najmä spočiatku sa v otázke usporiadania povojnového Rakúska angažovali hlavne európske mocnosti – Sovietsky zväz a Veľká Británia, pričom táto problematika bola na pôde EPK úzko viazaná na politiku rozdelenia okupačných pásiem v Nemecku. Britská strana v návrhu zo 14. januára 1944 ponúkala Spojeným štátom – ktoré mali v Nemecku obsadiť najmenšie okupačné pásmo – aby pri správe Rakúska prevzali rozhodujúcu úlohu. Sovieti však mali inú predstavu riešenia situácie. Tri dni po britskom návrhu predstavili plán, podľa ktorého mali Spojenci povojnové Rakúsko okupovať a riadiť spoločne. Americká smernica, ktorú Winant predložil 8. marca, sa vo všetkých smeroch od oboch predchádzajúcich výraznejšie odlišovala – Rakúsko malo byť spravované spolu s celým Francúzskom a južným Nemeckom pod kuratelou USA.²⁴⁰

Pokiaľ išlo o prístup Spojencov k jeho povojnovému osudu, v zmysle uznesenia moskovskej konferencie malo Rakúsko nadobudnúť unikátny status: malo sa s ním nakladať ako s oslobodenou krajinou, ale zároveň bolo považované za vojnového spojenca Nemecka. Americká diplomacia vychádzala z faktu, že Rakúsko bolo začlenené k Tretej ríši ešte pred vypuknutím

²³⁷ POLÁČKOVÁ, Zuzana: Politická situácia v Rakúsku v roku 1945 a prvé povojnové voľby. In: BARNOVSKÝ, M. – IVANIČKOVÁ, E. (eds.): *Prvé povojnové voľby*, s. 57.

²³⁸ KEYSERLINGK, R. H.: *Austria in World War II*, s. 152.

²³⁹ FRUS 1943, s. 761; *A Decade Of American Foreign Policy: Basic Documents 1941 – 1949*. Washington : Dept. of State, 1985, s. 13; *Mezinárodní konference*, s. 102–103.

²⁴⁰ ERICKSON, E. L.: *The Zoning of Austria*, s. 106–107.

druhej svetovej vojny, a preto Spojené štáty priamo s Rakúskom ako samostatnou krajinou vo vojnovom stave neboli; tento postoj zdieľala aj britská strana. Z toho dôvodu sa v memorande, ktoré Strang predložil v EPK 31. mája 1944 uvádzalo, že kontrolný systém v krajine má byť „oveľa priateľskejší ako v Nemecku“. Podobne ako v Nemecku sa však mal klásť dôraz na denacifikáciu a demilitarizáciu krajiny, pričom Briti počítali s tým, že spojenecké vojská sa z Rakúska stiahnu skôr ako z územia Nemecka. Vychádzali z predpokladu, že postoj domáceho obyvateľstva k spojeneckým silám bude ladený pozitívne, nakoľko ľudia mali niekoľkoročnú negatívnu skúsenosť s prítomnosťou nacistických vojsk. Na rozdiel od Nemecka malo byť prvoradou úlohou Spojencov v Rakúsku sfunkčnenie centrálného riadenia, čo sa javilo pomerne komplikované vzhľadom na to, že od roku 1939 bola krajina spravovaná z Berlína. Bolo teda veľmi pravdepodobné, že jadro novej vlády budú tvoriť exiloví predstavitelia. V konečnom dôsledku tak britský návrh smeroval k obnoveniu Rakúskej republiky a jej postupnému začleneniu do medzinárodných štruktúr. V následnej diskusii Strang doplnil memorandum konštatovaním, že britská strana je ochotná urobiť kompromis a akceptovať sovietsky návrh na tripartitnú okupáciu územia Rakúska. Winant dodal, že on ako hlavný predstaviteľ americkej delegácie sa k tomuto kompromisnému stanovisku pripája.²⁴¹

Britská strana si však Winantovým príslubom nebola príliš istá. Vypozorovala, že americký zástupca v EPK často nebol v rámci rokovaní schopný – a to nie vlastnou vinou – tlmočiť oficiálne názory zodpovedných činiteľov z Washingtonu. Preto sa britské veľvyslanectvo v USA obrátilo s požiadavkou o presné stanovisko v predmetnej veci priamo na ministra zahraničných vecí Hulla. Briti pritom považovali za potrebné upozorniť, že pokiaľ Spojené štáty naozaj vážne uvažujú o spoločnej správe Rakúska, musia zo svojej strany vyčleniť nielen príslušné vojenské jednoty na okupáciu krajiny, ale tiež zabezpečiť administratívne kapacity pre nastolenie vojenskej vlády a vytvorenie kontrolného systému.²⁴² Túto skutočnosť si začal uvedomovať aj Roosevelt. Navyše pochopil, že okupácia Nemecka a Rakúska sú v zásade spojené nádoby. V tomto smere na prezidenta vplývali

²⁴¹ FRUS 1944, s. 227–230 a 231. Winant rovnako súhlasil aj s americkým juhozápadným okupačným pásmom v Nemecku, čo v tom čase (a aj niekoľko mesiacov potom) Roosevelt rezolútne odmietal. S trojstrannou kontrolou Rakúska však prezident súhlasil, čo Winantovi ústne potvrdil pri jeho návšteve vo Washingtone 26. mája 1944.

²⁴² FRUS 1944, s. 434–435.

najmä asistent ministra vojny J. McCloy spolu s E. Stettiniom a H. Hopkinsom, ktorí sa snažili prezidenta presvedčiť, aby súhlasil s americkou kontrolou juhozápadného Nemecka.²⁴³ Napriek tomu, že Roosevelt v tom čase naďalej trval na severozápadnom, nesusediacom okupačnom pásme, Hull vo svojej odpovedi britskej strane potvrdil Winantov súhlas s plánom na spoločnú okupáciu Rakúska.

Zakrátko nato – 24. júna – odoslal Hull do Londýna nový dokument týkajúci sa politického zaobchádzania s Rakúskom. Išlo o stručne a výstižne koncipovaný návrh, čo na vtedajšie pomery v americkej exekutive bolo skôr výnimočné.²⁴⁴ Jeho autori sa pridržali premisy, že Rakúsko bolo obeťou nacistickej agresie ešte predtým, než sa stalo integrálnou súčasťou Nemecka. Zo zahraničnopolitického hľadiska sa malo Rakúsko podľa autorov dokumentu začleniť do medzinárodných štruktúr ako nezávislý demokratický štát, pričom Spojené štáty sa zaväzovali krajinu dlhodobejšie ekonomicky podporovať za podmienky, že Habsburgovci zostanú bez nároku na účasť na moci. Pokiaľ išlo o hranice, plán pripúšťal menšie úpravy na hranici s Nemeckom alebo v oblasti talianskeho Bolzana. Hranice s Juhoosláviou mali byť obnovené do podoby z roku 1940 a s Maďarskom mali byť zachované aktuálne hranice, t.j. platné v čase vypracovania dokumentu.

V prípade Československa sa mali hranice vrátiť do podoby z roku 1937. Podľa tvorcov amerického dokumentu v rakúskej verejnosti stále prežívali hlasy, ktoré presadzovali pripojenie oblastí okolo Třeboňe a Mikulova k Rakúsku. Podľa sčítania obyvateľstva z roku 1930 sa to malo týkať zhruba 61 tisíc obyvateľov s prevahou nemeckej národnosti (až 85% tamojšej populácie). Americká strana však nebola naklonená takémuto riešeniu, pretože pripojenie Třeboňe by preťalo komunikačné spojenie medzi Českými Velenicami a Plzňou. Navyše oddelenie Mikulova od československého územia by pretrhalo nielen dôležitú železničnú líniu na južnej Morave medzi Břeclavou a Znojmom (súčasť ľahu Praha – Brno – Viedeň), ale skomplikovala by sa tým aj doprava po rieke Dyje.²⁴⁵

Pokiaľ išlo o správu Rakúska, americká strana potvrdzovala svoj predošlý súhlas so spoločnou americko–britsko–sovietskou okupáciou. Avšak v dôsledku Rooseveltovho váhania vo veci výberu okupačného pásma

²⁴³ WANNER, J.: *Spojené štáty, III.*, s. 29.

²⁴⁴ Pôvodne bol návrh obširnejší, neskôr bol ale zhustený do 32 bodov. *FRUS 1944*, s. 437–449.

²⁴⁵ *FRUS 1944*, s. 440.

v severozápadnom alebo juhozápadnom Nemecku dokument obsahoval jedno dôležité nedoriešené ustanovenie. Výkonná právomoc mala byť podľa neho v prvom rade v rukách tej krajiny, ktorá bude kontrolovať juhozápadné pásmo v susednom Nemecku, pričom zvyšné dva okupačné štáty mali participovať na správe obsadeného Rakúska len druhořado. V prípade, že by nebola vytvorená rakúska vláda (pravdepodobne z exilových činiteľov), mali Spojenci utvoriť dočasnú vojenskú správu, ktorú mal v čo možno najkratšom čase nahradiť určitý mechanizmus spojeneckej civilnej kontroly. Podobne ako britská strana, ani Američania nepočítali s dlhodobším ponechaním spojeneckých okupačných vojsk na rakúskom území. Dôležitou požiadavkou, ktorá predznamenovala neskorší osud Rakúska, bola snaha o faktické zrušenie rakúskych ozbrojených síl, keď represívnu zložku štátu mala tvoriť len polícia, zložená výhradne z občanov s pôvodným rakúskym štátnym občianstvom. V rámci denacifikácie mali byť Nemci, ktorých pôsobenie na území Rakúska bolo spojené s aktívnou činnosťou v nacistických orgánoch, okamžite odsunutí do vlasti. Pôsobenie spojeneckých okupačných síl v krajine malo podľa predstáv Washingtonu vyústiť do usporiadania slobodných parlamentných volieb spojených s následným vytvorením novej nezávislej rakúskej vlády, ktorá mala prevziať zodpovednosť za ďalší vývoj v štáte.²⁴⁶

Britskú delegáciu vedenú Strangom však návrh veľmi nepresvedčil. Mala vážne pochybnosti o správnosti názoru, podľa ktorého v prípade prevzatia velenia americkými jednotkami v okupačnom pásme v juhozápadnej časti Nemecka, mali mať tieto automaticky nárok na vlastné pásmo v Rakúsku či dokonca dominantný vplyv v celom Rakúsku.²⁴⁷ A keďže americká strana podľa neho nedávala jasné signály svedčiacie o reálnej snahe vyčleniť osobitné kontingenty nevyhnutné na okupačnú správu Rakúska, Strang predložil v auguste 1944 memorandum, ktoré počítalo s rozdelením Rakúska iba do dvoch pásiem – britského, ktoré malo zahŕňať oblasť Tirolska, Štajerska a Salzburska, a sovietskeho, ktoré malo zahŕňať Horné a Dolné Rakúsko. Na druhej strane Viedeň mala byť spravovaná trojstranne, aj s pomocou amerických jednotiek.²⁴⁸

O mesiac nato – 14. septembra, zaslal Hull Winantovi nový plán na správu povojnového Rakúska, ktorý vypracoval Kombinovaný zbor

²⁴⁶ *FRUS 1944*, s. 442–444.

²⁴⁷ WANNER, J.: *Spojené štáty, III.*, s. 120–121.

²⁴⁸ *FRUS 1944*, s. 458–459.

náčelníkov štábov s odôvodnením, že EPK nie je schopná dohodnúť sa na jednotnej spoločnej smernici. Predložený dokument už na prvý pohľad dával tušiť, že išlo o elaborát vypracovaný vo vojenských kruhoch, keďže návrh zohľadňoval len anglo-americké predstavy. Inštrukcia bola oficiálne adresovaná americkému ministerstvu zahraničných vecí a britskému veľvyslanectvu vo Washingtone, pričom Winantovi bol dokument zaslaný „len pre informáciu“, aby s ňou oboznámil ostatných členov komisie. Podľa washingtonských vojenských odborníkov mal hlavný veliteľ spojeneckých vojsk zodpovedať v prvej fáze okupácie za správu tej časti Rakúska, v ktorej sa bezprostredne po kapitulácii Nemecka mali nachádzať ním riadené vojenské jednotky. V druhej fáze mala byť vo Viedni vytvorená Spojenecká komisia (*Allied Commission*), ktorej členmi mali byť traja vojenský veliteľia – po jednom zo sovietskej, britskej a americkej strany. Spojenecká komisia mala riadiť Rakúsko až do vytvorenia celorakúskej vlády, akceptovanej všetkými tromi spojeneckými mocnosťami. Podľa dokumentu mali Spojené štáty participovať na správe Rakúska na celoštátnej úrovni, avšak v krajine mala byť dislokovaná len malá časť amerických okupačných síl. Inštrukcia sa vôbec nezmieňovala o rozdelení Rakúska na okupačné pásma a ako ďalší sporný bod dokumentu sa ukazovalo rozhodnutie Kombinovaného zboru náčelníkov štábov zriadiť nový tripartitný orgán, ktorý mal sídlieť v Londýne a pripravovať podklady pre rozhodnutia Spojeneckej komisie. Akceptácia takéhoto plánu sovietskou stranou bola len málo pravdepodobná, pretože predložený plán narúšal dovtedajšiu organizačnú štruktúru úvah o vytvorení a fungovaní okupačných pásiem v Rakúsku.²⁴⁹

V priebehu októbra sa však situácia začala meniť a postupne začalo byť jasné, že Červená armáda dosiahne Viedeň skôr ako anglo-americké jednotky, ktoré mali obsadiť územie Rakúska, ale zostávali uviaznuté na talianskom fronte. Britská vláda preto z taktických dôvodov navrhla Washingtonu, aby spoločne prinútili Moskvu prijať dohodu, podľa ktorej armáda toho štátu, ktorá obsadí Viedeň ako prvá, okamžite prizve reprezentantov ostatných dvoch spojeneckých veľmocí do tripartitnej komisie pre správu Rakúska.²⁵⁰ Sovietski si však boli vedomí toho, že hlavné mesto Viedeň bude obsadené práve ich vojskami, a nie americkými či britskými. Sovietsky minister zahraničia V. Molotov v liste adresovanom

²⁴⁹ FRUS 1944, s. 461.

²⁵⁰ FRUS 1944, s. 466–467.

americkému veľvyslanectvu v Moskve dal v súvislosti s predchádzajúcimi návrhmi otvorene najavo, že sovietska vláda považuje vyriešenie otázky zostavenia Tripartitnej kontrolnej komisie (*Tripartite Control Commission*) vo Viedni výhradne za úlohu EPK, a nie vojenských orgánov západných spojeneckých mocností. Zároveň vyjadril očakávanie, že v tejto súvislosti sa vyjasní aj otázka okupačných pásiem v Rakúsku. Molotovov zásah do riešenia predmetných záležitostí bol jednou z mála udalostí, keď niektorý z vysokopostavených spojeneckých politických činiteľov otvorene podporil kompetentnosť Európskej poradnej komisie.

Kennan, ktorý v tom čase už pôsobil na americkom veľvyslanectve v Moskve, však vystríhal americkú vládu, aby skôr než dá súhlas s účasťou na trojstrannej správe Rakúska, sa dobre informovala o úskaliach, ktoré takáto angažovanosť môže priniesť pre politické záujmy USA. Upozorňoval najmä na skutočnosť, že americká a sovietska predstava o znovunastolení demokratického a nezávislého Rakúska nemusí zákonite znamenať to isté. Ako zdôraznil, dovtedajšie skúsenosti nenaznačovali, že by Sovietsi v prostredí strednej a východnej Európy mali tendenciu nastoľovať skutočne demokratické a nezávislé štátne zriadenia. Podľa Kennana sa to nedalo očakávať najmä v krajinách, v ktorých sa hlavné politické elity neorientovali na úzku spoluprácu so Sovietskym zväzom – čo bol aj prípad Rakúska.²⁵¹

Vo Washingtone však tak ďaleko ani neuvažovali. Tam prežívali skôr obavy z toho, že Spojené štáty by sa museli v Rakúsku výraznejšie angažovať, čo by si zákonite vyžadovalo väčšie výdavky na udržiavanie amerických okupačných vojsk. Za tejto situácie neprekvapovalo, že medzi sympatizantov vlastného amerického okupačného pásma v Rakúsku nepatrili ani vedúce kruhy ministerstva zahraničných vecí USA. C. Hull, a spočiatku ani jeho nástupca E. Stettinius, neprejavovali výraznejší záujem o bezprostredný americký vplyv v tejto stredoeurópskej krajine. Na druhej strane však mali obaja záujem, aby Spojené štáty určitým spôsobom na kontrolnom systéme participovali. Takúto vnútorne rozpornú víziu však Winant právom považoval za utopickú a nerealizovateľnú. Počas neformálnych rozhovorov mu Gusev dal dokonca otvorene najavo, že bez vlastného pásma a bez priamej prítomnosti vojenských síl bude vplyv Spojených štátov na politický vývoj v krajine minimálny. Winanta takýto otvorený postoj sovietskeho zástupcu v EPK miatol a vo svojom hlásení do Washingtonu neskrýval prekvapenie, že Sovietsi „na nás vyvíjajú silný

²⁵¹ FRUS 1944, s. 467–468.

nátlak na prijatie vlastného pásma“. Poukázal i na to, že sovietska strana chce mať v otázke hraníc jednotlivých pásiem jasno ešte skôr ako pristúpi k rokovaniam o kontrolnom systéme v krajine.²⁵²

Aký postoj by v celej veci mali zaujať Spojené štáty, sa Winant zaujímavým spôsobom vyjadril v liste adresovanom novovymenovanému ministrovi zahraničných vecí E. Stettinovi 8. decembra 1944. Podľa Winanta mali USA v menších krajinách dve hlavné priority. Prvou bola podpora nezávislosti týchto krajín. Druhý cieľ súvisel s poznaním, že rozbroje alebo lokálne konflikty odohrávajúce sa na úplne opačnom konci zeme, môžu výrazne otriasť celosvetovou politickou stabilitou. Ako príklad uviedol, že dvakrát za posledných 25 rokov boli Spojené štáty zatiahnuté do svetovej vojny kvôli nepokojom na európskom kontinente. Ani v jednom z týchto prípadov USA nemali pod kontrolou udalosti, ktoré napokon vyústili do priamej vojenskej angažovanosti. Preto Winant s ohľadom na uvedené okolnosti požiadal Stettinia, aby prehodnotil svoj dovtedajší postoj a navrhol mu prijať americké okupačné pásmo v Rakúsku.²⁵³ Winantove slová iba potvrdzovali skutočnosť, že chybou diplomacie Spojených štátov v rokoch druhej svetovej vojny nebolo len to, že voči sovietskym požiadavkám nevystupovala rozhodnejšie, ale najmä fakt, že USA vo všeobecnosti „*mali sklon nebrať geografiu príliš vážne*.“²⁵⁴

Na rozdiel od viacerých prípadov v minulosti, Winantova snaha tentoraz slávila úspech, lebo krátko po odoslaní listu Štátnemu departmentu Roosevelt Stettinovi nariadil, aby Winant prejavil v Londýne jasný záujem o vlastné americké okupačné pásmo v Rakúsku. Zostáva faktom, že Winant v tomto smere nemusel v rámci komisie vyvinúť väčšie úsilie, lebo posledný sovietsky návrh predložený v novembri 1944 priamo počítal s takouto eventualitou. Podľa tohto plánu mali Sovieti okupovať východnú polovicu Dolného Rakúska a Štajersko; Briti západnú polovicu týchto krajín plus Korutánsko a americká strana mala okupovať časť Horného Rakúska a krajiny Salzbursko, Vorarlbersko a Tirolsko. Viedeň mala byť podľa vzoru Veľkého Berlína rozdelená do troch pásiem – severovýchodného pod správou Sovietov, severozápadného pod správou Britov a južná časť mesta mala byť spravovaná Spojenými štátmi.²⁵⁵

²⁵² FRUS 1944, s. 472.

²⁵³ FRUS 1944, s. 477.

²⁵⁴ KENNAN, G. F. – LUKACS, J.: *George F. Kennan*, s. 45.

²⁵⁵ FRUS 1944, s. 471–472 a 478; ERICKSON, E. L.: *The Zoning of Austria*, s. 109.

V januári 1945 vypracovalo ministerstvo zahraničných vecí USA stručný sumár krokov, ktoré bude potrebné vykonať v súvislosti so správou Rakúska. Podľa dokumentu hlavný cieľ americkej politiky spočíval v politicko–hospodárskom odčlenení Rakúska od Nemecka a obnovení rakúskej nezávislosti. Štátny department zároveň potvrdil, že Spojené štáty majú záujem o vlastné okupačné pásmo v Rakúsku – Washington si uvedomil, že len tak môžu USA reálne presadzovať svoje ciele v okupovanej krajine. Na rozdiel od predloženého sovietskeho plánu, americká strana predpokladala, že centrum Viedne (Innere Stadt) bude spravované tripartitne, pretože práve v tejto časti mesta sa nachádzali najdôležitejšie administratívne budovy. Ďalšou pripomienkou bolo, aby s ohľadom na infraštruktúru východná časť Tirolska, ktorá bola pririeknutá americkej strane, patrila rovnako ako susedné Korutánsko do britského okupačného pásma.²⁵⁶

S okupačným pásmom pre Francúzsko sa v tom čase ešte nepočítalo. Francúzsky zástupca v EPK R. Massigli spočiatku predpokladal, že vo Viedni bude pravdepodobne dislokovaný len symbolický francúzsky kontingent, pretože prioritou zostávalo obsadenie francúzskeho okupačného pásma v Nemecku. Zmena nastala až koncom januára 1945, keď Francúzi prostredníctvom britskej vlády požiadali o podporu pri vyčlenení ich vlastného okupačného pásma v Rakúsku. Strang v rámci diskusie o tejto otázke na pôde komisie navrhol technickú úpravu – aby kontrolu nad Tirolskom a Vorarlberskom, ktoré ležali v americkom pásme, prevzali francúzske jednotky. Bol to smelý plán, najmä ak si uvedomíme, že ešte nebolo vôbec isté, či francúzskym jednotkám bude umožnené zúčastniť sa na povojnovej správe Rakúska. Onedlho na to – 25. januára – Strang predložil svojim kolegom v komisii podrobný plán fungovania štvorstranného kontrolného mechanizmu v Rakúsku. Avšak sovietsky ani americký delegát nemali v tom čase bližšie inštrukcie nadriadených orgánov o tejto otázke, a tak ostala predbežne otvorená. Podľa neskoršieho Winantovho hlásenia Stettinovi sovietsky zástupca definitívne akceptoval francúzsku spoluúčasť na okupácii Rakúska až 4. apríla 1945.²⁵⁷

Počas rokovaní EPK o vytyčovaní okupačných zón vo Viedni komisia narazila na určité problémy. Nebolo ujasnené, či sa má pri delimitácii vychádzať z pôvodných predvojnových hraníc mesta existujúcich k 31. decembru 1937 (tento variant presadzovala sovietska strana) alebo sa majú

²⁵⁶ *FRUS 1945*, s. 5–6.

²⁵⁷ *FRUS 1945*, s. 1, 13, 17 a 41.

zachovať aktuálne hranice oblasti „Veľkej Viedne“, ktoré naopak preferovali Američania i Briti. Sovietski zástupcovia sa v diskusii snažili presadiť svoj variant argumentáciou, že pre rakúsky ľud by nebolo dobrým signálom, ak by zostali zachované hranice mesta, ktoré boli ustanovené počas nacistickej okupácie. Západné veľmoci však nástojili na väčších hraniciach mesta najmä z jedného dôvodu: pre USA i Veľkú Britániu bolo mimoriadne dôležité, aby ich vojenské jednotky a personál sídliači vo Viedni mali zabezpečené priame spojenie s Washingtonom – čo bolo možné len prostredníctvom letiska. Záležitosť bola o to háklivejšia, že Viedeň ležala hlboko v sovietskom pásme. Na tento aspekt upozorňoval najmä americký odborník pre záležitosti Rakúska John Erhardt. V Sovietmi spravovanom okupačnom pásme vo Viedni by sa totiž podľa nimi preferovanej schémy nachádzali dve veľké letiská; tretie malo pripadnúť Francúzom, pričom pre britské a americké pásmo sa nerátalo ani s jedným veľkým letiskom. Američania síce mohli mať k dispozícii jedno či dve menšie letiská, ale tie neumožňovali pristávať ťažkým štvormotorovým bombardérom ani nákladným lietadlám. Aj tak však išlo o krok dopredu, lebo podľa predchádzajúcich sovietskych úvah mali všetky tri väčšie letiská spadať pod kontrolu Červenej armády. Stettiniov zástupca Dean Acheson preto Winanta v apríli 1945 inštruoval, aby navrhol úpravu hraníc mestských okupačných pásiem tak, aby Spojené štáty kontrolovali oblasť okolo letiska Schwechat.²⁵⁸

Jednou z priorit americkej zahraničnej politiky v Rakúsku bola snaha o čo možno najskoršie ustanovenie štvorstrannej vojenskej vlády, ktorej prvoradá úloha mala spočívať v dohliadaní na spretfhanie väzieb s Nemeckom a obmedzenie jeho vplyvu v krajine. S tým súvisel iný dôležitý aspekt – Američania (podobne aj Briti) odmietali uznať právo rakúskej domácej či exilovej skupiny na vytvorenie povojnovej vlády, pokiaľ si rakúsky ľud prostredníctvom slobodných volieb sám nezvolí svojich politických zástupcov. Preto Winant i Strang vyvíjali na Guseva nátlak, aby sovietska strana neblokovala vyriešenie otázky zriadenia spoločného kontrolného orgánu, ktorý by spravoval krajinu v najkritickejšom čase – od dobytia Viedne po kapituláciu Nemecka. Gusev však naliehal, aby sa v rámci komisie prijala najprv dohoda o definitívnom vymedzení okupačných pásiem a systéme fungovania kontroly v krajine. Okrem toho sa neustále snažil otvárať otázku rakúskych vojnových reparácií, čo západní Spojenci rozhodne odmietali.²⁵⁹

²⁵⁸ *FRUS 1945*, s. 22–23 a 46.

²⁵⁹ *FRUS 1945*, s. 38 a 43–44.

Počas nasledujúcich rokovaní londýnskej komisie prišlo v apríli 1945 k dohode, že Francúzsko bude spravovať provincie Tirolsko a Vorarlbersko, čím sa v zásade vymedzili okupačné pásma v rámci celého Rakúska; avšak je potrebné podotknúť, že napriek tejto predbežnej dohode bola uvedená problematika definitívne vyriešená až o ďalšie tri mesiace. Stále sa však nedarilo presvedčiť Guseva, aby sa pri vytyčovaní pásiem v rámci hlavného mesta vychádzalo z aktuálnych administratívno-správnych hraníc tzv. Veľkej Viedne. Winant v zmysle Achesonovej inštrukcie od sovietskej strany požadoval, aby letisko Schwechat spolu s celou jeho infraštruktúrou spravovali americké jednotky, pričom argumentoval tým, že by bolo otvorené pre okupačné sily ostatných štátov. Avšak Gusev zostával neústupčivý a odvetil, že Američania môžu pokojne využívať letisko Aspern, ktoré mali pod kontrolou sovietske jednotky. Winant preto navrhol Gusevovi kompromis. Pokiaľ by sovietska strana pristúpila k určitým ústupkom v prípade letísk, Spojené štáty by boli ochotné akceptovať dominantné postavenie sovietskej správy v centrálnej časti hlavného mesta. Tieto dva body týkajúce sa správy hlavného mesta Viedeň – dispozičné právo na letisko Schwechat a správa centrálnej časti mesta, tzv. Innere Stadt tak stále zostávali nevyriešenými otázkami.²⁶⁰

Nervozita a obavy z posledného vývoja na európskej politickej scéne na jar roku 1945 (otvorený sovietsky nátlak v Rumunsku a Bulharsku, spory okolo zloženia poľskej vlády) sa preniesla aj na vrcholných predstaviteľov západných veľmocí. Začiatkom apríla zaslal britský premiér Churchill Rooseveltovi list, v ktorom vyslovil vážne znepokojenie nad situáciou v Rakúsku. Ešte pred šiestimi týždňami sa so Stalinom v Jalte dohodli na vytvorení dočasných okupačných pásiem, ale sovietska strana stále nebola ochotná písomne potvrdiť svoj záväzok. Churchill preto navrhol, aby sa v čase, keď Červená armáda už stála pred Viedňou a pravdepodobne hodlala obsadiť celé Rakúsko, anglo-americké jednotky posunuli čo najďalej na východ a zabezpečili si tak výhodnú rokovaciu pozíciu.²⁶¹

Krátko po vstupe Červenej armády na rakúsku pôdu sa situácia naozaj začala komplikovať. Moskva v nótach z 24. apríla oznámila vládám USA a Veľkej Británie, že hodlá uznať novú vládu na čele so socialistom Karlom Rennerom,²⁶² pretože „vytvorenie dočasnej rakúskej vlády môže

²⁶⁰ FRUS 1945, s. 65–67.

²⁶¹ CHURCHILL, W. S.: *Druhá svetová válka*, 6., s. 492–493.

²⁶² Stalin poznal Rennera a aj jeho medzivojnovú kariéru veľmi dobre. V duchu

Spojencom výdatne pomôcť v boji za úplné vymanenie Rakúska zo závislosti od Nemecka“. Celá záležitosť bola sovietskou stranou prezentovaná tak, že pomoc ponúkol Moskve sám Renner. Západné mocnosti považovali sovietsky postup za jednostranný a odporujúci jaltskej Deklarácii o oslobodenej Európe; napriek tomu sovietska vláda 29. apríla oficiálne uznala novú Rennerovu vládu.²⁶³

Okrem toho sa udiala ďalšia nepríjemná udalosť, ktorá vo Washingtone vzbudila rozhorčenie. Keďže EPK ešte vždy nerozhodla o mechanizme spoločnej správy v centrálnej časti Viedne (spor o správu Innere Stadt), ani o presnom vytýčení okupačných pásiem v hlavnom meste, Stalin navrhol prizvať skupinu amerických, britských a francúzskych expertov, aby túto háklivú tému riešili priamo na mieste. Ich prilet bol už dohodnutý a naplánovaný, avšak v dôsledku novej situácie sovietska vláda radikálne zmenila dovtedajší postoj a príchod expertov do Viedne označila za nežiaduci. Podobne ako predtým Molotov, odvolávala sa na fakt, že jedine EPK je kompetentná rozhodnúť o ich vytýčení. Roosevelt s Churchillom preto zaslali Stalinovi list, v ktorom vyjadrili svoje znepokojenie nad neochotou prijať delegáciu a zároveň tlmočili nesúhlas s uznaním novej rakúskej vlády. Oba považovali za potrebné, aby expertná komisia podrobnejšie preskúmala situáciu vo Viedni, ktorá bola silne poznačená nedávnymi bojovými operáciami a mohla tak vypracovať odbornú správu pre EPK.²⁶⁴ Sovietska strana prostredníctvom A. Vyšinského odmietla tieto výhrady s odôvodnením, že zástupcovia západných krajín budú môcť prísť do Viedne potom, čo sa EPK dohodne na vymedzení okupačných pásiem v rámci hlavného mesta. Avšak tento argument bol zavádzajúci a nelogický, pretože práve to mal byť cieľ návštevy spojeneckej delegácie – posúdiť situáciu priamo v teréne, aby EPK mohla kvalifikovane rozhodnúť v otázke rozdelenia okupačných pásiem vo Viedni.²⁶⁵

Záležitosť okolo vymedzenia jednotlivých okupačných zón v rámci Viedne sa neúmerne natáhovala, pozitívny obrat v tomto smere neprinieslo

leninského zmýšľania ho považoval za „zradcu svojej triedy“ a vedel, že Renner svojho času privítal anšlus Rakúska. Nепrekvapuje preto, že Stalin na informáciu o Rennerovi zareagoval slovami: „*Čože, ten starý zradca je ešte na živé?*“ O to pozoruhodnejší bol dodatok, výstižne charakterizujúci zmýšľanie a záujmy vtedajšieho sovietskeho vedenia: „*On je práve ten muž, ktorého potrebujeme!*“ In: POLÁČKOVÁ, Z.: Politická situácia, s. 59.

²⁶³ FRUS 1945, s. 94–95; *Dějiny diplomacie 1939 – 1945*, s. 547.

²⁶⁴ CHURCHILL, W. S.: *Druhá světová válka*, 6., s. 500–501.

²⁶⁵ FRUS 1945, s. 108 a 113.

ani ukončenie vojny, ani sovietskou stranou dodatočne povolená júnová návšteva anglo–americko–francúzskej delegácie vo Viedni. Okrem striktno vymedzeného územia hlavného mesta im na pokyn miestnych sovietskych vojenských veliteľov nebolo umožnené, aby si prehliadli čokoľvek iné. Navyše americká a britská stála misia v hlavnom meste Rakúska dostali od maršala Fiodora I. Tolbuchina príkaz, aby najneskôr 10. alebo 11. júna opustili Viedeň. Ako si na adresu situácie v Rakúsku poznamenal Churchill, „nikto okrem Rusov v ňom nemá žiadnu moc a nikomu nie sú priznané ani obyčajné diplomatické práva. Ak ustúpime v tejto veci, budeme musieť považovať Rakúsko za súčasť sovielizovanej polovice Európy.“²⁶⁶

Britský premiér pripisoval vyriešeniu rakúskeho problému mimoriadny význam, a preto Trumanovi navrhol – ako určitú formu nátlaku na sovietsku stranu –, aby podmienil odchod anglo–amerických vojsk z tých oblastí v Nemecku, ktoré prináležali do sovietskeho okupačného pásma tým, že súbežne sa v rovnakom čase stiahnu sovietske jednotky z toho územia v Rakúsku, ktoré malo podľa predbežnej dohody spadať pod správu západných okupačných mocností. Truman spočiatku váhal: v odpovedi uviedol, že trojstranná dohoda o okupácii Nemecka, vypracovaná a dohodnutá na pôde EPK ešte v roku 1944 vylučuje, aby sa otázka stiahnutia amerických vojsk mohla spájať s riešením iného, priamo nesúvisiaceho problému – znemožnilo by sa tým zostavenie a sfunkčnenie Kontrolnej komisie v Nemecku. Truman si síce neprial narastanie napätia medzi Spojencami, ale na druhej strane nechcel v otázke Rakúska Sovietom ustupovať, a preto nakoniec s Churchillovým návrhom súhlasil. Rozhodol sa zaslať Stalinovi diplomaticky formulovaný list, v ktorom navrhol, aby všetci traja najvyšší spojeneckí velitelia vydali svojim armádam pokyny, v zmysle ktorých sa mali ich vojenské jednotky stiahnuť do príslušných okupačných pásiem. Novinkou bolo, že v prípade Rakúska pripustil, že dokončenie vymedzenia jednotlivých okupačných pásiem vo Viedni by mohlo prebehnúť rýchlejšie, keby vyriešenie tejto otázky prešlo do kompetencie veliteľov pôsobiacich priamo na mieste. Churchill zároveň poslal Stalinovi vlastný list, v ktorom ho informoval o ochote stiahnuť britské vojská zo sovietskeho okupačného pásma v Nemecku. V závere listu však Stalinovi podotkol, že očakáva od neho podobnú inštrukciu, „aby sa toho istého dňa, kedy začnú britské presuny v Nemecku, začali ruskí vojaci súčasne sťahovať z tej časti Rakúska, ktorú Európska poradná komisia v zásade

²⁶⁶ FRUS 1945, s. 132.

stanovila za súčasť britského pásma.“ Stalin v odpovedi s návrhom súhlasil. Za dátum sťahovania vojsk však namiesto 21. júna určil až 1. júl z dôvodu účasti sovietskych hlavných veliteľov na vojenskej prehliadke v Moskve.²⁶⁷

Dohoda dosiahnutá na najvyššom fóre umožnila pokročiť v riešení otvorených otázok v Rakúsku a v priebehu niekoľkých dní komisia naozaj dospela k zdarnému výsledku. 1. júla skutočne začalo sťahovanie armád do vlastných okupačných pásiem a 4. júla 1945 sovietske vojská uvoľnili pre potreby západných armád dve väčšie letiská. V rovnaký deň EPK potvrdila „Dohodu o kontrolnom mechanizme v Rakúsku“ (*Agreement on Control Machinery in Austria*). O päť dní nato bola v komisii podpísaná – už tri mesiace stará – „Dohoda o okupačných pásmach v Rakúsku a správe mesta Viedeň“ (*Agreement on Zones of Occupation in Austria and the Administration of the City of Vienna*).²⁶⁸

Kontrolný mechanizmus Spojencov pozostával zo Spojeneckej rady, ktorú tvorili štyria vojenský komisári menovaní každou mocnosťou (a zároveň hlavní velitelia v jednotlivých okupačných pásmach), ďalej výkonného výboru a personálu menovaného štyrmi vládami. Celý tento systém sa nazýval Spojenecká komisia pre Rakúsko.²⁶⁹ Napriek tomu, že Spojenecká komisia bola technicky odvodená z modelu Spojeneckej kontrolnej komisie v Nemecku, jej úloha bola iná. Mala zabezpečiť oddelenie rakúskej správy od nemeckej administratívy a jej fungovanie bolo limitované na relatívne krátky čas dovtedy, kým sa neuskutočnia slobodné parlamentné voľby a nevzide z nich ústredný výkonný orgán. Na rozdiel od Nemecka, kde sa Spojenci snažili o decentralizáciu krajiny, v Rakúsku bola snaha opačná – udržať jednotu medzi pomerne malými provinciami. Nemali sa tu ani vytvárať žiadne spoločné spojenecké koordinačné komisie, ale len výkonné výbory a štáby.²⁷⁰ Podstatné z pohľadu západných mocností bolo, že Spojenecká komisia aj napriek existencii Rennerovej vlády mala vyhradené právo rozhodovať o všetkých podstatných celorakúskych otázkach.

²⁶⁷ FRUS 1945, s. 132–137; CHURCHILL, W. S.: *Druhá svetová válka*, 6., s. 583–587.

²⁶⁸ WANNER, J.: *Spojené štáty*, III., s. 148.

²⁶⁹ *Dějiny diplomacie 1939 – 1945*, s. 582.

²⁷⁰ *Foreign relations of the United States: diplomatic papers: the Conference of Berlin (the Potsdam Conference), 1945, Volume I*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1960. (ďalej len FRUS 1945, *Potsdam Conference, I.*), s. 351–355. Dostupné na internete: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945BerlinV01>; POLÁČKOVÁ, Z.: *Politická situácia*, s. 57–58.

Pokiaľ išlo o okupačnú správu krajiny, Rakúsko bolo rozdelené na štyri pásma, pričom sa vychádzalo zo stavu vnútrozemských hraníc provincií k 1. októbru 1938. Sovietskom pripadlo severovýchodné okupačné pásmo zaberajúce Dolné Rakúsko, Burgenland a časť Horného Rakúska, ležiacu severne od Dunaja. Severozápadné pásmo (južná časť Horného Rakúska, Salzbursko a malá časť severného Štajerska) obsadili americké jednotky. Briti spravovali južné pásmo – takmer celé Štajersko, Korutánsko a východo-tirolský okres Linz; Francúzom pripadlo Tirolsko a Vorarlbersko.

Viedeň (rovnako ako Berlín) bola rozčlenená do štyroch okupačných sektorov, ale na rozdiel od celorakúskych pásiem sa pri ich vytyčovaní vychádzalo zo stavu k 31. decembru 1937. Sovietske vojská tak mali podľa dohody obsadiť obvody Leopoldstadt, Brigittenau, Floridsdorf, Wieden a Favoriten, Američania obvody Neubau, Josefstadt, Hernals, Alsergrund, Währing a Döbling, Britom pripadli Hietzing, Margareten, Meidling, Landstrasse a Simmering a francúzske jednotky mali okupovať Mariahilf, Penzing, Funfhaus, Rudolfsheim a Ottakring. Len centrum – Innere Stadt malo byť okupované spoločne. Zodpovednosť za správu celého mesta spočívala na pleciach medzispojeneckého orgánu – Komandatúry, pozostávajúceho zo štyroch veliteľov vymenovaných víťaznými veľmocami.

Súčasťou dohody bolo ustanovenie, že sovietske jednotky uvoľnia letisko Tulln pre potreby amerických jednotiek a letisko Schwechat odovzdajú pod britskú správu, pričom ho bude môcť využívať aj francúzska armáda. Stručnú „Dohodu o okupačných pásmach v Rakúsku a správe mesta Viedeň“, podpísanú predstaviteľmi Európskej poradnej komisie 9. júla 1945 v Londýne, postupne ratifikovali jednotlivé spojenecké vlády – 12. júla Veľká Británia, 16. júla Francúzsko, 21. júla Sovietsky zväz a ako posledné 24. júla Spojené štáty, čím nadobudla právoplatnosť.²⁷¹ Okrem toho komisia vyhotovila k dokumentu krátky sprievodný komentár, ktorý obsahoval opatrenia apolitického charakteru (spoločné využívanie komunikácií vo Viedni, voľnosť pohybu osôb), ale upravoval tiež možnosti ubytovania, tréningu a využitia rekreačných zariadení príslušníkmi vojenských posádok, ktorí pôsobili v oblasti hlavného mesta.²⁷² Napriek tomu, že aj v otázke Rakúska existovali medzi Spojencami tretie plochy, táto problematika nebola natoľko komplikovaná ako v prípade Nemecka. Pramenilo to z faktu,

²⁷¹ *A Decade Of American Foreign Policy*, s. 253–254; ERICKSON, E. L.: *The Zoning of Austria*, s. 113.

²⁷² *FRUS 1945*, s. 158–159.

že tak Američania a Briti na jednej, ako aj Sovietsi na strane druhej sa veľmi skoro zhodli v tom, že Rakúsko budú považovať za prvú obeť nemeckej agresie. Navyše ako už bolo uvedené, rakúska problematika – okrem záverečnej fázy vojny – zostávala v geopolitických plánoch Spojencov v úzadí. Súviselo to s tým, že spor o podobu kontrolného a správneho systému v krajine bol v hlavných rysoch odvodený od nemeckého, o ktorom sa diskutovalo nepomerne viac. Vzhľadom na to, že Rakúšania sa v priebehu vojny nepokúsili o takmer žiadnu rezistenciu, Spojencom bolo dlhodobo jasné, že podobne ako v Nemecku budú musieť v povojnovom období znormalizovať chod štátu sami. Je preto paradoxné, že v podstate jediný väčší problém, ktorý EPK musela v súvislosti s Rakúskom riešiť – vymedzenie okupačných pásiem vo Viedni – sa podarilo odstrániť až mesiac po skončení vojny. A je nanajvýš pravdepodobné, že keby nebola existovala spojenecká dohoda o rozdelení krajiny na okupačné pásma spravované nielen Sovietskym zväzom, ale aj západnými mocnosťami, Rakúsko by bol postihol podobný osud postupnej sovielizácie, ako tomu bolo v prípade Československa, Maďarska či východnej časti Nemecka (neskoršej NDR).

7. Kapitulácia Nemecka

7.1 Prímerie, či kapitulácia bez podmienok?

Dňa 24. januára 1943 prezident Roosevelt na stretnutí s Churchillom v Casablance vyhlásil, že Spojenci nebudú v prípade štátov Osi akceptovať nič iné ako bezpodmienečnú kapituláciu. Striktne formulovaným vyhlásením sa snažil nedať priestor rôznym dohadom pri určovaní podmienok ukončenia vojny s nepriateľom a zároveň si takto vytváral priestor na ľahšie presadenie svojej vízie usporiadania povojnového sveta, v ktorom Nemecko ani Japonsko nemali hrať dominantnú rolu. Napriek tomu nebolo celkom jasné, čo presne mal tento pojem znamenať v kontexte s budúcnosťou Nemecka. O otázke bezpodmienečnej kapitulácie sa diskutovalo na najvyšších fórach spojeneckých stretnutí i na domácej americkej politickej scéne. V marci 1943 sa Eden počas návštevy Washingtonu stretol so zástupcami Výboru pre zahraničné vzťahy (*Foreign Relations Committee*) amerického senátu, v ktorom sa v tom čase viedli otvorené spory medzi zástancami izolacionizmu a internacionalizmu, pričom obe strany mali odlišný názor na to, aký vplyv by mali mať Spojené štáty v porazených krajinách. Eden spolu Hullom sa snažili ovplyvniť senát, aby v tejto otázke nezachádzal do podrobností, ale aby sa senátori venovali len všeobecným témam, ktoré nemôžu mať negatívny odraz u Spojencov – v tomto prípade u Sovietskeho zväzu.²⁷³

Hull s Rooseveltovým stanoviskom prezentovaným v Casablance nesúhlasil z dvoch dôvodov. Po prvé, zdôrazňovanie kategorickej požiadavky bezpodmienečnej kapitulácie nevyhnutne predlžovalo bojové operácie, pretože nepriateľskú stranu to stavalo do beznádejnej situácie a – pokiaľ išlo o Spojencov – takáto požiadavka z nich v očiach mnohých

²⁷³ ARMSTRONG, A.: *Unconditional*, s. 59–60.

robila len dobyvateľov. Druhou výhradou bol fakt, že víťazné mocnosti by presadzovaním uvedenej požiadavky logicky museli byť pripravené ihneď prevziať zodpovednosť za riadenie dobytých území. Hull bol pritom presvedčený, že Spojené štáty, ale ani ostatní Spojenci nie sú pripravení prevziať na seba takú veľkú zodpovednosť. Dával preto prednosť flexibilnejším podmienkam kapitulácie.²⁷⁴ V prípade Nemecka a Japonska pripúšťal tvrdé podmienky, ale v prípade ostatných štátov Osi – Rumunsko, Bulharsko, Maďarsko, Fínsko a Taliansko sa prikláňal k mäkším podmienkam.²⁷⁵

Podobne ako Hull, i britský premiér Churchill nerád používal slovné spojenie bezpodmienečná kapitulácia. Začiatkom augusta 1943 si poznamenal, že postupné oslabovanie Nemecka zákonite povedie k znižovaniu odporu, a tým k záchrane rádovo desiatok tisíc životov Britov a Američanov. Nepovažoval preto za potrebné zbytočne sa oháňať týmto sloganom.²⁷⁶

Svoj pôvodný kategorický postoj sa následne snažil do istej miery korigovať aj Roosevelt, keď 25. augusta 1943 v Kongrese povedal, že obavy z bezpodmienečnej kapitulácie môžu mať len fašistickí lídri, ale nie nimi ovládané národy, lebo cieľom Spojených národov je umožniť oslobodeným národom zariadiť si vlastný slobodný politický život podľa svojej vôle a dosiahnuť ekonomickú bezpečnosť.²⁷⁷ Na moskovskej konferencii ministrov zahraničných vecí, konanej v októbri 1943, Hull, Molotov a Eden použili termín bezpodmienečná kapitulácia v úvode Deklarácie štyroch národov o všeobecnej bezpečnosti. Štyri mocnosti (USA, V. Británia, ZSSR a Čína) sa v uvedenom dokumente zaviazali pokračovať v boji proti štátom Osi, až kým nezložia zbrane na základe bezpodmienečnej kapitulácie. Bezpodmienečná kapitulácia mala byť jednak priznaním totálnej porážky Nemecka, jednak mala byť akýmsi splnomocnením umožňujúcim

²⁷⁴ Prímerie je dohoda súperiacich strán, štátov, alebo jednotlivcov o vzájomnom neútočení. Väčšinou sa uzatvára k presnému dátumu a často na konkrétne ohraničené obdobie. Na druhej strane kapitulácia predstavuje taký typ ukončenia boja (resp. vojny), kedy jedna zo strán uzná márnosť ďalšieho boja, zloží zbrane a vydá sa na milosť (či nemilosť) víťaznej strane. Zásadný praktický rozdiel medzi kapituláciou s podmienkami a prímerím za nevýhodných podmienok je (väčšinou) nezloženie zbraní slabšou stranou a teda jej teoretická možnosť pokračovať neskôr v boji. V prípade bezpodmienečnej kapitulácie však slabšia strana (obvykle) stráca možnosť ďalšieho plnohodnotného odporu, pretože súčasťou podmienok je prakticky vždy odovzdanie minimálne kľúčových zbraní a (minimálne dočasná) strata kontroly nad z vojenského hľadiska strategicky nepostrádateľnými oblasťami.

²⁷⁵ HULL, C.: *Memoirs*, s. 1570.

²⁷⁶ ARMSTRONG, A.: *Unconditional*, s. 86.

²⁷⁷ HULL, C.: *Memoirs*, s. 1571.

Spojeným národom uplatniť všetky práva okupačných mocností na nemeckom území.²⁷⁸

Napriek tomu Stalin naďalej váhal jednoznačne podporiť formuláciu prijatú v Casablanke. Pred blížiacou sa konferenciou v Teheráne dostal Hull od Eisenhowerovho politického poradcu Williama Phillipsa informáciu, že Stalin bude mať na stretnutí Veľkej trojky výhrady voči zásadám bezpodmienečnej kapitulácie, a že s touto formuláciou má problémy aj britský premiér. Britské ministerstvo zahraničných vecí sa prikláňalo k nahradeniu tohto pojmu iným výrazom, napríklad „*okamžitá kapitulácia*“ (*prompt surrender*).²⁷⁹ Phillipsova informácia sa potvrdila, keď sovietsky vodca 29. novembra na konferencii v Teheráne tlmočil Rooseveltovi svoje presvedčenie, že koncepcia bezpodmienečnej kapitulácie nie je celkom dobrá taktika voči Nemecku a miesto nej navrhol, aby sa spojenecké vlády sústredili na detailnejšie vypracovanie a špecifikáciu podmienok kapitulácie, pričom by sa zároveň snažili ozrejmiť ich nemeckému národu.²⁸⁰ Eden preto predložil návrh, aby sa celá táto záležitosť posunula na čo najskoršie vyriešenie na pôdu EPK. Roosevelt v zásade súhlasil a po návrate z Teheránu počas vianočného rozhlasového príhovoru opätovne zdôraznil, že Spojené národy nemajú žiadny záujem na tom, aby bol nemecký národ porobený. Prial si, aby mali Nemci normálnu šancu na vývoj v mieri ako rešpektovaný člen európskych národov. Zároveň však podčiarkol, že bude nevyhnutné okamžite zlikvidovať nacizmus a prušiacke militarizmus.²⁸¹

Spojenecké vyhlásenia o bezpodmienečnej kapitulácii citlivo vnímali aj v Nemecku – v krajine, ktorej sa táto otázka dotýkala najviac. Dôkaz o tom prinieslo britské veľvyslanectvo, ktoré koncom decembra 1943 predložilo americkej strane zaujímavý aide-mémoire. Britská vláda disponovala informáciami z prostredia nemeckého ministerstva zahraničia a od šéfa jednotiek Schutzstaffel (SS) Heinricha Himmlera, ktoré Londýnu sprostredkoval nemenovaný pronacisticky orientovaný švédsky obchodník. Podľa týchto informácií bol Himmler ochotný vyslať do Švédska dôstojníka armády a jedného člena NSDAP na stretnutie s britskými predstaviteľmi, aby si nemecká strana ujasnila, čo majú Spojenci pod pojmom bezpodmienečná kapitulácia

²⁷⁸ FRUS 1943, s. 755–756.

²⁷⁹ FRUS 1944, s. 484.

²⁸⁰ FRUS 1943, *Cairo and Teheran*, s. 854–855 a 863.

²⁸¹ CHURCHILL, W. S.: *Druhá svetová válka*, 4., s. 682–683; HULL, C.: *Memoirs*, s. 1572–1573.

konkrétne na mysli. Briti však nemali záujem o bližšie rokovania so zástupcami nacistického režimu a rozhodli sa bez ďalšieho vysvetľovania stroho odpovedať, že spojeneckou podmienkou ukončenia vojny je bezpodmienečná kapitulácia. Americká strana s týmto britským postojom súhlasila.²⁸²

Inak zmýšľal generál D. Eisenhower, ktorému poradcovia potvrdili, že pokiaľ by v nemeckom generálnom štábe došlo k určitým personálnym pohybom, mohol by z tohto prostredia vziť „*nemecký Badoglio*“. Generál preto Roosevelta i Churchilla požiadal, aby zľavili z príliš kategoricky a zastrašujúco pôsobiacej požiadavky a dali Nemcom aspoň toľko nádeje, aby nekladli zúfalý odpor, keď sa anglo-americké jednotky vylodia v Normandii. Šéf britského vojnového kabinetu vzal Eisenhowerov návrh vážne, lebo zakrátko sa na Roosevelta obrátil s otázkou, či by naozaj nebolo vhodné veci zväziť a presondovať, ako sa k nim stavia „*strýčko Joe*“ – ako obaja familiárne nazývali Stalina. Roosevelt však trval na svojom a odpovedal, že o tom, či požiadavka bezpodmienečnej kapitulácie skutočne utvrdzuje odhodlanie Nemcov bojovať, nemajú dostatok informácií. Eisenhowera prezidentova neochota dať si poradiť v takej závažnej otázke znepokojovala a neskôr na jeho adresu dokonca podotkol, že Roosevelt sa správal takmer ako „*egomaniak s vierou vo vlastnú múdrosť*.“²⁸³

Otázka bezpodmienečnej kapitulácie opäť vyvstala na povrch počas rozhovoru Molotova s americkým veľvyslancom v ZSSR Harrimanom v posledný decembrový deň roku 1943. Molotov mu so súhlasom britskej strany povedal, že Spojenci by si mali ujasniť, čo pod pojmom bezpodmienečná kapitulácia vlastne myslia. Veľvyslanec o Molotovom podnete informoval Hulla, ktorý o tom ihneď vypracoval memorandum pre prezidenta a 14. januára 1944 mu dokument odoslal spolu s informáciou, že Molotov požaduje doriešiť otázku presného znenia podmienok kapitulácie a v tejto súvislosti sa pochopiteľne zaujíma o postoj americkej vlády. Hull bol presvedčený, že sovietsky záujem o vyjasnenie podstaty zásady bezpodmienečnej kapitulácie nevychádzal zo snahy oslabiť ju ako takú, ani z úsilia ponúknuť nepriateľským krajinám miernejšie kapituláčné podmienky, ale skôr z presvedčenia, že existujúce nejasnosti o presnom obsahu tohto pojmu umožňujú nepriateľskej propagande zneužívať ho a pohrávať sa v mysliach ľudí s prirodzeným strachom z neznámeho, čo ich vedie k presvedčeniu o nevyhnutnosti bojovať do úplného konca.

²⁸² FRUS 1944. s. 485–486.

²⁸³ BESCHLOSS, M.: *Dobyvatelé*, s. 36 a 40.

Hull si Molotovov podnet vysvetlil ako výraz presvedčenia sovietskej vlády, že upresnenie formulácie o podmienkach kapitulácie by vo všeobecnej rovine zbavilo nepriateľa propagandistickej výhody a následne by oslabilo i morálku v radoch nemeckej armády i civilného obyvateľstva.²⁸⁴

V odpovedi na ministrovo memorandum a jeho otázku, či sa prezident prikláňa k otvoreniu diskusie o podmienkach kapitulácie so sovietskymi a britskými predstaviteľmi, Roosevelt reagoval takto: „*Úprimne povedané, predstava o debate na tému bezpodmienečná kapitulácia sa mi nepáči*“. Prezident vyjadril tiež názor, že dohoda Spojencov neuzatvárať mier bez vzájomných konzultácií je dostatočnou zárukou toho, že sovietska či britská strana nepristúpi na separátny mier s Nemeckom. Pokiaľ išlo o nemecké odhodlanie bojovať, upozornil na svoj nedávny prejav, v ktorom Nemcov ubezpečil, že ako národ nebudú zotročení. Ďalej dôvodil, že snaha pozmeniť pôvodné vyhlásenia spojeneckých podmienok kapitulácie by mohla neskôr vyvolať dojem slabosti a rozporov existujúcich medzi Spojencami. V súlade s uvedenými Rooseveltovými názormi Hull informoval Harrimana, že musí Molotova presvedčiť o nemennosti amerického postoja v otázke snáh korigovať formuláciu prijatú v Casablanke.²⁸⁵

Na osvetlenie svojho postoja Roosevelt v liste adresovanom Hullovi použil príklad z americkej histórie. Keď sa v občianskej vojne generál Robert Lee opýtal svojho protivníka generála Ulyssesa Granta na upresnenie podmienok kapitulácie, Grant ho informoval, že musí dôverovať jeho vrodenej slušnosti. Keď sa Lee vzdal, požiadal, aby si dôstojníci mohli ponechať kone. Grant mu odkázal, že ak ich potrebujú na jarnú sejbu, nech si ich vezmú domov. Roosevelt poznamenal, že niekoľko takýchto podobných prípadov by na Nemcov urobilo omnoho hlbší dojem než priveľa zbytočných rečí. (Roosevelt si v liste – ako viackrát počas svojho života – splietol zemepisné a historické miesta. Spomínaná udalosť sa nestala pri Appomatoxe, ako uvádzal, ale pri Fort Donelsoni a kapituloval generál Simon Bolivar Buckner, nie generál R. Lee). Svoj list ukončil konštatovaním, že Američania sice môžu prijať akékoľvek formulácie o kapitulácii, ale aj tak ich pravdepodobne budú musieť upraviť či celkom zmeniť, keď niektorý konkrétny štát ponúkne svoju kapituláciu.²⁸⁶ Vychádzajúc z uvedeného, Hull formou memoranda Harrimanovi do Moskvy oznámil, že americká

²⁸⁴ FRUS 1944, s. 493.

²⁸⁵ FRUS 1944, s. 493–494.

²⁸⁶ HULL, C.: *Memoirs*, s. 1574.

vláda bude otázku kapitulácie posudzovať jednotlivo prípad od prípadu, pretože v tejto chvíli nepovažuje za rozumné pokúšať sa sformulovať nejakú všeobecnú a verejne vyhlásenú definíciu bezpodmienečnej kapitulácie.²⁸⁷

Winant však takýmito informáciami nedisponoval, ale ako člen EPK sa snažil, aby sa komisia v tejto otázke dopracovala k pozitívnym výsledkom. Preto už 14. januára 1944 na prvej schôdzi EPK navrhol, aby komisia odsúhlasila vypracovanie podmienok kapitulácie ako prvý bod agendy. Hneď na ďalší deň britský zástupca v komisii Strang predložil mimoriadne rozsiahly a detailne vypracovaný elaborát nazvaný „Projekt prímeria s Nemeckom“ (*Draft German Armistice*). V komentári k dokumentu britská strana zdôrazňovala, že hoci ešte nebolo možné presne určiť spôsob ukončenia vojny s Nemeckom, bolo nevyhnutné vypracovať aspoň základnú schému kapituláčnych požiadaviek. Britská strana bola presvedčená, že nech bude Nemecku predložená akákoľvek záverečná forma ukončenia vojnového stavu, z hľadiska dôkladnejšieho preskúmania situácie v porazenej krajine by bolo najvýhodnejšie podpísať dlhodobé prímerie.²⁸⁸ Za ideálne považovali podpísať prímerie s centrálnou vládou v Berlíne, avšak nedala sa vylúčiť ani postupná kapitulácia jednotlivých veliteľov nemeckých vojsk priamo na vojnových frontoch. Celkove bol britský dokument o spôsobe ukončenia vojny s Nemeckom mimoriadne rozsiahly a podrobný – obsahoval až sedemdesiat bodov rozdelených do šestnástich častí. Z toho dôvodu bol k dokumentu priložený výklad, v stručnosti popisujúci obsah jednotlivých sekcií. Dokument sa dal zhrnúť do troch väčších tematických celkov. Najdlhšia a najdôležitejšia úvodná časť rozoberala obdobie od ukončenia nepriateľstva až po uzatvorenie mierovej zmluvy – jednotlivé body podrobne popisovali spôsob prevzatia vojenských a správnych kompetencií v Nemecku víťaznými spojeneckými mocnosťami. V druhej časti dokument obsahoval opatrenia, ktoré mali Spojenci vykonať v záujme stabilizácie hospodárskeho a administratívneho chodu krajiny a záverečný oddiel popisoval spôsob realizácie tejto politiky v okupovanej krajine.²⁸⁹

Americká delegácia spočiatku nemala podrobnejšie informácie o tom, aký postoj má zaujať k britskému návrhu.²⁹⁰ Inštrukcia, ktorá ju mala o tom

²⁸⁷ FRUS 1944, s. 582.

²⁸⁸ MADSEN, C.: *The Royal Navy*, s. 5.

²⁸⁹ FRUS 1944, s. 116–139.

²⁹⁰ KING, Frank: Allied Negotiations and the Dismemberment of Germany. In: *Journal of Contemporary History*, Vol. 16, No. 3, The Second World War: Part 2 (July, 1981), s. 586.

informovať, ležala vo Washingtone čakajúc na schválenie v Zbore náčelníkov štábov, navyše Winantov vojenský poradca, generál Wickersham, sa zdržiaval v Spojených štátoch. Až po istom čase Pracovný bezpečnostný výbor (*Working Security Committee*), ktorý mal pripravovať podklady delegátovi v Londýne, sa podujal vypracovať vlastnú verziu návrhu. Dokument však nezostavil podobným spôsobom ako Briti, ale zhrnul dvadsaťsedem podmienok, ktoré americkí experti považovali za základ kapitulačného dokumentu pre Nemecko.²⁹¹ Koncept mal preto skôr podobu predbežného všeobecného memoranda ako finálneho podkladu pripraveného na podpis. Winant predložil tento dokument na podrobnejšie posúdenie na druhom stretnutí komisie 25. januára. V následnej diskusii vyšlo najavo, že sovietska delegácia ohľadom podmienok kapitulácie ešte žiadne inštrukcie z Moskvy nedostala, a preto bolo možné prerokovať len americký a britský dokument. Pri ich podrobnejšej analýze členovia EPK zistili, že oba návrhy sa v zásadných veciach neodlišujú, avšak boli príliš obsérne na to, aby ich bolo možné prijať ako základ na ďalšiu diskusiu. Navyše Gusev obom predloženým návrhom vytykal viaceré nedostatky. Sovietska strana považovala za neakceptovateľné napríklad ustanovenie, v zmysle ktorého Američania aj Briti nepovažovali automaticky všetkých príslušníkov hitlerovských vojsk za vojnových zajatcov, či naopak – pripúšťali možnosť zachovať niektoré nacistické organizácie, pokiaľ by sa ukázalo, že ich existencia je potrebná pre plnenie ekonomických či sociálnych funkcií v povojnovej krajine. Avšak sovietska strana mala voči americkému návrhu aj ďalšie výhrady – nepozdávalo sa jej, že dokument bližšie nešpecifikoval náhradu škôd, ktorú nacisti spôsobili spojeneckým štátom svojou vojenskou aktivitou, a tiež fakt, že nestanovil dĺžku doby okupácie Nemecka.²⁹²

Ukázalo sa, že k britskému plánu mali výhrady aj vo Washingtone, a za neakceptovateľný ho označili z dvoch príčin: v prvom rade kvôli slovu „*prímérie*“ v názve, čo prirodzene vyvolávalo dojem, že dokument sa týka len obojstranného zastavenia bojov, a teda neznamená jednoznačné podrobenie sa Nemecka Spojencom (i keď v samotnom texte bol termín „kapitulácia“ použitý viackrát). Americkú stranu to do istej miery prekvapilo, pretože s Britmi spoločne pracovali na pláne kapitulácie, ale nimi predložený projekt hovoril o čomsi inom. Spojené štáty sa chceli vyhnúť chybe z prvej svetovej vojny, kedy Nemecko nepodpísalo kapituláciu,

²⁹¹ *FRUS 1944*, s. 104–109.

²⁹² *Dějiny druhé světové války, VIII*, s. 424.

ale iba prímerie, a preto Američania trvali na tom, aby Berlín pristúpil na bezpodmienečnú kapituláciu. Druhou výčitkou na adresu britského dokumentu bol rozsah projektu, pretože príliš podrobný dokument mohol u Nemcov vzbudiť nežiaduce podozrenia z toho, že Spojencom ide v prvom rade o obsadenie krajiny, čo mohlo oddialiť podpis kapitulácie. Pri odmietnutí britského návrhu americkou stranou však zohrala určitú rolu aj vzájomná rivalita, keďže Briti predložili svoj návrh de facto ako finálny dokument, čo u Američanov opätovne vyvolávalo dojem, že Briti sa sami pasujú do role lídra pri riešení povojnovej problematiky.²⁹³

Okrem toho na rozdiel od britského plánu, ktorý nešpecifikoval, kto má za porazené Nemecko podpísať kapituláciu, americký dokument dôsledne vyžadoval, aby ho v prvom rade signovala „najvyššia nemecká vojenská autorita“, a až následne zástupca civilnej správy. Pre rozptýlenie pochybností o právoplatnosti podpisov malo nemecké velenie víťazov zároveň náležitým oficiálnym spôsobom upovedomiť, či civilná vláda vôbec existuje a či je na takýto akt spôsobilá.²⁹⁴ Americká strana sa tým chcela preventívne vyhnúť chybe z minulosti, keď v novembri 1918 za Nemecko nepodpísal prímerie so zástupcami Dohody predstaviteľ armády, ale člen civilnej vlády Mathias Erzberger. Nasledujúce dve desaťročia vedúce nemecké vojenské kruhy a pravicová tlač tento fakt účelovo zneužívali a vykladali ho ako akt zrady civilistov na nemeckom národe, ako „úder dýkou do chrbta“. V roku 1944 bola verejná mienka v Spojených štátoch presvedčená o tom, že Hitler dokázal vmanévrovať Nemecko do vojny z veľkej časti tým, že Nemcov a ich armádu zaslepil rečami, že Nemci v prvej svetovej vojne v skutočnosti neboli porazení, ale fakticky „zradení“. Preto bola pre Američanov dôležitá nielen samotná formulácia kapituláčnych podmienok, t.j. obsah jednotlivých bodov, ale aj spôsob ich parafovania ako jeden z krokov k preventívnej ochrane pred možnosťou vzniku nového konfliktu.²⁹⁵

Nesúhlas s rozsahom a čiastočne aj s obsahom britského dokumentu inšpiroval Zbor náčelníkov štábov k tomu, aby pre Winanta vypracoval kratšiu verziu pôvodného projektu, nazvanú „Spôsob a uznanie bezpodmienečnej kapitulácie Nemecka“ (*Instrument and Acknowledgment of Unconditional Surrender of Germany*). Nový plán síce obsahovo plne

²⁹³ ZIEMKE, E. F.: *The U. S. Army*, s. 109.

²⁹⁴ *FRUS 1944*, s. 101a 104.

²⁹⁵ ZIEMKE, E. F.: *The U. S. Army*, s. 109.

vychádzal z pôvodného projektu, nebol však natolko detailný a bol oveľa stručnejší – mal len trinásť bodov. Winantovi bol návrh odoslaný 12. februára 1944 spolu s memorandom, obsahujúcim argumenty v prospech jeho prijatia. V úvode memoranda bolo presne definované, čo si Spojené štáty pod pojmom bezpodmienečná kapitulácia predstavujú. Signatári porazeného Nemecka mali podpisom kapituláčného aktu jednoznačne uznať tri zásadné veci: že ich vojenské sily sú totálne porazené a neschopné ďalšieho odporu; že zdroje a ľudia sú vyčerpaní do tej miery, že ďalší odpor nie je možný a že krajina je pripravená vzdať sa bez podrobnejších vojenských, politických, ekonomických či teritoriálnych podmienok, ktoré môžu víťazné veľmoci v budúcnosti stanoviť. Samotný dokument obsahoval ustanovenia, v zmysle ktorých malo Nemecko uznať svoju kapituláciu, zastaviť všetky bojové operácie na zemi, na vode i vo vzduchu, a zároveň malo zabrániť prípadnému zničeniu či poškodeniu svojich vojenských zariadení a materiálu. Najvyššiu právomoc v Nemecku a na ním okupovaných územiach mali prevziať spojenecké vlády ako zástupcovia Spojených národov, pričom nemecké orgány mali spolupracovať pri uplatňovaní nariadení a smerníc, ktoré hlavný veliteľ spojeneckých expedičných síl v Európe a hlavní veliteľia vojsk USA, ZSSR a Veľkej Británie mohli na základe vlastného uváženia vyhlásiť na území Nemecka. Ďalej sa Nemecko podpisom tohto dokumentu zaviazovalo prepustiť vojnových zajatcov a podieľať sa na vydávaní vojnových zločincov. Jeden z bodov priamo zdôrazňoval skutočnosť, že kapitulácia Nemecka je bezpodmienečná. Takto uskutočnený kapituláčny akt mal nadobudnúť právoplatnosť až podpisom hlavného veliteľa spojeneckých expedičných síl a hlavného vojenského veliteľa ZSSR.²⁹⁶

Ako posledný predstavili svoj návrh týkajúci sa ukončenia vojny s Nemeckom Sovietsi, keď 18. februára 1944 Gusev predložil komisii na posúdenie dokument pod názvom „Kapituláčné podmienky pre Nemecko“ (*Terms of Surrender for Germany*). V nadpise síce absentovalo americkou stranou požadované slovo „*bezpodmienečná*“, ale v úvodnej časti textu Sovietsi dvakrát použili termín „*bezpodmienečná kapitulácia*“. Podobne ako v upravenom americkom návrhu, aj sovietsky projekt požadoval od Nemecka, aby jasne uznalo svoju kapituláciu, zastavilo všetky bojové operácie na zemi, na vode i vo vzduchu a prepustilo vojnových zajatcov. Avšak ďalšia viac ako polovica textu sovietskeho návrhu sa týkala vyslovene vojenských záležitostí a podrobne vymenúvala kroky, ktoré budú musieť jednotlivé časti nemeckej

²⁹⁶ FRUS 1944, s. 167–172.

armády – letectvo, pechota a námorníctvo – vykonať po podpise kapitulácie. Sovietsi sa netajili tým, že pokiaľ ide o kapituláčny akt, uprednostňovali jeho čo možno najmiernejšiu formu, ktorá by Nemcov zbytočne nezraňovala. Preto bol dôležitý posledný bod návrhu obsahujúci informáciu, že podrobnejšie politické, ekonomické a vojenské požiadavky budú Spojenci špecifikovať až dodatočne, pričom nemecká vláda aj nemecké hlavné veliteľstvo sa mali zaviazat', že ich budú bezvýhradne akceptovať a spolupracovať pri ich zavádzaní do praktického života. Treba však podotknúť, že podobné ustanovenie mali zakomponované vo svojich návrhoch aj Američania a Briti – všetky tri strany sa týmto opatrením snažili presunúť najneprijemnejšie aspekty povojnového usporiadania na neskoršie obdobie.²⁹⁷

Koncom februára 1944 sa tak na rokovacom stole EPK nachádzali tri návrhy na spôsob ukončenia vojny s Nemeckom, ale komisia nebola schopná dohodnúť sa ani na jednom z nich ako na východiskovom dokumente. Winant vo svojom hlásení do Washingtonu 2. marca konštatoval, že on sám nevidí veľký rozdiel medzi uvedenými tromi návrhmi. Všetky obsahovali ustanovenia, ktorými Nemecko priznávalo svoju vojenskú porážku a bezpodmienečne sa zaväzovalo akceptovať vojenské, ekonomické a politické požiadavky víťazných mocností. Podľa Winantovho presvedčenia žiadny podstatný bod mierového urovnania neabsentoval ani v jednom z nich. Rozdiel bol skôr z hľadiska formálnej stránky projektu – kým Briti preferovali dlhší a komplexnejší text kapituláčného dokumentu s množstvom detailných požiadaviek, Sovietsi inklinovali k strohému dokumentu, obsahujúcemu najmä opatrenia vojenského charakteru.

Aj americká strana sa prikláňala ku kratšiemu dokumentu s tým rozdielom, že sa nemal týkať výlučne nemeckých branných síl, ale mal obsahovať aj opatrenia ekonomicko-politického rázu.²⁹⁸ Winant svojich nadriadených preto upozornil na potrebu posunúť diskusiu ďalej a nezotrvať na rigorózných stanoviskách. Vychádzal z presvedčenia, že finálna verzia bude tak či onak pozostávať len z toho, čo všetky delegácie už predložili vo svojich návrhoch. Avšak vo Washingtone naďalej nástojili na prijatí vlastného dokumentu a do celej záležitosti sa zapojil aj prezident Roosevelt, ktorý listom požiadal premiéra Churchilla, aby britská delegácia v EPK podporila kratšiu formu kapituláčného dokumentu.²⁹⁹

²⁹⁷ FRUS 1944, s. 173–179.

²⁹⁸ KETTENACKER, L.: *The Anglo-Soviet Alliance*, s. 453.

²⁹⁹ FRUS 1944, s. 188–191.

Začiatkom marca Winant navrhol svojim kolegom v komisii, aby sa stretli na neoficiálnom rokovaní. V Gusevovej pracovni počas trojhodinovej „*priateľskej a užitočnej diskusie*“ Strang urobil ústretové gesto a v mene britskej vlády uviedol, že je ochotný súhlasiť s menej obsiahlym dokumentom, aby tak vyhovel naliehaniu Američanov i Sovietov. Stanovil si však podmienku, že všetky body obsiahnuté v pôvodnom britskom návrhu budú zahrnuté v dodatočných spojeneckých vyhláseniach a nariadeniach. Winant vyjadril presvedčenie, že s takýmto riešením by jeho vláda mohla súhlasiť, pričom rovnaký názor prezentoval aj Gusev, ktorý s radosťou podotkol, že Strangov krok bol viac než iba ústupok – že bol dôležitým príspevkom k očakávanej všeobecnej dohode. Sovietsky zástupca mal však výhradu voči bodu sedem amerického návrhu, ktorý od všetkých nemeckých predstaviteľov i celého národa požadoval spoluprácu pri zatýkaní vojnových zločincov a ich odovzdávaní tribunálu. Podľa neho sovietska vláda by nemohla súhlasiť s tým, aby ustanovenie o vojnových zločincoch bolo zaradené priamo do kapitulačného dokumentu. Odôvodňoval to tým, že do kategórie vojnových zločincov by mohli spadať aj tí nemeckí predstavitelia, ktorí budú oprávnení podpísať kapituláciu, čo by, prirodzene, mohlo z ich strany viesť k odmietnutiu podpísať takýto dokument. Gusev ďalej informoval, že pre sovietsku stranu je prioritou čo najrýchlejšie podpísanie bezpodmienečnej vojenskej kapitulácie a následné odzbrojenie a demobilizácia nemeckých vojsk. Preto sovietska vláda nehodlala oboznámiť nemeckú stranu s obsahom dodatočných opatrení a nariadení pred podpísaním kapitulácie. Podľa Winantových informácií, ktoré získal jeho poradca pre vojenské záležitosti generál Wickersham z rozhovoru s generálom Hilldringom z ministerstva vojny USA, rovnako tak nehodlali urobiť ani Spojené štáty – bolo však potrebné ešte presvedčiť Britov, aby súhlasili s týmto krokom, čím by došlo k zhode minimálne v tomto bode. Z rozhovoru Winant nadobudol presvedčenie, že Sovietsi – napriek istému počiatočnému váhaniu – budú naozaj požadovať od Nemecka bezpodmienečnú kapituláciu.³⁰⁰

Zodpovední činitelia vo Washingtone napokon súhlasili so Strangovou požiadavkou, aby agenda z pôvodného britského návrhu bola obsiahnutá v dodatočne vyhlásených opatreniach a nariadeniach Spojencov, a preto dohoda s britskou stranou sa ukazovala byť na dosah ruky. Inak sa však javila situácia, pokiaľ išlo o dohodu so Sovietmi. Podľa ich návrhu v Nemecku existovala nielen armáda, letectvo a námorníctvo, ktoré tvoria

³⁰⁰ FRUS 1944, s. 197–199.

brannú moc, ale okrem tejto moci tam existovali zväzky a útvary SS, SA a Gestapa, ktoré boli súčasne vojenskými aj civilnými zložkami. A keďže verejný život v Nemecku bol podriadený vojenským i polovojenským útvarom, podľa názoru sovietskej strany sa Spojenci ocitli pred úlohou poraziť ozbrojené sily nielen v otvorenom boji, ale „aj vyvrátiť a rozbiť celú vojnovú mašinériu nemeckého štátu“.³⁰¹

Sovietsky návrh však obsahoval aj ustanovenie, v zmysle ktorého by príslušníci nemeckých ozbrojených síl vrátane polovojenských organizácií nacistickej strany boli po podpise kapitulácie považovaní za vojnových zajatcov a mohli byť internovaní na takých miestach a takým spôsobom, aký uzná za vhodný najvyšší spojenecký veliteľ vo svojom okupačnom pásme. Na americkom ministerstve zahraničných vecí požiadavka vyvolala znepokojenie, pretože opatrenie by Sovietom prakticky umožnilo považovať za vojnového zajatca takmer ktoréhokoľvek telesne zdatného nemeckého muža vo veku od šestnásť do šesťdesiat rokov. Existovala obava, že takto označené osoby by mohli byť následne vyvezené z východného okupačného pásma do Sovietskeho zväzu na nútené práce. Táto eventualita bola o to reálnejšia, že ZSSR, ale ani Nemecko, neboli na rozdiel od západných Spojencov signatármi Ženevskej konvencie z 27. júla 1929, ktorá upravovala zaobchádzanie s vojnovými zajatcami.³⁰² Gusev preto neskôr prejavil ochotu pozmeniť formuláciu sporného bodu tak, že voči vojnovým zajatcom sa bude postupovať „spôsobom, ktorý schvália predstavitelia Spojencov“. V skutočnosti išlo len o kozmetickú úpravu, umožňujúcu vykladať si ju v každom okupačnom pásme podľa vlastnej predstavy. Avšak v radoch západných Spojencov aj naďalej pretrvávala obava, že kapituláčny akt, upravený uvedeným spôsobom, by sa mohol stať veľmi nebezpečnou dvojsečnou zbraňou. Ak by si totiž Nemci začali jeho obsah vysvetľovať po svojom, nedalo sa vylúčiť, že voči britským a americkým vojakom, nachádzajúcim sa pri podpise kapitulácie v nemeckých zajateckých a koncentračných táboroch, by mohli postupovať neprimerane.³⁰³

Neprijemné reakcie na americkej strane vyvolávala aj snaha Sovietov otvárať rokovania o spôsobe ukončenia nepriateľstva so satelitmi Nemecka – Bulharskom, Maďarskom a Rumunskom. Namiesto tvrdej kapitulácie bez podmienok sovietska strana navrhovala miernejšiu formu ukončenia

³⁰¹ *Dějiny diplomacie 1939 – 1945*, s. 477.

³⁰² *FRUS 1944*, s. 191–192.

³⁰³ ZIEMKE, E. F.: *The U. S. Army*, s. 113–114.

vojnového stavu.³⁰⁴ Rovnako tak aj britský minister zahraničných vecí Eden – inšpirovaný sovietsko-fínskym prímerím – žiadal, aby podmienky bezpodmienečnej kapitulácie pre Nemecko mohli byť v prípade malých štátov Osi modifikované, lebo ich presadzovanie hatilo v týchto krajinách snahy uvoľniť svoje spojenecké zväzky s Nemeckom. Dal na zváženie úvahy, či by im Spojenci nemali vyslať určité ústretové gesto vo forme záruky, že ich úsilie o vymanenie sa spod nemeckého vplyvu sa im neskôr zúročí v podobe miernejšieho prístupu zo strany víťazných mocností. Spojenci by tak prípadne mohli využiť ich vojenský potenciál v boji proti Nemecku. Sovietsky veľvyslanec v USA Andrej Gromyko formou memoranda potvrdil, že sovietska vláda Edenov návrh plne podporuje. Navyše americká strana zachytila signály, že Sovietsi nebudú chcieť diskutovať na pôde EPK o podmienkach kapitulácie s Bulharskom, hoci USA i Veľká Británia očakávali, že bulharská otázka sa na rokovanie dostane.³⁰⁵ Aj preto sa Hull stotožnil s britským návrhom a odporučil ho na schválenie Rooseveltovi s poznámkou, že práve teraz je vhodný čas na zmenu americkej politiky, podľa ktorej sa aj od satelitov Osi vyžadovala bezpodmienečná kapitulácia.³⁰⁶

Roosevelt listom odpovedal, že podľa jeho názoru by bolo chybou vzdať sa koncepcie bezpodmienečnej kapitulácie alebo v nej robiť nejaké výnimky. Zdôraznil, že aj Taliansko kapitulovalo bezpodmienečne, ale v dôsledku jeho ochoty ďalej spolupracovať so Spojenými štátmi a Veľkou Britániou sa našiel spôsob, ako ho zvýhodniť viacerými privilégiami (napr. ponechaním si zbraní). Do istej miery preto pripúšťal, že podobný postup by sa dal aplikovať aj v prípade iných štátov. Ako bolo jeho zvykom, situáciu ilustroval príkladom z americkej histórie, keď poukázal na fakt, že aj Grant sa voči generálovi Leeovi zachoval veľkodušne. Roosevelt si predstavoval, že v takomto duchu by mali postupovať aj Američania v Európe. Avšak zdôraznil, že to neplatí pre Nemecko, pretože to rozumie „iba jedinému spôsobu zaobchádzania“. Na záver listu vydal Hullovi jednoznačný pokyn, aby na britský návrh presadzujúci miernejší postup voči malým spojencom Nemecka odpovedal zamietavo.³⁰⁷

³⁰⁴ HULL, C.: *Memoirs*, s. 1574–1575.

³⁰⁵ Sovietska delegácia neskôr síce otázku kapitulácie Bulharska predložila na rokovanie EPK, reálne sa však na pôde komisie k pozitívnemu výsledku nedospelo, pretože na jeseň 1944 sovietska delegácia túto problematiku stiahla z programu rokovania EPK. Otázka spôsobu ukončenia vojny Spojencov s Rumunskom, Maďarskom a Fínskym sa na rokovací stôl EPK nedostala vôbec. *FRUS 1944*, s. 39–40.

³⁰⁶ ARMSTRONG, A.: *Unconditional*, s. 88–89.

³⁰⁷ *FRUS 1944*, s. 588–589.

Hull nesúhlasil s takýmto postojom a zdráhal sa splniť Rooseveltovo nariadenie. Po konzultáciách so svojimi poradcami na ministerstve zahraničných vecí a na ich odporúčanie prezidentovi opäť predložil diskutovanú otázku. Svoje stanovisko mu poslal vo forme listu, pretože prezident bol v tom čase prechladnutý a bol pripútaný na lôžko. Treba však upozorniť, že Roosevelt často používal podobnú taktiku, s cieľom vyhnúť sa rozhovoru na nepríjemnú tému.

Hull v liste vyjadril obavy, že Sovietsi si budú negativisticky vykladať neustále odmietanie nielen ich, ale aj britskej snahy zmierniť podobu kapitulčných podmienok. Očakával, že takýto postoj sťaží pozíciu Červenej armády, ktorej tak vo východnej Európe neumožní vyhnúť sa stratám na životoch i vojenskom materiáli v bojoch so satelitmi Osi – čo ju následne spomalí v postupe na Berlín. Podľa Hulla mohla u predstaviteľov sovietskej vlády vyvolať podozrenie skutočnosť, že v prípade Fínska text kapitulčných podmienok vypracovala sovietska strana, pričom USA nemali k dokumentu námietky a neprezentovali ani žiadne oficiálne výhrady. Hull preto nevidel dôvod, prečo by Spojenci nemohli pristupovať ku každému satelitu Nemecka individuálne. Minister si neželal, aby Sovietsi obvinili Spojené štáty z toho, že im kladú prekážky pri rýchlejšom napredovaní na Berlín.³⁰⁸

Roosevelt odpovedal hneď v nasledujúci deň. Hullovi dal jasne najavo, že sa chce za každú cenu vyvarovať toho, aby sa zásada bezpodmienečnej kapitulácie spochybňovala alebo zmiernovala. Prezident síce zopakoval svoje dovtedajšie stanovisko, odmietajúce oslabovanie zásady bezpodmienečnej kapitulácie nielen z principiálnych dôvodov, ale aj preto, aby tým nevznikol precedens pre budúci postup, zároveň však pripúšťal, že „z času načas sa v jednotlivých prípadoch budú musieť akceptovať určité výnimky, nie však v princípe kapitulácie, ale len v spôsobe jej prevencenia“. Hull preto v liste adresovanom sovietskej a britskej vláde prisľúbil, že Spojené štáty nebudú mať námietky, ak sa aj britská a sovietska strana v konkrétnom prípade zhodnú na tom, že z pohľadu celkovej stratégie Spojencov bude výhodné pristúpiť k niektorým satelitom špecificky, i keď USA odmietali aplikovať takýto spôsob paušálne pre všetky krajiny Osi.³⁰⁹

Briti i Sovietsi neprestali vyvíjať nátlak na modifikáciu podmienok kapitulácie pre satelity nacistického Nemecka. V marci sa v dôsledku toho

³⁰⁸ HULL, C.: *Memoirs*, s. 1577.

³⁰⁹ FRUS 1944, s. 592–593.

všetky tri spojenecké vlády dohodli na znení deklarácie adresovanej vládam Maďarska, Rumunska a Bulharska. V deklarácii dávali Spojenci fašistickým satelitom najavo, že sú s nimi naďalej vo vojnovom stave, ale zároveň im signalizovali, že ak ukončia spoluprácu s Nemeckom, prispejú k skráteniu bojov v Európe a zníženiu počtu obetí, čím podporia spojenecké víťazstvo. Dokument sa však o bezpodmienečnej kapitulácii priamo nezmiňoval. Roosevelt bol preto naďalej presvedčený, že opomenutie tohto pojmu v deklarácii nesmerovalo k upusteniu od zásady bezpodmienečnej kapitulácie. Faktom však je, že relatívne ticho okolo tohto bodu viedlo o pár mesiacov neskôr k želanému výsledku, keď Rumunsko a Bulharsko požiadali o prímerie.³¹⁰

Na druhej strane Rooseveltovo neoblomné zotrúvanie na zásade bezpodmienečnej kapitulácie v prípade Nemecka viedlo k určitým problémom a nedorozumeniam. Okrem prezidenta si to uvedomovali takmer všetci zainteresovaní činitelia, vrátane amerických vojenských špičiek. 13. apríla dostal Hull telegram od svojho zástupcu Stettinia, ktorý bol v tom čase v Londýne. Stettinius v ňom štátneho tajomníka informoval, že hlavný veliteľ spojeneckých síl v Európe generál D. Eisenhower i jeho kolega generál Walter B. Smith naliehajú na revidovaní nekompromisnej politiky bezpodmienečnej kapitulácie. V úplnom rozpore s dovtedajšou Rooseveltovou predstavou Eisenhower dokonca navrhol, aby sa kapitulačné podmienky ako i zamýšľaný postup k povojnovému Nemecku oficiálne zverejnili a vyložili. Pokladal to za nanajvýš žiaduce, pretože zachytené materiály pochádzajúce zo zdrojov nacistickej propagandy interpretovali pojem „*bezpodmienečná kapitulácia*“ v absolútne negatívnom zmysle, čo v konečnom dôsledku upevňovalo morálku nemeckých vojsk i civilného obyvateľstva. Eisenhower požadoval, aby Spojenci aktívnejšie hľadali spôsob nadviazania kontaktov s vhodnou osobou z prostredia nemeckého generálneho štábu, schopnou prevziať zodpovednosť za ukončenie vojny. Ďalej navrhol spoločné anglo-americko-sovietske vyhlásenie, ktoré by Nemcom jasne definovalo podmienky kapitulácie a garantovalo primerané zaobchádzanie. Táto akcia sa mala realizovať prostredníctvom rozhlasu a písaných pamfletov zhadzovaných z lietadiel, pričom dôraz sa v nich mal klásť na spojenecké vojnové ciele: na demilitarizáciu a denacifikáciu Nemecka, potrestanie vojnových zločincov, usporiadaný odsun obyvateľstva

³¹⁰ HULL, C.: *Memoirs*, s. 1578–1580.

a obnovenie slobody vierovyznania a zakladania odborov.³¹¹ Eisenhowerov pobočník Harry C. Butcher si v tejto súvislosti poznamenal, že velenie spojeneckých vojsk nástojilo na takomto vyhlásení, ktoré mal hlavný veliteľ prezentovať jasným a zrozumiteľným vojenským jazykom po úspešnom vylodení v Normandii.³¹²

Ďalším z tých, ktorí vyjadrili nesúhlas s Rooseveltovým hodnotením situácie v Európe, bol prezidentov blízky spolupracovník admirál W. Leahy. Rooseveltovi oznámil, že nacistické kruhy v Berlíne tvrdia, že nepriateľ ich chce vyhladiť. Prezidentovi položil otázku, či by Spojenci nemohli vzhľadom na to vydať vyhlásenie, že hodlajú zničiť len nemeckú „vojenskú agresivitu“. Tým by sa zvýšili šance na úspešnú realizáciu operácie Overlord. Roosevelt však v odpovedi nebol ochotný súhlasiť s takýmto vyhlásením, kým budú Nemci používať termín *Reich*. Dôvodil, že na základe svojho „pomerne dlhého štúdia a osobných skúseností v Nemecku i o Nemecku“ bol presvedčený, že „nemeckú filozofiu nemožno zmeniť dekrétom, zákonom ani vojenským rozkazom.“ Podľa neho bola potrebná „evolúcia“, ktorá by mohla trvať aj dve generácie.³¹³ No aj napriek tomu ministerstvo zahraničných vecí vypracovalo deklaráciu, ktorá sa mala rozdávať nemeckým vojakom po spojeneckom vylodení v Normandii. Jej spoluautorom bol aj Robert Sherwood, ktorý pripravoval prejavy pre Roosevelta. Leták propagandistickou rétorikou hitlerovským vojskám vysvetľoval, že plány nacistických vodcov o bleskovej, víťaznej vojne stroskotali a vojakov vyzýval na zvrhnutie nacistickej vlády a na ukončenie nezmyselnej vojny. Ako sa ďalej vo vyhlásení zdôrazňovalo, spojeneckí lídri Churchill, Stalin a Roosevelt „nebudú od Nemecka akceptovať nič menšie než bezpodmienečnú kapituláciu.“ V upravenej, kratšej verzii ministerstvo zahraničných vecí túto vetu vypustilo a nemeckých vojakov len upozornilo, že „ich jediným východiskom je bezpodmienečná kapitulácia.“ Na záver vyhlásenie zdôrazňovalo, že cieľom Spojencov je zničenie nacizmu, ale rozhodne nie likvidácia nemeckého národa.³¹⁴ Avšak 17. júla, mesiac po vylodení v Normandii Roosevelt Hullovi poznamenal, že spojenecký postup na všetkých frontoch nie je natoľko presvedčivý, aby mohlo byť takéto vyhlásenie zverejnené.³¹⁵

³¹¹ FRUS 1944, s. 507–509.

³¹² ARMSTRONG, A.: *Unconditional*, s. 91.

³¹³ FRUS 1944, s. 501–502.

³¹⁴ FRUS 1944, s. 520–522 a 528.

³¹⁵ FRUS 1944, s. 529.

Rovnaký názor na zmiernenie kapitulčných podmienok ako Eisenhower či Leahy mal Allen Dulles z Úradu strategických služieb (*Office of Strategic Services*). Zo švajčiarskeho Bernu, kde si vytvoril širokú sieť kontaktov, Washington informoval, že Rooseveltom preferovaná politika bezpodmienečnej kapitulácie je pre nacistov „*Božím darom*“, ktorý zbytočne predlžuje vojnu a oberá o životy spojeneckých vojakov. Dullesa už dlhší čas znepokojovali náznaky, že Sovieti by mohli s Hitlerom uzavrieť separátny mier. Stalinom zostavenú nemeckú exilovú vládu – Národný výbor Slobodného Nemecka – považoval za hrozbu pre udržanie „*západnej demokracie v strednej Európe*“. Varoval, že v dôsledku Rooseveltovho nezlomného odhodlania dosiahnuť bezpodmienečnú kapituláciu je pre Nemcov Moskva jediným zdrojom nádeje. Dulles sa často stýkal s Nemcami, ktorí nesúhlasili s Hitlerovou politikou. Niektorí z nich sa občas zmieňovali o potrebe uzavretia separátneho mieru s Britmi a Američanmi, a preto sondoval, či je americká vláda otvorená aj takejto eventualite. Po prieskume si však poťažoval, že nevie, či vôbec môže ponúknuť nejakú pomoc odbojovému hnutiu, pretože „*nehápe, aká je vlastne naša [americká] politika*“. V apríli 1944 jedna zo sprisahaneckých nemeckých skupín dokonca žiadala záruky, že po zvrhnutí Hitlera západné mocnosti zjednejú mier, po ktorom sa nová nemecká vláda sústreďí na boj výlučne proti Sovietom. Potom, čo sa v júli neúspešne skončil von Stauffenbergov pokus o atentát na Hitlera, Dulles informoval Roosevelta, že ak by sa bol atentát podaril, Stauffenberg by bol možno podpísal prímerie so Stalinom a vytvoril robotnícko-roľnícku vládu. Dulles naďalej neustával vo svojej snahe eliminovať zásadu bezpodmienečnej kapitulácie a naďalej predkladal svoje návrhy. Roosevelta napríklad varoval, že spojenecké jednotky sa môžu vyhnúť nemeckému odporu tým, že by pri okupácii miest mohli spolupracovať so „*správnym druhom Nemcov*“. Dulles tvrdil, že týmto opatrením by sa mohol vraziť klin do nemeckej armády skôr, než „*soviet-ske úspechy na východe v Nemecka vyvolajú chaos*“.³¹⁶

Pokiaľ išlo o EPK, pri hľadaní spoločného stanoviska v otázke jednotlivých kapitulčných bodov nedospela k žiadnemu pokroku, ale naopak, jej práca bola od apríla 1944 počas niekoľkých týždňov paralyzovaná. Gusev si neželal diskutovať o nijakej inej problematike okrem podmienok kapitulácie a odmietal aj kompromis v otázke postavenia vojnových zajatcov. Tento bod sa zdal spočiatku kľúčový pre ďalší progres pri koncipovaní

³¹⁶ BESCHLOSS, M.: *Dobyvatelé*, s. 41–42.

kapitulačných podmienok, ale ukázalo sa, že pokým v Európe nebol otvorený druhý front, sovietska strana nejavila výraznejší záujem akokoľvek sa zaväzovať v tejto otázke. Winant ako skúsený diplomat vnímal aj neistotu a napätie, ktoré vládlo v americkej diplomatickej špičke, vyplývajúce z neustálych sporov medzi ministerstvom zahraničných vecí a prezidentom ohľadom revidovania princípu bezpodmienečnej kapitulácie, nakoľko v čase od 14. do 26. mája bol povolaný na konzultácie do Washingtonu a naspäť do Londýna sa vrátil až 30. mája. A keďže Roosevelt bol vnútorné pevne presvedčený o správnosti bezpodmienečnej kapitulácie, Eisenhowerove, Churchillove, Hullove či Dullesove pokusy o praktickejší postup v prípade Nemecka boli bezúspešné.³¹⁷

Prezidentov postoj utvrdil Kennana v presvedčení, že Roosevelt bol v oblasti zahraničnej politiky „človek veľmi povrchný, ignorant a diletant s prísne obmedzeným intelektuálnym obzorom“, ktorý „nevedel nič o Rusku a veľmi málo o Európe“. Horšie však bolo, že nielen že „si nevážil rady ľudí, ktorý o týchto krajinách niečo vedeli, ale ani ich sám nevyhľadával.“³¹⁸

Celková situácia sa začala meniť začiatkom júna 1944, keď sa spojenecké vojská vylodili na západe Francúzska, čím sa dostali bližšie k Berlínu ako Červená armáda. Preto potreba urýchlenia vzájomnej dohody v otázke postupu voči Nemecku vyvstala nielen v Moskve, ale aj vo Washingtone a v Londýne. Dňa 10. júna Stettinius požiadal Winanta, aby v komisii urýchlil dopracovanie kapitulačných podmienok, pretože ministerstvo vojny už v praxi realizovalo invázne zámery. Zároveň v ten istý deň dostalo americké ministerstvo zahraničných vecí od Winanta telegram, v ktorom rezort informoval, že EPK dospela k predbežnej dohode o kapitulačných podmienkach, hoci niektoré body zostávali stále otvorené. List podobného znenia odoslal americký veľvyslanec do Washingtonu aj 22. júna, pričom ani v jednom prípade neuviedol k tejto téme bližšie podrobnosti.³¹⁹

Text výslednej dohody nazvanej „Bezpodmienečná kapitulácia Nemecka“ (*Unconditional Surrender of Germany*) bol na pôde EPK podpísaný o mesiac neskôr – 25. júla 1944, a následne bol predložený vládám USA, ZSSR a Veľkej Británie na schválenie.³²⁰ Išlo o pomerne rozsiahly

³¹⁷ ARMSTRONG, A.: *Unconditional*, s. 91.

³¹⁸ HARPER, John, L.: *American Visions of Europe. Franklin D. Roosevelt, George F. Kennan and Dean G. Acheson*. New York : Cambridge University Press, 1994, s. 174.

³¹⁹ FRUS 1944, s. 233 a 235–236.

³²⁰ V súvislosti s prijatím Francúzska ako ďalšieho signatára nemeckej kapitulácie bola dohoda 1. mája 1945 modifikovaná.

a podrobný dokument – obsahoval štrnásť bodov, rozdelených do troch tematických celkov, týkajúcich sa predovšetkým vojenských opatrení. Hoci bol finálny dokument zostavený ako kompromis všetkých troch strán, najvýraznejšie sa v ňom odzrkadlili sovietske požiadavky.³²¹ V preambule Nemecko priznávalo svoju úplnú porážku na zemi, na mori aj vo vzduchu. Druhá časť obsahovala sériu vojenských ustanovení zabezpečujúcich ukončenie nepriateľstva a uznanie právomoci Spojencov rozpustiť a odzbrojiť nemecké jednotky. Úplne odzbrojené mali byť nielen vojenské jednotky Wehrmachtu, ale aj ozbrojené zložky SS, SA a Gestapa. Tieto útvary boli povinné stiahnuť sa zo všetkých území, nachádzajúcich sa mimo hraníc Nemecka platných k 31. decembru 1937. V tretej časti sa Nemci museli zaviazat', že budú bezpodmienečne rešpektovať všetky ďalšie politické, administratívne, ekonomické, finančné a vojenské nariadenia, ktoré spojenecké autority v budúcnosti v krajine vyhlásia.³²²

Schválenie dohody o bezpodmienečnej kapitulácii Nemecka bolo ďalším z bodov, ktoré sa londýnskej komisii podarilo v roku 1944 vypracovať a prijať. Neznamenalo to však, že by otázka bezpodmienečnej kapitulácie bola definitívne vyriešená. V priebehu leta 1944 sa situácia na fronte vyvíjala podľa angloamerických plánov – západným Spojencom sa podarilo preraziť nemecké línie v Normandii a v priebehu niekoľkých týždňov obsadiť celé Francúzsko a prinútiť tak nemecké vojská ustúpiť až k Rýnu. Eisenhower preto odporúčal vydať spoločný spojenecký signál adresovaný nemeckej armáde, so zámerom urýchlene demoralizovať slabnúci nemecký odpor. Generál Roosevelta presviedčal, že z psychologického hľadiska bol dosiahnutý vrchol vojny, a preto nastal vhodný čas demonštrovať vojenskú jednotu Spojencov a spojitosť medzi západným, východným a južným frontom. Eisenhower očakával skorú porážku Nemecka a hľadal kroky, ktoré by viedli k rýchlejšiemu ukončeniu bojov aj za cenu ústupu od tvrdých kapituláčnych podmienok stanovených porazenej krajine. Hull hodnotil veci pragmaticky a v komentári k listu, ktorý predložil Rooseveltovi uviedol, že z politického hľadiska nemá námietky voči takémuto návrhu z vysokých vojenských kruhov. Avšak návrh bol – ako zvyčajne – zamietnutý s odôvodnením, že by išlo o nevhodne načasovanú akciu.³²³

³²¹ KETTENACKER, L.: *The Anglo-Soviet Alliance*, s. 453.

³²² *FRUS 1944*, s. 256–261; *Dějiny druhé světové války 1939 – 1945, IX*. Praha : Naše vojsko, 1981, s. 475.

³²³ *FRUS 1944*, s. 543–544.

V novembri 1944 však Eisenhower pod tlakom vývoja na fronte došiel k názoru, že akékoľvek vyhlásenia vo vyššie uvedenom zmysle by boli zbytočné, pretože situácia na bojiskách sa skomplikovala. Sovieti uviazli na rieke Visla len kvôli tomu, aby Nemcov nechali zlikvidovať varšavské povstanie a západní Spojenci zas neuspeli pri pokuse prebrodiť Rýn počas operácie Market Garden. Vojenské postavenie Spojencov nebolo v dôsledku toho také presvedčivé ako krátko predtým, a za určitých okolností by za danej situácie mohlo byť spoločné vyhlásenie nacistickou propagandou zneužitá ako dôkaz slabosti či rozporov existujúcich medzi Spojencami. Tým väčší, že Gestapo malo stále silný vplyv a prostriedky na udržanie bojovej morálky nemeckých vojakov aj za cenu tvrdých reštrikcií. Eisenhower preto stratil nedávne presvedčenie o skorom kolapse Nemecka. Na adresu čelných nemeckých predstaviteľov verejne vyhlásil, že tamojšia „*tlupa banditov nemá čo stratit*“, a keďže si uchovala schopnosť nútiť nemecký národ k pokračovaniu v boji, vojna bude pokračovať až kým nemecká vojenská moc nebude totálne zničená.³²⁴

7.2 Konzultácie s ostatnými exilovými spojeneckými vládami

V súvislosti s otázkou bezpodmienečnej kapitulácie Nemecka je potrebné zmieniť sa aj o snahe československej exilovej vlády v Londýne, ktorá prejavila záujem zúčastniť sa pripomienkovania, a prípadného doplnenia kapituláčného dokumentu. Dňa 24. augusta 1944 minister zahraničných vecí Jan Masaryk predložil EPK memorandum k nemeckej otázke,³²⁵ v ktorom československá vláda navrhovala, aby podmienky kapitulácie okrem prevažne vojenských obmedzení obsahovali aj opatrenia politického charakteru. Pre exilovú vládu bolo obzvlášť dôležité, aby Nemecko podpisom kapituláčného aktu potvrdilo existenciu Československa v hraniciach z roku 1937 a súčasne uznalo, že Československo a Nemecko boli vo vojnovom stave od 17. septembra 1938.³²⁶ Kapituláciou Nemecka sa mala automaticky zrušiť aj platnosť niektorých medzinárodných zmlúv,

³²⁴ ARMSTRONG, A.: *Unconditional*, s. 92–93.

³²⁵ FRUS 1944, s. 72–73.

³²⁶ V tento deň bol oficiálne založený Sudetonemecký Freikorps pod vedením Konráda Henleina, ktorého oddiely v noci zo 17. na 18. septembra napadli československé úrady v oblasti Ašského výbežku.

uzatvorených po tomto dátume.³²⁷ Vláda v memorande ďalej navrhovala, aby do kapituláčného aktu bolo zakomponované aj opatrenie o transfere nemeckého (ale aj maďarského) obyvateľstva z územia Československa. V zmysle tohto ustanovenia mali Nemecko a Maďarsko uznať osoby nemeckej a maďarskej národnosti – zbavené v Československu štátneho občianstva – za svojich občanov a prijať ich na svojom území.³²⁸ Okrem toho sa mala obnoviť medzinárodná kontrola nad riekami Labe, Odra a Dunaj, pričom Hamburg a Štetín mali získať status slobodných prístavov.

Pokiaľ išlo o povojnovú okupáciu Nemecka, československá vláda EPK v memorande informovala, že ak spojenecké veľmoci dospejú k rozhodnutiu, že okrem USA, ZSSR, Veľkej Británie a Francúzska sa môžu na okupácii „nepriateľských štátov v Európe“ zúčastniť aj ďalšie krajiny, Československo bude mať záujem o obsadenie nemeckého územia pozdĺž svojich severných a západných hraníc. Navyše, ak by obdobným spôsobom bolo okupované aj územie Maďarska, československé vojská boli pripravené obsadiť sektory južne od hraníc Slovenska,³²⁹ čo zdôraznila aj nóta z 14. novembra 1944, odovzdaná sovietskemu veľvyslancovi v Londýne. V nej sa vychádzalo z podstaty, že situácia Československa voči Nemecku i Maďarsku bola prakticky identická. Rozdiel „iba kvantitatívny, vyplýva v prvom rade z nerovnakej sily oboch nepriateľských štátov a rôznej rozlohy československého územia, ktoré každý z nich okupoval.“³³⁰

Okrem memoránd československej vlády, svoje návrhy predložili komisii aj zástupcovia exilových vlád Belgicka, Grécka, Luxemburska, Holandska, Nórska a Poľska. V záujme podrobnejšieho preštudovania týchto materiálov EPK zriadila dňa 7. decembra 1944 svoj poradný orgán – Spojenecký konzultačný výbor (*Allied Consultation Committee*), na čele ktorého stál sovietsky predstaviteľ Arkadij Sobolev (neskôr Jurij Saksin). Ďalšími členmi tohto orgánu boli Philip Mosely (za USA), Samuel Hood

³²⁷ Z pohľadu československej exilovej vlády išlo predovšetkým o otázku Mníchovskej dohody a prvej Viedenskej arbitráže. KUKLÍK, Jan: *Osudy Mnichova za druhé světové války a po ní*. In: *Mnichov 1938 : sedmdesát let poté : sborník textů*. Jindřich Dejmek, Marek Loužek (eds.). Praha : CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, s. 28.

³²⁸ Podrobnejšie k rokovaniam o odsune nemeckého obyvateľstva z československého územia pozri: CHURAŇ, Milan: *Postupim a Československo. Mýtus a skutečnost*. Praha : Libri 20001, 157 s.

³²⁹ *FRUS 1944*, s. 72.

³³⁰ ČIERNA–LANTAYOVÁ, Dagmar: *Maďarský problém a zahraničnopolitické koncepcie československej exilovej vlády v Londýne (jún 1941 – január 1945)*. In: *Historické štúdie*, r. 34, 1993, s. 132.

(za Veľkú Britániu) a Pierre Marie de Leusse za Francúzsko. Podľa zachovaných záznamov československú stranu zastupovala na rokovaníach s výborom dvojica splnomocnených vyslancov Dr. J. Špaček a Dr. Z. Procházka.³³¹ O účasť na konzultáciách prejavila záujem aj poľská exilová vláda v Londýne, avšak sovietska delegácia v EPK žiadosť poľskej strany zamietla na základe inštrukcií z Moskvy.³³²

Reálne postavenie a úlohy Spojeneckého konzultačného výboru boli minimálne pochybné – jeho členovia síce mali možnosť rokovať so zástupcami menších spojeneckých vlád a vyjadrovať sa k podmienkam kapitulácie, na druhej strane všetci aktéri rokovaní dobre vedeli, že dokument „Bezpodmienečná kapitulácia Nemecka“ bol už vypracovaný, a EPK ho schválila ešte v júli 1944. Členovia výboru dokonca vypracovali stručné zhrnutie jeho obsahu a predstaviteľov exilových vlád o ňom bližšie informovali na spoločnom zasadnutí v decembri 1944.³³³ Na otázku československej delegácie, či by jej zástupcovia predsa len nemohli vidieť pôvodný dokument, kvôli ktorému sa vlastne stretávajú, dostali odpoveď, že Spojenecký konzultačný výbor nemá na takýto krok oprávnenie, a že originálny text dohody o bezpodmienečnej kapitulácii musí – v zmysle prijatých rokovacích pravidiel EPK – zostať utajený.³³⁴

Aj napriek takýmto obmedzeniam sa koncom roka 1944 a začiatkom roka 1945 uskutočnilo niekoľko stretnutí Spojeneckého konzultačného výboru.³³⁵ Podrobnosti rokovaní nie sú v amerických prameňoch, ktoré mal autor k dispozícii, bližšie zachytené – čo do istej miery môže naznačovať, akú skutočnú dôležitosť tomuto orgánu americká diplomatická špička pripisovala. Avšak z publikovanej súhrnnej správy výboru zo 14. marca 1945 je možné rekonštruovať, že československá exilová vláda naďalej prejavovala záujem participovať na okupácii Nemecka, kam bola odhodlaná – v prípade takejto možnosti – presunúť svoje vojenské kontingenty. S tým súvisela požiadavka, aby Československo bolo zastúpené v spojeneckých kontrolných orgánoch, ktoré mali po vojne dohliadať na dodržiavanie kapitulčných podmienok v okupovanej krajine. Novinkou bola žiadosť, aby Nemecko uznalo zodpovednosť za škody, ktoré svojou agresiou spôsobilo

³³¹ *FRUS 1945*, s. 199.

³³² *FRUS 1944*, s. 84.

³³³ *FRUS 1945*, s. 168–169.

³³⁴ *FRUS 1945*, s. 191–192 a 200–201.

³³⁵ Celkove výbor uskutočnil 21 zasadnutí, z toho jedenástich sa zúčastnili aj zástupcovia spojeneckých exilových vlád. *FRUS 1945*, s. 558.

členským krajinám OSN a uznalo právo tých štátov, ktorých územie okupovalo, žiadať odškodnenie a kompenzáciu za škody na majetku, spôsobené počas trvania tejto okupácie.

Okrem toho československá strana navrhovala zakomponovať do kapitulačných podmienok spornú klauzulu, že zodpovedné nemecké orgány vydajú do rúk Spojencov vojnových zločincov, pričom hlavní vojnoví zločinci mali byť odovzdaní Spojencom ihneď po kapitulácii. Táto požiadavka sa však hneď od počiatku javila ako nereálna, nakoľko o podobné ustanovenie sa snažili už skôr – a to neúspešne – aj Winant a Strang. Celkove možno zo správy Spojeneckého konzultačného výboru vybadať, že československá vláda kládla veľký dôraz na to, aby kapitulčný dokument obsahoval najmä tri politické ustanovenia – priznanie, že Československá republika a Nemecko boli vo vojnovom stave od 17. septembra 1938, zrušenie platnosti niektorých medzinárodných zmlúv a tiež klauzulu, upravujúcu odsun nemeckého a maďarského obyvateľstva z územia Československa do Nemecka a Maďarska.³³⁶ Táto posledná požiadavka bola predložená v memorande z 23. novembra 1944, ktoré obsahovalo analýzu národnostných koncepcií, posudzovaných z medzinárodných, vnútropolitických, právnych i ekonomických aspektov. Dôraz sa tu kládol predovšetkým na problematiku obyvateľstva nemeckej národnosti, ktoré „prejavilo svoj aktívne nepriateľský postoj voči československému štátu“. V dokumente sa preto navrhovalo vyriešenie tejto otázky formou „transferu väčšej časti nemeckého obyvateľstva“, čo sa exilovej vláde javilo ako nevyhnutná podmienka „z hľadiska vnútornej a vonkajšej bezpečnosti Československa, ale i európskej bezpečnosti vôbec.“³³⁷

V konečnom dôsledku však požiadavky a návrhy menších spojeneckých krajín nenašli na pôde EPK výraznejšiu odozvu. Komisia návrhy iba vzala na vedomie a bližšie sa nimi nezaoberala, pretože tak americký, ako aj britský či sovietsky zástupca nemali snahu otvárať a revidovať už schválený dokument. Na druhej strane snaha československej vlády nevyšla celkom nazmar a viacero požiadaviek – napríklad odsun nemeckého obyvateľstva z československého územia – bolo potvrdených v uzneseniach Postupimskej konferencie v lete 1945.

³³⁶ FRUS 1945, s. 193–195.

³³⁷ ČIERNA–LANTAYOVÁ, Dagmar: *Tradícia a dejiny. Vybrané otázky zo slovensko-maďarských a slovensko-ruských vzťahov (1934 – 1949)*. Bratislava : TYPOSET print, 2009, s. 20–21.

Dokument „Bezpodmienečná kapitulácia Nemecka“ bol tak už v lete 1944 v podstate sformovaný do podoby finálneho textu, vhodného k podpisu kapitulácie, no neskôr si spojenecké mocnosti uvedomili jeho slabinu, a to fakt, že nebolo isté, či nejaká nemecká vláda, schopná podpísať kapituláciu, bude vôbec existovať. Podstatné však bolo – a to veľa napovedá o celkovej americkej politike v druhej svetovej vojne – že v dôsledku byrokratického chaosu tento dokument napokon nebol Nemecku v máji 1945 predložený ako finálny text kapitulácie.

8. Morgenthauov plán

Prijatie dôležitých dokumentov na pôde EPK, a síce o rozdelení okupačných pásiem v Nemecku a v Rakúsku, o kontrolnom mechanizme v povojnovom Nemecku a o bezpodmienečnej kapitulácii, bolo vyvrcholením aktivít EPK nielen v roku 1944, ale ako sa neskôr ukázalo, v rámci celej jej existencie. To však neznamenalo, že by nebola mala čo riešiť alebo k čomu zaujať stanovisko, práve naopak. Aj preto americký zástupca v komisii J. Winant naďalej naliehal na zodpovedné politické kruhy vo Washingtone, aby EPK začali akceptovať ako seriózne medzinárodno-politický orgán, pretože neustále trpel informačnou poddimenzovanosťou a kompetenčnými zmätkami pri predkladaní amerických plánov k problematike porazeného Nemecka na pôde komisie. Kým Roosevelt sa vo všeobecnosti zasadzoval za tvrdý prístup k Nemecku, časť politikov z okolia ministra zahraničných vecí Hullu či ministra vojny Stimsona jeho názor nezdíelala, čo viedlo k určitým rozporom a nezhodám. To svojim spôsobom prispelo ku kolísavej politike a k tomu, že vo Washingtone vlastne neexistoval ujednotený oficiálny názor, ako postupovať voči porazenému Nemecku. Tento fakt sa výraznejšie prejavil v lete a na jeseň 1944, keď na americkej politickej scéne prišlo k tvrdému stretu dvoch koncepcií povojnového postupu voči Nemecku, čo malo priamy dosah aj na prácu londýnskej EPK.

Vylodenie Spojencov v Normandii v júni 1944 a ich postup do európskeho vnútrozemia vyvolával vo vedúcich amerických politických kruhoch optimistické nádeje na skoré ukončenie vojny. Vo Washingtone sa preto čoraz aktuálnejšou a naliehavejšou stávala otázka, ako naložiť s Nemeckom po jeho porážke. Z tohto dôvodu zriadil Roosevelt začiatkom leta 1944 ďalší administratívny orgán, ktorý sa mal zaoberať povojnovým Nemeckom – Výkonný výbor pre ekonomickú zahraničnú politiku (*Executive Committee on Economic Foreign Policy*). Jeho členmi boli viacerí experti v oblasti medzinárodnej politiky, pochádzajúci z radov ministerstiev

zahraničných vecí, financií, poľnohospodárstva, obchodu a práce, ďalej predstavitelia Zahraničnej hospodárskej správy (*Foreign Economic Administration*) a Colnej komisie Spojených štátov (*U. S. Tariff Commission*), pričom do novozriadeného orgánu prezident nenominoval predstaviteľa ministerstva vojny. Najiniciatívnejšie si na pôde Výkonného výboru počínalo ministerstvo zahraničia, ktoré v júni predložilo na posúdenie plán s názvom „Všeobecné ciele ekonomickej politiky Spojených štátov v Nemecku“ (*General Objectives of United States Economic Policy with Respect to Germany*). Tento dokument sa ministerstvu zahraničných vecí pôvodne nepodarilo presadiť v rámci Pracovného bezpečnostného výboru, ktorý mal vypracovávať inštrukcie pre americkú delegáciu v EPK, avšak po posúdení a menších úpravách ho Výkonný výbor schválil dňa 4. augusta 1944. Výsledný, pomerne rozsiahly dokument odrážal snahu ministerstva zahraničných vecí uzavrieť s Nemeckom „mäkký“ mier, ktorý považovalo za najlepšiu garanciu proti novej budúcej agresii. Dokument síce obsahoval opatrenia vyžadujúce platbu reparačných dávok obetiam nemeckej agresie i preventívne kroky vedúce ku konverzii nemeckej ekonomiky a nasmerované na zníženie jej výrobného potenciálu v rámci Európy, ale na druhej strane plán počítal s integráciou porazenej krajiny do typu „svetovej ekonomiky v zmysle Atlantického charty“. Ministerstvo vo svojom projekte rátalo s tým, že v Nemecku bude po skončení vojny životná úroveň na „tolerovateľnom stupni“, t.j. nie na vyššom ako v okolitých krajinách. Pripúšťalo redukciu nemeckých industriálnych kapacít, ale len vo vybraných odvetviach, akými boli zbrojárstvo či chemický priemysel. Z dlhodobého hľadiska a záujmov USA Hullovo plán schválený Výkonným výborom počítal s tým, že Nemecko bude krajinou hospodársky sebestačnou.³³⁸

Keďže ministerstvo vojny nemalo vo Výkonnom výbore svojho zástupcu, Eisenhowerovo hlavné veliteľstvo spojeneckých expedičných síl v Európe si vypracovalo vlastný projekt, ktorý ale nebol ešte schválený príslušnými vojenskými autoritami. Koncept nazvaný „Základná príručka pre vojenskú vládu v Nemecku“ (*Basic Handbook for Military Government of Germany*) bol zameraný najmä na zamedzenie vzniku chaosu po vstupe spojeneckých anglo-amerických vojsk na územie Nemecka. Hlavnou a bezprostrednou úlohou spojeneckých vojsk malo byť zabezpečenie hladkého chodu života krajiny a čo najrýchlejšie sfunkčnenie oficiálnej nemeckej civilnej správy v obsadenej oblasti, avšak len do tej miery, aby nedošlo

³³⁸ FRUS 1944, s. 276–287.

k ohrozeniu vojenských operácií prebiehajúcich vo zvyšnej časti krajiny. Dokument ďalej sľúbil opätovné nastolenie slobodných, demokratických inštitúcií. Čo sa týkalo hospodárskych ustanovení, nemecký priemysel mal byť podporovaný do tej miery, aby Nemcov uživil a nedestabilizoval Európu. Kalorická hodnota potravín pre každého Nemca sa mala pohybovať na úrovni približne dvetisíc kalórií denne. Podobne ako predchádzajúci plán vypracovaný ministerstvom zahraničných vecí, aj projekt vytvorený na hlavnom veliteľstve spojeneckých expedičných síl v Európe počítal s kontrolou a redukciou nemeckého priemyslu tak, aby sa zabránilo opätovnej výrobe vojenských zariadení a techniky. Zaujímavým detailom bolo, že vojenski plánovači vychádzali z predpokladu, že koniec vojny zastihne administratívnu a ekonomickú štruktúru Nemecka nepoškodenú a pripravenú slúžiť záujmom veliteľov okupačných mocností. Podstatné však bolo, že tento plán sa nezhodoval s predstavami nielen ministerstva vojny, ale ani generála Eisenhowera, čo bolo spôsobené tým, že autori dokumentu boli prevažne civilní experti, ktorí len nedávno narukovali do armády. Hoci nimi vypracovaná príručka bola určená ako manuál na obdobie bezprostredne po vstupe spojeneckých vojsk na nemecké územie, bolo jasné, že i dlhodobšie plány na zaobchádzanie s Nemeckom sa bez nej určite nezaobídu.³³⁹ Oba spomínané dokumenty týkajúce sa spôsobu zaobchádzania s porazeným Nemeckom vyvolali mimoriadne búrlivú reakciu v inštitúcii, ktorá sa mohla k zahraničnej politike vyjadrovať skôr nepriamo – na ministerstve financií. Táto zlostná reakcia poznačila spojenecké plány na povojnové usporiadanie Nemecka počas niekoľkých najbližších mesiacov.

V auguste 1944 zavítal vtedajší americký minister financií Henry Morgenthau do západnej Európy. Sprevádzali ho jeho námestník Harry D. White, ktorý sa zúčastňoval prác Výkonného výboru. Počas letu zo Spojených štátov do Británie ukázal White Morgenthauovi príručku, vypracovanú jeho kolegami vo Výkonnom výbore. Na ministra financií urobil dokument hlboký dojem, pričom si povšimol najmä fakt, že v počiatočnej fáze okupácie Nemecka plánovači pripúšťali možnosť ponechať na strategicky dôležitých postoch známych nacistov. Dokument odrážal presvedčenie expertov z ministerstva zahraničných vecí, že najbezpečnejšou zárukou proti nemeckému militarizmu je premena okupovanej krajiny na „mierovú a prosperujúcu svetovú ekonomiku“. Podľa neho príručka ignorovala základnú povojnovú otázku: ako zabrániť tomu, aby

³³⁹ GADDIS, J. L.: *The United*, s. 115–117.

Nemecko opäť mohlo ohrozovať svet. Ako si poznamenal jeho poradca Josiah DuBois, kým dorazili do Británie, Morgenthau nadobudol istotu, že „*Nemci sú príslušníkmi rasy, ktorá miluje vojny a sú možno nevyliciteľní*“. Jeho rozhorčenie sa vystupňovalo potom, čo mu krátko po pristátí v Británii Bernard Bernstein, pôvodne úradník práve ministerstva financií, ale v tom čase pôsobiaci pri Eisenhowerovom štábe, ukázal spomínanú príručku.³⁴⁰

Prvé stretnutie v rámci návštevy západnej Európy absolvoval Morgenthau s D. Eisenhowerom, a to za prítomnosti H. Whitea. Eisenhower, potomok prisťahovaných Nemcov, Morgenthauovi hneď na začiatku stretnutia vyjadril svoje antipatie k nemeckému národu. Podľa neho boli Nemci vychovaní k paranoidnému mysleniu a jediné, čo na nich platilo, bol podľa neho tvrdý prístup. Nevidel žiadny dôvod, prečo by sa mal životný štandard nemeckého obyvateľstva udržiavať na primeranej úrovni. Nerobil si ani žiadne starosti s potrebnou povojnovou ekonomickou reštrukturalizáciou Nemecka. Naopak, videl v tom zbytočný problém, ktorý nepatrilo na pôdu vojenských inšancií. Pokiaľ išlo o Sovietsky zväz, Eisenhower bol ohľadom povojnovej spolupráce s ním oveľa optimistickejší ako iní znalci medzinárodných vzťahov. Predpokladal, že Sovietsi budú mať po vojne dosť problémov sami so sebou, nieto aby ešte robili problémy iným. To bol aj hlavný dôvod, prečo Eisenhower nenástojil na povojnovej hospodárskej obnove Nemecka ako na prirodzenej hrádzi pred šírením sovietskej moci v Európe.³⁴¹ Generálove názory urobili na Morgenthaua dobrý dojem a len ho utvrdili v presvedčení, že je nevyhnutné zmeniť doterajší benevolentný prístup k Nemecku. V prístupe k Nemecku sa vtedajšie Eisenhowerove predstavy – na rozdiel od plánov ministerstva zahraničných vecí – zhodovali s politikou, ktorú presadzoval prezident Roosevelt.

S americkým predstaviteľom v EPK J. Winantom a jeho poradcami sa Morgenthau stretol 12. augusta v Londýne. Winant, ktorý sa dlhodobo pohyboval v najvyšších britských politických kruhoch, oboznámil ministra s tromi rôznymi pohľadmi na nemeckú otázku, ktoré „vypozoroval“ u svojich londýnskych kolegov. Prvý pohľad predstavovala skupina ľudí z okolia ministra zahraničných vecí Edena, ktorá presadzovala spoluprácu so ZSSR a zároveň tvrdý prístup k Nemecku. Druhá skupina sa obávala povojnovej sily Sovietov a snažila sa preto zachrániť tie elementy v Nemecku,

³⁴⁰ BESCHLOSS, M.: *Dobyvatelé*, s. 72–73.

³⁴¹ BESCHLOSS, M.: *Dobyvatelé*, s. 74.

ktoré ostali v opozícii proti vtedajšiemu nacistickému režimu. Posledná, tretia skupina, sa podľa Winanta vyznačovala pragmatickejším prístupom k politike a tvorili ju ľudia z okolia premiéra Churchilla.³⁴² Aj Morgenthau oboznámil Winanta so svojím názorom na nemeckú problematiku, o ktorej bol presvedčený, že ju podporuje aj prezident Roosevelt. Vystríhal hlavne pred tendenciou súcitného prístupu k Nemecku, presadzovanou Hulloovým ministerstvom zahraničných vecí, ktorá, domnieval sa, povedie k zopakovaniu chyby z minulosti, keď bol s Nemeckom prijatý „mäkký mier“. S radosťou dodal, že rovnako ako on, zmýšľa aj generál Eisenhower, pričom podotkol, že za jedinú možnosť ako eliminovať porazenú krajinu, považuje premeniť ju na „pastiersky štát“ typu Dánska, kde sú „rolníci spätí s pôdou neagresívni a mierumilovní“. Winant mu na to odvetil, že „aj roľníci sú dobrí bojovníci“. Prekvapený novými informáciami z prostredia najvyššej americkej politiky sa Winant ministrovi pošťazoval, že počas svojej misie v EPK nedostáva relevantné inštrukcie z Washingtonu, a preto netušil, že Roosevelt sa stotožňuje s takýmito zámermi ministra financií. Morgenthauov zástupca White si na záver rozhovoru pošťazoval, že Briti preferujú „silné Nemecko“, čo by podľa neho mohlo viesť k tomu, že Nemci by už pár rokov po vojne mohli mať rozbehnutú výkonnú ekonomiku. White varoval, že hospodársky zdatné Nemecko by malo opätovnú tendenciu „ovládnúť svet.“³⁴³

Winant, zvyknutý na to, že z Washingtonu mu neraz posielali len čiastkové či rozporuplné informácie, si zachoval pokoj a Morgenthauove predstavy považoval za predbežné a nezáväzné. Avšak jeho dvaja poradcovia – Philip Mosely a Ernest Penrose – boli zjavne proti tomu, aby sa s Nemeckom zaobchádzalo podľa Morgenthauových predstáv. Mosely varoval, že zničenie nemeckého priemyslu by viedlo k tomu, že krajina by sa stala závislejšou od Sovietskeho zväzu, čo by zároveň zvýšilo jeho dominanciu v strednej Európe. Penrose zasa zdôrazňoval, že čisto poľnohospodárska ekonomika nemôže vzhľadom na dovozné potreby užiť celú nemeckú populáciu. Eden vo všeobecnosti presadzoval myšlienku tvrdého postupu voči Nemecku, ale Morgenthauove špecifické návrhy nekomentoval. Aj Eisenhower uznával potrebu tvrdého postupu voči Nemecku, ale

³⁴² ARMSTRONG, A.: *Unconditional*, s. 70.

³⁴³ Neskôr sa pôsobenie H. Whitea na ministerstve financií ukázalo ako rozporuplné. White, pôvodným menom Weit – potomok ruských židovských emigrantov, bol v roku 1948 obvinený zo špionáže pre sovietsku rozvedku. BESCHLOSS, M.: *Dobyvatelé*, s. 78 a 136–139.

v priamom zmysle bol len za zničenie vojenských tovární a vojenských zariadení v krajine.³⁴⁴

Na ďalší deň sa Winant stretol s Morgenthauom a niektorými americkými predstaviteľmi pri spoločnej návšteve u britského ministra zahraničných vecí A. Edena. Morgenthau v rozhovore s Edenom sondať britský postoj a nadhodil, že podľa neho Briti budú zrejme preferovať tvrdý prístup k povojnovému Nemecku. Eden to potvrdil s vysvetlením, že na tom sa predsa dohodli všetci traja najvyšší činitelia Veľkej trojky už v Teheráne. Morgenthau to ale nemohol vedieť, pretože Roosevelt mu odmietal prezradiť detaily o záveroch, ku ktorým sa dospelo na konferencii. Edena preto taktne požiadal, aby mu ukázal záznamy z rozhovorov. Táto neobvyklá požiadavka viedla Edena k podozreniu, že možno práve povedal niečo, čo Roosevelt pred Morgenthauom tajil. No keďže sa od Morgenthaua snažil získať pre Britániu ďalšiu materiálnu pomoc, síce s rozpakmi, ale predsa len ho oboznámil s podrobnosťami z rokovaní v Teheráne. Morgenthau bol šokovaný – a zároveň potešený – zistením, že Roosevelt navrhol rozdeliť Nemecko na menšie celky a postupovať voči nemu tvrdým spôsobom. Postoj ministerstva zahraničných vecí i časti amerických vojenských kruhov, zodpovedných za vypracovávanie dokumentov o zaobchádzaní s povojnovým Nemeckom a neberúcich na zreteľ prezidentove názory, preto považoval za hrubé porušenie oficiálnej americkej politiky.³⁴⁵ Morgenthau však netušil, že Hull nedisponoval podrobnejšími informáciami z Teheránu, pretože Roosevelt ho o výsledkoch rokovaní neinformoval.

Po návrate do Spojených štátov sa Morgenthau ihneď vybral za Hullom, ktorý nominálne niesol zodpovednosť za riadenie zahraničnej politiky USA. Keď šéfa Štátneho departmentu informoval o podrobnostiach teheránskych uznesení, Hull, ktorého prezident podľa svojho zvyku nezaradoval medzi tých, ktorí ho sprevádzali na najdôležitejších medzinárodných konferenciách či stretnutiach, mohol len prekvapene skonštatovať: „Henry, o tom všetkom počujem prvýkrát.... Protokoly z Teheránskej konferencie mi vôbec neukázali.“³⁴⁶

V konečnom dôsledku všetko, čo sa týkalo nemeckej otázky, záležalo na prezidentovi. Roosevelt sa od začiatku vojny netajil svojou snahou

³⁴⁴ PETRUŠ, Pavol: Otázka Nemecka v projektoch americkej zahraničnej politiky v rokoch druhej svetovej vojny. In: *Slovanské štúdie*, XXII. Bratislava : Veda, 1981, s. 81–82.

³⁴⁵ BESCHLOSS, M.: *Dobyvatelé*, s. 78–79.

³⁴⁶ JAKOVLEV, N. N.: *Franklin D. Roosevelt*, s. 437.

o tvrdý postup voči Nemecku, ale od augusta 1944 sa jeho postoj výrazne pritvrdil. Dňa 19. augusta Morgenthau navštívil prezidenta s obavou, či ho vypočuje, pretože Roosevelt bol známy schopnosťou vyhnúť sa rozhovorom, ktoré ho otravovali alebo nudili.³⁴⁷ Tentoraz však bola situácia iná a Morgenthau dostal možnosť prezidentovi objasniť svoje poznatky z Británie. Najskôr ho informoval o priebehu rozhovoru s Edenom, a potom sa požaloval na Hullovo ministerstvo zahraničných vecí i na Eisenhowerových podriadených, že neplnia dohody z Teheránu, a s rozhorčením ukázal prezidentovi jeden výtláčok nimi vyhotovenej príručky. Roosevelt sa snažil upokojiť Morgenthaua a svojím typickým spôsobom vyhlásil, že „*tvrdí musíme byť voči celému Nemecku, nielen voči nacistom. Nemcov je treba vykastrovať, alebo s nimi zaobchádzať takým spôsobom, aby už jednoducho nemohli plodiť ľudí, ktorí chcú pokračovať rovnakým spôsobom ako v minulosti.*“³⁴⁸ Morgenthaua potešilo, že prezident uvažuje podobne ako on. O pár dní neskôr mu Roosevelt v súkromnom rozhovore povedal, že je mu jedno, koľko ľudí príde v Nemecku o prácu, či „*osemnásť alebo dvadsať miliónov*“. Navrhol, aby sa demontovalo všetko technické zariadenie v Porúří, a aby sa rozdalo krajinám, ktoré to potrebujú. Morgenthau s tým súhlasil, ale trápila ho ešte iná vec. Väčší problém videl v mentalite Nemcov, hlavne u mladších a stredných ročníkov, ktorým bol vstúpovaný nacizmus. Rooseveltovi navrhol, že „*možno ich bude potrebné vyviezť z Nemecka niekam do strednej Afriky, kde budete môcť realizovať nejaký veľký projekt TVA*“.³⁴⁹

Morgenthauove stretnutie s Rooseveltom nebolo bezvýsledné. Prezident na podnet ministra financií adresoval Hullovi a ministromi vojny

³⁴⁷ Morgenthau, potomok nemeckých Židov, mal k Rooseveltovi ľahký prístup. Boli susedmi v Dutchess County, a aj preto bol Rooseveltovým najbližším ministrom. Napriek svojim židovským koreňom po celý svoj dovtedajší čas v kresle ministra financií (od r. 1933) sa k židovstvu príliš nehlásil, skôr naopak. Zlomovým bodom pre Morgenthauovo tvrdé protinemecké zmýšľanie bolo stretnutie s predsedom Amerického židovského kongresu rabínom Stephenom Wiseom, ktorý ho v roku 1943 informoval o systematickej likvidácii Židov v Európe. Wise sa pokúšal informovať o zločinoch páchaných nacistami aj Roosevelta, ale ten ho počas celého stretnutia ignoroval a celú problematiku zahrával do autu. Rovnaký nezáujem prechovával Roosevelt počas celej druhej svetovej vojny aj v prípade vyhladzovacích koncentračných táborov. BESCHLOSS, M.: *Dobyvatelé*, s. 44–48.

³⁴⁸ IRVING, David: *Morgenthauův plán. Žďár nad Sázavou* : Sowulo Press, 2009, dokument č. 27, s. 41; DALLEK, R.: *Franklin D. Roosevelt*, s. 472.

³⁴⁹ TVA (Tennessee Valley Authority) – program verejných prác z obdobia Rooseveltovho Nového údela, ktorým bola do oblasti zavedená elektrina. BESCHLOSS, M.: *Dobyvatelé*, s. 98.

Stimsonovi kritický list ohľadom príručky, ktorú vypracovali americké vojenské kruhy. Protestoval, že „*tá takzvaná príručka je veľmi zlá*“ a chcel vedieť, kto ju vypracoval a schválil. Nariadil, aby boli všetky kópie stiahnuté z obehu, lebo dokument v ňom vzbudzoval dojem, že Nemecko má byť obnovené do tej miery ako Holandsko alebo Belgicko, a že nemecký národ má touto cestou čo najrýchlejšie nadobudnúť svoje predvojnové postavenie. Neželal si, aby Nemci zomierali od hladu, ale bol presvedčený, že ak si budú chcieť udržať „*telo a dušu pohromade*“, mali by „*trikrát denne dostávať polievku z armádnych poľných kuchýň*“. To ich podľa neho bude udržiavať v „*perfektnom zdraví*“ a navyše „*budú na to spomínať celý život*“. Takýto postup mal zaručiť, že Nemci pochopia, že sú porazeným národom a v budúcnosti si dobre rozmyslia, či je rozumné začať novú vojnu. Na záver listu skonštatoval, že „*príliš mnoho ľudí v Spojených štátoch i Británii si myslí, že Nemci ako celok nie sú zodpovední za to, čo sa prihodilo, ale že zodpovedných je iba zopár nacistických lídrov. Toto sa však bohužiaľ nezakladá na pravde*.“ A dodal, že „*celý nemecký národ musí pochopiť, že viedol protiprávny komplot proti pravidlám slušnosti modernej civilizácie*.“³⁵⁰

Krátko nato Roosevelt zriadil Vládny výbor pre Nemecko (*Cabinet Committee on Germany*). Pre Rooseveltov zvyk manipulovať so svojimi podriadenými je však typické, že vedením výboru poveril H. Hopkinsa, o ktorom dobre vedel, že Morgenthau ho neznášal už preto, že mal na prezidenta oveľa väčší vplyv než on sám. Aj napriek tomu sa iniciatívy ako prvý chopil minister financií a vypracoval vlastný projekt zaobchádzania s povojnovým Nemeckom. Východiskovým bodom Morgenthauovho uvažovania bol názor, že po skončení vojny najväčšou hrozbou pre mier v Európe nebude bolševický Sovietsky zväz, ale opäť Nemecko, a preto bude nevyhnutné túto hrozbu odstrániť tvrdými opatreniami. Preto keď sa H. Hopkins 2. septembra stretol s predstaviteľmi ministerstiev zahraničných vecí, financií a vojny s cieľom ujednotiť americkú politiku voči Nemecku, H. White z ministerstva financií prítomným po prvýkrát oficiálne prezentoval tzv. Morgenthauov plán.³⁵¹

Plán bol rozdelený do viacerých častí. Za prvoradáú úlohu spojeneckých síl po skončení vojny v Európe pokladal zabezpečenie úplnej

³⁵⁰ FRUS 1944, s. 544–546.

³⁵¹ *Foreign relations of the United States. Conference at Quebec, 1944*. Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1972, (ďalej len *FRUS 1944, Quebec*), s. 86–90 a 93–95. Dostupné na internete: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1944>

demilitarizácie Nemecka, úplné zničenie celého nemeckého zbrojárskeho priemyslu a odstránenie alebo zničenie všetkých ďalších kľúčových priemyselných odvetví, ktoré by sa mohli stať základom pre obnovenie nemeckej vojenskej sily. Pokiaľ išlo o rozdelenie Nemecka, Morgenthau si vzal príklad od Roosevelta a navrhol rozdeliť krajinu na niekoľko častí. Poľsko malo podľa jeho predstavy dostať tú časť východného Pruska, ktorá nepripadne Sovietskom, a južnú časť Sliezska. Francúzsku malo pripadnúť Sársko a príslahlé územia ohraničené riekami Rýn a Mosela. V Porúří a príslahlých územiach mala byť zriadená medzinárodná zóna. Zvyšná časť Nemecka mala byť rozdelená na dva autonómne nezávislé štáty – na juhonemecký štát pozostávajúci z Bavorska, Württemberska, Bádenska a niektorých menších oblastí, a na severonemecký štát zložený z väčšej časti Pruska, zo Saska, Durínska a niekoľkých ďalších menších území. Juhonemecký štát mala s Rakúskom spájať colná únia. Navyše bolo podľa Morgenthaua potrebné podporiť vytvorenie vlád v každej z 18 oblastí, z ktorých sa Nemecko skladalo. Celkovo sa tak mal klásť dôraz na vysoký stupeň lokálnej autonómie.³⁵²

Oblasť Porúria vrátane Porýnia a Kielského kanálu považoval Morgenthau za srdce nemeckej priemyselnej moci a za „*liaheň vojen*“. Táto oblasť mala byť preto „*ekonomicky pacifikovaná*“. Morgenthau ďalej navrhoval, aby sa v priebehu šiestich mesiacov po ukončení nepriateľstva tie priemyselné závody a zariadenia, ktoré neboli zničené počas vojenských akcií, buď kompletne demontovali a odviezli, alebo úplne zničili. Po hospodárskej stránke sa malo Nemecko zničením priemyselných zariadení a zatopením baní zmeniť na „*pastiersku*“ krajinu druhoradého významu. Zároveň malo ísť o výstrahu a signál miestnemu obyvateľstvu, že táto oblasť už nikdy nebude priemyselná. Preto všetci tí ľudia žijúci v oblasti, ktorí mali špeciálne technické znalosti, mali byť spolu so svojimi rodinami „*povzbudzovaní*“ k trvalému odchodu z tejto oblasti a následnému rozptýleniu vo zvyšnej časti krajiny. Pritom mali dostať zákaz vykonávať niektoré špeciálne práce, napríklad „*žiaden Nemec nemal dostať povolenie riadiť lietadlá alebo asistovať pri ich riadení*“. Zodpovednosť za vývoj nemeckej ekonomiky mala však paradoxne spočívať na domácom obyvateľstve.

Pokiaľ išlo o reparácie, Morgenthau odmietal ich uhrádzanie vo forme peňažných dávok, a uprednostňoval presun existujúcich nemeckých zdrojov formou reštitúcie majetku ukoristeného Nemcami na okupovaných

³⁵² MORGENTHAU, Henry: *Germany Is Our Problem: Plan for Germany*. New York : Harper, 1945, príloha k úvodu.

územiach, demontážou a následným rozdelením demontovaných priemyselných závodov a zariadení z medzinárodného pásma a z juhonemeckého a zo severonemeckého štátu medzi vojnu postihnuté krajiny, ďalej konfiškáciou všetkých nemeckých aktív nachádzajúcich sa mimo územia Nemecka, ako aj nútenou prácou Nemcov v cudzine. Reparačné dávky vo forme hotových výrobkov Morgenthau odmietal z dôvodu, že na uhrádzanie reparácií v uvedenej forme by bolo najskôr potrebné posilniť nemecký priemysel, čo z jeho hľadiska neprichádzalo do úvahy.

Zaujímavé opatrenia sa mali vykonať v systéme výučby na školách. Všetky školy a univerzity mali zostať uzatvorené, až kým spojenecká komisia nezreformuje program ich výučby, resp. kým nebudú k dispozícii „*vhodní učitelia a učebnice*“. Podobne sa malo až do ustanovenia „*náležitej kontroly a sformulovania primeraného programu*“ pozastaviť vysielanie rozhlasových rádiových staníc a vydávanie tlačovín. Vojenské prehliadky sa mali zakázať a vojenské hudobné skupiny rozpustiť. Na vykonávanie uvedených zámerov mala dohliadať medzinárodná komisia, v ktorej mali mať hlavné slovo ozbrojené sily susedov Nemecka: Sovietskeho zväzu, Francúzska, Poľska, Československa, Nórska, Holandska, Belgicka, ale aj Grécka a Juhoslávie. Morgenthau počítal s tým, že Spojené štáty by síce tiež boli členom spojeneckej komisie, ale ich vojská sa mali podľa vtedajších predpokladov stiahnuť z Nemecka v „*relatívne krátkom čase*.“³⁵³

Hull takouto predstavou nebol nadšený; už preto nie, že to považoval za zásah do svojich kompetencií šéfa Štátneho departmentu. Bolo mu jasné, že plán v takejto podobe bol mimoriadne drastický a prevažovala v ňom slepá pomsta nad zvážením si následkov, ktoré by vyvolal. Ekonomický kolaps takej veľkej a hospodársky silnej krajiny by automaticky mal negatívny dopad aj na zvyšok Európy. Preto ministerstvo zahraničných vecí predložilo svoju vlastnú víziu, ktorú vypracovalo 1. septembra. Vychádzalo v nej z predpokladu, že Nemecko nebolo z potravinového hľadiska sebestačná krajina. V prípade straty úrodných nížin na východe a zlikvidovania priemyselnej výroby v Porúří by Nemci nemali čo ponúkať za dovoz potravín z iných krajín. Takéto opatrenie by nepochybne viedlo k masovej emigrácii či až k likvidácii niekoľkých miliónov Nemcov. Hullovi sa nepáčila ani možnosť rozdelenia krajiny na viacero celkov. Vzhľadom na vysoký stupeň ekonomickej, politickej či kultúrnej jednoty Nemecka by podľa neho stále pretrvávali snahy o znovuzjednotenie krajiny, čo by

³⁵³ *A Decade Of American Foreign Policy*, s. 269–272.

Spojenci mohli eliminovať jedine silovými prostriedkami. Hull by však nemal námietok, pokiaľ by sa separatistické úsilie vyvinulo spontánne vo vnútri Nemecka. V tom prípade by sa zasadzoval za federálny systém vlády a rozdelenie Pruska na niekoľko stredne veľkých celkov.³⁵⁴

Ministerstvo vojny sa pripojilo k Hullovej kritike Morgenthauovho plánu. Zástupcovia ministra Stimsona J. McCloy a generál Hilldring energicky tvrdili, že presadenie návrhov vypracovaných americkým ministrom financií bude pre okupačnú armádu znamenať ohromnú finančnú záťaž. Stimson zdieľal názor uznávaného ekonóma Johna M. Keynesa, že versailleský mier stroskotal práve kvôli svojej ekonomickej nezmyselnosti. Hospodárske zničenie strednej Európy preto považoval za krátkozraké a Morgenthauov plán označil ako emotívny a vo svojej podstate zvrátený. Hullovi podotkol, že ide o „*otvorene kartáginický plán*“.³⁵⁵

Hopkins sa krátko nato stretol s predstaviteľmi ministerstva zahraničných vecí J. Dunnom, F. Matthewsom a Jamesom Riddlebergerom. Dunn, ktorý často komunikoval s Winantom v Londýne, dal Hopkinsovi jasne najavo, že otázka povojnového Nemecka je najdôležitejšou problematikou, ktorú Spojené štáty prerokujú s britskou a sovietskou stranou. Zdôraznil, že návrhy, ktoré predložilo ministerstvo financií, nebude možné z pohľadu Britov a Sovietov akceptovať, pretože na pôde EPK predložené spojenecké dokumenty nereflektovali takéto návrhy, a museli by byť úplne revidované. Hopkins, ako blízky Rooseveltov človek, nevidel žiaden problém, prečo by nemohol byť Morgenthauov plán oficiálne predstavený sovietskej a britskej strane. Na Hullovu adresu dodal, že podľa neho by sa prezident a minister zahraničných vecí mali pridržiavať jednej a tej istej línie spoločnej politiky voči Nemecku.³⁵⁶

Dňa 5. septembra 1944 sa Hull, Hopkins, Morgenthau a Stimson zišli na prvom formálnom stretnutí na pôde Vládneho výboru pre Nemecko. Hull, ktorý si vzal Hopkinsovu výčitku k srdcu, navrhol ustanoviť amerického vysokého komisára pre Nemecko čo najskôr, aby mohol v spolupráci s ostatnými Spojencami prerokovávať nemeckú problematiku. Pokiaľ išlo o postup voči Nemecku, Hull predložil program, ktorý sa nápadne podobal Morgenthauovmu. Počítal s úplnou demilitarizáciou krajiny, zrušením

³⁵⁴ HULL, C.: *Memoirs*, s. 1606–1607.

³⁵⁵ STIMSON, Henry: *On Active Service in Peace and War*. New York : Harper & Brothers, 1948, s. 567–569.

³⁵⁶ HULL, C.: *Memoirs*, s. 1608.

NSDAP, prísnu kontrolou edukačného systému, tlače a ostatných médií. V ekonomickej oblasti mala byť životná úroveň Nemcov udržiavaná na „*úrovni prežitia*“ a ekonomická sila Nemecka v Európe sa mala „*eliminovať*“, avšak nie vyslovene na úroveň agrárnej krajiny. Ekonomika mala byť riadená tak, aby bola závislá na dovoze, čo by Nemecku znemožňovalo začať vojnu. Pripúšťal, že menšie spojenecké štáty si na rozdiel od USA budú nárokovať od Nemecka reparácie za hospodárske škody spôsobené vojnou. Hullov návrh sa od Morgenthauovho odlišoval prakticky len v tom, že nepožadoval rozdelenie Nemecka na menšie celky, ale len vo všeobecnosti podporoval decentralizáciu krajiny.³⁵⁷

Stimson bol ohromený. Neočakával, že Hull sa natolko prispôbí Morgenthauovi a bude presadzovať také tvrdé ekonomické podmienky. Najviac sa mu nepozdávalo umelé znižovanie životnej úrovne v krajine. Ministra financií podozrieval zo zákulisného intrigovania a dohovárania sa s prezidentom. Pripadalo mu tiež zvláštne, že on – minister vojny – sa ako jediný zasadzuje za zmierlivejší postoj k nepriateľovi a odmietal „*bojovať brutalitou proti brutálite*.“ Za úplne nezmyselné a deprimujúce opatrenie napríklad považoval požiadavku zabaviť nemeckým veteránom staré vojenské uniformy. Stimson ďalej Hullovi povedal, že vo svojom projekte ignoruje všetko to, čo navrhli jeho vlastní ľudia. Hopkins sa Hulla zastal „*rooseveltovským*“ tvrdením, že takýchto pripomienok je tak veľa, že „*nemôžeme ich ani všetky prečítať*“. Hull preto musel konštatovať, že názory členov Vládneho výboru pre Nemecko boli tak diametrálne odlišné, že prezidentovi nie sú schopní predložiť spoločný návrh. A dodal, že ak ho niekto má, „*nech si ho pošle separátne*.“ Stimson si po skončení diskusie poznamenal, že za štyri roky v úrade nezažil také ťažké rokovanie a zapísal si niekoľko poznámok, aby „*budúce generácie*“ videli, že nie každého vysokého predstaviteľa, ktorý pracoval za Roosevelta, „*sa v tomto kľúčovom období zmocnil amok*.“ Svojim kolegom vyčítal, že sa snažili „*hystericky pomstiť*“ Nemecku, pričom Hulla obvinil z toho, že voči nemu použil „*útery pod pás*“.³⁵⁸ Stimsonov zástupca McCloy neskôr podporil svojho šéfa, keď Morgenthauov plán označil za najkrutejší program, ktorý prinesie len zbedačenie národa a uvrhne krajinu do chaosu, ktorý americká okupačná armáda nebude môcť zvládnuť.³⁵⁹

³⁵⁷ FRUS 1944, Quebec, s. 95–97. Tento dokument narýchlo pripravil pre Hulla J. Ridleberger len deň pred zasadnutím Vládneho výboru pre Nemecko.

³⁵⁸ STIMSON, H.: *On Active Service*, s. 570.

³⁵⁹ ARMSTRONG, A.: *Unconditional*, s. 74.

Na nasledujúci deň si všetkých účastníkov porady predvolal Roosevelt na stretnutie. Začal ho tradične svojimi obligátnymi poviedkami o tom, ako možno Nemcov kŕmiť polievkami z vojenských poľných kuchýň, alebo ako sa kedysi ľudia „zaobišli bez toaliet a boli pritom dokonale šťastní.“ Stimson sa však nedal zaskočiť a predložil prezidentovi memorandum, v ktorom vecne argumentoval, prečo populácia moderného Nemecka nemôže byť odkázaná len na poľnohospodárstvo. Varoval najmä pred devastáciou ekonomicky vyspelého Porúria, ktoré bolo dôležitou hospodárskou jednotkou nielen v Nemecku, ale aj v rámci celej priemyselnej Európy. Stimson si bol vedomý toho, že „vojna prináša skazu“, ale v dodatočnom zničení Porúria a jeho premene na „územie duchov“ nevidel žiadne racionálne pozadie – týmto krokom by sa len výrazne skomplikovala povojnová hospodárska rekonštrukcia kontinentu. Na margo Morgenthauovho plánu ďalej poznamenal, že drastické kroky navrhnuté ministerstvom financií neboli tou správnu bázou, ktorá by bola vhodným východiskovým bodom pre spravodlivé politické a ekonomické vyrovnanie sa s Nemeckom. Takéto tvrdé metódy podľa neho neboli prevenciou pred vojnou, ale práve naopak niesli v sebe zárodok vojen nových. Obával sa, že ak nebude rýchlo obnovená nemecká ekonomika, „Európu zachváti nebezpečný krč.“³⁶⁰ Minister vojny tak otváral tému, ktorú vtedajšia drvivá väčšina amerických politických špičiek považovala za mylnú – že iba stabilizovaná a hospodársky silná Európa môže odolať vplyvu sovietskeho komunizmu.³⁶¹ Na Morgenthauove prekvapenie prezident so Stimsonovými argumentmi súhlasil, keď naznačil, že o osude Porúria sa nemusí rozhodnúť okamžite a pripustil tiež ponechanie ťažkého priemyslu v danej oblasti. Roosevelt dokonca Hullovi pripomenul, že obaja predsa presadzovali myšlienku celosvetového voľného obchodu, tak v podobnom duchu by mali postupovať aj v prípade Nemecka.³⁶²

Príznačné je, že žiadne definitívne stanovisko k Morgenthauovmu plánu nebolo až do konferencie v Quebecu prijaté. Roosevelt lavíroval raz v prospech prijatia plánu, inokedy zasa argumentoval proti – záležalo na tom, s kým práve hovoril. Ale určitou indíciou jeho stanoviska bol fakt, že do Quebecu nepozval Stimsona, ani Hulla. Zato však s ním cestoval

³⁶⁰ FRUS 1944, *Quebec*, s. 98–100; IRVING, D.: *Morgenthauův plán*, s. 17–18.

³⁶¹ SMITH, G.: *American Diplomacy*, s. 123–124.

³⁶² BESCHLOSS, M.: *Dobyvatelé*, s. 104–105.

Morgenthau, čo u Churchilla vyvolalo prekvapenie.³⁶³ Pretože konferencia sa mala niesť skôr v duchu vojenského plánovania, Hull so Stimsonom neočakávali, že by sa na nej Roosevelt s Churchillom dohodli na nejakých zásadnejších politických rozhodnutiach. Stimson však Roosevelta napriek tomu ešte pred odchodom na konferenciu navštívil. Bol zhrozený prezidentovým zdravotným stavom a mal pochybnosti, či vôbec môže seriózne viesť ťažké rokovania o osude Nemecka bez patričnej prípravy. Stimson nemohol ani uveriť, že Roosevelt sa na stretnutí „*bude riadiť Morgenthauovými názormi. Pokiaľ tomu tak bude, určite z toho bude katastrofa.*“ Sám pre seba sa preto utešoval nádejou, že hádam „*Briti prídu s lepšie pripravenými mužmi.*“³⁶⁴

Morgenthauovi sa tak v Quebecu naskytna vhodná príležitosť predložiť svoj plán Churchillovi bez toho, aby mu mohli protirečiť jeho kolegovia z americkej vlády. Snažil sa britského premiéra presvedčiť, že nemecká vojenská sila sa zakladá na priemysle. Bol presvedčený o tom, že Nemeccko sa zaobíde bez rozsiahlych hospodárskych kapacít, nachádzajúcich sa v Porúri a v Sársku. Morgenthau – zrejme s cieľom nakloniť si Churchilla – ďalej podotkol, že oslabením Nemecka by sa Británia stala dominantnou priemyselnou veľmocou v Európe. Avšak Churchill rozhodne nebol nadšený. Podobné reči ho skôr rozčulovali a samotný plán považoval za neuskutočiteľný. A keby sa aj dal realizovať, podľa neho nebolo správne znižovať takýmto spôsobom životnú úroveň Nemcov.³⁶⁵ Bol si pritom samozrejme vedomý aj faktu, že spustošené a zničené nemecké hospodárstvo by nemohlo kupovať britský tovar. Morgenthau preto rozhorčene okríkol, že podobné opatrenia sú „*neprirodzené, nekresťanské a zbytočné.*“³⁶⁶

Svoj názor však radikálne zmenil potom, čo si Morgenthau pohovoril s premiérovým poradcom lordom Cherwellom. Ten počas rozhovoru medzi štyrmi očami odsúdil premiérov postoj a Morgenthauovi prisľúbil, že by sa mohol pokúsiť predstaviť plán tak, „*aby bol pre ministerského predsedu viac atraktívny.*“³⁶⁷ Americký minister financií sa tomuto kroku veľmi

³⁶³ Churchill o svojom „prekvapení“ hovorí vo svojich pamätiach napriek tomu, že on sám požiadal Roosevelta, aby sa stretnutia zúčastnil aj Morgenthau – čo je pre šéfa britského vojnového kabinetu azda tiež symptomatické. CHURCHILL, W. S.: *Druhá svetová válka*, 6., s. 161.

³⁶⁴ STIMSON, H.: *On Active Service*, s. 572.

³⁶⁵ CHURCHILL, W. S.: *Druhá svetová válka*, 6., s. 162; KENNEDY, D. M.: *Freedom from fear*, s. 803.

³⁶⁶ KIMBALL, W. F.: *Forged in war*, s. 276.

³⁶⁷ IRVING, D.: *Morgenthauův plán*, dokument č. 48, s. 68–69.

potešil a ako „ústretoivý“ krok ponúkol britskej strane (okrem možnosti hospodárskej dominancie na kontinente) aj „bonus“ – ďalších šesť a pol miliardy dolárov v rámci programu Zákona o pôžičke a prenájme. Británia bola v zúfalej ekonomickej situácii, a preto premiér Churchill ani nemal veľmi na výber. Za prítomnosti Roosevelta a na Morgenthauovo prekvapenie radikálne zmenil dovtedajší postoj a povedal, že je presvedčený o správnosti programu oslabenia nemeckej ekonomiky a stotožnil sa s myšlienkou opätovnej premeny krajiny na „poľnohospodársky štát, aký existoval v poslednej štvrtine 19. storočia.“³⁶⁸ Keď to počul A. Eden, zdesene sa obrátil na Churchilla s výčitkou: „*To nemôžete urobiť! Napokon, veď spoločne sme verejne hlásali pravý opak.*“³⁶⁹ Britský premiér sa svoj postoj neskôr snažil obhajovať tvrdením, že „*v hre je budúcnosť môjho národa a pokiaľ si musím vybrať medzi ním a nemeckým národom, vyberám si svoj národ.*“³⁷⁰

Dňa 15. septembra tak Roosevelt s Churchillom napokon Morgenthauov plán odsúhlasili. Súčasťou dohody bol program likvidácie nemeckého ťažkého a chemického priemyslu. Spojenecké krajiny, ktoré sa stali obeťou nemeckej agresie, dostali možnosť demontované zariadenia odviezť a použiť pre vlastnú potrebu v rámci náhrady za vojnové škody. Týmito opatreniami sa Nemecko malo definitívne premeniť na „poľnohospodársku a pastiersku“ krajinu, pričom potraviny a lieky sa mali obyvateľom vydávať len v prípade hladomoru či epidémie.³⁷¹ Dôležitý bol však i bod o ustanovení medzinárodnej kontroly v Porúri a v Sársku, pretože tento šiel mimo rámec podpísaného protokolu o vytýčení okupačných pásiem v Nemecku, ktorý EPK dosiahla len pár dní pred konferenciou.

Dôvody, ktoré Roosevelta viedli k úspešnej snahe prinútiť Churchilla podpísať podobný dokument, boli viaceré. V prvom rade sa tým snažil upokojiť Stalina a presvedčiť ho, že západní Spojenci vytrvajú vo vojne až do bezpodmienečnej kapitulácie hitlerovského Nemecka. Americký veľvyslanec v Moskve W. A. Harriman zaslal počas rokovaní Rooseveltovi memorandum, v ktorom vyjadril znepokojenie nad rastúcou sovietskou nechuťou k vojenskej a politickej spolupráci s USA a Britániou. Morgenthau si memorandum vyložil tak, že „*Soviety sa obávajú, že my aj Briti*

³⁶⁸ FRUS 1944, Quebec, s. 343.

³⁶⁹ IRVING, D.: *Morgenthauův plán*, s. 23.

³⁷⁰ DALLEK, R.: *Franklin D. Roosevelt*, s. 475.

³⁷¹ FRUS 1944, Quebec, s. 466–467; SMITH, Tony: *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century*. New Jersey : Princeton University Press, 1995, s. 152–153.

sa pokúsime uzavrieť mäkký mier s Nemeckom, aby sme ho v krátkom čase vybudovali ako protiváhu Sovietskeho zväzu.“ Rovnaké pochybnosti vírili hlavou aj prezidentovi. Preto sa v spomínanom záverečnom dokumente prijatom v Quebecu zdôrazňovalo, že „je potrebné mať na pamäti, že Nemci zdevastovali veľkú časť priemyselných kapacít v Rusku.“³⁷²

Ďalším dôvodom Rooseveltovej snahy bolo to, že mal určité obavy, aby sa časť americkej vládnej špičky na čele so Stimsonom alebo Hullom nespojila s Churchillom proti jeho plánu na vybudovanie od základu „nového demokratického Nemecka“. Morgenthauov plán síce nemal potrebnú záväznosť, lebo na ňom chýbal Stalinov podpis, ale prezident ho aj tak považoval za dôležitú zábezpeku proti zástanom „mäkkého“ zaobchádzania s Nemeckom. Pokiaľ išlo o diplomatické záležitosti, Roosevelt navyše veľmi často a s obľubou postupoval nie podľa racionálnej analýzy, ale na základe svojho momentálneho duševného rozpoloženia, ovplyvňovaného v korelácii s Nemeckom presvedčením, že klasickej demokracii amerického typu sa najlepšie darí na vidieku. Preto považoval za potrebné vrátiť Nemecku charakter národa roľníkov, aby sa v ňom mohli lepšie ujať základy nového – americkými skúsenosťami inšpirovaného – poriadku. Problémy s Nemeckom sa totiž podľa neho začali až vtedy, keď sa v krajine plne presadila priemyselná revolúcia. Navyše sa Roosevelt netajil tým, že si neželal, aby americké vojská zostali po skončení vojny v Európe dlhší čas. Oslabené Nemecko bolo pre uskutočnenie tejto predstavy výhodnejšie.³⁷³

Informácie o prijatí Morgenthauovho plánu prenikali do Washingtonu len postupne. Keď sa dostali k Stimsonovi, bol zdrvený. Podobne Hull, ktorého navyše trápila aj skutočnosť, že Churchill si do Quebecu vzal svojho ministra zahraničných vecí Edena, zatiaľ čo on zostal doma. Oboch – Stimsona aj Hulla – rozčuľovalo, že ich Roosevelt s Morgenthauom takto obišli. Hull si dokonca poznamenal, že celá kauza ohľadom schôdzky v Quebecu ho tak rozhnevala, že sa to nedá porovnať s ničím iným, čo zažil počas svojej kariéry ministra zahraničných vecí. Obával sa, že keď informácie o Morgenthauovom pláne preniknú na verejnosť, Nemci to využijú propagandisticky a v konečnom dôsledku to prinesie len stratu tisícok životov amerických vojakov.³⁷⁴

³⁷² DALLEK, W. F.: *Franklin D. Roosevelt*, s. 473–474.

³⁷³ BESCHLOSS, M.: *Dobyvatelé*, s. 122.

³⁷⁴ HULL, C.: *Memoirs*, s. 1614.

Po skončení konferencie začali Stimson a Hull bombardovať Roosevelta memorandami, v ktorých mu vyčítali, že sa priklonil k plánu ministra financií, a Morgenthauov plán odmietali akceptovať ako nemennú oficiálnu politiku. Hull prezidentovi osobne oznámil, že plán sa pohybuje „*mimo akýchkoľvek logických úvah*“, pretože fakticky odsudzuje 40 percent nemeckej populácie na smrť hladom a svojou podstatou navyše pošliapa-va ľudské práva a slobody v porazenej krajine. Roosevelta varoval, že takýto postup si vyžiada prítomnosť americkej armády v Nemecku po ďalších 25 až 50 rokov.³⁷⁵

Opodstatnené sa ukázali i Hullove obavy, ako bude na dokument reagovať americká tlač a verejnosť. Po zverejnení niektorých častí Morgenthauovho plánu bola reakcia americkej tlače takmer jednoznačne kritická voči Rooseveltovi a jeho prístupu k danej problematike. Plán bol vodou na mlyn i Goebbelsovej propagande v Nemecku, ktorá dokonale využila Morgenthauove židovské korene. Nacistické denníky ako *Völkischer Beobachter* sa predbiehali v uverejňovaní titulkov typu „*Morgenthau prevyšuje Clemenceaua: štyridsať miliónov Nemcov je príliš veľa! Roosevelt a Churchill v Quebecu odsúhlasili židovský vražedný plán*“, alebo: „*Detailed diabolického likvidačného plánu: Morgenthau – hovorca svetového judaizmu.*“ Morgenthauov plán Nemcov preto len utvrdil v presvedčení, že Spojenci im chcú vnútiť tvrdú bezpodmienečnú kapituláciu.³⁷⁶

Kampaň proti Morgenthauovmu plánu sa rozprúdila aj v Spojených štátoch, pričom mala rôzne podoby. Od tlaku médií až po seriózne analýzy a argumenty odborníkov na otázky medzinárodných vzťahov či ekonomiku. Svojráznou prezentáciou vynikol Stimsonov zástupca na ministerstve vojny J. McCloy. Pravidelne každé popoludnie si vymýšľal tie najabsurdnejšie predstavy ako by mohlo vyzeráť Morgenthauovo „popastierčené“ Nemecko a uprostred výbuchov smiechu ich rozprával svojím kolegom z washingtonských úradov.³⁷⁷

³⁷⁵ HULL, C.: *Memoirs*, s. 1617.

³⁷⁶ ARMSTRONG, A.: *Unconditional*, s. 75–76.

³⁷⁷ McCloy vedel, že Morgenthau si tajne nahráva a necháva prepisovať všetky svoje rozhovory. Počas jednej porady s ministrom financií zrazu McCloy vytiahol miniatúrnu špiónážnu kameru. Morgenthau prerušil schôdzku a spýtal sa ho, čo to robí. McCloy žartovne odpovedal: „*Keďže si bez nášho súhlasu všetko zaznamenávate, myslím, že Vám nebude vadíť, keď to isté budem robiť tiež!*“. Všetci prítomní (okrem Morgenthaua) vybuchli smiechom. ISAACSON, Walter – THOMAS, Evan: *The wise men: six friends and the world they made*. London : Faber a. Faber, 1986, s. 236.

Kampaň okolo výsledkov z Quebecu otvorila oči aj Rooseveltovi. Pri osobnom stretnutí s ministrom vojny Stimsonom 3. októbra vyjadril poľutovanie nad neblahou publicitou a dodal, že vlastne nemal v úmysle premeniť Nemecko na čisto agrárny štát, chcel len oslabením Porúria zachrániť Britániu pred povojnovým ekonomickým kolapsom. Stimson však stále akoby nemohol uveriť tomu, že by prezident s Churchillom skutočne mohli pristúpiť na podobný plán. Roosevelt robil dojem, že s krátkym odstupom času sám nechápal, ako mohol niečo podobné podpísať, ba dokonca začal odmietať, že by sa zmieňoval o nejakom pastierskom Nemecku. Na to mu Stimson ukázal kópiu dokumentu s iniciálami „O. K. F. D. R.“. Stimson si poznamenal, že keď si prezident následne dokument prezrel, vyplašene priznal, že ho evidentne podpísal „bez hlbšieho premýšľania“.³⁷⁸ Či už sa chcel pred ministrom (a pred „dejinami“) očistiť, alebo išlo o následok rýchlo sa zhoršujúceho prezidentovho zdravia, udivenému Stimsonovi na záver s ťažkým srdcom dodal: „*Henry, ja si na to všetko vôbec, ale vôbec nepamätám*“.³⁷⁹ Stimson si potom na adresu Roosevelta a Churchilla okrem iného zapísal: „*Je to strašné, keď si pomyslím, že všetka sila Spojených štátov a Spojeného kráľovstva v takomto kritickom okamihu, ako je tento, je v rukách dvoch mužov, ktorí sú si podobní vo svojej impulzivnosti a nedostatku systematického štúdia*“.³⁸⁰

Pokiaľ išlo o Hulla, svoje výhrady k Morgenthauovmu plánu vyjadril v memorande zaslanom Rooseveltovi 1. októbra. Upozornil v ňom, že Vládny výbor pre Nemecko ešte neprijal konečné rozhodnutie o tom, ako by mala vyzeráť oficiálna americká politika voči povojnovému Nemecku, a že odsúhlasený dokument je v každom prípade v rozpore s názorom ministerstva zahraničných vecí. Ďalej prezidentovi pripomenul, že v tomto smere už vykonala kus práce tripartitná Európska poradná komisia v Londýne, a nie je možné hodiť len tak za hlavu jej výsledky. V tom čase komisia už odsúhlasila dva dôležité dokumenty: „Bezpodmienečná kapitulácia Nemecka“ a „Protokol o okupačných pásmach v Nemecku a správe Veľkého Berlína“, pričom zároveň postúpila aj v otázke vytvorenia kontrolného mechanizmu počas obdobia okupácie. Všetky tri spojenecké vlády predložili v tomto smere podobné návrhy, a preto nebolo žiaduce meniť už oficiálne prezentované americké plány zásadami, vyjadrenými

³⁷⁸ STIMSON, H.: *On Active Service*, s. 580–582.

³⁷⁹ BESCHLOSS, M.: *Dobyvatel*, s. 136.

³⁸⁰ IRVING, D.: *Morgenthauův plán*, s. 23.

v Morgenthauovom pláne. Pokiaľ išlo o hospodársku oblasť, Hull navrhol Rooseveltovi oveľa miernejšie zaobchádzanie s Nemeckom, než ho požadoval Morgenthau. Súhlasil napríklad s konverziou zbrojárskej výroby na mierové účely, ale v otázke životného štandardu nemali Nemci podľa neho žiť „v luxuse, ale mali byť uchránení od hladovania.“ Zároveň apeloval na nevyhnutnosť koordinovať spojeneckú politiku voči Nemecku a varoval pred jeho rozdelením na niekoľko štátov.³⁸¹

V súvislosti s Morgenthauovým plánom a Rooseveltovou sťažnosťou ohľadom príručky pre Nemecko sa koncom septembra chopili iniciatívy predstavitelia ministerstva vojny a vypracovali pre Eisenhowera rozsiahlu smernicu pod názvom JCS 1067.³⁸² Hoci Stimson i McCloy brojili proti Morgenthauovi, nový dokument paradoxne veľmi silne pripomínal plán ministra financií. Najmä v kontexte s nedávnymi Stimsonovými ostrými výpadmi proti Morgenthauovi musela táto direktíva vyvolať v očiach zainteresovaných expertov určité pochybnosti. V skutočnosti išlo najmä o iniciatívu McCloya, ktorý bol nútený vypracovať smernicu v duchu Morgenthauovho plánu minimálne preto, že kolaps nemeckej armády sa zdal byť nablízku a Eisenhower nevyhnutne potreboval nové inštrukcie. Napriek tomu McCloy nenápadne zapasoval do smernice niektoré postoje ministerstva vojny, posilňujúce Eisenhowerove kompetencie v povojnovom Nemecku, v ktorom mal mať americký veliteľ značnú voľnosť.³⁸³

Inštrukcia JCS 1067 bola pôvodne označená ako prísne tajná a zverejnená bola až v októbri 1945. Zaujímavá je zmienka z úvodného komentára, podľa ktorej dokument nemal byť predložený na bližšie preskúmanie Európskej poradnej komisii. Pôsobnosť dokumentu mala byť obmedzená; americké jednotky sa ním mali riadiť po vstupe do Nemecka až do doby, kým v krajine nevzniknú spojenecké orgány v súlade s vypracovanými dohodami. Dovtedy mali americké jednotky uplatňovať nad nemeckým hospodárstvom taký spôsob kontroly, aký bude nevyhnutný na zamedzenie vojnovnej produkcie, hladu a na zabránenie sabotážam. S rekonštrukciou ekonomiky sa nepočítalo, aby Nemci pochopili, že víťazné mocnosti podniknú všetky kroky potrebné na elimináciu nových pokusov o dobytie sveta Nemeckom. Hlavným cieľom spojeneckej politiky malo teda byť zabrániť Nemecku, aby už nikdy nemohlo ohroziť svetový mier.

³⁸¹ FRUS 1944, s. 344–346.

³⁸² PETRUF, P.: *USA a studená vojna*, s. 141–143.

³⁸³ GADDIS, J. L.: *The United*, s. 123–124.

V záujme toho sa s ním nemalo zaobchádzať ako s krajinou oslobodenou, ale porazenou.³⁸⁴

Na druhej strane ministerstvo vojny zapracovalo do JCS 1067 paragrafy, ktoré zmierňovali ustanovenia z Morgenthauovho plánu. Podľa smernice akcie amerického veliteľa v Nemecku mali mať len krátkodobý charakter, aby „*neboli prekážkou pre akúkoľvek definitívnu politiku, o ktorej sa malo rozhodnúť neskôr*“. Avšak americký veliteľ mohol v Nemecku disponovať širokými rozhodovacími právomocami, a to nielen vojenskými či administratívnymi, ale aj v sektore hospodárstva. Keďže za americkým veliteľom fakticky stáli Stimson a McCloy z ministerstva vojny, v praxi by to znamenalo naplnenie ich predstáv minimálne v tom, že nedôjde k okamžitému zdevastovaniu nemeckého priemyslu či zatopeniu baní, ako to požadoval plán amerického ministra financií.³⁸⁵

Morgenthauovi sa direktíva očividne pozdávala. Nielen preto, že v hrubých rysoch odzrkadľovala jeho plán, ale najmä kvôli tomu, že nevylučoval jej neskoršie komplexné prijatie, hoci išlo len o vojenskú smernicu s časovo obmedzenou platnosťou. Morgenthau v tom čase stále veril tomu, že položil základy nielen americkej, ale i britskej zahraničnej politiky voči Nemecku. Napriek tomu, že po Rooseveltovej smrti sa od politiky obsiahnutej v Morgenthauovom pláne definitívne upustilo, JCS 1067 ešte istý čas prežila.³⁸⁶

Tieto udalosti vo Washingtone mali priamy dosah na americkú delegáciu v EPK v Londýne, ktorá od zodpovedných orgánov nedostávala inštrukcie, potrebné pre jej prácu. Winant sa preto rozhodol písomne vyjadriť svoje pocity a oboznámiť s nimi osoby zodpovedné za americkú zahraničnú politiku. Dňa 7. októbra 1944 napísal list Hullovi so žiadosťou, aby s jeho obsahom bol uzrozmeneý aj prezident a minister vojny. Winant hovoril celkom otvorene a ministra zahraničných vecí dôrazne

³⁸⁴ FRUS 1945, *Malta and Yalta*, s. 142–154.

³⁸⁵ BESCHLOSS, M.: *Dobyvatelé*, s. 153–154.

³⁸⁶ ZIEMKE, E. F.: *The U. S. Army*, s. 104. Poznámka: Direktíva JCS 1067 vstúpila do platnosti v apríli 1945. Zrušená bola na jar 1947, pretože americkí predstavitelia pochopili, že v praxi je ťažko realizovateľná a v čase narastajúceho napätia so Sovietskym zväzom sa z nej stal nástroj zameraný fakticky proti záujmom Spojených štátov. Navyše bola vôbec najostrejšie formulovanou smernicou v oblasti konkrétnej okupačnej politiky vo všetkých štyroch pásmach. Generál Lucius D. Clay, americký vojenský guvernér v Nemecku, ministrom zahraničných vecí USA G. Marshallovi krátko pred jej zrušením povedal, že sú len dve možnosti: buď Nemecku pomôcť pri návrate k prijateľným hospodárskym pomerom, alebo ho prenechať chaosu. In: WANNER, J.: *George C. Marshall*, s. 300.

upozorňoval na chronické meškanie dokumentov, ktoré mu mali posielat' z Washingtonu, aby mohol fungovať ako normálny zástupca Spojených štátov v medzinárodnej komisii. Za celé deväťmesačné fungovanie tohto orgánu, uviedol, obdržal len päť takých dokumentov o Nemecku, ktoré sa nemusel rozpakovať predložiť na posúdenie aj ostatným členom EPK. Z času načas síce dostával telegrafické komentáre k svojim žiadostiam, ale keďže neboli schválené Pracovným bezpečnostným výborom, nemohli byť v EPK prerokovávané ako oficiálny dokument USA. Zatiaľ čo Winant odoslal do Washingtonu na preštudovanie dvadsaťdeväť britskou stranou predložených návrhov, Pracovný bezpečnostný výbor mu k nim dodal jediný komentár. Winant ako americký veľvyslanec v Británii a dlhoročný znalec diplomatických zvyklostí si na záver listu neodpustil na adresu americkej zahraničnej politiky štiplavú, ale výstižnú poznámku: „*Rád by som zdôraznil, že žiadna, so serióznym záujmom vytvorená konferencia či komisia, nemala tak malú podporu od vlastnej vlády, ako práve Európska poradná komisia. Prinaajmenšom neviem o tom, že by v histórii bol zaznamenaný podobný prípad.*“³⁸⁷

Absenciu podpory zo strany najvyšších predstaviteľov nepriamo potvrdil Roosevelt, keď v liste Hullovi z 20. októbra 1944 síce ocenil fakt, že sa v otázke Nemecka na pôde EPK už čosi prediskutovalo, ale na druhej strane to pokladal za predčasné. Nebolo to práve to, čo v tom čase považoval za podstatné. Podľa Roosevelta sa s podobnými plánmi mohlo pokojne počkať možno „*týždeň či mesiac, alebo aj niekoľko mesiacov.*“ Zdôvodnil to tým, že nemá rád „*vypracúvanie detailných plánov pre krajinu, ktorú ešte neokupujeme.*“ Na margo londýnskej komisie Hullovi zdôraznil, že „*Európska poradná komisia je iba 'poradná', a tak ani Vy, ani ja, nie sme viazaní jej názorom.*“³⁸⁸

Pravdou však je, že Roosevelt napokon ustúpil tlaku opozície, keď rozhodol o rozpustení Vládneho výboru pre Nemecko, ktorý existoval iba niekoľko týždňov. Výsledky práce tohto orgánu boli mizivé, čo podčiarkuje fakt, že nedospel k nijakému konkrétnemu záveru a vlastne len komplikoval už aj tak prebyrokratizovanú hierarchiu washingtonských inštitúcií, ktoré mali pracovať na plánoch o povojnovom usporiadaní. Oveľa lepším riešením bolo vyslanie R. Murphyho so statusom veľvyslanca do štábu generála Eisenhowera v Londýne, kde mal pôsobiť ako politický poradca

³⁸⁷ FRUS 1944, s. 348–351.

³⁸⁸ FRUS 1944, s. 358–359.

v oblasti vzťahov s Nemeckom. Pokiaľ išlo o ďalší postup voči Nemecku, Roosevelt sa rozhodol predbežne vyčkať a nasledujúce kroky podniknúť až po obsadení Nemecka Spojencami.³⁸⁹

K ústupkom ho nútli aj vnútropolitické dôvody a z nich najmä bližšie sa prezidentské voľby. Rooseveltov protikandidát Thomas E. Dewey presadzoval názor, že Morgenthauov plán bude mať za následok jedine predĺženie vojenského odporu Nemecka, t. j. aj väčší počet obetí na strane Spojencov. Podobne generál D. Eisenhower naliehal na prezidenta, aby opätovne preskúmal niektoré body z plánu ministra financií.³⁹⁰

Sovietski predstavitelia sa o podrobných výsledkoch konferencie v Quebecu dozvedeli v priebehu októbra 1944. Churchill počas svojej návštevy Moskvy v rámci rozhovorov o povojnových problémoch Európy predložil Stalinovi i ďalší variant rozčlenenia Nemecka, a to na oslabené Prusko a na juhonemecko–rakúsku federáciu, pričom Porúrie, Vestfálsko a Sársko mali zostať pod medzinárodným dohľadom. Pravda, Stalin podobné úvahy rezolútne zamietal a v tej dobe už pravdepodobne kalkuloval s neskorším začlenením celého Nemecka do mocenskej sféry Moskvy.³⁹¹

Celkovo možno povedať, že Morgenthauov plán bol odrazom iracionálnych vojnových nálad, požadujúcich za každú cenu úplné rozdrvenie nepriateľa. Preto nie je prekvapujúce, že časť vládných predstaviteľov spočiatku nežiadala mierne zaobchádzanie s Nemeckom. Pri podrobnejšom skúmaní problému si však niektorí zodpovední činitelia americkej vládnej špičky uvedomili nehumánne, ale i nepraktické aspekty plánu pripraveného ministrom financií. Napriek tomu bol Morgenthauov plán na schôdzke v Quebecu prijatý, i keď Roosevelt krátko po konferencii spochybnil – ako sme videli – svoj podpis pod dohodou s Churchillom. Hoci plán ministra financií spôsobil v amerických politických kruhoch výrazné napätie, teória tvrdého mieru s Nemeckom prežila a bola neskôr plne použitá vo vojenskej okupačnej politike, ktorej sa pridrižovali Spojené štáty v porazenom Nemecku.³⁹² Morgenthauov plán bol s konečnou platnosťou zamietnutý až nástupom H. Trumana na prezidentský post v apríli 1945.³⁹³

³⁸⁹ ARMSTRONG, A.: *Unconditional*, s. 76–77.

³⁹⁰ PETRUF, P.: *USA a studená vojna*, s. 133.

³⁹¹ *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, 1944. General Volume IV. Europe*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1966, s. 1022–1024.

³⁹² GADDIS, J. L.: *The United*, s. 121.

³⁹³ Ešte v zápiskoch z Jaltskej konferencie (4. – 11. 2. 1945) si prezidentov syn Elliot Roosevelt poznamenal, že „otec bol zástancom Morgenthauovho plánu, ktorého podmienky

Truman sa domnieval, že takýmto projektom by sa bremeno hospodárskej obnovy oslabeného Nemecka prenieslo na plecia Spojencov – v skutočnosti len Spojených štátov. Existovali aj obavy, aby príliš tvrdý postoj nedal podnet k vzniku marxistických nálad, čím by sa krajina postupne dostávala do područia Sovietskeho zväzu.³⁹⁴

Spor okolo Morgenthauovho plánu a Rooseveltových reakcií na vypracovávanie detailnejších plánov pre povojnové Nemecko mali mimoriadne silný vplyv na prácu EPK, lebo prezident, ktorý plán spočiatku plne podporoval, sa postupom času snažil čím ďalej tým viac obmedzovať fungovanie komisie. Začal sabotovať všetky prijaté záväzky o Nemecku, ktoré tento medzinárodný orgán schválil. Pripúšťal síce, že by sa záležitosti týkajúce sa Nemecka mohli uberať v zmysle inštrukcií vypracovaných v komisii, ale finálne riešenie si vyhradzoval pre seba, resp. pre svoje osobné rokovania so Stalinom. Podobne sa začalo správať aj sovietske vedenie, keď 20. januára 1945 informovalo amerického veľvyslanca Harrimana, že ZSSR je síce naklonené myšlienke rozdelenia Nemecka, ale bližším podrobnostiam sa vyhlo.³⁹⁵ Tento fakt v konečnom dôsledku viedol k tomu, že EPK od novembra 1944 až do mája 1945 neschválila žiadny zásadný dokument.

si vyžadovali zásah do najdôležitejších priemyselných odvetví, bez ktorých sa žiadny moderný štát nemôže odvážiť začať vojnu. Pre tento plán našiel ochotného poslucháča v maršalovi Stalinovi. Nie je vinou týchto dvoch mužov, že prísne podmienky neboli splnené.“ ROOSEVELT, Elliott: *Jak on to viděl*. B. M. : Orego, 1996, s. 174.

³⁹⁴ LIPPMAN, Walter: *Zahraniční politika a válečné cíle Spojených států*. Praha : Družstevní práce, 1946, s. 202.

³⁹⁵ FRUS 1945, *Malta and Yalta*, s. 176–178; WANNER, J.: *Spojené státy, III.*, s. 240.

9. Dohody prijaté v roku 1945

9.1 Dokumenty upravujúce stav po kapitulácii

V rámci americkej diplomacie nastala v novembri 1944 dôležitá zmena, keď E. Stettinius nahradil C. Hulla na poste ministra zahraničných vecí. Ako sa ukázalo, tento krok napomohol k zlepšeniu vzájomnej komunikácie medzi Rooseveltom a ministerstvom, pretože nový minister a jeho „styčný“ úradník pre vzťahy s Bielym domom Charles Bohlen vychádzali s Rooseveltom oveľa lepšie než C. Hull. To sa prejavilo v opätovnom náraste vplyvu Štátneho departmentu na chod americkej politiky, najmä v tzv. Koordinačnom výbore (*Coordinating Committee*), ktorý bol vytvorený zo zástupcov ministerstiev zahraničných vecí, vojny a námorníctva v decembri 1944. Dôkazom zvýšeného rastu vplyvu na úkor ministerstva financií bola skutočnosť, že Roosevelt si na dôležité rokovanie do Jalty (4. – 11. 2. 1945) pozval Stettinia, a nie Morgenthaua.³⁹⁶

Inštrukcie, ktorými sa Roosevelt riadil na krymskej konferencii, boli vypracované na ministerstve zahraničných vecí, čo počas predchádzajúceho Hullovhovho pôsobenia nebolo bežné. Keďže Stettinius presadzoval miernejší prístup voči porazenému Nemecku ako minister financií Morgenthau, americká strana v Jalte ustúpila od snahy o totálnu deštrukciu krajiny a súhlasila len s určitou „redukciou“ nemeckého priemyselného potenciálu tak, aby sa zabránilo opätovnému povojnovému vyzbrojeniu krajiny. Nemecko však zároveň malo zostať schopné poskytovať reparačné dávky.³⁹⁷ Podľa Stettiniovhovho názoru nemecké reparácie sa nemali hradiť v peniazoch, ale vo forme tovaru a služieb – v tomto smere sa teda skôr zhodoval s Morgenthauovým plánom. Zároveň však odporúčal časovo obmedziť dĺžku ich

³⁹⁶ PETRUF, P.: *Otázka Nemecka*, s. 84.

³⁹⁷ GADDIS, J. L.: *The United*, s. 127.

splatnosti. Roosevelt súhlasil s takýmto postojom, pretože podľa neho bolo potrebné vyvarovať sa podobných omylov, aké vznikli po prvej svetovej vojne. Potvrdil tiež, že Spojené štáty nevznesú voči Nemecku žiadne reparačné požiadavky, hoci na druhej strane plne podporil snahu Sovietskeho zväzu o náhradu škôd spôsobených nacistickými vojskami. V konečnom dôsledku došlo k trojstrannej dohode, pričom sa stanovila predbežná reparačná suma 20 miliárd dolárov, z ktorých mal dostať Sovietsky zväz polovicu, a to v priebehu desiatich rokov.³⁹⁸ Napriek tomu sa otázka reparácií celkom nevyriešila a bol zostavený osobitný orgán – Spojenecká reparačná komisia so sídlom v Moskve, ktorá ešte mala upresniť definitívnu výšku a spôsob náhrady škôd spôsobených Nemeckom.³⁹⁹

Pokiaľ išlo o otázku okupačných pásiem, na konferencii v Jalte dospeli jej hlavní aktéri k dohode, že v súvislosti s prijatím de Gaulleovho Bojujúceho Francúzska za plnoprávneho člena Spojencov, bude Francúzsku určené samostatné okupačné pásmo, ktoré malo vzniknúť vydelením určitej časti z amerického a britského pásma – sovietske pásmo tým nemalo byť dotknuté. Navyše sa počas rokovaní najvyšší predstavitelia USA a Veľkej Británie spočiatku vyslovovali za inú podobu rozdelenia Nemecka, než pôvodne schválila a predložila EPK.⁴⁰⁰ Churchilla podobne ako predtým Roosevelta, znepokojovalo Prusko a podľa jeho názoru bolo „úplne pochopiteľné, že ak sa Prusko oddelí od Nemecka, jeho schopnosť začať novú vojnu sa výrazne oslabí.“ Britskému premiérovi sa pozdávala aj jeho staršia myšlienka vytvorenia „ďalšieho veľkého nemeckého štátu na juhu, ktorého hlavným mestom by mohla byť Viedeň.“⁴⁰¹ Roosevelt zasa vyslovil domnienku, že okupačné pásma budú možno „prvým krokom k rozdeleniu Nemecka“ a odporúčal rozdeliť krajinu na päť až sedem celkov. Dokonca prišlo i k dohode o vytvorení spoločnej komisie, ktorá by sa zaoberala otázkou postupu pri rozdelení Nemecka. Členmi Výboru pre rozdelenie Nemecka (*Committee on Dismemberment of Germany*) mali byť A. Eden, J. Winant a F. Gusev; účasť francúzskeho delegáta zostávala otvorená.

W. Strang predložil z Edenovho poverenia 9. marca 1945 Gusevovi a Winantovi memorandum k nemeckej otázke. Podľa britských predstáv

³⁹⁸ DUROSELLE, J. B.: *From Wilson to Roosevelt*, s. 403.

³⁹⁹ PETRUŤ, Pavol: *Maršallov plán*. Bratislava : Slovac Academic Press, 1993, s. 54.

⁴⁰⁰ FLEMING, Denna, F.: *The Cold War and Its Origins 1917 – 1950. Volume I*. Garden City, NY : Doubleday, s. 201.

⁴⁰¹ *Teherán – Jalta – Postupim*, s. 116.

mal hlavný cieľ spojeneckej politiky voči Nemecku spočívať v zamedzení opätovnej militarizácii krajiny. No ak sa tento cieľ mal naplniť, bolo potrebné vyriešiť zásadnú otázku: či povojnové Nemecko má byť demilitarizované, odzbrojené a všetok priemysel v krajine zničený, alebo bude navyše potrebné Nemecko rozdeliť. V takomto prípade bolo nevyhnutné vypracovať konkrétny plán rozčlenenia krajiny, vrátane záväzných časových lehôt. Okrem toho by členovia Výboru pre rozdelenie Nemecka museli vypracovať určitý mechanizmus, ktorý by umožňoval takýto stav udržiavať v dlhodobom časovom horizonte. Winant sa s predloženým plánom stotožnil, navrhol iba nahradiť pojem „zničenie a kontrola nemeckého priemyslu“ výrazom „eliminácia všetkého priemyslu v Nemecku, ktorý by mohol byť využitý na vojenské účely“. S takouto modifikáciou textu súhlasili aj Gusev a Strang.⁴⁰²

Avšak po niekoľkých dňoch – 26. marca 1945 – Gusev adresoval britskému ministrovi zahraničných vecí Edenovi list, v ktorom okrem iného uviedol, že „*sovietska vláda nepovažuje rozhodnutie krymskej konferencie o rozdelení Nemecka za záväzný plán, ale len za možnosť vyvinúť na Nemecko tlak pre prípad, že by sa iné prostriedky ukázali ako nedostatočné.*“ Winant pochopil, že sovietska strana rezignovala na myšlienku parcelácie krajiny, čím Výbor pre rozdelenie Nemecka vlastne stratil oprávnenie pre svoje ďalšie pôsobenie. V tejto súvislosti Winant považoval za potrebné, aby západné mocnosti zvážili, či je skutočne vhodné a v praxi vôbec realizovateľné rozčleniť krajinu na menšie správne celky. Obával sa, že rozdelením Nemecka sa výrazne skomplikuje povojnové čerpanie reparačných dávok, čo by podobne ako po prvej svetovej vojne mohlo viesť k nežiaducim politickým a hospodárskym problémom celej Európy.⁴⁰³ Ukázalo sa tak, že ani vytvorenie Výboru pre rozdelenie Nemecka neprinieslo v nemeckej otázke výraznejší posun. V konečnom dôsledku Spojenci na krymskej konferencii nedospeli v tejto problematike k jednoznačnému záveru, a Jalta v podstate iba odobrila predchádzajúce riešenie, podľa ktorého malo byť Nemecko rozčlenené na okupačné pásma.⁴⁰⁴

Celkove však Jaltská konferencia znamenala v nemeckej otázke dôležitý posun, pretože bol prijatý rámcový základ pre povojnové usporiadanie Nemecka, keď Veľká trojka v zásade schválila dokumenty „Protokol

⁴⁰² FRUS 1945, s. 205.

⁴⁰³ FRUS 1945, s. 205–207; *Dějiny diplomacie 1939 – 1945*, s. 482.

⁴⁰⁴ PETRUF, P.: *USA a studená vojna*, s. 138.

o okupačných pásmach v Nemecku a správe Veľkého Berlína“ a „Dohodu o kontrolnom mechanizme v Nemecku“, ktoré EPK vypracovala v priebehu roka 1944. Konferencia tak okrem iného potvrdila vytvorenie Kontrolnej rady ako najvyššieho spojeneckého orgánu v Nemecku, rozdelenie Nemecka na štyri okupačné pásma, vrátane pribratia Francúzska ako okupačnej mocnosti a potvrdila spôsob správy Berlína.

Avšak v priebehu rokovaní sa ukázalo, že niektoré plány prijaté v EPK bude potrebné modifikovať. Pri zostavovaní kapitulačných podmienok pre Nemecko vychádzala Európska poradná komisia z predpokladu, že signatármi dokumentu budú na jednej strane spojenecké mocnosti a na strane druhej zástupcovia nemeckej vlády a najvyššieho vojenského velenia. Na základe toho vyvstala otázka, ako postupovať v prípade, že kompetentná nemecká vláda (resp. jej zástupcovia), splnomocnená podpísať akt bezpodmienečnej kapitulácie, jednoducho nebude existovať.⁴⁰⁵ Generál Eisenhower nadobudol začiatkom roka 1945 presvedčenie, že vojna bude pokračovať až do úplného zrútenia Nemecka. Na otázku, ktorú mu položili na tlačovej konferencii – ako a s kým bude dojednaná kapitulácia – v marci odpovedal, že verí, že žiadne rokovanie o kapitulácii nebude. Vyslovil predpoklad, že anglo-americké a sovietske jednotky obsadia celé územie Nemecka a prevezmú nad ním kontrolu a „*tak bude bezpodmienečná kapitulácia*“.⁴⁰⁶

Keďže pravdepodobnosť kapitulácie Nemecka sa na jar 1945 v dôsledku vývoja na frontoch stávala čoraz reálnejšou, EPK bola poverená úlohou upraviť pôvodný text dokumentu o bezpodmienečnej kapitulácii Nemecka do takej podoby, ktorá by si striktné nevyžadovala podpis splnomocnených nemeckých zástupcov. Spojenecké okupačné mocnosti mali takto upraveným vyhlásením oficiálne prebrať vojenskú, hospodársku a správnu kontrolu nad nemeckým územím. Navyše posledný paragraf uvedeného plánu priamo obsahoval ustanovenie, v zmysle ktorého si Spojenci vyhradili právo vyhlásiť v porazenej krajine ďalšie požiadavky a opatrenia až po ukončení vojnového stavu, a to už bez akéhokoľvek nemeckého súhlasu. S takýmto cieľom britský zástupca v komisii W. Strang predložil 30. marca 1945 návrh textu spojeneckej deklarácie o definitívnej porážke Nemecka. Vzhľadom na to, že elaborát sa v plnej miere opieral

⁴⁰⁵ STRANG, William: Germany between East and West. In: *Foreign Affairs*, Volume XXXIII, No. 3, (April 1955), s. 390.

⁴⁰⁶ ARMSTRONG, A.: *Unconditional*, s. 92–93.

o už schválený dokument, zmeny oproti pôvodnému textu boli len nepatrné. Z pochopiteľných dôvodov z názvu vypadla zmienka o tom, že Nemecko kapitulovalo bezpodmienečne a rovnako tak sa nevyžadoval záverečný podpis nemeckých zástupcov. Jedinou podstatnou novinkou bola zmienka o potrestaní vojnových zločincov – do pôvodného dokumentu „Bezpodmienečná kapitulácia Nemecka“ nebola táto klauzula zaradená kvôli námietkam sovietskej strany, ktorá argumentovala tým, že do kategórie vojnových zločincov by mohli spadať aj tí nemeckí predstavitelia, ktorí by boli oprávnení podpísať kapituláciu. Avšak podľa názoru britskej strany, v prípade vyhlásenia jednostrannej spojeneckej deklarácie, táto výhrada strácala svoju opodstatnenosť.⁴⁰⁷

V následnej diskusii k predloženému britskému dokumentu vyjadril sovietsky zástupca v komisii F. Gusev určité znepokojenie nad tým, že návrh neobsahoval žiadnu zmienku o tom, že Nemecko kapitulovalo bezpodmienečne, čo považoval za jasnú zmenu politiky západných Spojencov voči Nemecku. Winant upokojoval Guseva tvrdením, že vynechanie tohto slovného spojenia má – vzhľadom k charakteru dokumentu – svoje opodstatnenie, a že všetky dovtedajšie odsúhlasené dokumenty zostávajú pre americkú i britskú vládu záväzné. Podľa Winanta sovietska nervozita pramenila z toho, že anglo-americké jednotky rýchle prenikali na územie Nemecka, zatiaľ čo na východe sovietske stále narážali na tuhý odpor nacistických vojsk. To sovietskych predstaviteľov robilo ešte citlivejšími na akékoľvek, aj nepatrné náznaky zmeny prístupu k Nemecku.⁴⁰⁸

Gusevove obavy zo zmeny rétoriky ohľadom Nemecka neboli celkom neopodstatnené. V tom čase nemecká strana vysielala viaceré signály naznačujúce možnosť ukončenia vojny separátne len so západnými Spojencami. Koncom februára 1945 sa hlavný predstaviteľ SS pri skupine armád „C“ v Taliansku generál Karl Wolff stretol vo Švajčiarsku s členom americkej spravodajskej služby A. Dullesom. Wolff, ktorý konal v uzro-
zumení s H. Himmlerom, navrhol kapituláciu Nemecka za podmienky, že jednotkám bude umožnený bez akýchkoľvek prekážok návrat do Nemecka. Z predbežných návrhov vyplývalo, že hitlerovskí generáli usilovali o mier na celom južnom fronte. Keď sa vo Washingtone a v Londýne dozvedeli o podrobnostiach, rozhodli sa zahájiť rokovania o kapitulácii nemeckých vojsk v severnom Taliansku. Dňa 19. marca sa Wolff stretol

⁴⁰⁷ *FRUS 1945*, s. 208–215.

⁴⁰⁸ *FRUS 1945*, s. 216–217.

so spojeneckými generálmi Terencom Aireyom a Lymanom Lemnitzem a opäť im ponúkol kapituláciu. Rokovania ho presvedčili o tom, že nemecké vojská si po zložení zbraní zachovávajú svoju štruktúru, „*aby ich za určitých okolností bolo možné použiť na východe.*“⁴⁰⁹

O rokovaní západných Spojencov s Wolffom sa dozvedela aj sovietska vláda. Americký veľvyslanec v Moskve W. A. Harriman zaslal 16. marca do Washingtonu list, ktorý mu doručila sovietska strana, a v ktorom sa konštatovalo, že Sovietskemu zväzu bolo uprené právo zúčastniť sa na rokovaniach s Wolffom. Sovietski predstavitelia preto považovali za nemožné vysloviť súhlas s rokovaniami britských a amerických zástupcov s predstaviteľmi nemeckého veliteľstva v Berne a trvali na tom, aby rokovania, ktoré sa medzičasom už začali, boli ukončené. O ďalší týždeň zaslalo sovietske ministerstvo zahraničných vecí britskému veľvyslancovi v Moskve nový list, v ktorom protestovalo proti tomu, že sa už „*dva týždne poza chrbát Sovietskeho zväzu, ktorý na sebe nesie hlavnú ťarchu vojny proti Nemecku*“, vedú rokovania medzi anglo-americkými vyjednávačmi a zástupcami nemeckého vojenského veliteľstva. Sovietska vláda to považovala za „*absolútne neprípustné.*“⁴¹⁰

Situáciu sa pokúsil Stalinovi vysvetliť Roosevelt. V liste z 1. apríla 1945 považoval za poľutovaniahodné, že sa obe strany navzájom ocitli v atmosfére obáv a nedôvery. Sovietskeho vodcu informoval, že žiadne rokovania o kapitulácii sa nekonali a odmietol tvrdenie, že by sa s Nemcami rokovalo s cieľom umožniť im presunúť jednotky z talianskeho frontu na iné bojiisko. Roosevelt Stalina ubezpečil, že ak sa nejaké rokovania budú konať, tak len na báze bezpodmienečnej kapitulácie. V tomto zmysle hovoril so Stalinom aj Churchill. Britský premiér 25. apríla sovietskeho vodcu informoval, že Nemecko bude musieť kapitulovať bezpodmienečne, a to súčasne pred všetkými tromi hlavnými mocnosťami – inak vraj budú spojenecké vojská pokračovať v boji až do úplnej porážky Nemecka.⁴¹¹

O niekoľko dní nato – 5. mája 1945 – ministerstvo zahraničných vecí Winanta informovalo, že vojenská kapitulácia Nemecka sa očakáva každou hodinou, a že v snahe predísť prípadným výhradám zo strany nemeckých dôstojníkov, kapitulčný dokument bude mať kratšiu formu. Na rozdiel od dokumentu „*Bezpodmienečná kapitulácia Nemecka*“

⁴⁰⁹ FRUS 1945, s. 722–725; WANNER, J.: *Spojené štáty, III.*, s. 248–249.

⁴¹⁰ *Dějiny diplomacie 1939 – 1945*, s. 532–533.

⁴¹¹ *Korešpondencia*, s. 643–644, 379 a 385.

spoločne schváleného na pôde EPK 25. júla 1944 (a modifikovaného 1. mája 1945 v súvislosti s prijatím Francúzska za signatára kapitulácie), mal byť nový dokument maximálne zostručnený, no v zásadných bodoch sa mal oň opierať. Winant s tým súhlasil, pretože bol presvedčený o tom, že zrozumiteľnejšie – a na prvý pohľad miernejšie kapituláčné podmienky – by mohli presvedčiť nemeckú stranu okamžite ukončiť vojnový stav, čím by sa podarilo zachrániť tisíce ľudských životov. V diskusii s Churchillom a generálom W. B. Smithom presadil, aby tento kratší dokument obsahoval klauzulu, umožňujúcu Spojencom dodatočne stanoviť ďalšie požiadavky kladené Nemecku. S takouto úpravou textu súhlasil bez akýchkoľvek výhrad aj sovietsky zástupca v EPK Gusev.⁴¹²

Winnat však zistil jednu veľmi závažnú vec – že hlavnému veliteľstvu spojeneckých expedičných síl nebol z Washingtonu zaslaný aktualizovaný dokument „Bezpodmienečná kapitulácia Nemecka“. Problém súvisel s tým, že v tom čase de facto existovali dve verzie dokumentu, ktoré sa ale líšili len jedným slovom – Churchill totiž na konferencii v Jalte presadil, aby do pôvodnej formulácie z 25. júla 1944 bol do paragrafu 12 zapracovaný termín „rozdelenie“.⁴¹³ Túto upravenú verziu však muselo dodatočne potvrdiť aj Francúzsko, ktoré nebolo členom Veľkej trojky, ale malo mať vlastné okupačné pásmo a malo byť zastúpené aj vo Výbore pre rozdelenie Nemecka. Avšak Moskva dlhodobu dohodu doriešenie tejto otázky blokovala a francúzskej strane neodoslala príslušné podklady, preto ani Winantovi nebolo jasné, či slovo „rozdelenie“ sa má do zostručneného kapituláčného dokumentu doplniť. Winant telefonicky upovedomil o vzniknutej situácii šéfa európskeho oddelenia ministerstva zahraničných vecí F. Matthews a žiadal ho, aby hlavnému veliteľstvu spojeneckých expedičných síl boli odoslané príslušné inštrukcie.⁴¹⁴

Informácie o očakávanej kapitulácii Nemecka sa ukázali ako správne, pretože už 7. mája 1945, po sérii lokálnych kapitulácií nemeckých vojsk, bol vo francúzskom Remeši podpísaný akt kapitulácie. Za nemeckú stranu dokument podpísal poľný maršal Alfred G. Jodl, náčelník nemeckého hlavného štábu a generál W. B. Smith za hlavné veliteľstvo spojeneckých expedičných síl. Ako svedok bol prítomný zástupca francúzskej armády brigádny generál Francois Sevez. Sovietsky generál Ivan Susloparov však

⁴¹² *FRUS 1945*, s. 283–284.

⁴¹³ KENNAN, G. F.: *Memoirs*, s. 160–161; *Dějiny diplomacie 1939 – 1945*, s. 482.

⁴¹⁴ *FRUS 1945*, s. 266–271.

s podpisom váhal. Sovietske hlavné velenie ho totiž inštruovalo, aby trval na tom, že tento krok má iba predbežný charakter, avšak predložený kapituláčny dokument sa o ničom podobnom nezmieňoval. Sám však nechcel brzdiť ukončenie vojny, a preto sa Susloparov rozhodol podpísať kapituláčny protokol aj bez súhlasu Moskvy. Na jeho žiadosť však bol do textu vložený článok, ktorý umožňoval prípadný neskorší obsirnejší akt kapitulácie Nemecka. Keď sa Stalin dozvedel o podpise kapitulácie, rozhodol sa ju neuznať a považoval ju za „jednostrannú dohodu“ s Dönitsovou vládou, podpísanú len hlavným velením spojeneckých vojsk.⁴¹⁵ V listoch určených Trumanovi a Churchillovi svoje rozhodnutie zdôvodnil tým, že nemecké vojská na východnom fronte navzdory kapitulácii budú pokračovať v boji. Podľa Stalina niesol Sovietsky zväz hlavnú ťarchu boja proti fašizmu, a preto by sa kapitulácia mala odohrať za prítomnosti vrcholných predstaviteľov ZSSR a za účasti niektorého z najvyšších nacistických pohlavárov.⁴¹⁶ Aby sa predišlo možným komplikáciám, západní Spojenci pristúpili na tézu o „predbežnosti“ kapitulácie a v nasledujúci deň – 8. mája 1945 – sa celý akt zopakoval v Berlíne, už za prítomnosti najvyššieho predstaviteľa ZSSR v Nemecku – maršala Georgija Žukova (prítomný bol aj Andrej Vyšinský), pričom nemeckú stranu zastupovali až traja predstavitelia – poľný maršal Wilhelm Keitel, veliteľ vojnového námorníctva admirál Hans-Georg von Friedeburg a generál letectva Hans-Jürgen Stumpff. Za delegáciu USA a Veľkej Británie dokument podpísal Eisenhowerov zástupca Arthur W. Tedder. Svedkami boli veliteľ letectva Carl Spaatz a francúzsky generál Jean de Lattre de Tassigny.⁴¹⁷

Kapituláčny akt zaväzoval nemeckú stranu k bezpodmienečnej kapitulácii všetkých ozbrojených síl na súši, na mori a vo vzduchu. Nemecké hlavné velenie bolo povinné vydať okamžité rozkazy všetkým svojim veliteľom, aby zastavili svoje vojnové operácie, zostali na svojich miestach a zložili zbrane, pričom všetku výzbroj a vojnový materiál mali odovzdať príslušným spojeneckým veliteľom alebo dôstojníkom. Žiadne plavidlo alebo lietadlo akéhokoľvek druhu nesmeli byť zničené, ani nesmeli byť dodatočne poškodené lodné trupy, strojné zariadenia, zbrane či iné technické

⁴¹⁵ V sovietskej bibliografii sa preto remešská kapitulácia vôbec nespomína, respektíve sa prezentuje ako predbežná, pri ktorej Susloparov údajne vystupoval len ako svedok. Podporovala sa tým Stalinom šírená téza o „jednostrannej dohode“ Západu s Nemeckom.

⁴¹⁶ *Korešpondencia*, s. 399–400; *Dějiny diplomacie 1939 – 1945*, s. 538–539.

⁴¹⁷ *A Decade Of American Foreign Policy*, s. 272; VESELÝ, Z.: *Světová politika 20. století v dokumentech*, s. 290–293.

prostriedky. V prípade neuposlúchnutia mohla Červená armáda a velitelia spojeneckých expedičných vojsk pristúpiť k trestným opatreniam, ktoré by pokladali za potrebné. Dokument obsahoval klauzulu, že kapitulčný akt nijako neprejudikuje všeobecné kapitulčné podmienky, ktoré môžu byť neskôr vyhlásené v zmysle ustanovení Spojených národov alebo v ich mene.⁴¹⁸ To znamenalo, že Nemci museli počítať s prijatím podrobnejšieho dokumentu pojednávajúceho o kapitulácii Nemecka a jeho ozbrojených síl bez toho, aby vopred vedeli, čo vôbec môžu od Spojencov očakávať.

Avšak podstatná bola iná záležitosť, a to fakt, že vinou schvaľovacej byrokratickej mašinérie sa pôvodný dokument „Bezpodmienečná kapitulácia Nemecka“, vypracovaný na pôde EPK a schválený vládami USA, ZSSR a Veľkej Británie, nedostal do rúk veliteľstva expedičných spojeneckých vojsk načas. Dokument podpísaný v Remeši bol v skutočnosti vypracovaný iba tri dni predtým a nazýval sa Akt vojenskej kapitulácie (*Act of Military Surrender*). Tento nový dokument bol oproti pôvodnému plánu vypracovanému v EPK oveľa stručnejší – tvorilo ho šesť paragrafov, pričom ani jeden z nich neobsahoval viac ako dve vety. Hoci Winant bol vopred oboznámený o zostručnení textu kapitulčného aktu, predpokladal, že skrátená verzia bude vychádzať z pôvodného dokumentu prijatého v júli 1944 na pôde EPK. Ukázalo sa však, že tvorcovia nového elaborátu o dokumente z dielne EPK ani nevedeli. Americký politický poradca pre Nemecko pri štábe generála Eisenhowera R. Murphy dokonca v liste ministerstvu zahraničných vecí USA tvrdil, že hlavné veliteľstvo spojeneckých expedičných síl v Európe nedisponovalo žiadnou inštrukciou z EPK, ktorá by sa týkala bezpodmienečnej kapitulácie, a preto dôstojníci z hlavného veliteľstva boli nútení narychlo vypracovať vlastnú verziu kapitulčného aktu. Ako vzor im poslúžil dokument, ktorým sa zaviazali kapitulovať nemecké jednotky v Taliansku len pár dní predtým. Murphy však zároveň v tom istom liste z 10. mája priznal, že „pred nejakým časom“ im Zbor náčelníkov štábov zaslal akýsi dokument, týkajúci sa bezpodmienečnej kapitulácie Nemecka, avšak tento bol pri tvorbe nového kapitulčného aktu jednoducho „úplne prehladnutý“.⁴¹⁹

Zmätok ohľadne koncipovania kapitulčného aktu vyvolal vo Washingtone vlnu nevôle, o čom svedčí prepis telefonického rozhovoru medzi námestníkom ministra vojny J. McCloyom a F. Matthewsom, riaditeľom

⁴¹⁸ MOSELY, Ph.: Dismemberment of Germany, s. 497.

⁴¹⁹ FRUS 1945, s. 284–285.

odboru pre európske záležitosti ministerstva zahraničných vecí z 12. mája. McCloy v rozhovore vyjadril „*hlboké rozpaky a znechutenie*“ nad tým, že kapituláčny dokument podpísaný v Remeši a Berlíne bol „*úplne nový dokument*“, a že nešlo o elaborát „*dôkladne a starostlivo*“ vypracovávaný Európskou poradnou komisiou v priebehu niekoľkých mesiacov v roku 1944. McCloy považoval za „*neuveriteľné*“, ako mohol byť pôvodný plán – schválený Zborom náčelníkov štábov i štyrmi spojeneckými vládami – tak trestuhodne „*opomenutý a ignorovaný*“. McCloy vyjadril údiv aj nad tým, prečo generál W. B. Smith nevzal do úvahy tento dokument, keďže ho isto poznal, prípadne prečo sa Eisenhowerovi dôstojníci neporadili pri koncipovaní nového znenia kapituláčného aktu s politickým poradcom pre Nemecko R. Murphym. McCloy ďalej Matthewsovi oznámil, že generálovi Eisenhowerovi odošle list, v ktorom ho dôrazne upozorní, aby sa ako hlavný veliteľ spojeneckých expedičných síl v Európe vyvaroval prijímania takých opatrení a rozhodnutí, ktoré by mohli odporovať dokumentom prijatým v EPK. Na záver telefonického rozhovoru Matthews upokojoval námestníka ministra vojny tvrdením, že hoci bol s Nemeckom podpísaný iba stručný kapituláčny akt, všetky body z pôvodného dokumentu budú zapracované v spoločnom vyhlásení Spojencov, ktoré sa už pripravuje v EPK pod Winantovou gesciou.⁴²⁰

Krátko na to vyslovil poľutovanie nad vzniknutou situáciou aj generál W. B. Smith, podľa ktorého bola škoda, že množstvo práce a úsilia, ktoré EPK venovala vypracovaniu dokumentu o bezpodmienečnej kapitulácii Nemecka, vyšlo „*úplne nazmar*“. Podobne ako predtým Murphy, aj Smith priznal, že tento dokument im Zbor náčelníkov štábov už dávnejšie naozaj odoslal, ale napriek tomu vyjadril presvedčenie, že podpísaný akt o bezpodmienečnej kapitulácii bol celkove prijateľný, pretože „*v zásade obsahoval všetky podstatné body ako pôvodný dokument*“.⁴²¹ V konečnom dôsledku však tento nedostatok v komunikácii medzi Štátnym departmentom a anglo-americkými vojenskými zložkami žiadne väčšie komplikácie v radoch Spojencov nezapríčinil, pretože EPK bola v tom čase vo finálnej fáze priprav spoločnej spojeneckej deklarácie o porážke Nemecka, ktorá po obsahovej stránke strohý kapituláčny protokol rozširovala.

V súvislosti so vzniknutou situáciou bolo však potrebné vysporiadať sa s jedným dôležitým problémom ohľadom kapitulácie: nemecké najvyššie vojenské velenie síce kapitulovalo bezpodmienečne, ale tento akt písomne

⁴²⁰ FRUS 1945, s. 289–290.

⁴²¹ FRUS 1945, s. 296–297.

nepotvrdil žiaden predstaviteľ nemeckej civilnej vlády. Vznikla tak obdobná situácia ako v roku 1918, keď za nemeckú stranu podpísal prímerie člen vlády, ale nikto z generálneho štábu – i keď tentoraz sa situácia vyvinula obrátene. Keďže Spojenci sa v každom prípade chceli vyhnúť možným budúcim dohadom o platnosti kapitulácie, rozhodli sa vyriešiť situáciu tak, že novú nemeckú vládu napokon neuznali a 23. mája 1945 bol jej šéf Karl Dönitz uväznený, čím zároveň skončili aj jeho snahy o nastolenie a uznanie celonemeckej vlády. Spojenci odmietnutím Dönitza ako predstaviteľa civilnej vlády v podstate iba oficiálne legalizovali reálny stav v krajine, t. j., že v Nemecku civilná správa prestala de facto existovať v okamžiku Hitlerovej smrti 30. apríla 1945.

EPK preto 4. júna odporučila hlavným veliteľom štyroch okupačných pásiem, aby sa zišli v Berlíne za účelom podpísania a zverejnenia deklarácie o porážke Nemecka. Jej text plne korešpondoval s návrhom, ktorý ešte 30. marca 1945 predložil britský zástupca v komisii W. Strang. Sovietska strana však už dávnejšie prezentovala svoje výhrady voči článku týkajúcemu sa možného rozčlenenia Nemecka. Vzhľadom na neústupčivý postoj a zhoršujúcu sa komunikáciu so sovietskou stranou Briti aj Američania s Gusevom súhlasili a vo finálnej verzii pojem „rozdelenie“ vynechali.⁴²² Iba G. Kennan – ako jeden z mála vtedajších predstaviteľov americkej zahraničnej politiky – dával prednosť tomu, aby bolo Nemecko okamžite rozdelené pozdĺž západnej hranice sovietskeho okupačného pásma, a aby americké a britské pásmo boli spojené do demokratickej západonemeckej federácie.⁴²³

Dokument, pozostávajúci z úvodu a trinástich článkov, schválili všetky spojenecké vlády 21. mája 1945 napriek tomu, že prezident Truman mal výhrady voči zneniu niektorých paragrafov. Prezident napríklad nezdieľal rovnaký názor na rozdelenie okupačných pásiem, ako mal jeho predchodca v úrade. Sťažoval si, že Roosevelt s Churchillom sa v roku 1944 príliš unáhli, keď súhlasili s návrhom EPK o presnom vymedzení nemeckých pásiem. Podľa neho sa riešenie tejto otázky malo odložiť až do skončenia vojenských operácií, pretože v takomto prípade západní Spojenci mohli pri rokovaniach so sovietskou stranou získať lepšiu manévrovaciu pozíciu.⁴²⁴ Tento kritický názor však pramenil najmä z toho, že Truman

⁴²² MOSELY, Ph.: Dismemberment of Germany, s. 498.

⁴²³ BESCHLOSS, M.: *Dobyvatelé*, s. 162.

⁴²⁴ TRUMAN, Harry, S.: *Memoirs by Harry S. Truman. Volume 1, Year of Decision*. Garden City, New York : Doubleday 1955, s. 211–214. Poznámka: Neskoršiu kritiku ohľadom

nebol v zahraničnopolitických otázkach dostatočne zorientovaný, pretože Roosevelt s ním – ešte ako s viceprezidentom USA – túto problematiku nikdy hlbšie nerozoberal.⁴²⁵

Situáciu skomplikoval aj Churchill, ktorý iba deň predtým, ako malo dôjsť k vyhláseniu deklarácie (5. júna 1945), zaslal Trumanovi list, v ktorom prezidenta nabádal, aby nestahoval americké vojská zo sovietskeho okupačného pásma, pretože Moskve by sa tým uvoľnil priestor priamo v srdci západnej Európy a medzi západnými Spojencami a východom by sa spustila železná opona. Apeloval na prezidenta, že spolu s ním budú musieť v budúcnosti niesť veľkú zodpovednosť za svetový mier.⁴²⁶ Truman sa však napriek vlastným pochybnostiam rozhodol dodržať dohodu o okupačných pásmach, a Churchillov návrh zamietol.

Nič tak nebránilo tomu, aby sa 5. júna 1945 Eisenhower stretol v Berlíne so svojimi spojeneckými kolegami – s britským poľným maršalom Bernardom Montgomerym, francúzskym generálom de Lattre de Tassignym a sovietskym maršalom G. Žukovom, aby podpísali „Vyhlásenie o porážke Nemecka a prevzatí najvyššej moci v krajine“ (*Declaration regarding the Defeat of Germany and the Assumption of Supreme Authority with respect to Germany*).⁴²⁷ V dokumente sa konštatovalo, že Nemecko, ktoré nesie hlavnú zodpovednosť za vojnu, už nie je schopné protiviť sa vôli víťazných mocností a že v krajine neexistuje vláda alebo výkonná moc, schopná prevziať zodpovednosť za zachovanie poriadku, za správu krajiny a za splnenie požiadaviek Spojencov. Prijatý dokument stanovil, že vlády USA, ZSSR, Veľkej Británie a Francúzska „*týmto preberajú najvyššiu právomoc v Nemecku, vrátane všetkej moci, ktorá prislúcha nemeckej vláde, nemeckému najvyššiemu veleniu a akejkoľvek vláde alebo štátnemu, mestskému či miestnemu orgánu.*“⁴²⁸ Zároveň sa ale zdôrazňovalo, že toto ustanovenie neznamená anexiu krajiny.⁴²⁹

údajne predčasnej dohody o rozdelení okupačných pásiem v Nemecku britská strana odmietala s tvrdením, že v rokoch 1943 a 1944 nebolo možné jednoznačne predpokladať, ako sa bude v Európe vyvíjať vojensko–politická situácia po otvorení druhého frontu. STRANG, W.: *Prelude to Potsdam*, s. 452.

⁴²⁵ KENNAN, G. F. – LUKACS, J.: *George F. Kennan*, s. 32–33.

⁴²⁶ *FRUS 1945*, s. 326.

⁴²⁷ *A Decade Of American Foreign Policy*, s. 273–284.

⁴²⁸ HAJDU, Vavro – LÍSKA, Ladislav – ŠNEJDÁREK, Antonín: *Německá otázka 1945 – 1963. Dokumenty a materiály*. Praha : Nakladatelství politické literatury, 1964. Dokument č. 4, s. 60.

⁴²⁹ FRITSCH–BOURNAZEL, Renata: *Europe and German Unification*. New York : Berg Publishers, 1992, s. 75–76.

Napriek tomu si vlády štyroch veľmocí vyhradzovali právo na dodatočné vymedzenie hraníc Nemecka, ako i na určenie štatútu Nemecka i všetkých území, ktoré boli v tom čase jeho súčasťou. Na základe zvrchovanej moci, práv a plných mocí, ktoré prevzali štyri vlády, predstavitelia Spojencov predložili požiadavky, ktorými sa Nemecko malo riadiť v nasledujúcom období, pričom všetky správne orgány a obyvateľstvo boli povinné bezodkladne rešpektovať nariadenia predstaviteľov spojeneckých mocností.

V súlade s tým boli stanovené opatrenia smerujúce k úplnému odzbrojeniu Nemecka vrátane odzbrojenia pozemného vojska, vojenského letectva, protivzdušných síl, vojnového námorníctva, organizácií SS a SA, Gestapa a pomocných organizácií a odovzdania zbraní Spojencom. Stiahnutie nemeckých ozbrojených síl rozmiestnených na území iných štátov sa malo uskutočniť podľa osobitných pokynov Spojencov. Príslušníci formácií a jednotiek spomínaných branných síl mali byť podľa uváženia hlavného veliteľa ozbrojených síl príslušného spojeneckého štátu vyhlásení za vojnových zajatcov. Nemecko malo zachovať výzbroj nepoškodenú a v dobrom stave, rovnako tak aj muníciu, vojnové a obchodné lode, lietadlá, všetky dopravné prostriedky a zariadenia, štruktúru spojov, ďalej vojenské stavby a zariadenia vrátane letísk a prístavov, továrne a závody na výrobu zbraní a vojenského materiálu, a to až do doby, kým ich neprevezmú Spojenci. Nemecko bolo povinné prepustiť a odovzdať Spojencom všetkých vojnových zajatcov a internovaných občanov Spojených národov. Hlavní nacistickí predstavitelia a osoby podozrivé z vojnových zločinov mali byť zatknutí a uväznení. Predstavitelia Spojencov mohli rozmiestňovať svoje ozbrojené sily a civilné orgány v Nemecku alebo v ktorejkoľvek jeho časti podľa svojej úvahy.

Pri výkone najvyššej moci sa stanovilo, že štyri spojenecké vlády budú vykonávať všetky opatrenia vrátane úplného odzbrojenia a demilitarizácie krajiny, ktoré budú považovať za nevyhnutné pre budúci mier a bezpečnosť. Dôležitý bol bod číslo 13 (b), v zmysle ktorého si víťazné mocnosti vyhradili právo klásť Nemecku ako porazenej krajine dodatočné politické, správne, hospodárske, finančné, vojenské a iné požiadavky. Všetky správne orgány a nemecké obyvateľstvo mali povinnosť bezpodmienečne plniť požiadavky predstaviteľov spojeneckých mocností a dôsledne sa podriaďiť vyhláseným nariadeniam.⁴³⁰

⁴³⁰ *Dokumenty ke studiu*, s. 123–128; VESELÝ, Z.: *Světová politika 20. století v dokumentech*, s. 294–296.

Súčasne bol zverejnený stručný výklad dohôd o okupačných pásmach a o kontrolnom mechanizme v Nemecku. Aj tento dokument pochádzal z EPK a odkazoval na dohodu o zriadení kontrolného mechanizmu v Nemecku zo 14. novembra 1944.⁴³¹ V duchu tohto dokumentu vykonávali zvrchovanú moc v Nemecku – po dobu jeho plnenia hlavných požiadaviek bezpodmienečnej kapitulácie, určení veliteľa ozbrojených síl ZSSR, USA, V. Británie a Francúzska. Každý z veliteľov mal mať k dispozícii politického poradcu. Títo štyria velitelia spolu tvorili spojeneckú Kontrolnú radu pre Nemecko. Všetky rozhodnutia orgánu museli byť schválené jednohlasne. Úlohou rady bolo zaisťovať koordinovanú činnosť spojeneckých veliteľov vo svojich okupačných pásmach, vypracovávať plány a schvalovať rozhodnutia k najdôležitejším vojenským, politickým, hospodárskym a iným otázkam, spoločným pre celé Nemecko, a to na základe smerníc, ktoré obdrží každý veliteľ od svojej vlády. Ďalej mala kontrolovať ústrednú správu, ktorá mala pracovať pod vedením Kontrolnej rady a mala sa jej aj zodpovedať za splnenie úloh. Okrem toho mala Kontrolná rada prostredníctvom zodpovedných orgánov viesť správu Veľkého Berlína. Pri Kontrolnej rade bol ustanovený Koordinačný výbor, ktorý mal rade predkladať rôzne odporúčania, realizovať jej uznesenia a sledovať bežnú činnosť nemeckých správnych orgánov. Správu Veľkého Berlína preberalo medzispojenecké veliteľstvo, ktoré bolo riadené spojeneckou Kontrolnou radou.⁴³²

V zmysle bodu číslo 13 (b) deklarácie z 5. júna 1945, Európska poradná komisia vypracovala v priebehu júna aj ďalší elaborát. Na rozdiel od uvedenej deklarácie, ktorá upravovala najmä vojenské záležitosti, nový dokument sa týkal širokej škály opatrení v civilnej sfére, ktoré mali zostať v platnosti až do podpísania mierovej zmluvy. Táto aktivita priamo nadväzovala na dohodu z marca 1944, kedy v rámci rokovaní o podmienkach kapitulácie Nemecka došlo na pôde EPK k dohode, že hospodárske a politické ustanovenia nebudú zakotvené priamo v kapituláčnom akte, ale budú obsiahnuté v dodatočnom spojeneckom vyhlásení.⁴³³ Dokument bol zostavený na základe celého radu memoránd, ktoré jednotlivé delegácie priebežne predkladali komisii pri riešení nemeckej otázky.

⁴³¹ JUNKER, Detlef (ed.): *The United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945–1990: A Handbook, Volume 1 (1945–1968)*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004, s. 50.

⁴³² *Dějiny druhé světové války 1939 – 1945, X*. Praha : Naše vojsko, 1981, s. 346–347.

⁴³³ *FRUS 1945*, s. 524–526.

Konkrétne americká strana v období od novembra 1944 do mája 1945 predložila až 21 návrhov rôznych smerníc (ďalšie dva prezentovala ešte v auguste a v septembri 1945), upravujúcich politicko–hospodárske pomery v okupovanom Nemecku.⁴³⁴ Výsledný dokument nazvaný „Dohoda o niektorých ďalších požiadavkách voči Nemecku“ (*Agreement on Certain Additional Requirements to be Imposed on Germany*) bol Európskou poradnou komisiou finalizovaný v priebehu Postupimskej konferencie dňa 25. júla 1945 a následne predložený štyrom vládam na schválenie. Veľká Británia dokument oficiálne potvrdila 2. augusta, Sovietsky zväz 4. augusta a Francúzsko 10. septembra 1945.⁴³⁵ Spojené štáty akceptovali dohodu 8. septembra; avšak s výhradou, že neuznávajú bod 38 zmluvy. V zmysle znenia tohto paragrafu mali príslušné nemecké authority zabezpečiť pre medzinárodný trestný tribunál účasť všetkých osôb podozrivých z vojnových zločinov, vrátane príslušníkov Spojených národov, ktorí boli podozriví z porušenia zákonov v domovskej krajine a ktorí súčasne zastávali funkciu v okupačnej spojeneckej správe. Podľa názoru americkej strany takéto opatrenie bolo výlučne v kompetencii okupačných mocností a spadalo pod výkonnú právomoc Kontrolnej rady v Berlíne.⁴³⁶

Dohoda upravovala celý rad záležitostí spoločného záujmu v krajine. O jej rozsahu svedčí fakt, že text zaberá viac ako 12 strán a zahŕňa 13 väčších celkov rozdelených do 49 podrobných statí. Z toho dôvodu bol k dokumentu vyhotovený trojstranový úvod, ktorý bližšie vysvetľoval niektoré komplikovanejšie články dohody. Samotný dokument obsahoval ďalekosiahle opatrenia k demilitarizácii, denacifikácii a demokratizácii Nemecka. Plán zaväzoval Spojencov uskutočniť v krajine „úplné odzbrojenie a demilitarizáciu a likvidáciu všetkého nemeckého priemyslu, ktorý by mohol byť využitý na vojnovú výrobu.“ Okrem zničenia vojenského potenciálu sa mali oslabiť aj „monopolistické zväzy.“ Prijatý dokument ďalej obsahoval pasáž, v rámci ktorej mali Spojenci považovať za potrebné „pripraviť sa na konečnú obnovu nemeckého politického života na demokratických základoch a na eventuálnu mierovú spoluprácu Nemecka v medzinárodnom živote.“ V inej časti dokumentu sa spojenecké mocnosti zaväzovali zničiť

⁴³⁴ FRUS 1945, s. 537–539. Zachytená však bola iba malá časť z nich.

⁴³⁵ *Foreign relations of the United States. Diplomatic papers: the Conference of Berlin (the Potsdam Conference), 1945, Volume II.* Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1960, (ďalej len FRUS 1945, *Potsdam Conference, II*), s. 1011–1023. Dostupné na internete: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945Berlin02>

⁴³⁶ FRUS 1945, s. 536.

„nacionálno-socialistickú stranu a jej odbočky či organizácie ňou ovládané a rozpustiť všetky nacistické inštitúcie.“ Tieto sa nesmeli obnoviť v žiadnej podobe, preto sa malo zabrániť „akejkolvek nacistickej a militaristickej činnosti alebo propagande.“ V hospodárskej oblasti sa primárna pozornosť mala venovať „rozvoju poľnohospodárstva a mierovému priemyslu pre miestnu potrebu.“ Ostatné ustanovenia tohto veľmi podrobného dokumentu sa týkali spojeneckej kontroly nad nemeckými zahraničnými vzťahmi a riešili otázky obchodu, financií či pohybu osôb.⁴³⁷ Tieto zásady boli obsiahnuté aj v protokole z Postupimskej konferencie. Treba ešte pripomenúť, že na ďalší deň – 26. júla 1945, EPK schválila upravenú verziu protokolu o okupačných pásmach v Nemecku z 12. septembra 1944, ktorou sa Francúzsku vymedzovali hranice okupačného pásma i hranice okupačného sektora v Berlína.

Úsilie všetkých členov EPK sa v konečnom dôsledku ukázalo ako veľmi efektívne. „Vyhlásenie o porážke Nemecka a prevzatí najvyššej moci v krajine“, „Dohoda o okupačných pásmach a kontrolnom mechanizme“ a „Dohoda o niektorých ďalších požiadavkách voči Nemecku“ tvorili právny základ pre správu Nemecka po dobu jeho okupácie, pričom väčšina na týchto zásad bola rozvinutá v uzneseniach Postupimskej konferencie.

9.2 Rozpustenie EPK

Členovia Veľkej trojky sa na Postupimskej konferencii okrem iných záležitostí zaoberali aj postavením a prípadným ďalším fungovaním Európskej poradnej komisie. Zúčastnení zhodne skonštatovali, že komisia sa úspešne zhostila úloh, ktoré jej veľmoci priebežne predkladali na posúdenie. Obzvlášť ocenili, že EPK vypracovala podmienky bezpodmienečnej kapitulácie Nemecka, stanovila okupačné pásma v Nemecku a Rakúsku a zostavila medzispojenecký kontrolný mechanizmus v týchto krajinách. Napriek tomu po dlhšej rozprave predstavitelia troch spojeneckých mocností dňa 2. augusta 1945 rozhodli, že vzhľadom na to, že koordináciu spojeneckej politiky v Nemecku a Rakúsku preberie Kontrolná rada v Berlíne a Spojenecká komisia vo Viedni, Európska poradná komisia svoje pôsobenie ukončí.⁴³⁸

⁴³⁷ FRUS 1945, *Potsdam Conference II.*, s. 1008–1023. Čiastočne aj *Dějiny diplomacie 1939 – 1945*, s. 570–571.

⁴³⁸ CHURANĚ, M.: *Postupim*, s. 114.

Toto rozhodnutie bolo ovplyvnené aj tým, že Postupimská konferencia zriadila iný spoločný spojenecký orgán – Radu ministrov zahraničných vecí (RMZV), pričom stálym sídlom novej inštitúcie – rovnako ako v prípade EPK – sa mal stať Londýn. Rada ministrov dostala za úlohu vypracovať mierové zmluvy s exsatelitmi hitlerovského Nemecka, konkrétne s Talianskom, Rumunskom, Bulharskom, Maďarskom a Fínskom, ale mala navrhnúť aj spôsob vyriešenia sporných územných otázok v Európe, ako aj vypracovať zmluvu o urovnaní s Nemeckom tak, aby príslušný dokument mohla podpísať predpokladaná budúca celonemecká vláda. Podobne ako Európska poradná komisia, aj RMZV mala pozostávať z členov Veľkej trojky a Francúzska; novinkou však bola účasť zástupcu Číny.⁴³⁹

V zmysle uznesenia z Postupimu preto zástupcovia jednotlivých mocností v EPK na zasadnutí dňa 6. augusta 1945 rozhodli, že komisia vypracuje záverečnú správu o svojej činnosti. Počas krátkej rozpravy k tomuto bodu člen sovietskej delegácie J. Saksin predložil návrh záverečnej správy a skonštatoval, že EPK počas svojej existencie vykonala veľa dôležitej práce v oblasti povojnového usporiadania Nemecka a Rakúska, pričom vyzdvihol fakt, že komisia – ako jeden z mála spojeneckých orgánov – pracovala „v trvale priateľskej atmosfére“.⁴⁴⁰

V priebehu nasledujúcich troch týždňov boli spracované potrebné podklady k správe, ktorá bola predložená komisii v posledný augustový deň. Pri jej prerokovávaní členovia komisie v zásade vyjadrili spokojnosť so štruktúrou i obsahom dokumentu, len americká delegácia odporučila zakomponovať do textu menšie úpravy, ktoré dodatočne predložila aj v písomnej podobe. V memorande z 8. septembra navrhla drobné spresnenia v súvislosti s tým, že Spojené štáty neakceptovali bod 38 „Dohody o niektorých ďalších požiadavkách voči Nemecku“. Tieto pripomienky mali byť zapracované do textu, ktorý mal byť schválený na poslednom oficiálnom stretnutí EPK. Avšak v tom čase už práca komisie značne viazla a celé týždne nebola vôľa zvolať spoločné zasadanie. Zástupca britskej delegácie S. Hood preto 27. októbra rozoslal všetkým zúčastneným stranám list s výzvou, aby záverečná správa bola urýchlene schválená, pričom aj on pripojil niekoľko upresňujúcich poznámok k obsahu správy.⁴⁴¹

⁴³⁹ *Mezinárodní konference 1943 – 1945*, s. 584–585.

⁴⁴⁰ *FRUS 1945*, s. 539–540.

⁴⁴¹ *FRUS 1945*, s. 540–542. Jednotlivé návrhy záverečnej správy nie je možné dostatočne rekonštruovať, keďže v dokumentoch *FRUS* nie je zachytený ani jeden z nich.

Sovietska strana však proti týmto pripomienkam vznesla námietky a nástojila na tom, aby bol schválený jej pôvodný návrh, ktorý predložila na zasadnutí komisie 6. septembra. Hlavným dôvodom bola podľa Saksina skutočnosť, že komisia sa od tohto dátumu už nestretla, a bolo by preto „neužitočné“, či dokonca „trápne“ zvolávať schôdzu EPK a oživovať aktivity komisie iba kvôli tomu, aby na jej poslednom sedení bolo odsúhlasené komuniké pre štyri spojenecké vlády. Americký zástupca Ph. Mosely oponoval, že by nešlo o obnovenie činnosti, ale len o schválenie už takmer hotovej správy. Navrhol tiež, aby sa za dátum ukončenia činnosti komisie stanovil 11. september 1945, a to z dvoch dôvodov: bol to dátum nadobudnutia platnosti „Dohody o niektorých ďalších požiadavkách voči Nemecku“ (ako posledné ju 10. septembra schválilo Francúzsko), a zároveň deň, keď prvýkrát zasadala RMZV – čím by tento nový orgán symbolicky nadviazal na činnosť EPK. Mosely ale postrehol, že sovietska nechut k spolupráci v komisii bola motivovaná predovšetkým skutočnosťou, že USA odmietli akceptovať bod 38 spomínanej dohody.⁴⁴²

Kedže koncom roka 1945 bola EPK už de facto zrušená, informácie a materiály o posledných aktivitách jej bývalých členov sú len veľmi kusé. Možno z nich však rekonštruovať, že Mosely 29. novembra zaslal zástupcom britskej, sovietskej a francúzskej strany listy, v ktorých ich vyzval akceptovať text záverečnej správy v podobe, v akej ho schválila EPK ešte 6. septembra. Až o takmer tri mesiace neskôr – 18. januára 1946 – Hood informoval Moselyho, že britská, sovietska a francúzska strana s uvedeným návrhom súhlasia.⁴⁴³ Pol roka po oficiálnom rozpustení EPK tak bolo možné skonštatovať, že záverečná „Správa o práci Európskej poradnej komisie“ (*Report on the Work of the European Advisory Commission*) bola schválená a komisia definitívne uzatvorila svoju takmer dvojročnú činnosť, pričom americkou stranou preferovaná zmienka o neakceptácii paragrafu 38 sa v správe napokon neobjavila. „Chybou krásy“ celého dokumentu však zostalo, že schválenie záverečnej správy sa neudialo na riadnom zasadnutí EPK, ale len dodatočným písomným súhlasom bývalých členov jednotlivých delegácií.

⁴⁴² FRUS 1945, s. 543–544. Memorandum Ph. Moselyho ministerstvu zahraničných vecí USA zo 17. novembra 1945.

⁴⁴³ FRUS 1945, s. 544.

10. Výsledky práce EPK a následný vývoj v Nemecku

Hoci EPK v druhej polovici roka 1945 už prakticky nevykonávala svoju činnosť, výsledky jej dovtedajšej práce zostávali stále v platnosti a boli postupne aplikované do praxe. V Nemecku i Rakúsku prevzali zodpovednosť za chod (na okupačné pásma rozdelených) krajín príslušné spojenecké orgány, avšak každá z mocností mala osobitý názor na ich ďalší vývoj, i keď v tomto období už nikto z vrcholných predstaviteľov bývalej Veľkej trojky otvorene nepresadzoval rozdelenie Nemecka na viaceré štáty. Kým krátko po vojne cieľom Sovietskeho zväzu bolo zjednotené Nemecko bez okupačných síl, ale hospodársky organizované a politicky neutrálne – a teda prístupné sovietskemu vplyvu,⁴⁴⁴ Spojené štáty zas usilovali, aby Nemecko bolo demokratizované a denacifikované; zároveň však chceli dosiahnuť, aby rekonštrukcia krajiny finančne zaťažovala amerických daňových poplatníkov len v minimálnej miere. Navyše vládna administratíva naďalej nemala ujednotnú predstavu o budúcnosti Nemecka, kvôli čomu pretrvávali komplikácie s kvalitou a aktuálnosťou inštrukcií pre správu amerického okupačného pásma (čo sa bežne stávalo i členom EPK), pričom pokyny z Washingtonu aj v tomto prípade prichádzali často nekvalifikované, rozporuplné, ba až nevykonateľné.⁴⁴⁵ Na jednej strane Štátny departement presadzoval zásadu, že životná úroveň Nemecka musí byť zvyšovaná len postupne, a v žiadnom prípade nemala prevyšovať úroveň v ostatných európskych krajinách – slovami zástupcu ministra zahraničných vecí D.

⁴⁴⁴ GADDIS, John, L.: *Studená vojna*. Bratislava : SLOVART, 2006, s. 16–17.

⁴⁴⁵ Pre ilustráciu: V roku 1939 malo celé ministerstvo zahraničných vecí menej ako 1000 zamestnancov. V roku 1946 stúpol ich počet na 7 623 diplomatických a 11 115 ďalších úradníkov. Podľa vyjadrenia Roberta Lovetta, bývalého štátneho podtajomníka ministerstva vojny, v takomto labyrinte sa vyriešenie každej záležitosti ťahalo až osemnásť mesiacov. WANNER, J.: *George C. Marshall*, s. 294.

Achesona: „USA nemali zohrávať rolu Santa Clausa.“⁴⁴⁶ Na druhej strane ministerstvo vojny, reprezentované vojenským guvernérom Luciusom Clayom, zodpovedným za správu amerického okupačného pásma, sa snažilo podporovať rast nemeckého hospodárstva, ktoré sa malo stať ťahúňom európskej ekonomiky. V tomto smere mal Clay do istej miery zviazané ruky spomínanou smernicou JCS 1067, ktorú v zásade odmietal a považoval ju za výmysel ľudí, ktorí nemali poňatia o hospodárskych pomeroch nielen v porazenom Nemecku, ale vôbec v celej Európe. V praxi sa mu úspešne darilo vágne znenia smernice obchádzať.⁴⁴⁷

Podobný postoj ako ministerstvo obrany zastávala aj Veľká Británia, ktorá musela svoje okupačné pásmo dotovať z vlastných zdrojov, pretože kým z nemeckých reparácií dostala nanajvýš 29 miliónov USD, samotná okupácia stála Londýn až 80 miliónov USD ročne. Podľa britského ministra financií Hughua Daltona tak Briti prakticky „platili reparácie Nemcom“. Výnimkou však bolo Francúzsko, ktoré sa naďalej prikláňalo k rozdeleniu Nemecka na menšie celky, čo Spojené štáty vnímali ako tradičnú snahu oslabiť svojho susedného rivala. Treba podotknúť, že Francúzsko si v počiatkovej fáze okupácie počínalo v spravovanom pásme tvrdšie ako ZSSR, pretože jeho dlhodobým cieľom bolo nahradiť Nemecko v roli ťahúňa po vojnovnej hospodárskej rekonštrukcie. Avšak táto snaha Paríža bola skôr v rovine teoretickej vzhľadom na to, že francúzsky priemysel bol výrazne zaostalejší a oveľa menej výkonnejší ako bol nemecký.⁴⁴⁸

Z celkového hľadiska Nemecko v roku 1945 bolo vyradené z vojenského, hospodárskeho, politického i administratívneho hľadiska a aj podľa Stalinových či Trumanových slov v Postupime – fakticky prestalo existovať. Víťazné mocnosti – aspoň spočiatku – postupovali pri riešení nemeckej problematiky spoločne, no napriek tomu sa nevyhli mnohým rozporom, ktoré sa prejavili čoskoro po rozdelení krajiny na okupačné pásma.⁴⁴⁹ Okrem iných sporných bodov (napr. zostavenie celonemeckej vlády, rozsah priemyselnej výroby, reparácie, atď.) sa ako problémové javilo aj napĺňanie jedného z cieľov „Dohody o niektorých ďalších požiadavkách

⁴⁴⁶ ISAACSON, W. – THOMAS, E.: *The wise men*, s. 338.

⁴⁴⁷ REYNOLDS, David: *From World War to Cold War : Churchill, Roosevelt, and the International History of The 1940s*. Oxford : Oxford University Press, 2006, s. 276.

⁴⁴⁸ LUŇÁK, Petr: *Západ. Spojené štáty a Západní Evropa ve studené válce*. Praha : Libri, 1997, s. 65–66.

⁴⁴⁹ KATUNINEC, Milan: *Spolková republika Nemecko (politický systém a politický vývoj)*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2009, s. 7.

voči Nemecku“ – konkrétne snaha o denacifikáciu krajiny. Do bodky sa tak napíňal scenár, pred ktorým už dávnejšie – avšak bez výraznejšej odozvy – vystríhal G. Kennan. Skutočný problém s denacifikačným programom spočíval v tom, že v podmienkach roku 1945 to jednoducho nebolo schodné. Aj generál L. Clay musel konštatovať, že „*hlavným organizačným problémom bolo nájsť primerane kompetentných Nemcov, ktorí neboli nijako spolčení alebo nejako spojení s nacistickým režimom.*“ Bolo to spôsobené tým, že drvivá väčšina odborných a vysoko kvalifikovaných síl v Nemecku bola v minulosti členmi NSDAP, pričom ich zručnosť a vedomosti boli kľúčové pre rekonštrukciu a udržanie chodu krajiny. Vylúčenie týchto persón zo spravovania nemeckých záležitostí preto neprichádzalo do úvahy. Proti tvrdej denacifikácii spoločnosti sa postavili dokonca aj predstavitelia Hitlerovej opozície, keď Konrád Adenauer⁴⁵⁰ už 5. mája 1945 vo verejnom prejave požadoval, aby Spojenci nechali „nacistických spolupútnikov“ na pokoji. Keď sa západné mocnosti s príchodom studenej vojny napokon rozhodli vzdať úsilia o denacifikáciu, ukázalo sa, že všetky dovtedajšie opatrenia mali len chabý účinok. Ako príklad možno uviesť Bavorsko, kde v roku 1951 až 94% sudcov a žalobcov, 77% zamestnancov ministerstva financií a 60% verejných zamestnancov krajinského ministerstva poľnohospodárstva tvorili bývalí nacisti. Podobne to bolo aj na celorepublikovej úrovni, kde zo sto členov novovytvoreného západonemeckého diplomatického zboru bolo 43 bývalých príslušníkov SS a 17 slúžili v SD alebo v Gestape. Takmer rovnaká situácia bola aj v sovietskom okupačnom pásme, kde mnoho nacistov vstúpilo do komunistickej strany.

Denacifikačné opatrenia začali vyvolávať odpor aj v okupovanom Rakúsku. Tieto prejavy boli zvlášť vypuklé v Salzburgsku a v Hornom Rakúsku, kde sa americká vojenská správa úporne snažila zhromaždiť podrobné údaje o každom členovi nacistickej strany, či niektorej jej zložke. V krajine, ktorá mala menej než 7 miliónov obyvateľov, bolo však až 700 000 členov NSDAP. Mnoho rakúskych vojakov slúžilo v nemeckých jednotkách (cca 1,2 milióna) a boli významne zastúpení v SS a v administratívach koncentračných táborov.⁴⁵¹ Následný byrokratický chaos, vyplývajúci z organizačnej neschopnosti, umožnil množstvu pohlavárov nacistickej ideológie uniknúť, pričom k vylúčeniu z verejného života došlo len

⁴⁵⁰ Neskorší západonemecký kancelár v rokoch 1949 – 1963.

⁴⁵¹ JUDT, Tony: *Povojnová Európa. História po roku 1945*. Bratislava : Slovart, 2007, s. 52–55.

v prípade „malých rýb“. Rakúska vláda napokon musela priznať, že hospodárska obnova sa nezaobíde bez „neškodných strážnikov a vojakov, ktorí verili, že konajú svoju povinnosť“, a preto štyri okupačné mocnosti sa na jeseň 1946 dohodli, že Rakúsko si bude denacifikačný proces riadiť samotné.⁴⁵²

Program denacifikácie vypracovaný na pôde EPK sa tak realizoval len sčasti, pretože okupačné mocnosti si uvedomili, že nie je možné vylúčiť obrovské kvantum (predovšetkým vysokovzdelanej) populácie z ďalšieho politického, verejného či hospodárskeho života. Navyše pre isté oblasti novo sa formujúcej spoločnosti (bezpečnostné a informačné služby, vedecké kruhy, apod.) bolo priveľmi lákavé nevyužiť vedomosti ľudí, ktorí v začínajúcej sa ére studenej vojny častokrát disponovali dôvernými a citlivými informáciami. Nemožno však jednoznačne konštatovať, že by otázka denacifikácie vniesla zásadné rozpory do vzťahov medzi USA a ZSSR – dôkazom toho je aj spolupráca pri Norimberskom procese.⁴⁵³

Vzťahy medzi bývalými Spojencami sa začali komplikovať začiatkom roku 1946, keď Stalin vo svojom prejave postavil do ostrého protikladu „životaschopnejšie sovietske ideologické zriadenie“ a „hociktoré nesovietske spoločenské zriadenie.“ V máji toho istého roku Spojené štáty pritvrdili, keď jednostranne prestali platiť sovietskej strane reparácie zo svojho okupačného pásma poznamenajúc, že sovietske úrady nedodrжали postupimské dohody. Situáciu medzi západnými mocnosťami a ZSSR vyostriilo vystúpenie V. Molotova na zasadaní RMZV v Paríži v júli 1946, kde odmietol Byrnesov návrh na zmluvu štyroch veľmocí o demilitarizácii Nemecka na nasledujúcich 25 rokov, pričom celý prejav sovietskeho ministra zahraničných vecí sa niesol v tvrdom protizápadnom duchu. Molotov vo vystúpení okrem iného prekvapujúco navrhol zostavenie celonemeckej vlády, ktorej reálne fungovanie však podmienil tým, že jej prvoradou úlohou by bolo zabezpečenie plnenia reparačných dávok.⁴⁵⁴

Avšak podstatným zlomom v americko-sovietskych vzťahoch bolo vystúpenie štátneho tajomníka Jamesa Byrnesa v septembri 1946 v Stuttgarte, kde za prítomnosti L. Claya a jeho poradcu R. Murphyho vyhlásil,

⁴⁵² BUKEY, Evan, B.: *Hitlerovo Rakúsko. Ludový postoj v ére nacizmu 1938 – 1945*. Bratislava : Kalligram 2003, s. 323–324.

⁴⁵³ Norimberský proces bol medzinárodný súdny tribunál, ustanovený podľa Londýnskej dohody o prenasledovaní vojnových zločincov z 8. augusta 1945 (medzi USA, ZSSR, Veľkou Britániou a Francúzskom), pre potrestanie vojnových zločinov spáchaných počas druhej svetovej vojny. Začal sa 20. novembra 1945 a ukončilo ho vynesenie rozsudkov 1. októbra 1946.

⁴⁵⁴ IVANIČKOVÁ, E.: Volby do zastupiteľských orgánov, s. 35.

že Spojené štáty, na rozdiel od pôvodných predpokladov, nestiahnu svoje vojenské jednotky z územia Nemecka. Zároveň podotkol, že USA nedovolia, aby akýkoľvek štát použil silu alebo hrozbu silou so zámerom ovládnuť iné národy. Okrem toho sa Byrnes vyslovil proti demontáži ťažkého priemyslu zo západných okupačných pásiem a aj proti vysokým reparačným požiadavkám, ktoré boli stanovené na Postupimskej konferencii, pretože Nemecku sa mal – podľa jeho názoru – umožniť primeraný európsky životný štandard a hospodársky rozvoj. Z pohľadu sovietskej strany však bolo najkontroverznejším Byrnesovo spochybnenie nemecko-poľskej hranice na Odre a Nise, ktorej definitívne vymedzenie mohlo potvrdiť len podpísanie mierových zmlúv s Nemeckom.⁴⁵⁵

Napriek zvyšujúcim sa rozporom sa ešte v októbri 1946 v Berlíne uskutočnili relatívne slobodné voľby. Sociálni demokrati v nich získali 49 %, kresťanskí demokrati 31 % a len 20% dostali zástupcovia komunistickej strany, na čo Stalin okamžite reagoval vyhlásením, že je nespokojný „s demokratizačným procesom“ v krajine, avšak naďalej pripúšťal podpísanie mierovej zmluvy s Nemeckom. Táto myšlienka sa ale postupne stávala absurdnejšou, najmä keď sa po voľbách v novinách zintenzívnila medzispojenecká propagandistická bitka. Západné mocnosti v nich otvorene kritizovali sovietsku stranu z využívania nemeckých zbrojoviek na výrobu zbraní pre ZSSR, z násilného odvádzania Nemcov do Červenej armády, z plienenia východného okupačného pásma, či nedostatočnej denacifikácie.⁴⁵⁶ Spojené štáty zároveň vyzvali V. Britániu a Francúzsko, aby z dôvodu výkonnejšej správnej a hospodárskej efektívnosti spoločne usilovali o zlúčenie okupačných pásiem. Británia, vzhľadom na domácu ťaživú ekonomickú situáciu a potrebu dotovania svojho okupačného pásma v Nemecku, sa tejto možnosti chopila takmer okamžite. Výsledkom bolo spojenie ekonomík dvoch okupačných pásiem do tzv. Bizónie.⁴⁵⁷ Príslušnú zmluvu podpísali 2. decembra 1946 v New Yorku britský minister zahraničných vecí Ernest Bevin a jeho americký kolega J. Byrnes a do platnosti vstúpila 1. januára 1947 – čím zanikli aj hranice dvoch okupačných pásiem, ktoré vytýčila EPK. Naopak, Francúzsko v tejto záležitosti stále váhalo, i keď svoju

⁴⁵⁵ HAJDU, V. – LÍSKA, L. – ŠNEJDÁREK, A.: *Německá otázka 1945 – 1963*, dok. č. 26, s. 125–133.

⁴⁵⁶ BRADLEY, John: *Válka a mír po roce 1945. Dějiny vztahů mezi Sovětským svazem a Západem*. Praha : Victoria Publishing, 1994, s. 49.

⁴⁵⁷ Bizónia tvorila viac ako polovicu povojnového územia Nemecka, kde žilo asi 39 miliónov obyvateľov, t.j. 60 % z celkového počtu.

politiku v Nemecku začalo koordinovať s americkým velením.⁴⁵⁸ Vznik Bizónie ale nepredstavoval pevné rozhodnutie o rozdelení krajiny – svedčí o tom aj skutočnosť, že už vo februári 1947 Francúzsko podpísalo s V. Britániou Dunkerskú zmluvu, v ktorej sa obe krajiny zaviazali k vzájomnej podpore v prípade akejkoľvek budúcej agresie zo strany Nemecka.⁴⁵⁹

K ďalšej otvorenej kolízii medzi západnými mocnosťami a ZSSR došlo na moskovskom zasadaní RMZV,⁴⁶⁰ kde nový štátny tajomník G. Marshall, podporovaný britským kolegom E. Bevinom, otvoril otázku definitívneho usporiadania nemecko-poľských hraníc. Molotov o téme odmietol akúkoľvek diskusiu tvrdením, že rozhodnutie z Postupimu ohľadom hraníc je „definitívne a nepodlieha revízií.“⁴⁶¹ Celkovo sa však moskovské rokovanie RMZV ukázalo ako absolútne neproduktívne a ministri sa počas 44 porád nedohodli prakticky na žiadnom z troch hlavných bodov, ktoré boli na programe konferencie – zmluva o odzbrojení a demilitarizácii Nemecka, zmluva umožňujúca obnovu nezávislého a demokratického Rakúska a obmedzenie okupačných jednotiek v Nemecku. Skutočnosť, že Nemecko smeruje k hlbšiemu rozdeleniu na dve úplne odlišné časti, však predznamenal nesúhlas sovietskej strany s návrhom Francúzska na eventuálne rozdelenie okupovanej krajiny.⁴⁶²

V Moskve štátny tajomník USA G. Marshall krátko rokoval aj s J. Stalinom. Počas rozhovoru Marshall informoval sovietskeho vodcu, že USA boli vážne znepokojené myšlienkou jednotnej nemeckej vlády, ktorú presadzoval ZSSR. Za daných podmienok to považoval za nereálne a podľa neho „ďalšie autokratické Nemecko by predstavovalo nebezpečenstvo pre svetový mier“, i keď z politického hľadiska považoval za jednu z možných eventualít aj rozdelenie Nemecka, problém však videl v potrebe jednotného ekonomického postupu, ktorý sa v prípade tejto krajiny javil ako nevyhnutnosť. Stalin ubezpečil štátneho tajomníka, že vytvorenie silnej centralizovanej nemeckej vlády nie je ani v sovietskom záujme, pretože federalizácia krajiny by mohla znamenať posilnenie „militarizmu a šovinizmu.“ Počas nasledujúceho rokovania nedošlo k nijakému posunu v riešení európskej problematiky a Marshall si celú svoju misiu v Moskve začal postupne vykladať

⁴⁵⁸ KATUNINEC, M.: *Spolková republika Nemecko*, s. 8.

⁴⁵⁹ JUDT, T.: *Povojnová Európa*, s. 118–119.

⁴⁶⁰ Rokovanie prebiehalo od 10. marca do 24. apríla 1947.

⁴⁶¹ IVANIČKOVÁ, E.: *Voľby do zastupiteľských orgánov*, s. 35.

⁴⁶² BRADLEY, J.: *Válka a mier*, s. 49.

tak, že Sovietsky zväz chce vyčkávacou taktikou politicky vyťažiť z bankrotu V. Británie, Nemecka, resp. iných európskych krajín, postihnutých povojnovou hospodárskou depresiou. Nebolo to len hodnotenie G. Marshalla, v rovnakom duchu sa neskôr vyjadril aj R. Murphy, podľa ktorého „až moskovská konferencia naozaj stiahla železnú oponu.“⁴⁶³

Ihneď po návrate do vlasti G. Marshall požiadal G. Kennana, aby vytvoril poradný orgán – Radu pre plánovanie politiky, ktorej náplňou práce malo byť vypracúvanie dlhodobých programov a strategických cieľov zahraničnej politiky USA, vyhodnocovanie dôležitých informácií o vojenských a politických záležitostiach vo svete a poskytovanie odporúčaní Štátnemu departmentu. Prvou praktickou úlohou rady bolo zanalyzovať krízový vývoj v Európe. Kennan takmer okamžite prezentoval svoje dovtedajšie skúsenosti, ktoré nadobudol za roky strávené v diplomatických službách. Podľa jeho úvah, za dva roky po skončení vojny sa pre obnovu Nemecka neurobilo takmer nič, hoci Spojené štáty museli hradiť vysoké náklady spojené s udržaním chodu vo svojom okupačnom pásme. Zastával preto názor, že s obnovou Nemecka v západných pásmach nemožno čakať na súhlas sovietskej strany, ale že ju treba začať uskutočňovať aj bez ohľadu na postoj Moskvy, pričom – podľa neho – pri rokovaní so Sovietmi mohli uspieť iba tí, ktorí preukážu dosť síl a schopností riešiť veci aj bez nich. A práve zlepšenie hospodárskej situácie v Európe, vrátane západných okupačných pásiem Nemecka i Rakúska, považoval za primárny cieľ americkej politiky na jar 1947.⁴⁶⁴

Prvým výsledkom novej americkej stratégie bolo prijatie tzv. Trumaneovej doktríny, ktorá bola vyhlásená 12. marca 1947 a riešila predovšetkým otázku Grécka a Turecka. Išlo o poskytnutie americkej vojenskej a hospodárskej pomoci týmto dvom štátom, aby sa predišlo ich možnému včleneniu do sovietskej sféry vplyvu. Dôležitejšie však bolo vystúpenie G. Marshalla 5. júna v Harvarde pri preberaní čestného doktorátu. Tu predniesol svoj známy príhovor, v ktorom vyzval na „*obnovenie fungujúcej svetovej ekonomiky, ktorá umožní vznik politických a sociálnych podmienok, v ktorých môžu existovať slobodné inštitúcie.*“ Podľa samotného Marshalla prejav nebol namierený „*proti žiadnej krajine ani doktríne, ale len proti hladu, chudobe, zúfalstvu a chaosu.*“⁴⁶⁵ Reakcia na výzvu bola takmer okamžitá

⁴⁶³ WANNER, J.: *George C. Marshall*, s. 302–304.

⁴⁶⁴ KENNAN, G. F.: *Memoirs*, s. 330–335.

⁴⁶⁵ WANNER, J.: *George C. Marshall*, s. 306–307.

a s pozitívnym ohlasom sa stretla aj v Moskve, keď Sovietsky zväz prisľúbil svoju účasť na konzultáciách o podmienkach Marshallovho plánu v Paríži na prelome júna a júla 1947. Počas parížskych rozhovorov však Molotov už známky optimizmu nejavil, a striktnie odmietal, aby do pomoci bolo zahrnuté aj Nemecko. Sovietska strana sa totiž obávala, že týmto krokom by prišla o veľkú časť reparácií z okupovanej krajiny a zároveň by sa znížil vplyv Moskvy nielen na celonemecké záležitosti, ale aj na jej výsadné postavenie vo východnom okupačnom pásme, ktoré už vnímala ako súčasť svojej sféry vplyvu. Rokovania medzi ministrami zahraničných vecí V. Británie, Francúzska a ZSSR napokon skončili neúspešne a Sovietsky zväz sa na Marshallovom pláne nezúčastnil – rovnako ako jeho východoeurópske satelity. Na tomto projekte tak participovalo celkovo 17 štátov, vrátane Nemecka a Rakúska, ktorých v prvých fázach uskutočňovania pomoci zastupovali predstavitelia západných okupačných mocností.⁴⁶⁶

K ďalším sporným momentom medzi USA a ZSSR došlo na konferencii RMZV, ktorá sa uskutočnila 25. novembra až 15. decembra 1947 v Londýne. V úvode zasadnutia Marshall navrhol, aby sa na rokovací stôl prioritne dostala mierová zmluva s Rakúskom, čo ale Molotov rázne odmietol – bolo mu totiž jasné, že podpísanie mierovej zmluvy by znamenalo odchod sovietskych vojsk z okupovanej krajiny. Molotov argumentoval tým, že podstatne dôležitejšou otázkou zostávalo vyriešenie situácie v Nemecku a predstavil návrh, v zmysle ktorého sa mala ustanoviť celonemecká demokratická vláda, ktorej mala byť na posúdenie predložená mierová zmluva – tú mal potom ratifikovať parlament, zložený zo zástupcov oboch polovic Nemecka.⁴⁶⁷ Zjednotenie krajiny však Molotov podmieňoval okamžitým vyplatením 10 miliárd dolárov vo forme bežného tovaru, ktoré boli rámcovo dohodnuté Sovietskemu zväzu počas konferencie Veľkej trojky v Jalte. Celý tento plán však Marshall kategoricky odmietol a konferencia skončila totálnym neúspechom, dokonca bez určenia dátumu ďalšieho stretnutia RMZV. Z hľadiska riešenia nemeckej problematiky bolo londýnske zasadnutie ministrov zahraničných vecí prelomové – od toho okamihu západné mocnosti odmietali so Sovietskym zväzom bližšie spolupracovať a ako neskôr priznal sám Marshall: „*Vtedy som odštartoval NATO.*“ Okrem toho štátny tajomník urobil ešte jedno veľmi dôležité

⁴⁶⁶ Marshallov plán sa oficiálne označoval ako Plán európskej obnovy (*European Recovery Program*). PETRUF, P.: *Marshallov plán*, s. 104–115.

⁴⁶⁷ BRADLEY, J.: *Válka a mír*, s. 49–50.

rozhodnutie – súhlasil s tým, aby L. Clay spustil v Bizónii menovú reformu, pričom si bol plne vedomý, že tento akt zákonite musí viesť k rozdeleniu Nemecka na dva samostatné ekonomické celky.⁴⁶⁸

K vyostreniu vzťahov s Moskvou výrazne prispeli aj udalosti, ktoré sa odohrali vo februári 1948. Na pozadí komunistického prevratu v Československu úspešne prebehli rokovania o pripojení francúzskeho okupačného pásma k zvyšným dvom pásmam, čím došlo k vzniku tzv. Trizónie. V tejto časti krajiny (vrátane západných okupačných sektorov Berlína), ktorá sa stala základom nového západonemeckého štátu, sa mali uskutočniť hospodárske menové reformy tak, aby sa Nemecko mohlo podieľať na Marshallovom pláne. Sovietskou odozvou na tieto kroky bolo zvolanie konferencie do Varšavy v júni 1948, ktorej sa však zúčastnili len štáty novoformujúceho sa sovietskeho bloku,⁴⁶⁹ pretože západné krajiny túto schôdzu ignorovali. Dňa 19. júna 1948, potom, čo bola zavedená nová západná mena, sovietska strana vyprovokovala prvú vojenskú konfrontáciu a úplne zablokovala západné sektory bývalého hlavného mesta. Spojené štáty však na berlínsku krízu neboli pripravené a museli improvizovať – spojenie s mestom bolo napokon nadviazané iba pomocou pravidelného leteckého mosta.⁴⁷⁰ Spor sa darilo riešiť len veľmi pomaly, ako na bilaterálnej úrovni, tak aj na pôde OSN. V tomto období začali vo Washingtone tajné rokovania o vytvorení vojenského paktu, a to na báze účastníckych štátov Marshallovho plánu. V januári 1949 Štátny department uverejnil vyhlásenie o vytvorení Organizácie severoatlantickej zmluvy (NATO) a 4. apríla podpísali ministri zahraničných vecí dvanástich štátov príslušnú dohodu.⁴⁷¹ Tento krok prispel k tomu, že berlínska kríza, ktorá v tom čase trvala už niekoľko mesiacov, bola napokon ukončená v máji 1949 rozhodnutím Moskvy o uvoľnení blokády mesta.

Rokom 1949 vstúpilo do záverečnej fázy aj delenie Nemecka. V dňoch 23. mája až 20. júna sa v Paríži uskutočnilo šieste zasadnutie RMZV, ktoré

⁴⁶⁸ WANNER, J.: *George C. Marshall*, s. 322–324.

⁴⁶⁹ Boli to: Albánsko, Bulharsko, ČSR, Juhoslávia, Poľsko, Rumunsko a Maďarsko. Poznámka: spolu so ZSSR a NDR, avšak už bez Juhoslávie, tieto štáty v roku 1955 vytvorili vojenský pakt Varšavskej zmluvy.

⁴⁷⁰ Američanom sa týmto spôsobom podarilo v priebehu jedenástich mesiacov prepraviť do Západného Berlína celkovo 1,5 milióna ton zásob a tovaru. KATUNINEC, Milan: *Politické dejiny Nemecka (1871 – 2000)*. Trnava : FH TU, 2001, s. 82–83.

⁴⁷¹ Boli to tieto štáty: Belgicko, Dánsko, Francúzsko, Holandsko, Island, Taliansko, Kanada, Luxembursko, Nórsko, Portugalsko, USA a Veľká Británia. V roku 1955 sa členom aliancie stala aj Spolková republika Nemecko.

riešilo predovšetkým otázku, akým spôsobom obnoviť nemeckú jednotu. Kým sovietska strana presadzovala za základ nového Nemecka jeho východnú časť, západné mocnosti otvorene vyhlásili, že budúcnosť krajiny chápu ako pripojenie sovietskeho okupačného pásma k Trizónii. Rokovanie napokon skončilo neúspechom, pretože obe vízie boli natolko odlišné, že ministri k žiadnej relevantnej dohode nemohli, resp. ani nechceli dospieť. V oboch častiach rozdelenej krajiny bolo totiž už prakticky pripravené konštituovanie úplne odlišných hospodársko-politických systémov. Ešte v priebehu zasadnutia RMZV – 24. mája – v Trizónii nadobudol platnosť Parlamentnou radou schválený „Základný zákon“, plniaci rolu ústavy.⁴⁷² Tento zákon v tzv. povoloacom liste odsúhlasili aj vojenský velitelia západných okupačných pásiem, čo v praxi znamenalo obmedzenú suverenitu vznikajúceho štátu s hlavným mestom Bonn. V polovici augusta sa uskutočnili voľby do Spolkového snemu a následne – 21. septembra 1949 – vstúpil do platnosti Okupačný štátut, ktorý upravil vzťahy medzi západnými mocnosťami a Spolkovou republikou Nemecko (SRN). Západné mocnosti v ňom odovzdali svoju zákonodarnú moc centrálnym a krajinským štruktúram, avšak vo vojenskej a zahraničnopolitickej oblasti si ponechali rozhodovacie právomoci. Za prvého prezidenta západo-nemeckého štátu bol zvolený Theodor Heuss a za kancelára Konrád Adenauer, čím bol ukončený proces formovania SRN, pričom Západný Berlín (zložený z troch bývalých západných okupačných sektorov) získal štátut pridruženého spolkového štátu.⁴⁷³

Podobne sa situácia vyvíjala aj vo východnej časti krajiny, kde už v priebehu mája 1949 bola schválená ústava budúceho štátu, ktorá však – rovnako ako v prípade SRN – bola limitovaná okupačnou mocou. Dňa 7. októbra Ludová rada, ako dočasný zákonodarný orgán, vyhlásila vznik Nemeckej demokratickej republiky (NDR) na čele s prezidentom Wilhelmom Pieckom a predsedom vlády Ottom Grotewohlom.⁴⁷⁴ Oba nemecké štáty sa považovali za reprezentantov celého Nemecka, na čo SRN v roku 1955 reagovala prijatím tzv. Hallsteinovej doktríny, v zmysle ktorej vláda

⁴⁷² Podstatou zákona bola premisa, že Nemecká ríša ako štát nezanikla, ale bola iba dezorganizovaná, a teda právna kontinuita štátu nebola prerušená. Jedinou spolkovou krajinou, ktorá ústavný dokument neprijala, bolo Bavorsko, ktoré však bolo ochotné podriať sa rozhodnutiu väčšiny.

⁴⁷³ KATUNINEC, M.: *Spolková republika Nemecko*, s. 12–14, 27 a 39.

⁴⁷⁴ VYKOUKAL, Jiří – LITERA, Bohuslav – TEJCHMAN, Miroslav: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovietskeho bloku 1944–1989*. Praha : Libri, 2000, s. 75–76.

SRN nenadviazala, resp. prerušila diplomatické styky s tými krajinami, ktoré uznali NDR. Vláda SRN však bola nútená od doktríny upustiť koncom 60. rokov a jej stroskotanie bolo potvrdené v roku 1972, kedy západonemecká vláda uznala NDR ako suverénny štát.

V prípade Rakúska bolo politické smerovanie krajiny odlišné. Jeho ďalší povojnový osud sa definitívne podarilo vyriešiť 15. mája 1955, kedy viedenská vláda podpísala s okupačnými mocnosťami tzv. „štátnu zmluvu“, garantujúcu nezávislosť a neutrálny status Rakúska, ktorý bol podmienkou odsunu sovietskych vojsk.⁴⁷⁵ Hranice jednotlivých okupačných pásiem tak stratili zmysel a zanikli, pričom Rakúsko, na rozdiel od Nemecka, zostalo jednotnou politicko–hospodárskou entitou.

Vznikom dvoch nemeckých štátov koncom 40. rokov vyvrcholil proces rozdelenia krajiny, o ktorom opakovane uvažovali vrcholní predstavitelia Veľkej trojky už počas 2. svetovej vojny. V dramatickom povojnovom čase, kedy sa vízie a predstavy jednotlivých víťazných mocností o povojnovom usporiadaní Európy začali rozchádzať, platnosť a aktuálnosť začali postupne strácať takmer všetky ustanovenia vypracované na pôde EPK. Posledným takýmto bodom, ktorý v praxi pretrval viac ako štyridsať rokov, bolo vytyčenie hraníc východného okupačného pásma v „Protokole o okupačných pásmach v Nemecku a správe Veľkého Berlína“. Až 3. októbra 1990 došlo k opätovnému zjednoteniu Nemecka do kompaktného štátneho celku, a tým aj k zániku posledného reliktu práce EPK.

⁴⁷⁵ PAINTER, David: *Cold War: An Interdisciplinary History*. London : Routledge, 1999, s. 33–34.

Záver

Konferencia ministrov zahraničných vecí Veľkej trojky, zasadajúca v októbri 1943 v Moskve, okrem iného dospela k dohode o potrebe vytvorenia mechanizmu, ktorý by zabezpečoval tesnejšiu spoluprácu medzi USA, ZSSR a Veľkou Britániou v oblasti riešenia európskych otázok, vyplývajúcich z vývoja vojny. Praktickým výsledkom rokovaní, zohľadňujúcim predstavy všetkých troch veľmocí, bolo zriadenie Európskej poradnej komisie so sídlom v Londýne. Úlohu novozriadeného spoločného orgánu videli ministri predovšetkým v tom, že bude študovať európske problémy vyplývajúce z postupného ukončovania vojnových akcií, ktoré vlády Veľkej trojky uznávajú za účelné komisií odovzdať na posúdenie a vypracovanie spoločného stanoviska. Novozriadená komisia sa mala prioritne koncentrovať na otázku povojnového usporiadania v Nemecku.

V súlade so zverenými úlohami sa všetky tri spojenecké vlády zaviazali plne podporovať členov EPK poskytovaním nevyhnutných informácií o dôležitých aspektoch politického a vojenského vývoja, ktorý sa bude týkať ich práce. Napriek tomu už delegovanie zástupcov do EPK koncom roka 1943 signalizovalo, akú dôležitosť jednotlivé zúčastnené vlády komisii prisudzovali. USA namiesto toho, aby za svojho predstaviteľa vymenovali osobitného splnomocnenca, ktorý by sa koncentroval výlučne na prácu v tomto orgáne, poverili zastupovaním v ňom svojho veľvyslanca v Londýne J. Winanta. Ten mohol vzhľadom na povinnosti, ktoré pre neho vyplývali z funkcie šéfa americkej diplomatickej misie vo Veľkej Británii, v komisii pôsobiť skôr okrajovo. Podobne postupovali Sovietski, ktorí za svojho predstaviteľa vymenovali svojho veľvyslanca v Británii F. T. Guseva. Na druhej strane Briti ustanovili na túto pozíciu jedného zo svojich najschopnejších úradníkov Foreign Office, sira W. Stranga, pričom mu poskytli dostatok priestoru a personálu na náležitý výkon funkcie (v priebehu novembra 1944 sa štvrtým, plnoprávnym

členom EPK, stalo v tom čase už oslobodené Francúzsko, ktoré do nej delegovalo veľmi schopného diplomata, svojho vtedajšieho veľvyslanca v Londýne R. Massigliho).

Americká i sovietska vláda sa od počiatku snažili úzkostlivo dohliadať na činnosť svojho predstaviteľa v EPK. Obe vlády rovnako naliehali, aby komisia nepredkladala žiadne odporúčanie skôr, než ho schvália vládne orgány jednotlivých veľmocí. To odpočiatku výrazne obmedzovalo operatívne možnosti komisie a potrebnú dávku flexibility, ktorá je pri činnosti takéhoto multilaterálneho poradného orgánu nevyhnutná. Kým sovietska strana svoj rezervovaný postoj k EPK ešte začiatkom roka 1944 pozmenila a do určitej miery si osvojila britský pohľad na komisiu ako na spojenecký orgán, zaoberajúci sa európskymi záležitosťami, americká vláda – najmä pod vplyvom vojenských kruhov – svoj skeptický názor na činnosť EPK počas celého jej pôsobenia nezmenila.

Podľa uznesenia moskovskej konferencie mala EPK študovať problémy vyplývajúce z postupného ukončovania vojnových akcií na európskom kontinente, vrátane riešenia situácie na oslobodenom území spojeneckých krajín. Pod tlakom vonkajších okolností (negativistický postoj USA) bola však komisia nútená zúžiť okruh svojej pôsobnosti a koncentrovať sa takmer výlučne na otázku povojnového usporiadania Nemecka: vypracovať dokument o kapitulácii, zostaviť štruktúru kontrolného mechanizmu, ktorý by umožňoval sledovať, ako Nemecko plní kapitulčné podmienky a stanoviť spojenecké okupačné pásma.

Prvotné komplikácie v rámci EPK vychádzali hlavne z Washingtonu, kde s otázkami zahraničnej politiky narábali doslova chaotickým spôsobom. Ministerstvo vojny permanentne nechcelo pripustiť, aby civilné orgány formulovali dlhodobú stratégiu v Nemecku, čím by sa oslabilo sloboda rozhodovania armádnych predstaviteľov. Oddelenie pre civilné záležitosti ministerstva vojny, ktoré spoluzodpovedalo za dobré informovanie amerického veľvyslanca v dôležitých otázkach súvisiacich s medzinárodným rokovaním, dokonca zámerne zdržiavalo materiály nevyhnutné pre prácu delegáta v Londýne. Zatiaľ čo sovietsky, ale najmä britský zástupca v komisii mali dostatočný prísun informácií a inštrukcií z domovských krajín, americký delegát takmer počas celého pôsobenia trpel nedostatkom relevantných podkladov na rokovania, resp. ich časovým sklzom, čím sa tieto materiály stávali neaktuálnymi. Winant sa preto až príliš často ocital v pozícii, že jediný, čo mu zostávalo urobiť, bolo iba komentovať starostlivo pripravené britské, resp. sovietske návrhy.

Podobným spôsobom ako ministerstvo vojny si počínal i prezident Roosevelt, ktorého postoj voči komisii bol vždy rezervovaný. Predovšetkým on kládol dôraz na fakt, aby sa zachoval rýdzo poradný význam EPK, bez samostatnej rozhodovacej funkcie. Obával sa, aby sa nezopakovala situácia z konca 1. svetovej vojny, keď rôzne zákulisné dohody jednotlivých víťazných veľmocí priviedli USA v konečnom dôsledku k stiahnutiu sa z európskeho politického diania. Nemal preto záujem na tom, aby EPK budila dojem, že tajne buduje nový svetový poriadok.

Problém americkej delegácie v EPK súvisel aj s tým, že absentovala súhra v prístupe k zahraničnej politike medzi prezidentom Rooseveltom a ministrom zahraničných vecí C. Hullom. Hull opakovane zisťoval, že v mnohých životne dôležitých záležitostiach, týkajúcich sa americkej zahraničnej politiky, nebol vôbec informovaný. Mal len zodpovednosť za rozhodnutia, ktoré mu boli z času na čas doslova direktívne predkladané prezidentom, či dokonca riešil otázky, s ktorými nebol ani patrične oboznámený. A práve nemecká otázka patrila k problematike, ktorú sa prezident podujal riešiť osobne on sám. Celkom prirodzene to malo negatívny dopad na strategické plánovanie celej spojeneckej mašinerie.

V priebehu prác na pôde EPK sa ukázalo, že americké diplomatické kruhy sa ani ku konci vojny nedokázali ujednotiť na spoločnom postoji k povojnovému osudu Nemecka. Kým Roosevelt sa vo všeobecnosti zasaďoval za tvrdý prístup k Nemecku a – aspoň spočiatku – podporoval tzv. Morgenthauov plán, väčšina politickej špičky z okolia ministra zahraničných vecí Hulla či ministra vojny Stimsona jeho názor nezdieľala. Tento fakt sa výrazne prejavil v lete a na jeseň 1944, keď na americkej politickej scéne prišlo k tvrdému stretu dvoch koncepcií povojnového postupu voči Nemecku. Nепрекvapuje preto, že Winant, ako dlhoročný znalec diplomatických zvyklostí, na adresu americkej zahraničnej politiky poznamenal, že *„žiadna, so serióznym záujmom vytvorená konferencia či komisia, nemala nikdy v histórii tak malú podporu od vlastnej vlády, ako práve Európska poradná komisia.“*

Aj napriek tomu sa komisii podarilo počas svojho pôsobenia (január 1944 – september 1945) dospieť k reálnym výsledkom, pričom najdôležitejšie dokumenty boli vypracované a schválené už v priebehu roka 1944. Na prvom otváracom zasadnutí komisie, ktoré sa uskutočnilo 14. januára 1944, britská strana predstavila vlastný projekt podmienok kapitulácie, ktoré mali Spojenci spoločne predložiť Nemecku. Svoje návrhy postupne prezentovali aj americká a neskôr i sovietska delegácia. V priebehu

nasledujúcich rokovaní sa ukázalo, že Spojené štáty nazerali na bezpodmienečnú kapituláciu nielen ako na definitívne ukončenie vojnového stavu (podobne ako Briti), ale zároveň ju vnímali aj ako vyvrcholenie svojej vojenskej angažovanosti v Európe. Na druhej strane Sovietsi v nej videli oficiálne a definitívne potvrdenie svojho vojenského víťazstva nad fašistickým Nemeckom. Komisia nakoniec dospela ku kompromisu, že výsledný kapitulačný dokument bude stručný a bude obsahovať opatrenia predovšetkým vojenského charakteru. Finálny elaborát nazvaný „Bezpodmienečná kapitulácia Nemecka“, schválený dňa 25. júla 1944, bol vôbec prvým dokumentom, vypracovaným a schváleným na pôde EPK. Text dohody bol 1. mája 1945 mierne modifikovaný, a to v súvislosti s akceptáciou Francúzska ako plnoprávneho signatára kapitulačného protokolu.

Začiatkom roka 1945 sa však medzi Spojencami začali viesť dohady, či vôbec nejaká centrálna nemecká vláda bude existovať, resp. či táto bude oprávnená kapituláciu podpísať. EPK preto dostala pokyn, aby vypracovala riešenie aj pre takúto alternatívu. Najpružnejšie zareagovala britská delegácia, ktorá pôvodný kapitulačný dokument prepracovala do podoby jednostrannej deklarácie, pri ktorej vyhlásení sa účasť zástupcov nemeckej vlády nevyžadovala. Po pripomienkach ju EPK schválila 12. mája 1945, pričom tento dokument – „Vyhlásenie o porážke Nemecka a prevzatí najvyššej moci v krajine“ – bol oficiálne zverejnený hlavnými vojenskými veliteľmi štyroch okupačných mocností 5. júna 1945 v Berlíne.

S problematikou zostavenia kapitulačných podmienok priamo súvisel aj ďalší schválený projekt. Posledný bod kapitulačného dokumentu ponechal spojeneckým vládam otvorenú možnosť dodatočného vyhlásenia politických, hospodárskych a finančných nariadení, ktoré budú uvalené na Nemecko krátko po jeho porážke. V nadväznosti na deklaráciu z 5. júna 1945, ktorou hlavní velitelia štyroch okupačných mocností prevzali zvrchovanú moc v krajine, EPK vypracovala v priebehu mája a júna 1945 podrobný elaborát, týkajúci sa širokej škály opatrení v oblasti spoločnej kontroly obchodu, financií, zahraničných vzťahov či voľného pohybu osôb. Text „Dohody o niektorých ďalších požiadavkách voči Nemecku“ komisia odsúhlasila 25. júla 1945 a jej znenie bolo zakomponované v uzneseniach Postupimskej konferencie. Tento dokument bol výnimočný v tom, že ako jediný zo všetkých vypracovaných a predložených materiálov EPK nebol niektorou z príslušných vlád prijatý v celku. Vláda Spojených štátov ho v septembri 1945 síce schválila, ale bez sporného paragrafu 38, ktorý sa týkal vydávania osôb podozrivých zo spáchania vojnových zločinov do rúk Spojencov.

Ďalším dôležitým výsledkom aktivity EPK bolo vymedzenie okupačných pásiem v Nemecku. V tejto problematike prezentovali svoje predstavy britská aj sovietska strana už začiatkom roka 1944, zatiaľ čo americká delegácia bola v dôsledku prílišnej vojenskej byrokracie schopná predložiť kvalifikovaný návrh až o niekoľko mesiacov neskôr. Po mesiacoch rokovania bola 12. septembra 1944 na pôde EPK schválená predbežná dohoda a podpísaný „Protokol o okupačných pásmach v Nemecku a správe Veľkého Berlína“. Dokument vytyčoval hranice jednotlivých pásiem, na druhej strane však nestanovil, ktorá z dvoch západných veľmocí bude spravovať severozápadné, resp. juhozápadné okupačné pásmo Nemecka; rovnako zostávala nedoriešená aj otázka obsadenia okupačných sektorov Berlína. Táto nejasnosť nevznikla vinou komisie, ale spôsobilo ju Rooseveltovo neoblomné a neuvážlivé nástojenie na prevzatí severozápadného okupačného pásma napriek tomu, že všetky dlhodobé vojenské plány Spojencov počítali s tým, že Spojené štáty budú spravovať juhozápadnú časť Nemecka. Až o dva mesiace neskôr – 14. novembra 1944, bol schválený dodatok k protokolu, ktorý určil, že severozápadné okupačné pásmo v Nemecku ako i severný sektor Berlína bude spravovať Veľká Británia a juhozápadné okupačné pásmo spolu s južným sektorom nemeckého hlavného mesta pripadnú USA. Roosevelt na túto dohodu pristúpil až potom, čo mu Churchill garantoval, že Američania budú kontrolovať prístavy Brémy a Bremerhaven, ležiace hlboko v britskom okupačnom pásme. Ani to však nebola posledná zmena, pretože Jaltská konferencia rozhodla o vyčlenení vlastného pásma pre Francúzsko – toto pásmo malo vzniknúť vyčlenením častí z amerického a britského okupačného pásma. Na základe tohto uznesenia EPK prepracovala a dňa 26. júla 1945 schválila dokument, ktorý vytýčil nové hranice západných okupačných pásiem a umožnil Francúzsku participovať pri správe Berlína. Hranice francúzskeho okupačného sektora však neboli bližšie vymedzené – tie neskôr určila Kontrolná rada vyčlenením dvoch berlínskych okresov spod britskej správy.

Poslednou dôležitou témou týkajúcou sa Nemecka bola otázka zostavenia systému kontroly v okupovanej krajine. Napriek tomu, že počas celého roka 1944 spojenecké veľmoci neboli schopné zhodnúť sa na spoločnom princípe nakladania s porazeným Nemeckom, EPK vypracovala a 14. novembra 1944 schválila „Dohodu o kontrolnom mechanizme v Nemecku“. V zmysle dokumentu mali zvrchovanú moc v krajine vykonávať velitelia ozbrojených síl ZSSR, USA a Veľkej Británie, a to v súlade so smernicami svojich vlád. V celonemeckých záležitostiach mali postupovať

spoločne ako členovia najvyššieho spojeneckého orgánu – Kontrolnej rady, ktorej úlohou bolo vypracovávať smernice vo vojenských, politických a hospodárskych otázkach v čase, keď sa mali v krajine uplatňovať základné požiadavky bezpodmienečnej kapitulácie. Znenie tohto dokumentu – rovnako ako dohody o kapituláčnych podmienkach – bolo modifikované 1. mája 1945.

S riešením nemeckej problematiky úzko súvisela téma povojnového osudu Rakúska, nakoľko táto krajina bola počas druhej svetovej vojny integrálnou súčasťou Tretej ríše. V zmysle uznesenia moskovskej konferencie však malo Rakúsko nadobudnúť unikátny status: na jednej strane bolo vnímané ako vojnový spojenec Nemecka, ale zároveň sa s ním malo nakladať ako s oslobodenou krajinou. Washington považoval anexiu Rakúska hitlerovským Nemeckom z 13. marca 1938 za neplatnú a necítil sa byť viazaný akýmkoľvek zmenami v krajine, uskutočnenými po tomto dátume, keďže k Tretej ríši bolo začlenené ešte pred vypuknutím druhej svetovej vojny, a teda Spojené štáty s Rakúskom ako so samostatnou krajinou vo vojnovom stave neboli. Rovnako uvažovala aj britská a sovietska strana, čím dali komisii jasne najavo, že k vypracúvaniu plánov na povojnové usporiadanie Rakúska sa má postupovať inak ako v prípade Nemecka.

V rámci EPK prebiehali rokovania o rakúskej otázke už od začiatku roka 1944, ale vyvrcholili až na jar a v lete nasledujúceho roku, keď 4. júla 1945 komisia schválila dokument nazvaný „Dohoda o kontrolnom mechanizme v Rakúsku“. Na rozdiel od Nemecka, kde sa Spojenci snažili o decentralizáciu krajiny, v Rakúsku bola snaha opačná – udržať jednotu medzi pomerne malými provinciami. Novoustanovená Spojenecká komisia bola síce odvodená z modelu Spojeneckej kontrolnej komisie v Nemecku, ale jej hlavnou úlohou bolo zabezpečiť oddelenie rakúskej správy od nemeckej administratívy. Pôsobnosť Spojeneckej komisie bola jasne zadefinovaná – v krajine mala pôsobiť do vytvorenia celorakúskej vlády, zostavenej na základe výsledkov slobodných parlamentných volieb.

Iba o pár dní neskôr – 9. júla 1945 – EPK dospela k definitívnej podobe rozdelenia okupačných pásiem v Rakúsku a zároveň odsúhlasila mechanizmus okupačnej správy hlavného mesta Viedeň. V zmysle „Dohody o okupačných pásmach v Rakúsku a správe mesta Viedeň“ bolo Rakúsko rozdelené do štyroch okupačných pásiem, pričom pri ich vytyčovaní sa vychádzalo zo stavu vnútrozemských hraníc provincií, ktoré boli platné k 1. októbru 1938. Sovietskemu zväzu pripadlo severovýchodné okupačné pásmo, Američania mali obsadiť severozápadné pásmo, Briti južné pásmo

a Francúzi mali spravovať provincie Tirolsko a Vorarlbersko. Podobne bola na štyri okupačné sektory rozčlenená aj oblasť Viedne, ale na rozdiel od celorakúskych pásiem sa pri ich vytyčovaní vychádzalo zo stavu k 31. decembru 1937. Výnimku tvorilo len centrum mesta – Innere Stadt, ktoré bolo okupované spoločne štyrmi spojeneckými armádami. Správu celého mesta riadil kombinovaný orgán nazvaný Komandatúra, pozostávajúci zo štyroch veliteľov vymenovaných víťaznými velmocami.

Celkovo EPK počas svojej existencie uskutočnila 20 oficiálnych a 97 neformálnych stretnutí, pričom výsledné dokumenty boli predkladané a schvaľované na dvoch veľkých spojeneckých konferenciách, uskutočnených v roku 1945. O ukončení pôsobenia komisie rozhodli zástupcovia troch veľmocí na Postupimskej konferencii 2. augusta 1945 na základe skutočnosti, že koordináciu spoločnej politiky v Nemecku a v Rakúsku prebrali príslušné inštanície a bol tiež zriadený nový spojenecký orgán – Rada ministrov zahraničných vecí. V uznesení zároveň vyjadrili spokojnosť s prácou komisie a skonštatovali, že EPK sa úspešne zhostila úloh, ktoré jej jednotlivé vlády predložili na posúdenie. Zhoršujúce sa vzťahy medzi západnými Spojencami a Sovietskym zväzom však spôsobili, že záverečná správa komisie nebola prijatá na poslednom riadnom zasadnutí 6. septembra 1945, ale bola potvrdená až v januári 1946 dodatočným písomným súhlasom jednotlivých zástupcov s jej obsahom. Nič to ale nemohlo zmeniť na konštatovaní, že v konečnom dôsledku dokumenty vypracované na pôde EPK výrazne ovplyvnili ďalší chod celej Európy na niekoľko desaťročí.

Resumé

A conference of the Ministers of Foreign Affairs of the Big Three, which was held in October 1943 in Moscow, reached an agreement that a mechanism is needed to ensure a closer co-operation among the USA, Soviet Union and Great Britain on European issues resulting from the war. The practical result of the negotiations considering the ideas of all three world powers was establishment of European advisory commission with the seat in London. Its function was to study European issues connected with the end of military actions and elaborating on common recommendations for the Allied governments. Finally, EAC concentrated almost exclusively on the issues regarding the post-war organization of Germany.

However, the delegation of representatives to the EAC in the late 1943 signaled how really important was the commission attributed to by particular concerned governments. The USA entrusted their ambassador in London, John Winant, with representation in the EAC instead of appointment of a special delegate who would concentrate exclusively on acting in this organization. The Russians acted similarly. They appointed their ambassador in Great Britain, Fiodor T. Gusev, to be their delegate. On the other hand, the English appointed one of their most competent officers in Foreign Office, Sir William Strang, for this position. Later in November 1944, France, which had already been liberated at that time, became the fourth member of EAC and delegated its ambassador in London, Rene Massigli, to the commission.

Initial complications within the EAC came mainly from Washington, where the foreign policy was manipulated in a chaotic way. The War Department did not want to permanently allow the civil authorities to formulate a long-term strategy for Germany because the military representatives' free decision-making was weakening. President Roosevelt, whose attitude to the commission had always been reserved, acted in

a similar way. In addition, harmony in approach to the foreign diplomacy was lacking between him and the Minister of Foreign Affairs Cordell Hull for a long time. Hull was repeatedly finding out that he had not been informed about many important matters concerning American foreign policy. In Washington, the conflicts regarding Morgenthau's plan, which reflected irrational war moods of some top representatives of American political circles towards Germany, appeared. So an American delegate in EAC, J. Winant, still insufficiently prepared for relevant foundations for the negotiations and subsequently for their delay, which caused these documents to become obsolete. He often found himself in a position where there was only one thing to do, particularly to comment carefully on the suggestions prepared by the British and eventually the Soviets.

In spite of this fact, the commission arrived at the real results throughout its existence (January 1944 – September 1945), although the most important documents were elaborated on and approved in 1944. On 25th July, 1944, a surrender document named „*Unconditional Surrender of Germany*“, whose text was modified on 1st May 1945 in connection with the acceptance of France as a full-fledged signer of the surrender document, was approved. On 12th September 1944, „*Protocol on the Zones of Occupation in Germany and the Administration of Great Berlin*“, to which an amendment specifying the division of occupational areas in the country and sectors in Berlin among particular great powers was added on 14th November, 1944, and signed on the premises of the EAC. The same day the amendment was adopted, another third important document of the EAC – „*Agreement on Control Machinery in Germany*“ – was approved in 1944.

In connection with the surrender of Germany, the commission elaborated on the „*Declaration regarding the Defeat of Germany and the Assumption of Supreme Authority with respect to Germany*“ published by the top army commanders of four occupational powers on 5th June 1945 in Berlin. Thanks to this document of the US Government, Soviet Union, Great Britain and France, they took over the authority in Germany including the one that had belonged to the German Government, German headquarter or national, urban or local institute. Throughout May and June 1945, the commission elaborated detailed document referring to a wide range of actions related to the common supervision of the commerce, finances, foreign relations or free movement of people, in the connection with this declaration. The text „*Agreement on Certain Additional Requirements to be Imposed on Germany*“ was approved by the EAC on

25th July 1945 although its version had been included in the resolution of the Potsdam conference.

There were negotiations within the EAC concerning the post-war situation in Austria, as this country was integral part of the Third Empire during World War II. The discussions related to the Austrian question began at the beginning of 1944, but culminated in the spring and in the summer of the following year when on 4th July 1945 the commission approved the document named „*Agreement on Control Machinery in Austria*“ and few days later on 9th July 1945, the EAC adopted „*Agreement on Zones of Occupation in Austria and the Administration of the City of Vienna*“. In the terms of these documents, Austria was divided into four occupational zones whereby the function of the newly established Allied commission was to ensure the separation of Austrian administration from German administration and easy running of national wide parliamentary elections.

Generally, the EAC held 20 official and 97 informal meetings whereby the final documents were introduced and approved at two great allied conferences – Yalta and Potsdam conferences – held in 1945. On 2nd August, 1945, the representatives of three world powers decided on the end of the commission acting. Worsening relations between Western Allies and Soviet Union caused, that the final report of the commission had not been received at the last regular session on 6th September 1945 and was acknowledged on January 1946 by additional written agreement of particular representatives. But nothing could change the statement that the documents elaborated on the ground of the EAC significantly affected the next run of the whole Europe for a few decades.

Zoznam prameňov a použitej literatúry

PUBLIKOVANÉ PRAMENE

- A Decade Of American Foreign Policy: Basic Documents 1941 – 1949.* Washington : Dept. of State, 1985. 969 s.
- Dokumenty ke studiu mezinárodního práva a politiky, díl I.* Praha : Nakladatelství politické literatury, 1963. 564 s.
- Foreign relations of the United States. Diplomatic Papers, 1943. General Volume I.* Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1963. 1189 s.
- Foreign relations of the United States. Diplomatic papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943.* Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1961. 932 s.
- Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, 1944. General Volume I.* Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1966. 1554 s.
- Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, 1944. General Volume III. The British Commonwealth and Europe.* Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1965, 1478 s.
- Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, 1944. General Volume IV. Europe.* Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1966, 1473 s.
- Foreign relations of the United States. Conference at Quebec, 1944.* Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1972. 527 s.
- Foreign relations of the United States. Diplomatic Papers, 1945. European Advisory Commission, Austria, Germany, Volume III.* Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1968. 1624 s.
- Foreign relations of the United States. Conferences at Malta and Yalta, 1945.* Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1955. 1032 s.

- Foreign relations of the United States: diplomatic papers: the Conference of Berlin (the Potsdam Conference), 1945, Volume I.* Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1960. 1088 s.
- Foreign relations of the United States: diplomatic papers: the Conference of Berlin (the Potsdam Conference), 1945, Volume II.* Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1960. 1645 s.
- HAJDU, Vavro – LÍSKA, Ladislav – ŠNEJDÁREK, Antonín: *Německá otázka 1945 – 1963. Dokumenty a materiály.* Praha : Nakladatelství politické literatury, 1964. 715 s.
- IRVING, David: *Morgenthauův plán. Žďár nad Sázavou* : Sowulo Press, 2009. 202 s.
- Korešpondencia predsedu Rady ministrov ZSSR s prezidentmi USA a ministerskými predsedami V. Británie za Veľkej vlasteneckej vojny 1941 – 1945.* Bratislava : Pravda, 1983. 776 s.
- Mezinárodní konference 1943 – 1945, Dokumenty.* Praha : Svoboda, 1985. 662 s.
- VESELÝ, Zdeněk: *Světová politika 20. století v dokumentech (1900 – 1945).* Praha : Vysoká škola ekonomická, 2000. 342 s.
- Teherán – Jalta – Postupim. Zborník dokumentov.* Bratislava : Pravda, 1972. 408 s.

M E M O Á R E

- HULL, Cordell: *Memoirs of Cordell Hull. Volume 2.* New York : Macmillan, 1948. 1804 s.
- CHURCHILL, Winston, S.: *Druhá světová válka, 3. díl: Velká aliance.* Praha : Lidové noviny, 1993. 724 s.
- *Druhá světová válka, 4. díl: Karta se obrací.* Praha : Lidové noviny, 1994. 861 s.
- *Druhá světová válka, 5. díl: Kruh se uzavírá.* Praha : Lidové noviny, 1995. 641 s.
- *Druhá světová válka, 6. díl: Triumf a tragédie.* Praha : Lidové noviny, 1995. 688 s.
- KENNAN, George, F.: *Memoirs 1925 – 1950.* Boston : Little, Brown and Co., 1967. 583 s.

- LUKACS, John: *George F. Kennan and the Origins of Containment 1944 – 1946: the Kennan–Lukacs Correspondence*. University of Missouri Press, 1997. 85 s.
- ROOSEVELT, Elliott: *Jak on to viděl*. Praha : Orego, 1996. 186 s.
- SHERWOOD, Robert, E.: *Roosevelt and Hopkins. An Intimate history*. New York : Harper & Brothers, 1948. 979 s.
- STETTINIUS, Edward, R.: *Roosevelt and the Russians: The Yalta Conference*. Garden City, N.Y. : Doubleday, 1949. 367 s.
- STIMSON, Henry: *On Active Service in Peace and War*. New York : Harper & Brothers, 1948. 698 s.
- TRUMAN, Harry, S.: *Memoirs by Harry S. Truman. Volume 1, Year of Decision*. Garden City, New York : Doubleday 1955. 596 s.

K N I Ž N É P R Á C E

- ALLDRITT, Keith: *Přátelství mocných. Franklin D. Roosevelt a Winston Churchill 1941 – 1945*. Praha : Naše vojsko, 1997. 172 s.
- ARMSTRONG, Anne: *Unconditional Surrender. The Impact of the Casablanca Policy upon World War II*. New Brunswick : Rutgers Univ. Press, 1961. 304 s.
- BEDŮRFTIG, Friedmann: *Třetí říše a druhá světová válka. Lexikon německého nacionálního socialismu 1933 – 1945*. Praha : Prostor 2004. 672 s.
- BEREŽKOV, Valentin: *Teherán 1943. Na konferencii Velké trojky a v kulových*. Bratislava : Pravda, 1973. 144 s.
- BESCHLOSS, Michael: *Dobyvatelé. Roosevelt, Truman a zničení Hitlerova Německa 1941 – 1945*. Praha – Plzeň : Beta – Dobrovský, 2005. 287 s.
- BRADLEY, John: *Válka a mír po roce 1945. Dějiny vztahů mezi Sovětským svazem a Západem*. Praha : Victoria Publishing, 1994. 199 s.
- BRANDES, Detlef: *Exil v Londýně 1939 – 1943. (Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem)*. Praha : Univerzita Karlova, 2003. 566 s.
- BROGI, Alessandro: *A Question of Self-Esteem: The United States and the Cold War Choices in France and Italy, 1944–1958*. Westport : Praeger Publishers, 2001. 320 s.
- BRYANT, Arthur: *Turn of the tide 1939 – 1943*. London 1958. 637 s.

- BUKEY, Evan, B.: *Hitlerovo Rakúsko. Ľudový postoj v ére nacizmu 1938 – 1945*. Bratislava : Kalligram, 2003. 452 s.
- CASEY, Steven: *Cautious Crusade: Franklin D. Roosevelt, American Public Opinion, and the War Against Nazi Germany*. New York : Oxford University Press, 2001. 302 s.
- ČIERNA–LANTAYOVÁ, Dagmar: *Tradícia a dejiny. Vybrané otázky zo slovensko–maďarských a slovensko–ruských vzťahov (1934 – 1949)*. Bratislava : TYPOSET print, 2009. 270 s.
- DALLEK, Robert: *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932 – 1945. With a New Afterword*. New York : Oxford University Press, 1995. 671 s.
- Dějiny diplomacie 1939 – 1945. Diplomacie za druhé světové války*. Praha : Svoboda 1979. 650 s.
- Dějiny druhé světové války 1939 – 1945, VIII*. Praha : Naše vojsko, 1980. 512 s.
- Dějiny druhé světové války 1939 – 1945, IX*. Praha : Naše vojsko, 1981. 560 s.
- Dějiny druhé světové války 1939 – 1945, X*. Praha : Naše vojsko, 1981. 520 s.
- DIVINE, Robert, A.: *Roosevelt and World War II*. Baltimore : Johns Hopkins Press, 1969. 107 s.
- DUROSELLE, Jean, B.: *From Wilson to Roosevelt. Foreign Policy of the United States (1913 – 1945)*. Cambridge : Harvard Univ., 1963. 499 s.
- EDMONDS, Robin: *The Big Three: Churchill, Roosevelt and Stalin in peace and war*. London : Penguin Books Ltd., 1991. 608 s.
- ELKINS, Thomas, H. – HOFMEISTER, Burkhard: *Berlin: The Spatial Structure of a Divided City*. London and New York : Methuen, 1988. 274 s.
- FEIS, Herbert: *Churchill, Roosevelt, Stalin: the war they waged and the peace they sought*. Princeton, NJ : Princeton Univ. Press, 1957. 692 s.
- FLEMING, Denna, F.: *The Cold War and Its Origins 1917 – 1950. Volume I*. Garden City, NY : Doubleday, 1961. 540 s.
- FRITSCH–BOURNAZEL, Renata: *Europe and German Unification*. New York : Berg Publishers, 1992. 254 s.
- GADDIS, John, L.: *Studená vojna*. Bratislava : SLOVART, 2006. 262 s.
- *The United States and the Origins of the Cold War 1941 – 1947*. New York : Columbia University Press, 1972. 396 s.
- HARPER, John, L.: *American Visions of Europe. Franklin D. Roosevelt, George F. Kennan and Dean G. Acheson*. New York : Cambridge University Press, 1994. 392 s.

- HEALE, Michael, J.: *Franklin D. Roosevelt: The New Deal and War*. London and New York : Routledge, 1999. 112 s.
- CHURANĚ, Milan: *Postupim a Československo. Mýtus a skutečnost*. Praha : Libri 2001. 157 s.
- ISAACSON, Walter – THOMAS, Evan: *The wise men: six friends and the world they made*. London : Faber a. Faber, 1986. 853 s.
- JAKOVLEV, Nikolaj, N.: *Franklin D. Roosevelt. Člověk a politik*. Praha : Svoboda, 1985. 502 s.
- JÄCKEL, Eberhard: *Německé století*. Praha : Argo, 2004. 207 s.
- JOHNSON, Paul: *Dějiny dvacátého století*. Praha : Rozmluvy, 1991. 846 s.
- JUDT, Tony: *Povojnová Európa. História po roku 1945*. Bratislava : Slovart, 2007. 856 s.
- JUNKER, Detlef (ed.): *The United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945–1990: A Handbook, Volume 1 (1945–1968)*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004, 664 s.
- KATUNINEC, Milan: *Politické dejiny Nemecka (1871 – 2000)*. Trnava : FH TU, 2001. 153 s.
- *Spolková republika Nemecko (politický systém a politický vývoj)*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2009. 102 s.
- KENNEDY, David, M.: *Freedom from Fear. The American People in Depression and War, 1929 – 1945*. New York : Oxford University Press, 1999. 936 s.
- KEYSERLINGK, Robert, H.: *Austria in World War II: An Anglo–American Dilemma*. Kingston : McGill–Queen’s Univ. Press, 1988. 305 s.
- KIMBALL, Warren, F.: *Forged in war. Roosevelt, Churchill, and the Second World War*. New York : W. Morrow, 1997. 422 s.
- KISSINGER, Henry: *Umění diplomacie*. Praha : Prostor, 1999. 946 s.
- LIPPMAN, Walter: *Zahraniční politika a válečné cíle Spojených států*. Praha : Družstevní práce, 1946. 279 s.
- LOTH, Wilfried: *The Division of the World, 1941–1955*. London : Routledge, 1988. 327 s.
- LUNDESTAD, Geir: *East, West, North, South: Major Developments in International Politics 1945 – 1986*. New York : Oxford University Press, 1999. 362 s.
- LUŇÁK, Petr: *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Praha : Libri, 1997. 460 s.
- MADSEN, Chris: *The Royal Navy and German Naval Disarmament, 1942–1947*. London and Portland : Frank Cass Publishers, 1998, 277 s.

- MAUROIS, André: *Súbežné dejiny USA. Dejiny USA v rokoch 1917 – 1961*. Bratislava : Smena 1966. 468 s.
- MAYERS, David, A.: *George Kennan and the Dilemmas of U. S. Foreign Policy*. New York : Oxford University Press, 1988. 402 s.
- McKERCHER, Brian, J.: *Transition of Power: Britain's Loss of Global Preeminence to the United States, 1930–1945*. New York : Cambridge University Press, 1999. 415 s.
- MILLER, James, E.: *United States and Italy, 1940–1950: The Politics and Diplomacy of Stabilization*. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1986. 344 s.
- MORGENTHAU, Henry: *Germany Is Our Problem: Plan for Germany*. New York : Harper, 1945. 239 s.
- MÜLLER, Helmut – KRIEGER, Karl, F. – VOLLRATH, Hanna: *Dějiny Německa*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1995. 589 s.
- NINKOVICH, Frank: *The Wilsonian Century. U. S. Foreign Policy since 1900*. Chicago : University Of Chicago Press, 1999. 320 s.
- PANOCHA, Václav, G.: *Jalta 1945*. Praha : Akropolis, 2002. 144 s.
- PAINTER, David: *Cold War : An Interdisciplinary History*. London : Routledge, 1999. 141 s.
- PEČENKA, Marek – LUŇÁK, Petr: *Encyklopedie moderní historie*. Praha : Libri, 1999. 655 s.
- PETRUF, Pavol: *Marshallov plán*. Bratislava : Slovak Academic Press, 1993. 192 s.
- *USA a studená vojna. (Politika amerického imperializmu v Európe 1945–1949)*. Bratislava : Pravda, 1985. 280 s.
- REYNOLDS, David: *From World War to Cold War : Churchill, Roosevelt, and the International History of The 1940s*. Oxford : Oxford University Press. 374 s.
- SMITH, Gaddis: *American Diplomacy during the Second World War 1941 – 1945*. New York : J. Wiley, 1965. 194 s.
- SMITH, Tony: *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century*. New Jersey : Princeton University Press, 1995. 480 s.
- STOLER, Mark: *Allies and Adversaries : The Joint Chiefs of Staff, the Grand Alliance and U. S. Strategy in World War II*. Chapel Hill, NC : University of North Carolina Press, 2000. 404 s.

- VYKOUKAL, Jiří – LITERA, Bohuslav – TEJCHMAN, Miroslav: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Praha : Libri, 2000. 860 s.
- TINDALL, George, B. – SHI, David, E.: *Dějiny států. USA*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1994. 897 s.
- VYSOCKIJ, Viktor, N.: *Akce Terminal (Postupim 1945)*. Praha : Svoboda, 1977. 267 s.
- WANNER, Jan: *George C. Marshall – tvůrce armád a aliancí*. Praha : Paseka, 1998. 383 s.
- *Spojené státy a evropská válka 1939 – 1945. Díl I. Pevnost Amerika*. Praha : Dokořán, 2001. 229 s.
- *Spojené státy a evropská válka 1939 – 1945. Díl II. Amerika v boji*. Praha : Dokořán, 2002. 215 s.
- *Spojené státy a evropská válka 1939 – 1945. Díl III. Zápas o Evropu*. Praha : Dokořán, 2002. 362 s.
- WATT, Donald, C.: *How War Come: The Immediate Origins of the Second World War, 1938–1939*. New York : Pantheon 1989. 736 s.
- WHITCOMB, Roger, S.: *The Cold War in Retrospect: The Formative Years*. Westport : Praeger Publishers, 1998. 260 s.
- ZIEMKE, Earl, F.: *The U. S. Army in The Occupation of Germany 1944 – 1946*. Washington D. C. : Center of Military History U.S. Army, 1975. 477 s.

Š T Ú D I E A O D B O R N É Č L Á N K Y

- ČIERNA–LANTAYOVÁ, Dagmar: Maďarský problém a zahraničnopolitické koncepcie československej exilovej vlády v Londýne (jún 1941 – január 1945). In: *Historické štúdie*, r. 34, 1993, s. 126–135.
- EISENHOWER, Dwight: My Views on Berlin. In: *Saturday Evening Post*, 12/9/1961, Vol. 234, Issue 49, s.19–29.
- ERICKSON, Edgar, L.: The Zoning of Austria. In: *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 267, Military Government (Jan., 1950), s. 106–113.
- IVANIČKOVÁ, Edita: Voľby do zastupiteľských orgánov v okupovanom Nemecku 1946 – 1947. (Porovnanie východnej so západnými zónami). In: BARNOVSKÝ, Michal – IVANIČKOVÁ, Edita (eds.): *Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe*. Bratislava : Veda 1998, s. 151–159.

- KETTENACKER, Lothar: The Anglo–Soviet Alliance and the Problem of Germany, 1941–1945. In: *Journal of Contemporary History*, Vol. 17, No. 3 (July, 1982), s. 435–458.
- KING, Frank: Allied Negotiations and the Dismemberment of Germany. In: *Journal of Contemporary History*, Vol. 16, No. 3, The Second World War: Part 2 (July, 1981), s. 585–595.
- KUKLICK, Bruce: The Genesis of the European Advisory Commission. In: *Journal of Contemporary History. (The Great Depression)*. Volume 4, No. 4, (October 1969), s. 189–201.
- KUKLÍK, Jan: Osudy Mnichova za druhé světové války a po ní. In: *Mnichov 1938 : sedmdesát let poté : sborník textů*. Jindřich Dejmek, Marek Loužek (eds.). Praha : CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008. 229 s.
- MICHÁLEK, Slavomír: Americká politika voči strednej a juhovýchodnej Európe v rokoch 1941 – 1945. In: PETRUF, Pavol (ed.): *Stredná a juhovýchodná Európa v politike veľmocí. (Sondy do vývoja II.)*. Bratislava : Historický ústav SAV, 1994, s. 100–109.
- MOSELY, Philip: Dismemberment of Germany. In: *Foreign Affairs*, Volume XXVIII, No. 3 (April 1950), s. 487–498.
- MOSELY, Philip: The Occupation of Germany. In: *Foreign Affairs*, Volume XXVIII, No. 4 (July 1950), s. 580–604.
- PETRUF, Pavol: Otázka Nemecka v projektoch americkej zahraničnej politiky v rokoch druhej svetovej vojny. In: *Slovanské štúdie*, XXII. Bratislava : Veda, 1981, s. 71–87.
- POLÁČKOVÁ, Zuzana: Politická situácia v Rakúsku v roku 1945 a prvé povojnové voľby. In: BARNOVSKÝ, Michal – IVANIČKOVÁ, Edita (eds.): *Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe*. Bratislava: Veda, 1998, s. 56–64.
- STRANG, William: Germany between East and West. In: *Foreign Affairs*, Volume XXXIII, No. 3, (April 1955), s. 387–401.
- STRANG, William: Prelude to Potsdam: Reflections on War and Foreign Policy. In: *International Affairs*, Vol. 46, No. 3 (July, 1970), s. 441–454.

I N T E R N E T O V É Z D R O J E

<http://digicoll.library.wisc.edu/FRUS/>
<http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1943v01>

<http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1943CairoTehran>
<http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1944>
<http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1944v01>
<http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1944v03>
<http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945>
<http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945v03>
<http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945Berlinv01>
<http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1945Berlinv02>

Menný register

- Adenauer, Konrád 186, 193
Acheson, Dean 100, 112, 113, 185
Airey, Terence 171
Armstrong, Anne 14
Badoglio, Pietro 49, 122
Beneš, Edvard 63
Berežkov, Valentin 13
Bernstein, Bernard 146
Beschloss, Michael 13
Bevin, Ernest 188, 189
Bismarck, Otto 39
Bohlen, Charles 166
Buckner, Simon B. 123
Butcher, Harry C. 134
Byrnes, James 187, 188
Clay, Lucius D. 162, 185–187, 192
Clemenceau, Georges 67, 159
Čierna-Lantayová, Dagmar 14, 15
Dalton, Hugh 185
Darlan, François J. 39
Dewey, Thomas E. 164
Dill, John 27
Dönitz, Karl 173, 176
DuBois, Josiah 146
Dulles, Allen 135, 136, 170
Dunn, James 57, 58, 65, 153
Eden, Anthony 26, 33, 34, 39, 41–43, 49–52, 58, 59, 61, 63, 103, 119–121, 131, 146–149, 157, 158, 167, 168
Edmonds, Robin 14
Eisenhower, Dwight D. 28, 47–49, 52, 64, 80, 81, 86, 96, 121, 122, 132, 134–138, 144–147, 149, 161, 163, 164, 169, 173–175, 177
Erhardt, John 112
Erzberger, Mathias 126
Fleming, Denna 13
Franco, Francisco 17
Friedeburg, Hans-Georg von 173
Gaddis, John L. 11
Gaulle, Charles de 52, 86, 167
Goebbels, Joseph 159
Grant, Ulysses 123, 131
Gromyko, Andrej 131
Grotewohl, Otto 193
Gusev, Fiodor T. 53, 54, 69, 75, 77, 82, 93–95, 109, 112, 113, 125, 127, 129, 130, 135, 167, 168, 170, 172, 176, 195
Hall, George 60
Hallstein, Walter 193
Harriman, William A. 35, 62, 99, 122, 123, 157, 165, 171
Hayter, William G. 61

Henlein, Konrád 138
 Heuss, Theodor 193
 Hilldring, John H. 75, 85, 129, 153
 Himmler, Heinrich 121, 170
 Hitler, Adolf 8, 13, 16, 23, 26, 126,
 135, 176, 186
 Hood, Samuel 139, 182, 183
 Hoover, Herbert 20
 Hopkins, Harry 28, 29, 70, 106,
 150, 153, 154
 Hull, Cordell 12, 25, 32–35, 40–43,
 45, 47, 50–52, 56–65, 70,
 71, 78, 84, 91, 105–107, 109,
 119–123, 131–134, 136, 137,
 143, 144, 147–149, 152–156,
 158–163, 166, 197
 Cherwell, lord 156
 Churchill, Winston S. 7, 12, 21–24,
 26–31, 35, 37, 38, 40, 44, 47,
 48, 58, 72–74, 81, 83–86,
 89, 91, 103, 113–115, 119,
 120, 122, 128, 134, 136, 147,
 156–160, 164, 167, 171–173,
 176, 177, 199
 Ivaničková, Edita 14
 Jodl, Alfred G. 172
 Katuninec, Milan 15
 Keitel, Wilhelm 173
 Kennan, Georg F. 12, 65, 77, 78,
 80, 97–100, 109, 136, 176,
 186, 190
 Kettenacker, Lothar 13
 Keynes, John M. 153
 King, Frank 13
 Kissinger, Henry 11
 Kreisky, Bruno 103
 Kuklick, Bruce 13
 Leahy, William 60, 72, 84, 134, 135
 Lee, Robert 123, 131
 Lemnitzer, Lyman 171
 Leusse, Pierre M. de 140
 Leverich, Henry P. 97
 Lindberg, Charles 20
 Lovett, Robert 184
 Macmillan, Harold 48
 Marshall, George C. 25, 27–31,
 100, 162, 189–192
 Masaryk, Jan 138
 Massigli, René 54, 111, 196
 Matthews, Freeman 61, 153, 172,
 174, 175
 McCloy, John 96, 106, 153, 154,
 159, 161, 162, 174, 175
 Michálek, Slavomír 14
 Molotov, Viačeslav M. 33, 43, 48,
 51, 52, 58, 59, 64, 108, 109,
 114, 120, 122, 123, 187, 189,
 191
 Monroe, James 26
 Montgomery, Bernard 177
 Morgenthau, Henry 9, 96, 103,
 143, 145–162, 164–166, 197
 Mosely, Philip E. 13, 65, 139, 147,
 183
 Murphy, Robert 48, 52, 96, 163,
 174, 175, 187, 190
 Mussolini, Benito 16
 Napoleon III. 67
 Ninkovich, Frank 14
 Penrose, Ernest 147
 Petruf, Pavol 14, 15
 Phillips, William 121
 Pieck, Wilhelm 193
 Procházka, Z. 140
 Renner, Karl 113, 114, 116
 Riddleberger, James 153, 154

- Richelieu, Armand 67
 Ripka, Hubert 63
 Roosevelt, Elliott 13, 164
 Roosevelt, Franklin D. 7, 8, 12,
 13, 16–33, 35–45, 47, 48,
 52, 56, 58, 60, 64, 69, 72–74,
 78–81, 83–85, 91, 96, 98–100,
 103, 105, 106, 110, 113, 114,
 119–123, 128, 131–137, 143,
 146–151, 153–167, 171, 176,
 177, 197, 199
 Saksin, Jurij 139, 182, 183
 Sevez, Francois 172
 Sherwood, Robert 134
 Smith, Gaddis 14
 Smith, Walter B. 133, 172, 175
 Sobolev, Arkadij 139
 Spaatz, Carl 173
 Stalin, Josif V. 7, 12, 24, 26, 28,
 29, 31, 32, 38, 39, 44, 45, 47,
 48, 61, 69, 82, 97, 99, 103,
 113–116, 121, 122, 134, 135,
 157, 158, 164, 165, 171, 173,
 185, 187–189
 Standley, William 47
 Stark, Harold 25
 Stauffenberg, Claus von 135
 Stettinius, Edward 63, 64, 74–76,
 91, 106, 109–112, 133, 136,
 166
 Stimson, Henry 16, 29, 80, 92, 143,
 150, 153–156, 158–162, 197
 Strang, William 13, 50, 53, 54, 59,
 61, 62, 67, 80, 90, 105, 107,
 111, 112, 124, 129, 141, 167–
 169, 176, 195
 Stumpff, Hans-Jürgen 173
 Susloparov, Ivan 172, 173
 Špaček, J. 140
 Tassigny, Jean de Lattre de 173, 177
 Tedder, Arthur W. 173
 Tolbuchin, Fiodor I. 115
 Truman, Harry S. 11, 99, 115, 164,
 165, 173, 176, 177, 185, 190
 Vyšinský, Andrej J. 48, 49, 114, 173
 Wanner, Jan 14
 Welles, Sumner 33, 70
 White, Harry D. 145–147, 150
 Wickersham, Cornelius 77, 125,
 129
 Willkie, Wendell L. 20
 Wilson, Edwin C. 48
 Wilson, Woodrow 23, 38
 Winant, John 53, 54, 56–65, 70–72,
 74, 75, 77, 78, 80–82, 84, 85,
 90, 91, 93, 94, 97, 99, 100,
 104–113, 124, 124–129, 136,
 141, 143, 146–148, 153, 162,
 163, 167, 168, 170–172, 174,
 175, 195–197
 Wise, Stephen 149
 Wolff, Karl 170, 171
 Ziemke, Earl F. 14
 Žukov, Georgij 173, 177

Marián Manák

Európska poradná komisia a diplomacia USA
v rokoch 1943 – 1945

Publikácia vznikla na základe riešenia grantového projektu
Ministerstva školstva Slovenskej republiky VEGA 1/0015/11
Spojené štáty a politická a hospodárska reštrukturalizácia Európy 1943 – 1949

F O T O G R A F I A

© ISIFA/Gettyimages/Editorial

S A D Z B A

© Ladislav Tkáčik

V Y D A V A T E L A T L A Č

Spolok Slovákov v Poľsku
v spolupráci s Filozofickou fakultou
Trnavskej univerzity v Trnave

Towarzystwo Słowaków w Polsce
ul. św. Filipa 7, 31–150 Kraków
Tel.: +48 12 6341127, 12 6326604
Fax: +48 12 6322080
zg@tsp.org.pl, www.tsp.org.pl

Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava
Tel.: +421 33 5939211
fff.truni.sk

© Marián Manák, 2011

© Towarzystwo Słowaków w Polsce, Kraków, 2011

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2011

ISBN 978-83-7490-436-0

